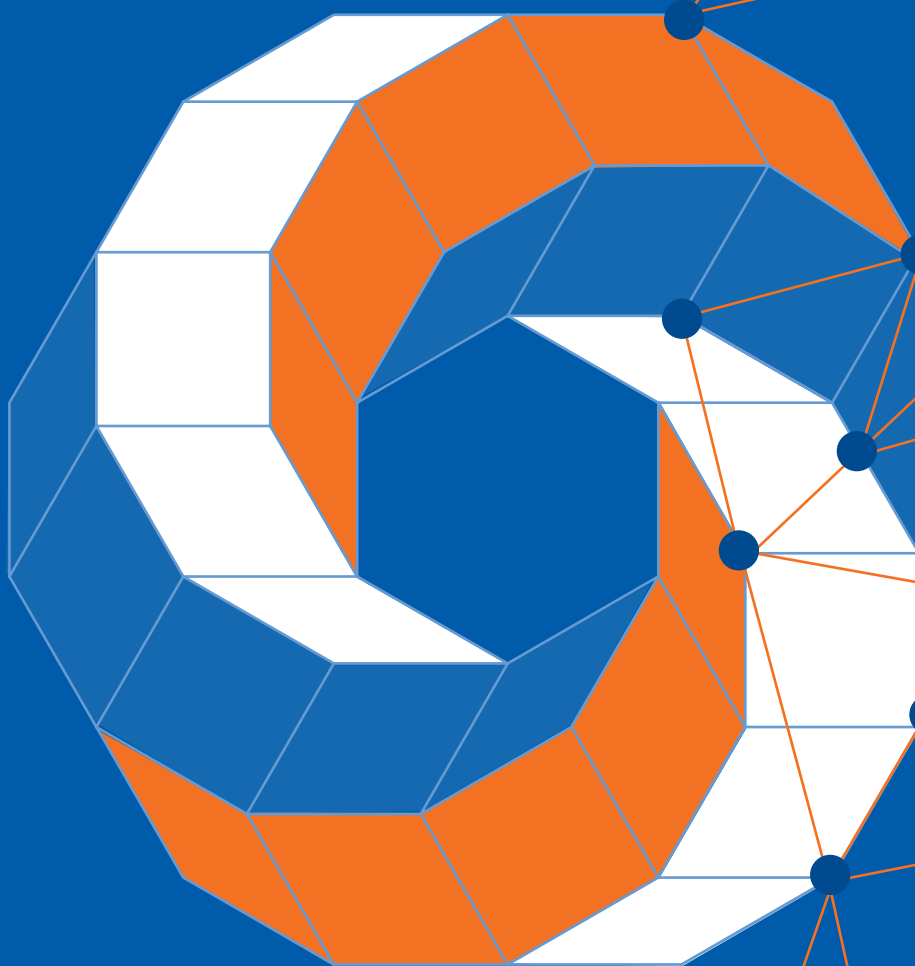

60 LET
KASNEJE:
UL FDV
od A do Ž

KASNEJE:

UL FDV

od A do Ž

60 LET KASNEJE: UL FDV od A do Ž

Urednice: Tanja Kamin, Nina Perger, Monika Kalin Golob

Lektor: Tomaž Petek

To delo je ponujeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva-Deljenje pod enakimi pogoji 4.0 Mednarodna licenca. / This work is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License.

Založila in izdala: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV

Za založbo: prof. dr. Monika Kalin Golob, dekanja Fakultete za družbene vede

Oblikovanje naslovnice: Darinka Knapič

Prelom: Darinka Knapič

Prva e-izdaja.

Ljubljana, 2021

Publikacija je v digitalni obliki prosto dostopna na <https://knjigarna.fdv.si/>

Cena: Publikacija je brezplačna.

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

[COBISS.SI-ID 78696195](https://nuk.ub.uni-lj.si/COBISS.SI-ID/78696195)

ISBN 978-961-235-991-1 (PDF)

Uvodna misel – Fakulteta za družbene vede Univerze v	11
Monika Kalin Golob	
Te tri sladke obveznosti	15
Neli Babič, Katja Babič, Manca Jeras, Renata Mukavec Čuka in Mateja Zorko Stopar	
O znanstveni reviji Teorija in praksa (TiP)	21
Tina Černič Tomaževič	
Prispevek Službe za pedagoško mednarodno sodelovanje in mobilnost	24
Maša Kolenbrand	
Infografika za področje knjižnice	27
Mirjam Kotar	
Založbena dejavnost na Fakulteti za družbene vede in Založba FDV.....	29
Hermina Krajnc	
60 let kadrovske službe	32
Špela Potočnik	
Delovanje finančno-računovodske službe v obdobju 2003–2020.....	35
Bojana Štrukelj	
Kdo ni javnost? Kaj ni PR?	40
Ajda Zvonar	
Novinarstvo – nazaj v prihodnost?.....	47
Jernej Amon Prodnik	
Kaj je mednarodni razvoj in zakaj je pomemben?.....	51
Jana Arbeiter	
Kaj je opolnomočenje in zakaj je pomembno?	53
Sara Atanasova	
Vertikalna in horizontalna skrb za informacijsko zasebnost.....	55
Jošt Bartol	
Delo na domu – z roko v roki s »slovenskimi« vrednotami.....	57
Tilen Jernej Blatnik	
Univerza in oblast	59
Rado Bohinc	
Zunanjepolitične (ne)odločitve in pomanjkljivo odločanje v kriznih situacijah	62
Ana Bojinović Fenko	
Jezikovni eksil pri strokovni angleščini za študente kulturologije.....	64
Nina Bostič Bishop	
Spletno nasilje in nadlegovanje – preučevanje in intervencije	66
Barbara N. Brečko	
Paradigmatski razvoj javne uprave: spremembe, izzivi in paradoksi	68
Marjan Brezovšek	
Sindikalno članstvo v raziskavah Slovensko javno mnenje.....	71
Živa Broder	
Pomen migrantov za gospodarski razvoj držav v razvoju	74
Maja Bučar	
Pedagoški eros pri strokovni angleščini.....	76
Marijana Budeč Staničič	
Ekonomist na FDV (angl. Englishman in New York).....	79
Anže Burger	
Sociala opora starejših v letu koronavirusa	81
Marjan Cugmas	
Prepričati prepričane: oblikovanje stališč o GSO in cepljenju	84
Jožica Čehovin Zajc	

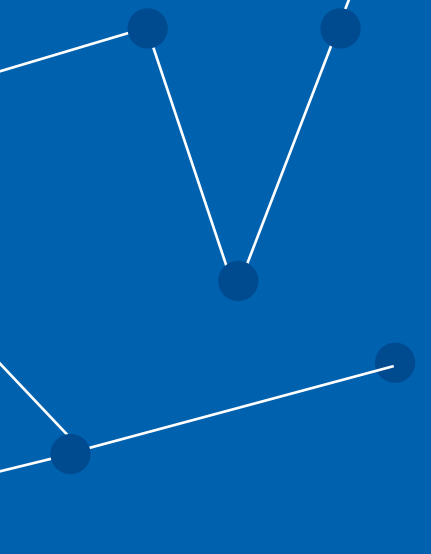
Predramitev iz sna nesmrtnosti	87
Sinja Čož	
Več kot pol stoletja kritičnega družboslovnega preučevanja religije	89
Aleš Črnič	
10 let Centra za družboslovno informatiko	92
Tina Dolenc, Vasja Vehovar in Jernej Berzelak	
Učinki uporabe in dejavniki sprejemanja storitev e-oskrbe in e-zdravja	94
Vesna Dolničar, Simona Hvalič Touzery, Lea Lebar, Kaja Smole Orehek, Mojca Šetinc	
Konec klasičnega anketiranja?	97
May Doušak	
Percepcije migracij med pandemijo covid-19	100
Rebeka Falle Zorman	
Izobraževanje statistikov v Sloveniji	105
Anuška Ferligoj	
Pogledi ljudi na vlogo države blaginje	108
Maša Filipovič Hrast	
Vojska in politika	110
Maja Garb	
Spodrsrljaj?	112
Otto Gerdina	
Mikroperspektive družbene odgovornosti podjetja: interna družbena odgovornost ter zadovoljstvo z delom in življenjem na splošno	114
Urša Golob	
Demokratizacija pandemične gospodarske intervencije	116
Tej Gonza	
Pedagoški izzivi med epidemijo covid-19	119
Nina Gorenc	
Politično kadrovanje kot cokla v sistemu javnih uslužbencev	122
Miro Haček	
Pandemija covid-19 v življenju mladih oskrbovalcev	124
Valentina Hlebec in Tatjana Rakar	
Kar dobro nam gre	127
Marjan Hočevar	
Pomen zaupanja med sindemijo	129
Hajdeja Iglíč	
Trgi delovne sile in socialna varnost v sodobnih družbah	132
Miroljub Ignjatović	
Večgeneracijsko skrbstveno delo srednje generacije	135
Ana Jagodic	
Spreminjanje vzorcev internacionalizacije	137
Andreja Jaklič	
Izzivi raziskovanja (in doživljanja) civilno-vojaških odnosov na FDV	139
Ljubica Jelušič	
FSPN: osvajanje moške trdnjave	142
Maca Jogan	
Evropska (ne)varnost	145
Jelena Juvan	
Lepa beseda lepo mesto najde?	147
Monika Kalin Golob	
(Ne)priročnost individualizacije družbenih problemov	149
Tanja Kamin	

Moč in nemoč (razlage) družbenih sprememb	152
Aleksandra Kanjuo Mrčela	
Novinarstvo petak na petaka: financiranje medijev po slovensko	155
Tanja Kerševan Smokvina	
Teroristična dejavnost v Evropski uniji med letoma 2010 in 2019	158
Klemen Kocjančič	
Pogled zaposlenih na delo od doma med pandemijo	161
Andrej Kohont	
Mednarodna mobilnost zaposlenih: ali bo še kdaj tako, kot je bilo?	164
Iris Koleša	
Tam, kjer je nevarnost, tudi raste rešilna moč.....	166
Mirt Komel	
Utrinki iz študentskih raziskav	168
Anton Kramberger	
Nove stranke v vladah in življenjski cikli vlad	172
Alenka Krašovec	
Zlata doba volilnih študij.....	174
Samo Kropivnik	
Temne bele lise: celostno upoštevanje in naslavljanje travme.....	176
Metka Kuhar	
3, 2, 1, zdaj: drugi polčas županov slovenskih občin	180
Simona Kukovič	
20 let Evropske družboslovne raziskave	183
Slavko Kurdija	
Mojih 20 let	186
Tina Lengar Verovnik	
Pristop mešanih metod: od kod prihaja in kam gre?.....	188
Bojana Lobe	
Sem FDV-jevka. A, ja, sicer pa slovenistka.	191
Nataša Logar	
Od meddržavnih odnosov do svetovne družbe	194
Marko Lovec	
Od statistike prek podatkovne analitike do podatkovne znanosti	196
Katja Lozar Manfreda	
Refleksija o aдекватnosti.....	199
Andrej Lukšič	
Civilizacijski sestop ali nevarnost svobode	202
Igor Lukšič	
Paradoksi odziva na krizo covid-19	204
Marjan Malešič	
Ali vsako kvantitativno merilo nujno ogroža kvaliteto v znanosti? Kratek miselni utrinek ob današnjih dilemah vrednotenja znanosti	207
Franc Mali	
Paradoksi ekoloških stališč v raziskavah Slovensko javno mnenje.....	210
Brina Malnar	
Družbena neenakost in njeni spremenljivi pomeni	213
Srna Mandič	
Dobrodošli v širni in živahni špansko govoreči svet	216
Santiago Martín	
Dobre in slabe zaposlitve.....	218
Danica Mesner - Andolšek	

Povezanost sprememb v jeziku in družbenih razmerjih med spoloma v obdobju zadnjih šestdesetih letih v Sloveniji	221
Jasna Mikić	
Analiza in prikaz velikih omrežij s programom Pajek.....	224
Andrej Mrvar	
Evropska študijska mobilnost, razlika med spoloma in karierni načrti mladih.....	226
Elena Nacevska	
Kako do bolj vključujoče, decentralizirane in trajnostne globalizacije?	228
Matjaž Nahtigal	
Nacionalne interesne skupine in njihovo delovanje	230
Meta Novak	
»Vabljeni na Zoom«: digitalne prakse kot kolektivna usoda ali samo izhod v sili?	233
Tanja Oblak Črnič	
Informacijsko varnostno vedenje zaposlenih: izziv ali nujno zlo?.....	236
Špela Orehek	
»Kot da je sploh mogoče govoriti o družbenem svetu brez udejstvovanja v političnem«	238
Nina Perger	
Točka osveščanja o varni rabi interneta Safe.si – Center za varnejši internet	240
Ajda Petek, Tanja Šterk, Marko Puschner (Center za družboslovno informatiko)	
Informacijski mehurčki, ograjeni vrtilčki, odmevne sobe in druge internetne ovojnice	242
Gregor Petrič	
Digitalne veščine starejših: izzivi sedanjosti za medgeneracijsko solidarnost prihodnosti	244
Andraž Petrovič, Darja Grošelj in Katja Prevodnik	
Prek deležniške naravnosti podjetij do komparativne prednosti države	247
Klement Podnar	
O (ne)razumevanju vloge novinarjev kot varuhov demokracije in skrbnikov javnega interesa	250
Melita Poler Kovačič	
Ranljivost družbe v covidnih časih.....	252
Vladimir Prebilič	
Covidna polarizacija in radikalizacija družbe v smeri nasilja	255
Iztok Prezelj	
Mediatizacija kolektivnega spomina: kako YouTube konstruira spomin?.....	258
Maruša Pušnik	
O pravici do protesta med epidemijo	261
Barbara Rajgelj	
Razvoj in izzivi socialnih podjetij v Sloveniji.....	264
Tatjana Rakar	
Raziskovanje trga pametnih tehnologij za samostojno življenje posameznikov v starajoči se družbi	266
Natalija Rebrica	
O ekonomskem redukcionizmu in veselju do življenja.....	268
Tanja Renner	
Svoboda in varnost kot človekovi pravici v sodobni demokratični državi.....	271
Teodora Tea Ristevska	
Mednarodno varstvo narodnih manjšin: med varnostjo, človekovimi pravicami in geopolitiko	273
Petra Roter	
Kriza korporacije 21. stoletja.....	276
Andrej Rus	
Slovenija 2025	279
Lojze Sočan	

Meje rasti, družbeno okrevanje in odpornost.....	283
Slavko Splichal	
O Sloveniji in izzivu kulturne raznolikosti.....	286
Peter Stanković	
FDV iz preteklosti v prihodnost.....	289
Ivan Svetlik	289
Refleksija o sobivanju.....	292
Ksenija Šabec	
Izolirani, ignorirani, a prisotni: nepriznane in nezastopane države ter medparlamentarno povezovanje	295
Zlatko Šabič	
Šport je bil vedno sestavni del Fakultete za družbene vede	298
Jaroš Štekl	
Raziskovanje vsakdanjega življenja skritih socialnih manjšin: primer vsakdanjega življenja gejev in lezbijk v Sloveniji	302
Alenka Švab	
Ne Marxova brada ne Janševa pleša	305
Gregor Tomc	
Raziskovanje zahodnoslovenskega naravoverstva.....	307
Cirila Toplak	
So omika, olika in protokol (ne)pomembni za vsakdanje življenje (na fakulteti)?.....	310
Boštjan Udovič	
Svoboda, varnost, enakost	312
Samo Uhan	
Ob 60-letnici FDV. Kje smo in kam gremo?.....	315
Mirjana Ule	
Ko lokalno postane globalno: izzivi glokalizacije	317
Matjaž Uršič	
Za splet brez posnetkov spolnih zlorab otrok in sovražnega govora	320
Urša Valentič	
Aplikacija za spletno anketiranje 1KA.....	322
Vasja Vehovar	
Strateško komuniciranje v hipermodernej družbi	324
Dejan Verčič	
Akademija mora biti protifašistična	326
Andreja Vezovnik	
Novinarstvo od doma	329
Igor Vobič	
Raziskava Slovensko javno mnenje in pandemija: začasni prehod z osebnega na spletno anketiranje.....	331
Tina Vovk	
Družba, varnostna kultura in vojaška družina iz naše ulice	334
Janja Vuga Beršnak	
Bločno modeliranje povezanih omrežij	337
Aleš Žiberna	
O pomenu kakovostnih učbeniških gradiv za stalno razvijanje ter bogatenje družboslovnih in humanističnih znanj	340
Alojzija Židan	
Mladi!	342
Andreja Živoder	
VIRI IN LITERATURA	345

Uvodna misel – Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani: ker svet ni črno-bel

Monika Kalin Golob
(dekanja UL FDV 2017–2021)

V stavbo Fakultete za družbene vede Univerze v Ljubljani (FDV UL) sem prvič vstopila zgodaj spomladi 1992, torej še ne leto po njenem preimenovanju iz Fakultete za sociologijo, politične vede in novinarstvo. Tik pred diplomom na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani sem izvedela, da je prosto asistentsko mesto za jezikoslovne predmete, katerih nosilec je bil prof. Tomo Korošec.

Spominjam se – oprostite mi, drage kolegice in kolegi –, kako sem malce vzvišeno, kot se za diplomantko filozofske fakultete spodobi, opazovala linolej in svetleče stene stavbe, ki je bolj spominjala na zdravstveni dom kot fakulteto. Ko sem se približevala pisarni v B-traktu, me je prijetno pobožal žlahtni čokoladasti vonj sladkega tobaka in me pripeljal v kabinet prof. Korošca. Iz hladne veže sem vstopila v mehek (ne le zaradi dima) svet jezikoslovja, stilistike in jezikovne kulture, ki me je usmeril v akademsko kariero.

Danes – po skoraj tridesetih letih – imam čast, da ob koncu svojega mandata kot dekanja zapisujem uvodne misli ob 60-letnici fakultete: fakultete, ki se je popolnoma preoblekla v svoji zunanji in notranji podobi. Je uspešna zrela dama: z odlično raziskovalno dejavnostjo, mednarodnimi stiki in s kakovostnimi interdisciplinarnimi študijskimi programi vseh treh stopenj. Na njej je do konca leta 2020 diplomiralo 14.072 ljudi, 50 specializiralo, 3.167 magistriralo, 496 pa doktoriralo.

31. 1. 1961, na drugi dan zasedanja skupščine LR Slovenije, je bil na popoldanskem ločenem zasedanju sprejet tudi zakon o ustanovitvi Visoke šole za politične vede v Ljubljani. Naš rojstni list.

Ustanovni zakon je šoli določal, kot povzemamo že v jubilejni knjigi ob naši 50-letnici, »da izobražuje kadre za vsa področja političnih ved in tistih družbenih ved, ki so za njo temeljne; razvija raziskovalno delo na področju političnih ved pa tudi drugih družboslovnih disciplin; da gradi nove discipline, ki naj bi bogatile

dotedanji fond tradicionalnih družboslovnih in humanističnih nacionalnih znatnosti«. Predsednik začasne sveta šole France Perovšek pa je v nagovoru ob odprtju poudaril, da bo šola »omogočila sistematično študirati politične vede na visokošolski ravni in opravljati znanstvenoraziskovalno delo«, razmejil je med politiko in politologijo, ker so »tudi politične vede znanost«, morebitno partijsko kadrovanje v šolo pa zavrnil z besedami, da bo omogočala »poglobljen študij poglavitnih zakonitosti družbenega razvoja čim večjemu številu ljudi z najrazličnejših področij družbenega udejstvovanja«.

Visoka šola za politične vede je študijsko leto 1961/62 začela z 31 rednimi in 48 izrednimi študenti druge stopnje, naslednje leto pa je vpisala 35 rednih in 35 izrednih študentov prve ter 35 rednih in 24 izrednih študentov druge stopnje.

Šola je leta 1970 postala deseta članica UL – in se preimenovala v FSPN, si do 80. let sicer izoblikovala temeljne študijske programe in smeri, organizirala nekatere magistrske in specialistične programe, preoblikovala katedre, jih pozneje združevala v oddelke, a je še vedno morala utemeljevati njihov obstoj in obstoj nekaterih programov, tekrovati s konkurenčnimi programi drugih fakultet, se otepati stereotipov o politični fakulteti. Kljub vsemu temu pa je kot protiutež v 80. letih intenzivno obnovila in razmahnila stike z mednarodnim okoljem, ki jim takrat sicer še niso rekli internacionalizacija, a so prav to bili in ostali.

Preimenovanje fakultete v FDV UL leta 1991 je povezano z nastankom novih študijskih smeri sodobnih družboslovnih disciplin, ki jih še danes poučujemo na 12 katedrah znotraj štirih oddelkov in raziskujemo v 20 raziskovalnih centrih. Bolonjska reforma je te smeri leta 2005 osamosvojila v študijske programe.¹

Kot vidimo v tem hitrem orisu samo nekaterih stopnic razvoja, je fakulteta rastla iz reforme v reformo, se bila s predsodki in stereotipi ter kljubovala z dobro mednarodno, raziskovalno in pedagoško rastjo.

Danes ni nič drugače: birokratske zahteve po novem in novem kvantitativnem evalviranju naših primarnih dejavnosti, nalaganje administrativnih opravil, obravnava raziskovalnega in pedagoškega osebjia z merili javnih uslužbencev, antiintelektualizem, razumevanje univerze kot servisa trgu dela, odpiranje razpisnih mest glede na potrebe tega trga dela – univerza, quo vadis? Kam gremo?

Ko sem se pred kakimi 15 leti utrujena od administriranja zadnje, bolonjske reforme pridušala prof. Korošču o nesmiselnosti in nedomišljenosti tega procesa, me je »potolažil«: od nekdanj država in politika delata tako. Izmišljata si nove in nove formalne reforme in administriranje, da mi ne bi mislili; da ne bi počeli tistega, kar je naše primarno opravilo: raziskovali, preišljevali in to v maniri akademskega dialoga prenašali na mlajše generacije.

¹ Podrobnejši historiat ter spomine dekanov in dekanj je mogoče prebrati v knjigi Fakulteta za družbene vede: 50 let znanosti v družbi (ur. Monika Kalin Golob, Anton Grizold).

Vendarle mi vseeno mislimo, moramo misliti ... nastavljamo ogledalo sebi in družbi ter želimo s svojim delom prispevati k boljši prihodnosti. Prav zato del raziskovalnega, pedagoškega in strokovnega dela prikazujemo v publikaciji, s katero želimo širši družbi predstaviti svojo raznolikost in ji razgrniti bogastvo tematik, s katerimi se trenutno vsak posebej (in skupaj) ukvarjamo na FDV: v šestdesetih letih smo postajali večji; po raznolikosti vsebin, s katerimi se ukvarjamo, bogatejši; po raziskovalnih dosežkih, prepoznanih doma in v tujini, pa odličnejši.

Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani je odlična institucija tudi zato, ker smo pod njenim okriljem s svojimi raziskovalnimi, pedagoškimi in osebnostnimi lastnostmi tudi zelo različni ter v delovne skupine povezani navznoter ali navzven, in to po vsem svetu.

Dovolite mi, spoštovani, da se zahvalim vsem, ki ste v šestih desetletjih snovali, razvijali, gradili in pomagali pri rasti naše fakultete; hvala vsem dekanom in dekanjam, pedagoškemu, raziskovalnemu in strokovnemu osebju, študentkam in študentom, diplomantom in diplomantkam na vseh stopnjah študija. Hvala za okrilje Univerzi v Ljubljani.

Vse najboljše nam vsem – in naj živi FDV UL!

STROKOVNE_I SODELAVKE_CI IN STROKOVNE SLUŽBE FDV

Te tri sladke obveznosti

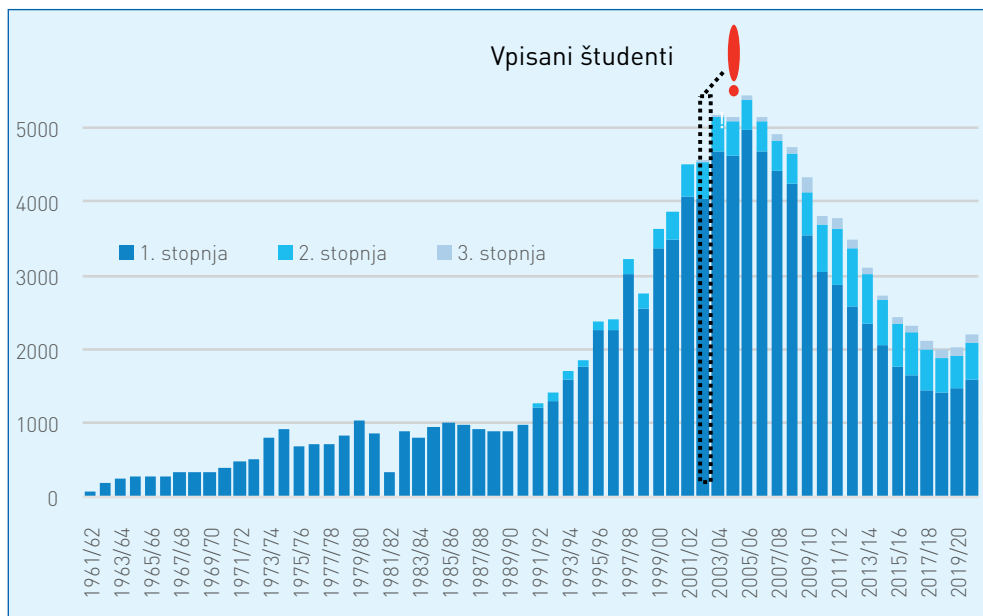
Neli Babič, Katja Babič, Manca Jeras, Renata Mukavec Čuka in Mateja Zorko Stopar

Uvod

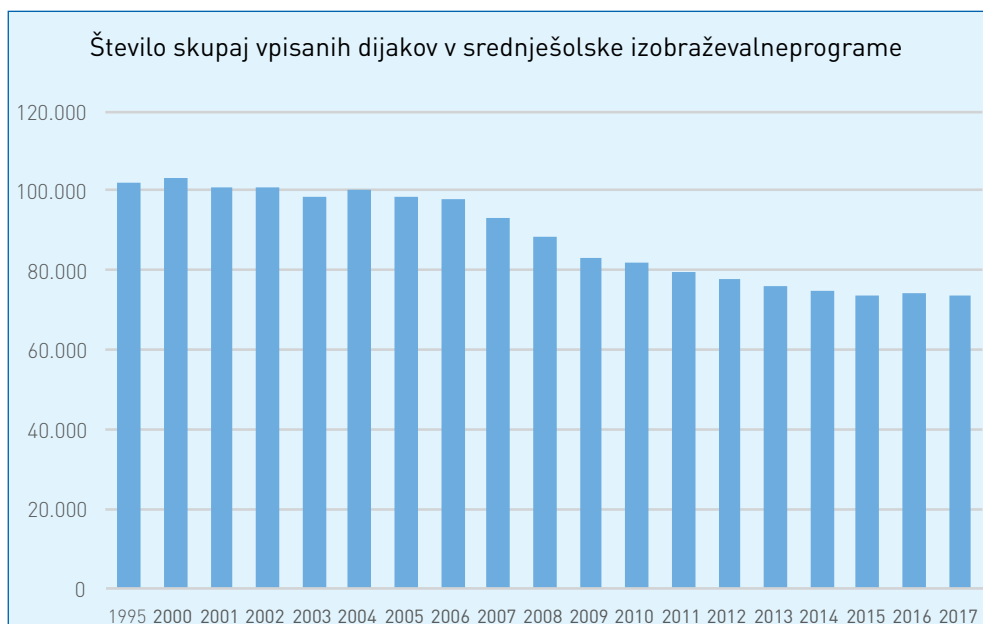
Z dejavnostjo fakultete smo povezani, z njo rastemo, se razvijamo ves čas obstoja fakultete, vseh 60 let

Sprejeli smo **60 generacij študentov/šudentk** (sodelovali pri informativnih dnevih, organizirali vpis, pripravili urnike, sprejeli brucke in bruce, pripravili izpitne roke, pripravili sklepe na veliko število različnih študentskih prošenj v povezavi z vpisom/s študijem na fakulteti, posebnimi statusi, v letošnjem letu smo pripravili tudi sezname za hibridno izvedbo pedagoškega procesa zaradi covid-19), slavili uspeh **18.384 diplomantov/diplomantk dodiplomskega, magistrskega in doktorskega študija** (organizirali zagovore in zaključek študija, pripravili diplomske listine in priloge k diplomam, organizirali slavnostne podelitve listin), sodelovali pri **akreditaciji predbolonjskih in bolonjskih študijskih programov** (pripravili dokumentacijo za odločanje na fakultetnih, univerzitetnih organih in nato tudi Nakvisu, vsako leto pomagali pri pripravi samoevalvacijskih poročilih programov) in tako na svoj način prispevali k dobremu imenu fakultete, postali in ostali del FDV-skupnosti.

1 Študenti/-ke

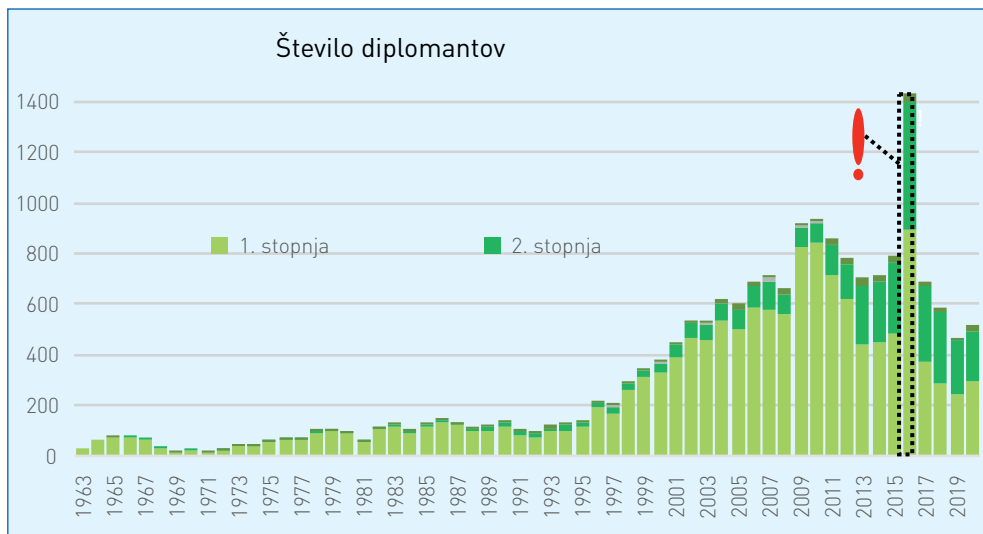
Največje število vpisanih študentov/šudentk na naši fakulteti je zaslediti v študijskem letu 2005/06, ko je bilo vpisanih 5.433 študentov/šudentk, kar je skoraj še enkrat več kot v študijskem letu 2019/20.

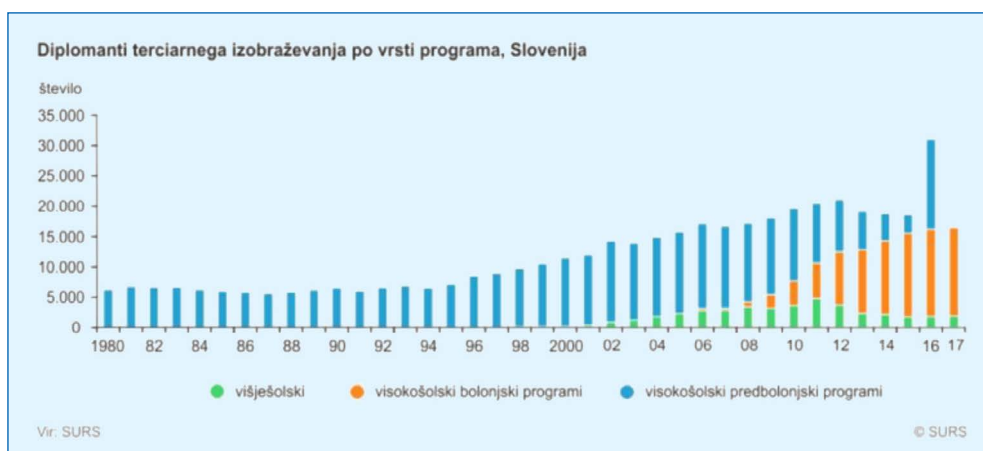
Vir podatkov: Statistični urad Republike Slovenije (SURIS)

Ključen padec vpisanih študentov po št. letu 2005/06 je posledica generacijskega vpliva, tako imenovanega »baby booma«, ki je imel največji vpliv v Sloveniji ravno v letu 2005/06 (Statistični Urad Republike Slovenije 2018).

2 Diplomanti/-ke

Konec septembra 2016 je bil v Sloveniji zakonsko določen rok za dokončanje študija na predbolonjskih študijskih programih, kar se je močno odražalo na povečanem številu diplomantov/diplomantk na vseh fakultetah v državi (SURS 2018).

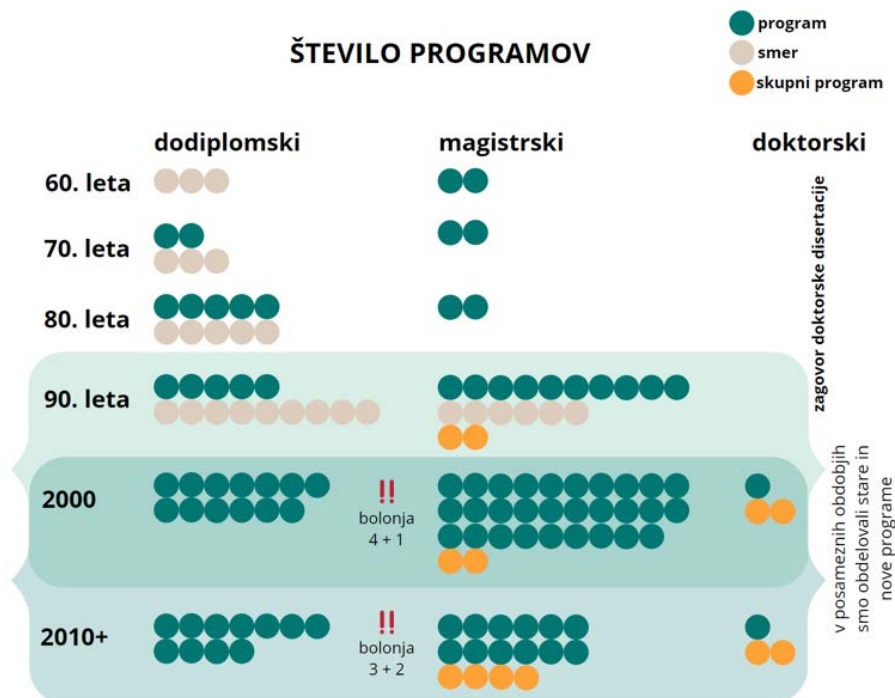

Po izjemnem povečanju števila diplomantov/diplomantk v letu 2016 na FDV smo imeli 828 (kar je 58 % skupnega števila vseh) tistih, ki jim je uspelo končati študij pred dokončnim iztekom predbolonjskih programov; število diplomantov/diplomantk se je v letu 2017 prepolovilo v Sloveniji in tudi na FDV. Od leta 2017 naprej je mogoče študij končati le še po bolonjskih programih.

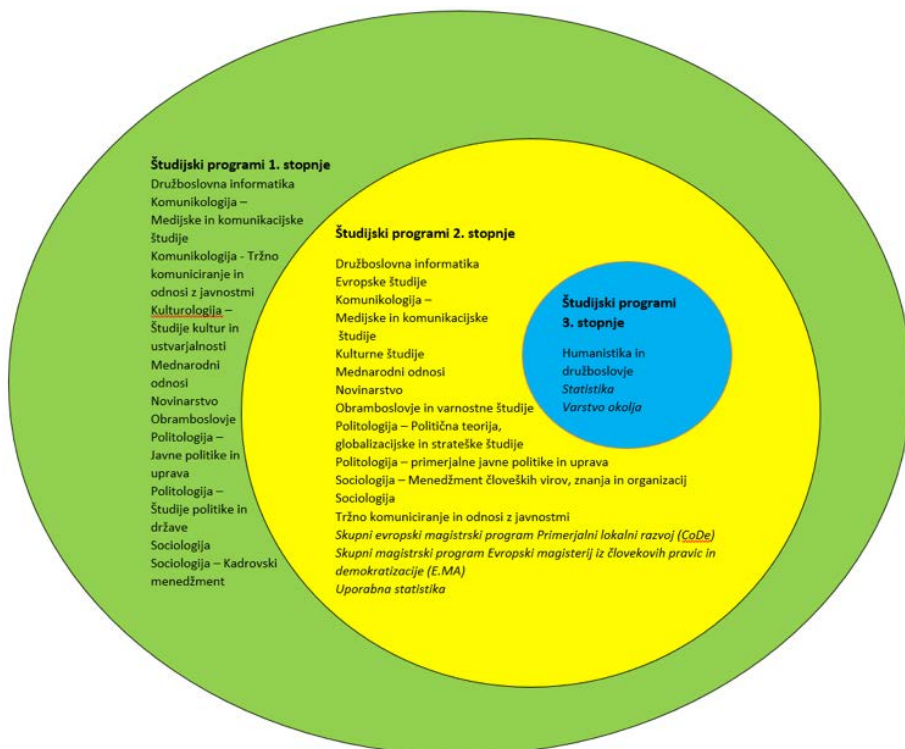
Diplomanti terciarnega izobraževanja, Slovenija		
	2016	2017
Skupaj	30.967	16.458
Višje strokovno	1.832	1.885
Visokošolsko	29.135	14.573
visokošolsko strokovno (prejšnje)	4.446	-
visokošolsko strokovno (1. bolonjska stopnja)	3.893	3.806
visokošolsko univerzitetno (1. bolonjska stopnja)	5.341	5.104
visokošolsko univerzitetno (prejšnje)	6.921	-
magistrsko (2. bolonjska stopnja)	4.623	5.149
magisterij znanosti (prejšnji) in specializacija (prejšnja) ¹⁾	2.999	-
doktorsko (prejšnje)	375	-
doktorsko (3. bolonjska stopnja)	537	514

- ni pojava
 1) Vključeni so diplomanti specialističnega izobraževanja po visokošolski strokovni in po univerzitetni izobrazbi (prejšnji).
 Vir: SURS

3 Študijski programi

Smo del spreminjajočega se sveta, ki ga zrcalijo tudi naši študijski programi. Poudrobo programov, predmetov znotraj programov, širimo in prilagajamo ter ves čas skrbimo za pravočasno zaključevanje programov, ki jih opuščamo, in dober začetek programov, ki jih odpiramo.

V trenutku priprave prispevka aktivno izvajamo sistem 3 + 2 + 4 (3-letni prvostopenjski, 2-letni drugostopenjski in 4-letni doktorski programi) in tako prispevamo k izvedbi 11 prvostopenjskih, 15 drugostopenjskih (od tega en skupni UL-program in dva skupna mednarodna programa) in treh doktorskih (od tega dva skupna programa). Postopoma pa fakulteto zapuščajo 4-letni prvostopenjski, 1-letni drugostopenjski in 3-letni doktorski programi.

Zahvala

Našega prispevka ne bi bilo brez sodelovanja/pogovarjanja/podpiranja celotne skupine, ki jo poleg Neli Babič, dr. Katje Babič, Mance Jeras, Renate Mukavec Čuka, Mateje Zorko Stopar med pisanjem prispevka sestavljajo tudi: Mojca Bergant Dražetić, Andreja Krnjajić, Petra Miklavčič, Marjan Ožbolt, Judita Panič, Zarika Snoj Verbovšek in Anita Žagar. Za prispevek in zgodbo, ki jo prispevamo, pa so zaslužni tudi vsi pretekli, zdajšnji in prihodnji sodelavci in sodelavke našega ožjega kolektiva pa tudi naše širše FDV-skupnosti. Vsem iskrena hvala.

Namesto zaključka

Fran > SSKJ
referát -a m (â)

1. govornemu podajanju namenjeno besedilo:

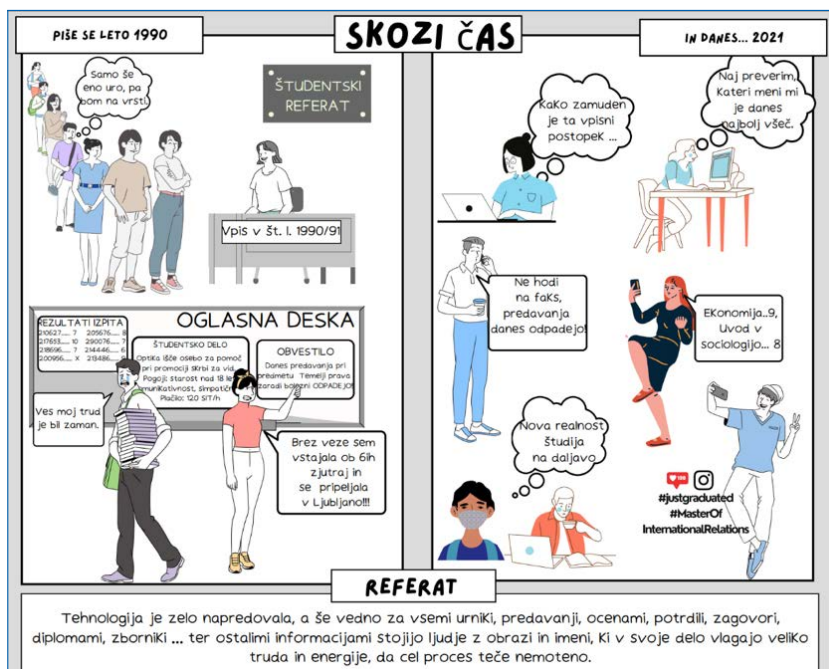
a) ki obravnava vsebinsko zaokroženo strokovno snov, predavanje: prebrati, sestaviti referat; referat o novih virih energije; referat in koreferat / imeti, podati referat

b) ki seznanja koga, navadno uradno, z določenim dogajanjem, stanjem, poročilo: referat o političnem položaju v državi // govorno podajanje takega besedila: referati so trajali največ dvajset minut; po referatu je bila razprava

2. šol. sestavek, ki ga učenec napiše za vajo v obravnavanju kakega vprašanja: učenci so morali napisati po en referat na leto / razdeliti študentom referate teme, naslove zanje

3. najmanjša notranja organizacijska enota uprave, ustanove, podjetja, ki opravlja določeno dejavnost v okviru celote: ustanoviti, voditi referat; kulturni, organizacijski referat; referat za reklamo; oddelek, odsek in referat

Vendar naš referat ni beseda, naš referat je slika, ki – tako kot pravi pregovor – pove več kot tisoč besed. Naj za konec spregovori slika.

O znanstveni reviji Teorija in praksa (TiP)

Tina Černič Tomažević

(uredništvo Teorije in prakse)

Revija Teorija in praksa (TiP) je prvič izšla leta 1964, in sicer sprva kot mesečnik za družbena vprašanja. Ustanovljena je bila na podlagi potrebe po nadgradnji visokošolskega študija ter kot strokovna in postopno teoretična podpora razvijajočih se strok, ki so bile v tistih časih na poti svoje epistemološke uresničitve kot novih znanstvenih disciplin.

Danes, po 57 letih obstoja in razvoja, predstavlja znanstvena revija TiP institucionalno obliko znanstvenega informiranja in komuniciranja, ki je temeljni okvir znanstvenega raziskovanja. Uveljavila se je kot medij za komunikacijo med raziskovalci/raziskovalkami in visokoškolskimi pedagoginjami/pedagogi v slovenski in v širši mednarodni znanstveni skupnosti. Izvirni znanstveni in pregledni znanstveni članki, napisani na temelju raziskav, strokovno-znanstvenih razprav, družboslovnih analiz in kritičnih prispevkov o družbenih, kulturnih in o političnih pojavih v Sloveniji, Evropi in svetu, objavljeni v reviji TiP, predstavljajo znanstvena spoznanja in odkritja, ki bogatijo slovensko in širšo mednarodno zakladnico družboslovnih znanj. Kot interdisciplinarna družboslovna revija pokriva široko množico družboslovnih disciplin, ki se razvijajo na današnji Fakulteti za družbene vede – politologijo, sociologijo, komunikologijo, novinarstvo, tržno komuniciranje, obramboslovje, mednarodne odnose, kulturologijo in antropologijo.

Kot fakultetna revija je TiP dostopna za znanstvene objave rezultatov znanstvenoraziskovalnega dela vseh zaposlenih raziskovalcev in raziskovalk ter pedagogov in pedagoginj. To je pomembno tudi za mlade znanstvenike, ki v znanstveno raziskovanje šele vstopajo, ter študente/študentke vseh stopenj študija na FDV in širše na UL, saj pomembno prispevajo k uspešnosti raziskovanja in objavljanja rezultatov raziskovanja.

Teorija in praksa daje poseben pomen prenosu oz. ‚prevajanju‘ tuje znanstvene terminologije v slovenski terminološki jezik z namenom njegove obogatitve ob

hkratnem omogočanju vpetosti slovenske znanstvene skupnosti v širšo evropsko ter svetovno družboslovno in humanistično znanstveno skupnost.

V desetletjih izhajanja je revija poleg strokovnih in znanstvenih prispevkov objavila vrsto recenzij ter prikazov knjig domačih in tujih avtorjev, ki so izšle v slovenskem ali tujem jeziku in so relevantne za razvoj družboslovja na Slovenskem.

V zadnjem desetletju je svoje poslanstvo usmerila v večanje mednarodne odmevnosti. Znanstvena revija Teorija in praksa, ki je prostodostopna na spletu, se z uveljavitvijo dvojezičnosti v zadnjih letih vedno bolj uveljavlja na regionalni in splošni mednarodni ravni, pri čemer zaznavamo povečano število avtorskih besedil za objavo v TiP iz Hrvaške, Bosne in Hercegovine, Ruske federacije, Ukrajine, Indonezije, Irana, Srbije, Avstrije, Nemčije in Italije, Švedske, Kitajske, Libanon, Nove Zelandije, Južne Koreje, ZDA in iz Kanade ..., kar predstavlja bogato diseminacijo znanosti tudi zunaj naših zemljepisnih meja, revija pa postaja tudi širše prepoznavna.

Znanstvena revija Teorija in praksa je danes indeksirana v različnih mednarodnih bazah, bibliografskih in besedilnih zbirkah podatkov, kot so: Scopus, Emerging Sources Citation Index (ESCI), DLib, EBSCO, PROQUEST, COBISS.SI/COBIB, COBISS.SI/ODKLJ, International Political Science Abstracts (IPSA), CSA Worldwide Political Science Abstracts (CSA WPSA), CSA Sociological Abstracts (CSA SA, Internationale Bibliographie der Rezensionen geistes- und sozialwissenschaftlicher Literatur/International Bibliography of Book Reviews of Scholarly Literature in the Humanities and Social Sciences (IBR-Online), IBZOnline, Internationale Bibliographie der geistes- und sozialwissenschaftlichen Zeitschriftenliteratur/International Bibliography of Periodical Literature in the Humanities and Social Sciences/Bibliographie internationale de la littérature périodique dans les domaines des sciences humaines et sociales (IBZ-Online), CSA Social Services Abstracts (CSA SSA). Ta umeščenost omogoča, da je o člankih obveščena tuja znanstvena družboslovna javnost.

Na strani uredništva ostaja prioriteta skrb kakovost člankov in rigoroznost postopkov ter nenehna racionalizacija postopkov priprave revije ter nadaljevanje naporov za umeščanje revije v najuglednejše mednarodne baze.

Število člankov, objavljenih v letih 1964–2020, v TiP

1964	206	1976	155	1988	265	2000	63	2012	50
1965	224	1977	158	1989	247	2001	65	2013	41
1966	193	1978	143	1990	236	2002	69	2014	74
1967	212	1979	254	1991	185	2003	58	2015	60
1968	236	1980	208	1992	147	2004	63	2016	93
1969	211	1981	233	1993	148	2005	42	2017	62
1970	231	1982	245	1994	104	2006	44	2018	50
1971	224	1983	289	1995	90	2007	56	2019	60
1972	187	1984	218	1996	79	2008	38	2020	65
1973	138	1985	236	1997	77	2009	41		
1974	151	1986	256	1998	78	2010	60	Skupaj:	7.882 člankov
1975	65	1987	235	1999	72	2011	92		

Glavni in odgovorni uredniki TiP

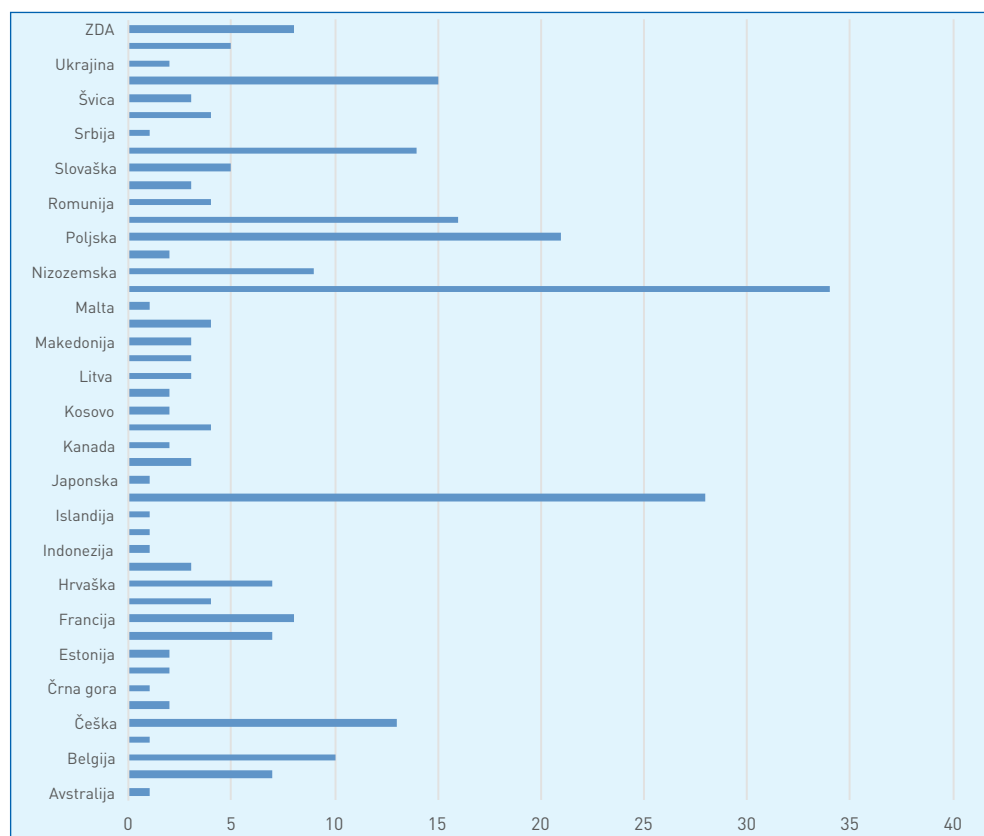
Leto	Glavni urednik	Odgovorni urednik
1964–1967	Stane Kavčič	Stane Kranjc
1968–1972	Stane Kranjc	Zdenko Roter
1973–1977	Adolf Bibič	
1978–1980	Adolf Bibič	Maca Jogan, Joco Klopčič, Boštjan Markič
1981–1986	Adolf Bibič	
1986–1988	Andrej Kirn	
1988–1994	Boštjan Markič	
1994–1995	France Vreg	
1995–2008	Igor Lukšič	
2008–	Anton Grizold	

Prispevek Službe za pedagoško mednarodno sodelovanje in mobilnost

Maša Kolenbrand

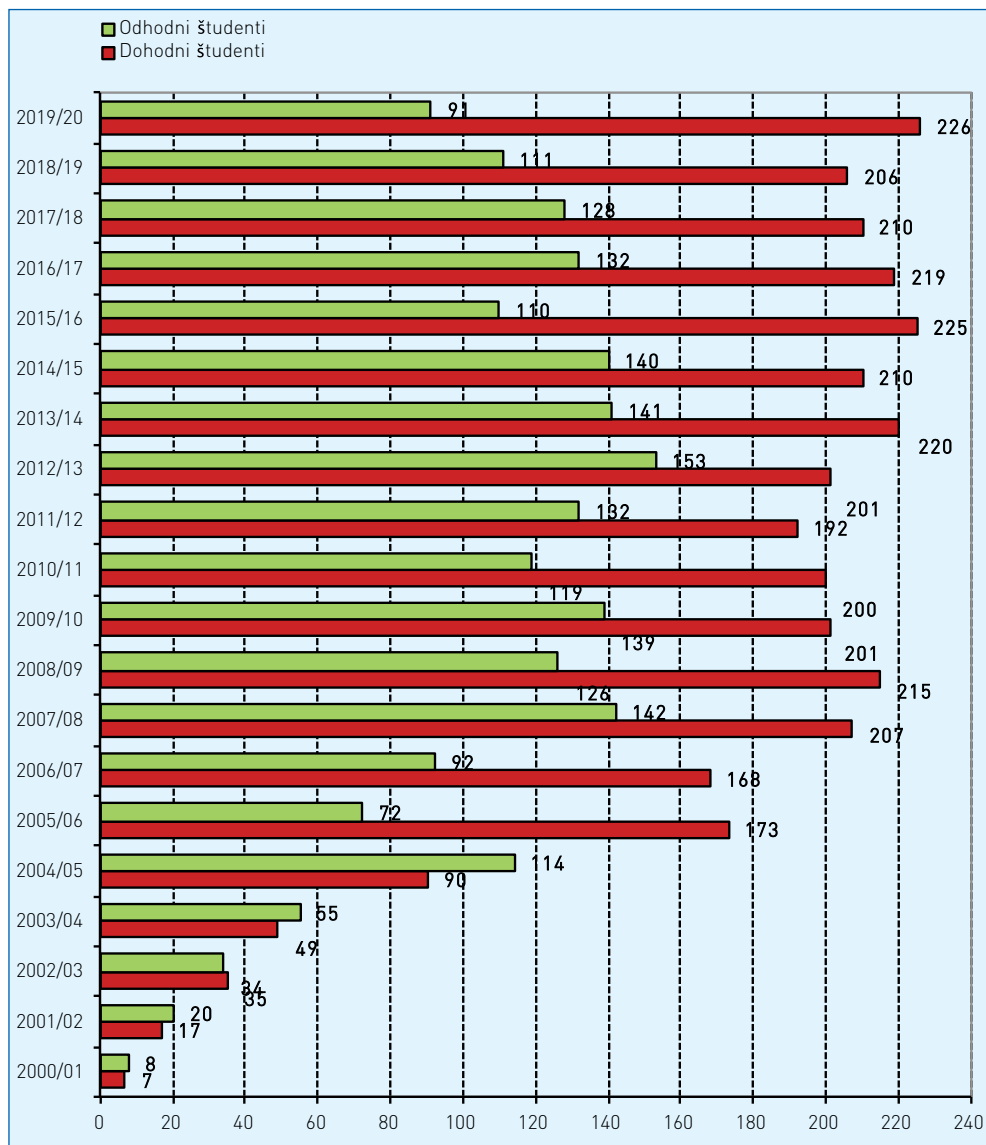
Število pogodb s partnerskimi univerzami po državah ter deset najpogostejših držav dohodnih in odhodnih študentov

Leta 2000/01 je imel FDV podpisani dve bilateralni pogodbi v okviru Erasmus+, zdaj pa jih ima 240 v okviru Erasmus+ in več kot 30 zunaj EU.

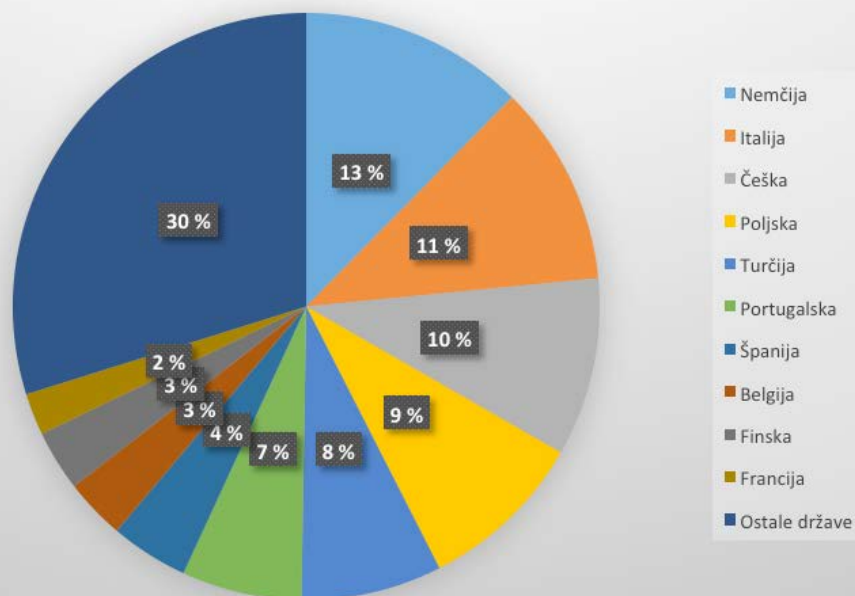

Število odhodnih in dohodnih izmenjalnih študentov od 2000/01 do 2019/20

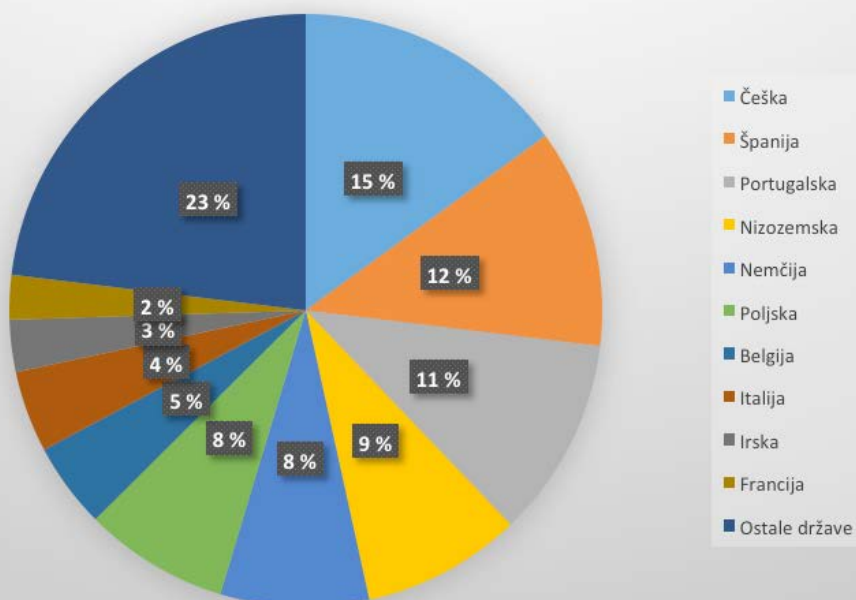
FDV se v mednarodni program Socrates (Erasmus in Mundus) prvič vključi leta 1999, prvi študentje pa odidejo na izmenjavo v študijskem letu 2000/2001.

Države, od koder prihaja največ izmenjalnih študentov (zadnjih 5 let)

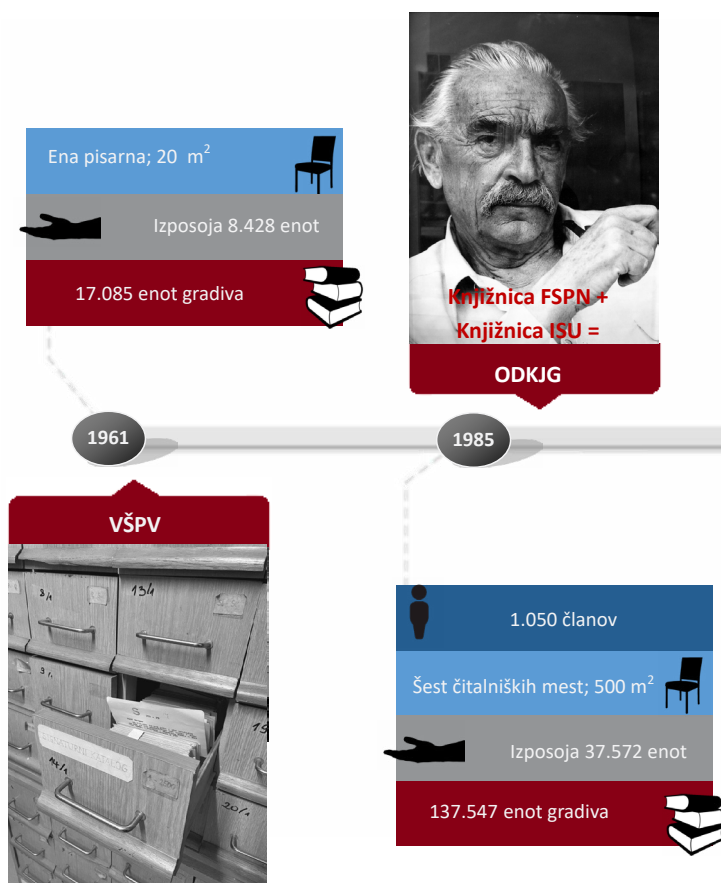

Države, kamor odhaja največ izmenjalnih študentov (zadnjih 5 let)

Infografika za področje knjižnice

Mirjam Kotar

Predhodnici ODKJG sta bili priročna Knjižnica Visoke šole za politične vede (VŠPV), pozneje znana kot Knjižnica FSPN (Fakultete za sociologijo, politične vede in novinarstvo), in Knjižnica Inštituta za sociologijo (ISU).

ODKJG je sodobna fizična in virtualna knjižnica, promotorka odprte znanosti, ki podpira skupnost FDV s prostori za individualni študij, skupinsko delo in druženje.

Hibridna knjižnica

1999

2021

Novi prostori ODKJG

Založbena dejavnost na Fakulteti za družbene vede in Založba FDV

Hermina Krajnc

Živahna založniška dejavnost je bila na fakulteti prisotna že davno pred uradno ustanovitvijo Založbe FDV; pravzaprav sega v sam začetek ustanovitve fakultete. Takratni profesorji so svoje monografije in učbenike izdajali pod okriljem različnih založb, leta 1964 pa je začela izhajati revija **Teorija in praksa**, mesečnik za družbena vprašanja, ki redno izhaja vse do današnjih dni. Leta 1984 je začela izhajati še revija **Družboslovne razprave**, interdisciplinarna in družbeno angažirana sociološka revija. Še vedno izidejo tri številke letno.

Leta 1972 je fakulteta skupaj z Založbo Obzorja Maribor ustanovila knjižno zbirko **Sociološka in politološka knjižnica**, ki so jo urejali profesorji Vlado Benko, Adolf Bibič, France Vreg in Niko Toš. Znotraj te zbirke je izšlo 24 družboslovnih del.

Izjemen vpliv na razvoj založbene dejavnosti na fakulteti je imel prof. Niko Toš. Njegova aktivnost na tem področju vse do današnjih dni ni usahnila. Leta 1990 je s prof. Tinetom Hribarjem zasnoval in do pred kratkim tudi urejal knjižno zbirko **Znanstvena knjižnica FDV**, znotraj katere je številnim mladim kolegom omogočil objavljanje doktoratov in drugih monografij. Do danes je v okviru te knjižne zbirke izšlo 62 del, znotraj nje pa v seriji **Refleksije** še 9 del. Profesor Niko Toš je tudi ustanovitelj, urednik in soavtor druge najstarejše zbirke, ki izhaja na fakulteti, **Dokumenti SJM**. Prve izdaje segajo v leto 1992, obravnavajo pa področje raziskav javnega mnenja. Od leta 1997 je znotraj omenjene zbirke izšlo tudi 13 knjig **Vrednote v prehodu**, ki vsebujejo popolno dokumentacijo družboslovnih empiričnih raziskav v programu SJM v različnih obdobjih. V letu 2021 bo vseh 13 knjig **Vrednote v prehodu** v elektronski obliki prosto dostopnih javnosti.

Leta 1995 je bila z ustanovitvijo **Založbe FDV** kot organizacijske enote fakultete založbena dejavnost na fakulteti formalizirana, njena dejavnost pa opredeljena s sprejetjem Pravidnika o založbeni dejavnosti. Za delovanje založbe in kakovostno založbeno produkcijo skrbijo štirje člani Sveta založbe, vodja založbe

ter številni uredniki in člani uredniških odborov. Od ustanovitve do leta 2003 je založbo vodil Ivan Hvala, od leta 2003 do danes pa Hermina Krajnc.

Diseminacijo knjižne produkcije založba izvaja po različnih prodajnih poteh. Od leta 2004 ima lastno spletno knjigarno, leta 2006 pa je s prenovo fakultetne zgradbe pridobila tudi fizično knjigarno. Od leta 2011, ko so začele izhajati prve elektronske knjige, prirejene za bralnike, so knjige Založbe FDV dostopne tudi prek globalnih spletnih knjigarn, kot so: Itunes, Kobo, Amazon. Fizična knjigarna v avli fakultete je bila leta 2019 zaradi novih načinov zagotavljanja študijske literature ukinjena. Študentom, ki so predstavljali večinski segment kupcev v fizični knjigarni, namreč fakulteta zadnja leta zagotavlja študijsko literaturo v elektronski obliki prek portala Zebra.

Založba FDV danes predstavlja enega izmed osrednjih podpornih stebrov pedagoške in znanstvenoraziskovalne dejavnosti fakultete ter pomembno zvišuje kakovost storitev za študente pa tudi za pedagoške in znanstvenoraziskovalne delavce fakultete. S svojimi izdajami skrbi za celovito in vsestransko predstavljanje raziskovalnih in publicističnih dosežkov univerzitetnih učiteljev in raziskovalcev zavoda ter za uresničevanje interesov študentov po študijski literaturi. Programsko je že zdavnaj preseгла okvir interne založbe, saj poleg avtorjev, ki so del kolektiva fakultete, izdaja številna dela avtorjev iz drugih znanstvenih okolij, v program izdaj pa se redno uvrščajo tudi prevodi temeljnih del s področja družboslovja. Pod njenim okriljem danes deluje 23 knjižnih zbirk, osem s področja politologije, šest s področja sociologije, štiri s področja kulturologije, štiri s področja komunikologije in ena interdisciplinarna, v sklopu katere izhajajo izključno prevodi temeljnih družboslovnih del. Vsako leto izide približno 30 novih del, v spletni knjigarni <https://knjigarna.fdv.si/knjige> pa je trenutno na voljo več kot 600 knjig, ki so izšle pri Založbi FDV.

Knjižne zbirke:

Znanstvena knjižnica (deluje od leta 1991)

Dokumenti SJM (deluje od leta 1992)

Mednarodni odnosi (deluje od leta 1996)

Media Media (deluje od leta 1996)

Javnost (deluje od leta 1998)

Pravo in gospodarstvo (deluje od leta 1998)

Politični procesi in institucije (deluje od leta 1996)

Varnostne študije (deluje od leta 1998)

Psihologija vsakdanjega življenja (deluje od leta 2004)

Kiosk (deluje od leta 2005)

Kult (deluje od leta 2005)

Družboslovna informatika (deluje od leta 2007)
Ost – osrednje sociološke teme (deluje od leta 2007)
MOJ – marketing in odnosi z javnostmi (deluje od leta 2007)
Stičišča (deluje od leta 2008)
Humanistika in naravoslovje (deluje od leta 2008)
Analize CMO (deluje od leta 2009)
Politika (deluje od leta 2010)
Acta Diplomatica (deluje od leta 2011)
Javne politike (deluje od leta 2011)
Mednarodno pravo (deluje od leta 2011)
Skodelica kave (deluje od leta 2011)
Theoria (deluje od leta 2016)

Temeljni mejniki v razvoju založništva FDV

1972	Fakulteta z Založbo Obzorja Maribor ustanovi knjižno zbirko <i>Sociološka in politološka knjižnica</i>
1991	Pod uredništvom prof. Nika Toša začne na fakulteti izhajati knjižna zbirka Znanstvena knjižnica , leto pozneje še zbirka Dokumenti SJM
1995	Senat ustanovi Založbo FDV kot organizacijsko enoto fakultete.
2004	Vzpostavljena je lastna spletna knjigarna .
2006	V prostorih fakultete je vzpostavljena fizična knjigarna .
2011	Kot prva v Sloveniji Založba FDV del programa izda v formatu ePub in z elektronskimi knjigami vstopi na globalni knjižni trg .
2019	Kot posledica vzpostavitve spletne platforme študijskih gradiv Zebra je leta 2019 ukinjena fizična knjigarna , študentom pa je nakup knjig poleg spletne knjigarne omogočen v prostorih ODK.
2020	Začetki vzpostavitve skupne univerzitetne založbe .

60 let kadrovske službe

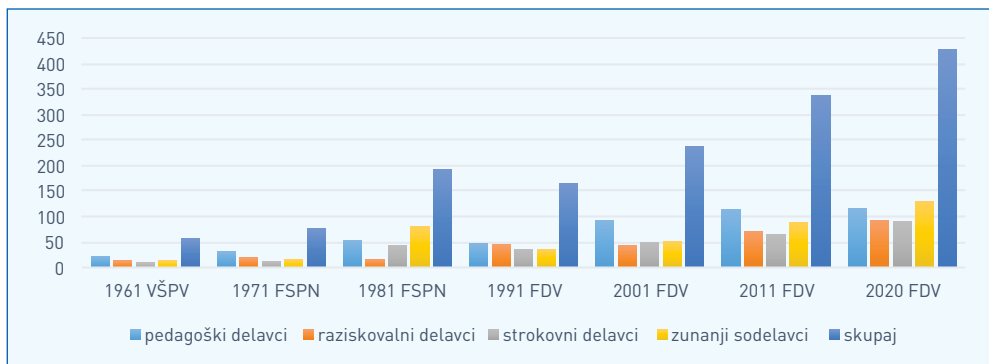

Špela Potočnik

Od ustanovitve današnje Fakultete za družbene vede pa do danes smo v vseh kategorijah zaposlenih rastle v številu zaposlitev. Danes je skupnih zaposlitev skoraj destokrat več kot pred šestdesetimi leti, kot je razvidno iz spodnje grafične predstavitve.

Gibanje števila zaposlenih 1961–2020

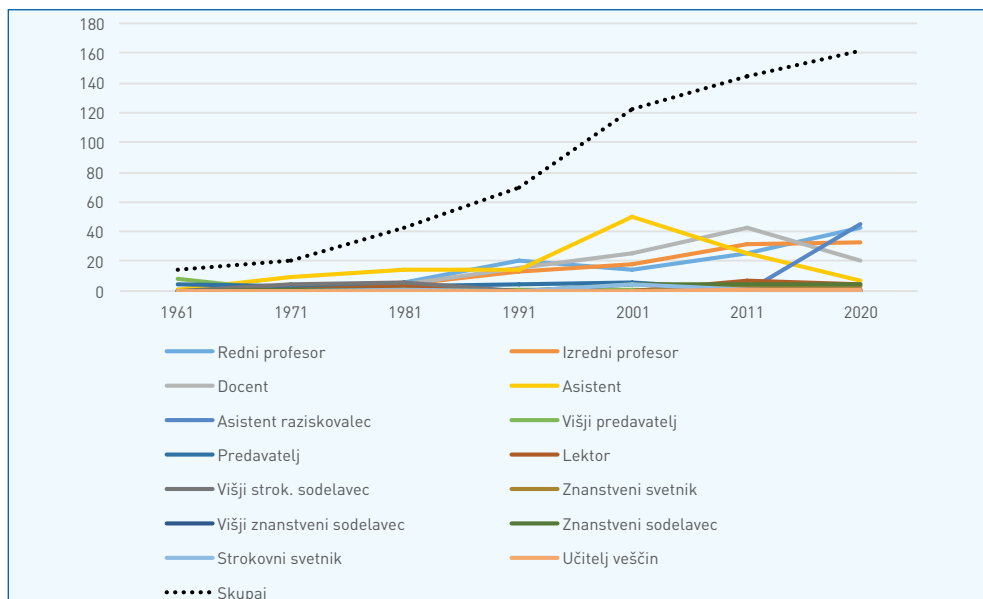
Leto	Pedagoški delavci	Raziskovalni delavci	Strokovni delavci	Zunanji sodelavci	Skupaj
1961 VŠPV	22	13	9	13	57
1971 FSPN	31	19	12	15	77
1981 FSPN	53	16	43	80	192
1991 FDV	47	45	36	36	164
2001 FDV	93	43	50	51	237
2011 FDV	114	71	64	89	338
2020 FDV	115	92	90	130	427

V šestdesetih letih smo največ pridobili v kategoriji redni in izredni profesor, največ pa izgubili na številu pedagoških asistentov. To izgubo poskušamo nadomestiti z asistenti raziskovalci, kar kaže na okrepljeno vlogo znanstvenoraziskovalnega dela na Fakulteti za družbene vede. Tudi višji raziskovalni nazivi so v zadnjih dvajsetih letih pogosteje zastopani.

Gibanje števila habilitacijskih nazivov 1961–2020

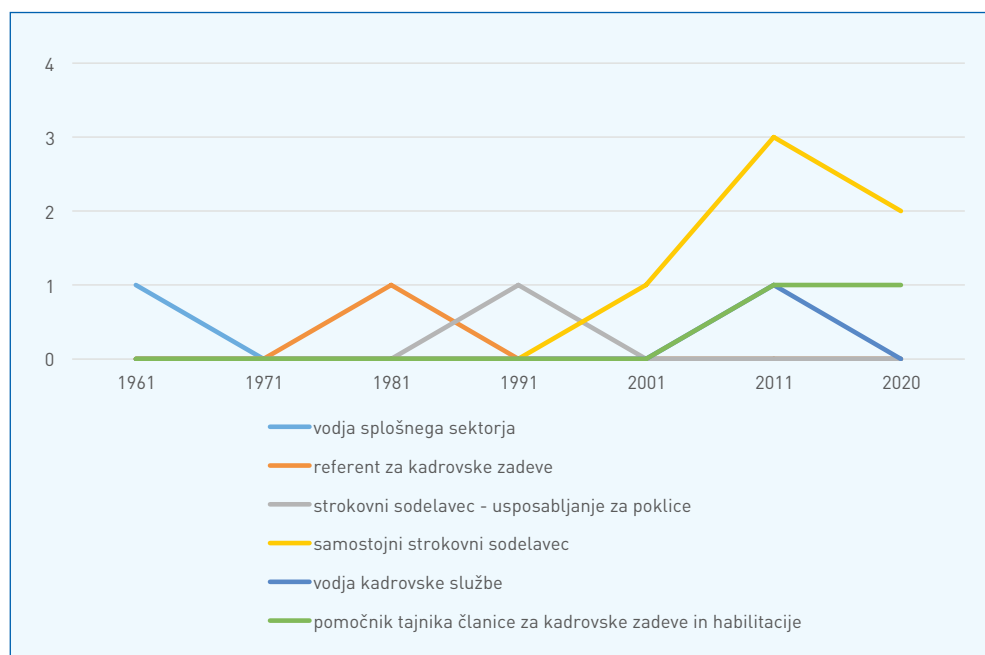
Naziv/Leto	1961	1971	1981	1991	2001	2011	2020
Redni profesor	1	0	6	21	14	26	43
Izredni profesor	0	1	4	13	18	32	33
Docent	0	1	4	16	25	42	20
Asistent	1	10	15	14	50	26	7
Asistent raziskovalec	0	0	0	0	0	0	45
Višji predavatelj	8	0	0	1	1	0	0
Predavatelj	4	3	3	5	6	1	1
Lektor	0	1	3	0	0	7	4
Višji strokovni sodelavec	0	4	6	0	0	0	0
Znanstveni svetnik	0	0	0	0	0	3	3
Višji znanstveni sodelavec	0	0	0	0	0	1	1
Znanstveni sodelavec	0	1	1	0	4	4	4
Strokovni svetnik	0	0	1	0	4	1	0
Učitelj veččin	0	0	0	0	0	1	1

Gibanje števila zaposlenih v kadrovski službi 1961–2020

Zaposlitve v kadrovski službi so dosegle vrhunec med letoma 2007 in 2011, potem pa se je število rahlo krčilo ne glede na porast skupnih zaposlitev.

Delovno mesto/Leto	1961	1971	1981	1991	2001	2011	2020
Vodja splošnega sektorja	1	0	0	0	0	0	0
Referent za kadrovske zadeve	0	0	1	0	0	0	0
Strokovni sodelavec – usposabljanje za poklice	0	0	0	1	0	0	0
Samostojni strokovni sodelavec	0	0	0	0	1	3	2
Vodja kadrovske službe	0	0	0	0	0	1	0
Pomočnik tajnika članice za kadrovske zadeve in habilitacije	0	0	0	0	0	1	1

Delovanje finančno-računovodske službe v obdobju 2003–2020

Bojana Štrukelj

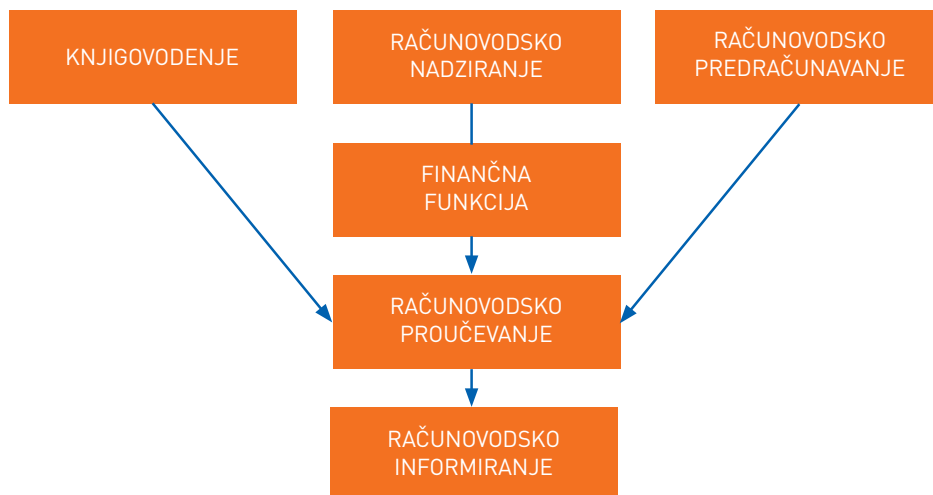
1. Sestava službe

Število zaposlenih ostaja enako vse od leta 2000, ko je imela služba štela šest zaposlenih. V takratni skupini so bile vodja finančno-računovodske službe Silva Mole ter sodelavke Blanka Volaj, Teja Novak, Mojca Muha, Iza Kunstelj in Tanja Prosen. Z upokojitvijo Silve Mole v letu 2002 se je službi pridružila Bojana Štrukelj in v tej sestavi je služba delovala vse do leta 2011, ko je službo zaradi upokojitve po 37 letih dela na fakulteti zapustila Blanka Volaj. Takrat se je službi pridružil Sašo Bojić. Naslednja kadrovska sprememba se je zgodila leta 2015, ko se je po 30 letih dela na fakulteti upokojila Teja Novak; na njenem delovnem mestu so se do danes zamenjale štiri sodelavke, dve sta nove izzive poiskali drugje, med odsotnostjo zaradi porodniškega dopusta Danijele Pušnik pa se nam je pridružila Živa Tory.

2. Temeljne funkcije finančno-računovodske službe

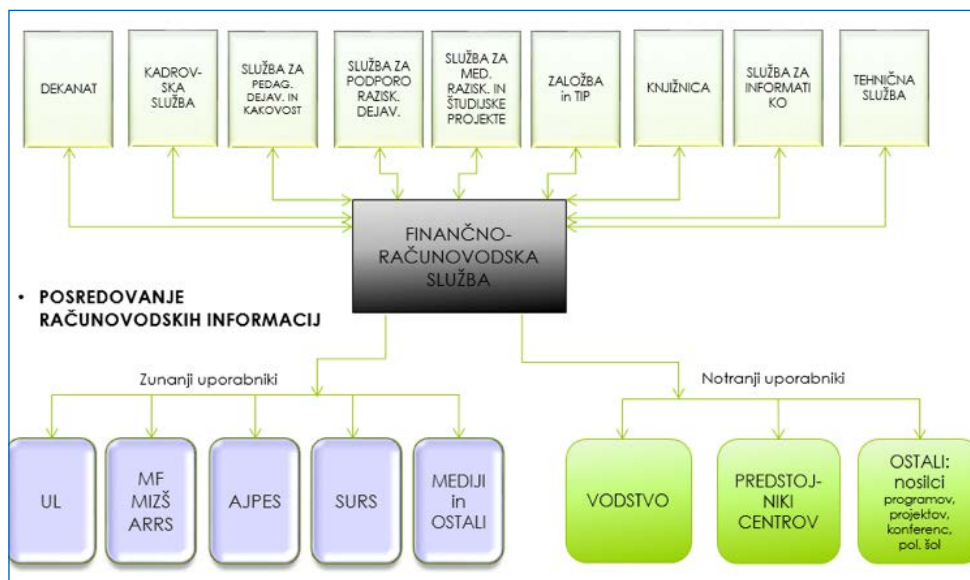
Delovanje finančno-računovodske službe temelji na šestih temeljnih funkcijah, ki so prikazane v preglednici.

Delovanj finančno-računovodske službe je sestavljeno iz šestih temeljnih funkcij:

- **Knjigovodenje** mora zagotoviti podatke in informacije tako, da bo kot končni rezultat dejavnosti oz. poslovanja mogoče pripraviti temeljne računovodske izkaze, ki bodo resnično in pošteno prikazovali finančno in poslovno uspešnost fakultete. Knjigovodenje predstavlja vnos podatkov v naše računovodske aplikacije in predhodno pripravo teh podatkov.
- **Računovodsko nadziranje** je računovodsko kontroliranje podatkov ob njihovem vnosu in med obdelovanjem.
- **Računovodsko predračunavanje** je zbiranje, urejanje in obdelovanje podatkov, ki se nanašajo na načrtovane gospodarske kategorije (prihodki, odhodki, investicije) in njihovo prikazovanje v predračunih oz. finančnih načrtih fakultete.
- **Računovodsko proučevanje** je predvsem proučevanje poslovanja; najpomembnejša naloga je ustvarjati podlage za kakovostne odločitve in ugotavljanje, ali je cilj dosežen in kakšni so razlogi za odmike. Računovodsko analiziranje pokaže, kako in koliko so bili doseženi finančni načrti. Ustrezno in zadostno računovodsko proučevanje zagotavlja kakovostnejše računovodske informacije.
- **Računovodsko informiranje** je končna stopnja računovodenja in pomeni sporočanje računovodskih podatkov tistim, ki so zanje zainteresirani. Informiranje je odvisno tudi od razvitosti informacijske dejavnosti v pravni osebi oz. razpoložljivosti in dostopa do raznih »neračunovodskih« informacij. Računovodsko informiranje se izvaja z računovodskimi poročili, ki vsebujejo računovodske podatke in informacije. Ta poročila so lahko mesečna ali ponavljajoča se za določena obdobja, lahko pa so enkratna glede na potrebe in zahteve posloводства.

3. Povezanost z drugimi službami in s prejemniki računovodskih informacij

Pri svojem delovanju je finančno-računovodska služba povezana z vsemi drugimi strokovnimi službami. Od kadrovske službe prejemamo podatke oz. poročila za obračun plač; od vseh enot potrjene e-naročilnice, ki so podlaga za izplačila dobaviteljevih računov; od službe za informatiko in tehnične službe potrjene dobavnice, ki so obvezna sestavina k dobaviteljevim računom za dobave blaga; od izdajateljev računov po službah izdane račune, ki jih računovodsko obdelamo, spremljamo plačila in izvajamo izterjavo; od dekanata in službe za podporo raziskovalni dejavnosti potne naloge, ki jih kontroliramo in izvajamo izplačila; od tehnične službe in službe za informatiko zapisnike o predaji osnovnih sredstev v uporabo, ki jih vnašamo v register osnovnih sredstev po nahajališčih opreme in obračunavamo amortizacijo skladno s predpisi; od pripravljavcev avtorskih in podjemnih pogodb po službah prejemamo podpisane pogodbe, ki jih davčno obračunamo in izvedemo izplačilo.

Pri posredovanju računovodskih informacij zunanjim uporabnikom so roki poročanja za večino poročil, ki se oddajajo na Ajpes, SURS, UL, MF, MIZŠ in ARRS, znani vnaprej. Zadnja leta se povečuje število zahtev po posredovanju podatkov medijem. Taka poročanja niso vnaprej »najavljena«, roki so navadno zelo kratki, obseg podatkov pa je lahko zelo velik. Število zahtev po podatkih je prikazano v spodnji preglednici. Nekatere zahteve vključujejo zelo širok nabor vprašanj, ki se nanašajo na večletna obdobja. Največkrat so se pojavile zahteve po plačnih podatkih, in sicer višina in sestava plač po posameznikih, pregled

odatkov po posameznikih, honorarji po dejavnostih in posebej izplačila pedagogom za izredni študij, pedagoške nadobremenitve, prihodki od zaključevanja starih dodiplomskih programov in magistrskih programov (znanstveni magistririj) ter poraba teh sredstev, stroški seminarjev, konferenc in drugih strokovnih izpopolnjevanj, IRD-sredstva, sestava prihodkov in delež stroškov dela, učinki zmanjšanja kontaktnih ur in drugi varčevalni ukrepi, število zaposlenih, ki imajo svoja podjetja oz. so (so)lastniki, itn. Od medijev, ki so največkrat zahtevali podatke, so: RTV SLO ter časopisi Dnevnik, Finance, Delo, Žurnal24 in Večer. V zadnjih letih se večja število vprašanj v posamezni zahtevi po podatkih in s tem čas za pripravo zahtevanih podatkov.

LETO	ŠTEVILO ZAHTEV MEDIJEV PO FINANČNIH PODATKIH
2000-2005	0
2006-2009	7
2010	4
2011	2
2012	7
2013	8
2014	2
2015	13
2016	8
2017	4
2018	0
2019	1
2020	0

4. Kvantitativni kazalniki tipičnih računovodskih procesov

V preglednici so prikazani najbolj tipični računovodski procesi in primerjava z njihovim obsegom za leto 2003, 2010 in 2019.

Zap. št.	Parameter oz. kazalnik	Leto 2003	Leto 2010	Leto 2019
1	Število obdelanih izdanih računov	17.036	14.986	5.889
2	Število obdelanih prejetih računov	4.490	5.384	4.376
3	Število obdelanih potnih nalogov (kontrola in izplačilo)	536	690	1.019
4	Število obračunanih in izplačanih zneskov po avtorskih in podjetniških pogodbah	1.504	751	668

5	Število obračunanih in izplačanih plač	2.807	2.872	3.802
6	Število knjižb v glavni knjigi	108.619	166.848	132.373
7	Število knjižb v analitični glavni knjigi	48.905	69.511	103.353
8	Število (aktivnih) ARRS-projektov	100	105	93
9	Število mednarodnih in EU-projektov*	3	67	78
10	Število aktivnih stroškovnih mest**	518	762	938
11	Število predlaganih izvršb neplačnikov	0	24	11
12	Število obdelanih blagajniških dnevnikov	110	246	73
13	Število osnovnih sredstev za obdelavo v registru osnovnih sredstev	5.893	10.745	13.923

Največje zmanjšanje v letu 2019 v primerjavi z letom 2003 je pri:

- številu obdelanih izdanih računov, in sicer gre predvsem za račune, izdane študentom, pri čemer je število vpisanih študentov upadlo; izredni študij prve in druge stopnje se že več let ne izvaja;
- številu obračunanih in izplačanih zneskov po avtorskih in podjetniških pogodbah, ki je predvsem posledica neizvajanja izrednega študija prve in druge stopnje.

Največje povečanje v letu 2019 v primerjavi z letom 2003 je pri:

- številu obdelanih potnih nalogov (kontrola in izplačilo), in sicer predvsem iz naslova raziskovalne dejavnosti;
- številu knjižb v analitični glavni knjigi (stroškovno računovodstvo), ki je posledica novega vodenja porabe sredstev za nakupe opreme iz naslova ARRS-projektov; uvedba novega vodenja je bila potrebna zaradi upoštevanja uredbe o normativih in standardih za določanje sredstev za izvajanje raziskovalne dejavnosti, financirane iz proračuna RS;
- številu mednarodnih in EU-projektov, ki smo jih začeli pridobivati z letom 2003;
- številu aktivnih stroškovnih mest, ki so posledica večjega števila stroškovnih mest na pedagoški dejavnosti zaradi vodenja po programih in predvsem posledica večjega števila EU-raziskovalnih projektov, pri čemer ima navadno vsak projekt dve stroškovni mesti, in sicer ločeno za porabo sredstev režije, za katere se financerju ne poroča;
- številu osnovnih sredstev, pri čemer je povečanje predvsem posledica opremljanja na novo zgrajenega objekta v letu 2006, ki ga je financiral MIZŠ z nazivom Študentski dom in FDV.

Kdo ni javnost?

Kaj ni PR?

Ajda Zvonar

V 60-letni zgodovini so se razmere na področju odnosov z javnostmi močno spremenile. Fakulteta ima predstavnico za odnose z javnostmi od leta 2007. Tudi v obdobju od 2007 do danes je prišlo do velikih sprememb.

Odnosi z javnostmi so se v preteklosti kot stroka ukvarjali z novinarji, oglaševalci in s publicisti. Z razvojem ključnih razmerij, predvsem pa s tehnološkimi in komunikacijskimi spremembami so odnosi z javnostmi prerasli v izjemno razvejan sistem.

Kot kažejo rezultati Evropskega komunikacijskega monitorja (2020),² so družbeni mediji in socialna omrežja očitno pridobili na pomenu: komunikatorji vedno več svojega časa namenjamo prav tem kanalom komuniciranja (od malo več kot 10 odstotkov v letu 2007 na skoraj 90 odstotkov v letu 2020), saj njihova branost narašča; to prikazuje tudi graf.

Vse večjemu pomenu družbenih omrežij se je prilagodilo tudi komuniciranje z javnostmi na naši fakulteti. Najprej smo leta 2012 ustvarili Facebook profil, in sicer urejamo slovensko in angleško različico ter temu prilagajamo tudi vsebine. Ta profil je namenjen najširši populaciji. Leta 2014 smo ustvarili profil Twitter, ki ga v zadnjem času zaradi izjemno neprimerne in vedno bolj nizkotne komunikacije uporabljamo redko. Izjemno raste priljubljenost profila LinkedIn, ki smo ga ustvarili leta 2016, prav tako profil Instagram. Različnim profilom prilagajmo tudi vsebine. Instagram uporabljamo predvsem za bodoče študente in mlajše generacije, Facebookov profil je namenjen vsem, LinkedIn za sporočanje diplomantom in drugim organizacijam, Twitter za medijsko zanimive informacije. Objavljamo nove knjige Založbe FDV in nove številke revij, tudi najstarejše

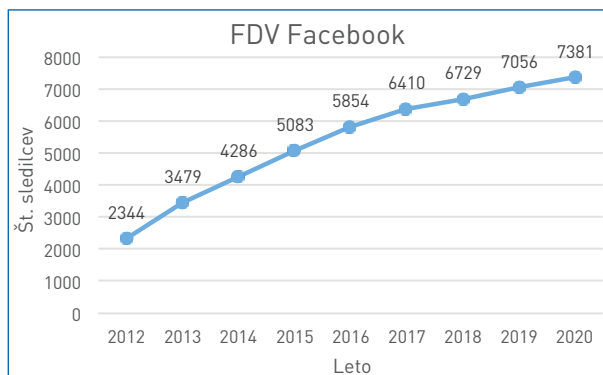
2 Evropski komunikacijski monitor je največja mednarodna raziskava o trendih na področju odnosov z javnostmi, ki se od leta 2007 izvaja vsako leto. Raziskavo vodijo profesorji iz enajstih priznanih evropskih univerz (med njimi je tudi dr. Dejan Verčič s Fakultete za družbene vede Univerze v Ljubljani).

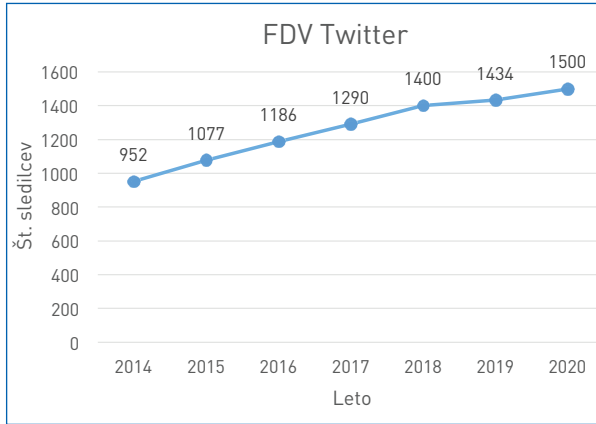
Število uporabnikov družbenih omrežij v Sloveniji v letu 2019

Teorija in praksa. Z vsakodnevnim spremljanjem klipinga razširjamo odzive naših pedagogov in raziskovalcev v medijih, promoviramo konference, kot je vsakoletni **mednarodni simpozij za raziskovanje odnosov z javnostmi Bledcom**, in poletno šola ECPR. Obveščamo o dosežkih – naši pedagogi in raziskovalci so člani veliko mednarodnih strokovnih združenj, številnim tudi predsedujejo ter gostujejo na najuglednejših univerzah sveta. Študente obveščamo o delavnicah knjižnice, novostih Raziskovalnega središča za vzhodno Azijo (EARL) kot osrednjega repozitorija za tiskane in digitalne vire iz vzhodne Azije. Delimo informacije Kariernega centra o zanimivih delovnih mestih. Vabimo na razstave Galerije FDV in obveščamo o novih raziskavah, vpisanih v Arhiv družboslovnih podatkov. Podatkovna zbirka predstavlja pomembno zakladnico za slovensko družboslovje, v katero so že prispevali številni slovenski raziskovalci, veliko pa jih je iz nje že črpalo nova spoznanja.

Družbena omrežja FDV

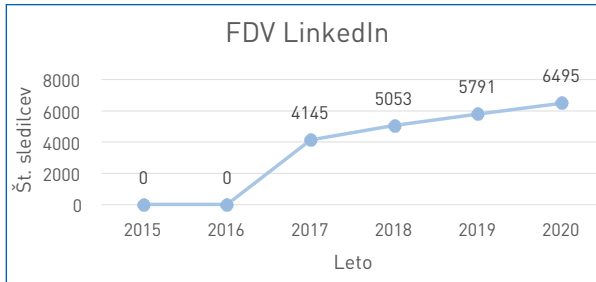
Tweets Tweets & replies Media Likes

FDV @FDVLjubljana · 09/03/2021

The authors are Mario Callegaro, PhD, from #Google and Katja Lozar Manfreda, PhD, and Vasja Vehovar, PhD, Faculty of Social Sciences (#UL), Centre for Social Informatics. The leading monograph in the field of web survey methodology, now available for free in PDF & EPUB3 formats.

Mario Callegaro @... · 24/02/2021

Our book Web Survey Methodology is now available as Open Access in PDF and ePub version at this Sage URL: study.sagepub.com/web-survey-met... Thanks @SAGE_Publishing for making it happen!

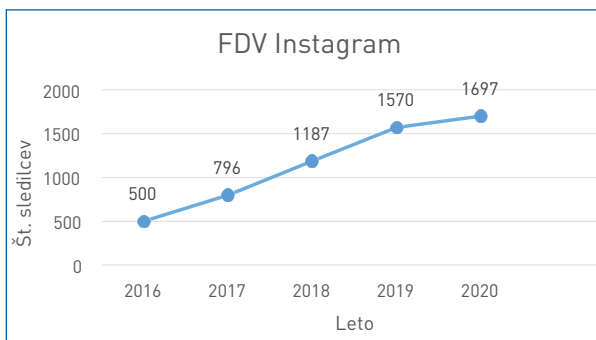

University of Ljubljana, Faculty of Social S... 6,626 followers

Prof. dr. Dejan Verčič: »Lokalno tveganje v sicer velikem kitajskem mestu, za katerega do lani skoraj nihče na svetu nikoli ni slišal, Wuhanu, povzročilo globalno krizo. Očitno so pozabili malemu virusu bogu za hrbtom povedati, da je globalizacije konec. Sicer je s koncem globalizacije tako kot s koncem zgodovine – sliši se lepo, ni pa resnično. Narava in tehnologija se požvižgata na politične slogane. Svet ni več globalna vas, temveč globalna dnevna soba, v kateri se gnetemo vsi.«

#publicrelations #globalization

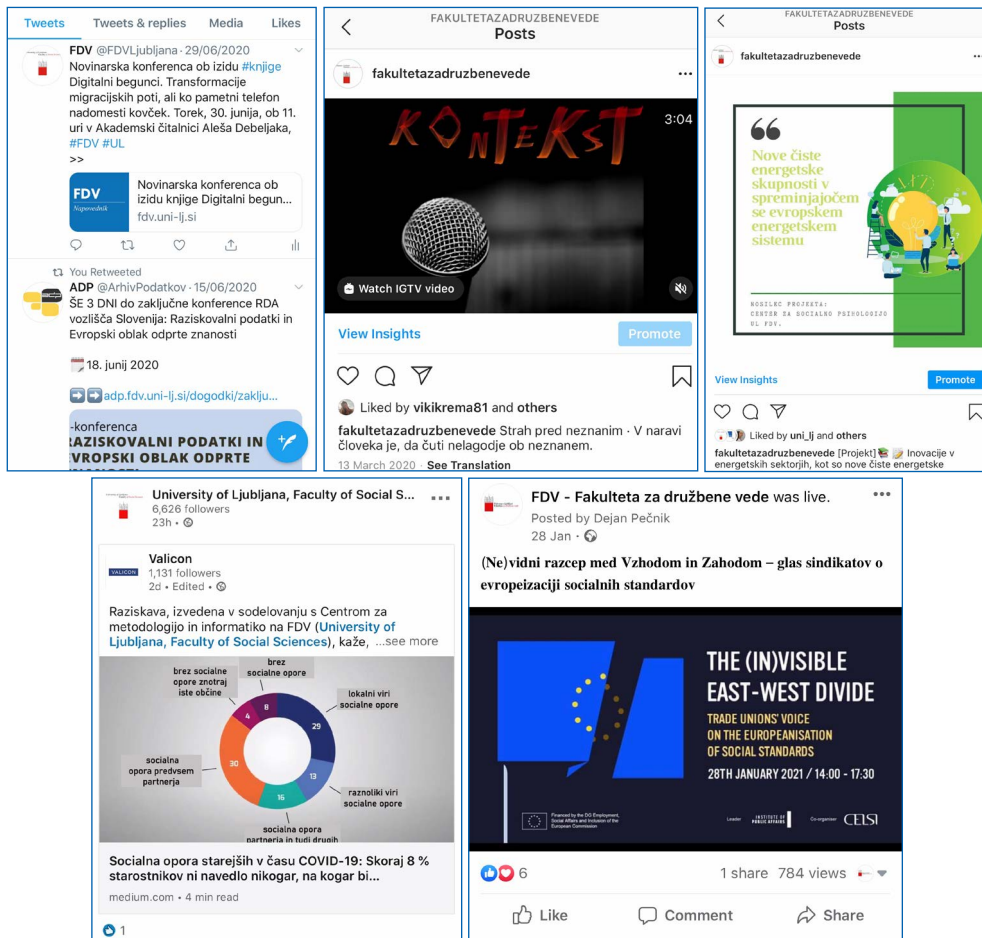
Tretja izdaja Priročnika globalnih odnosov z javnostmi
marketingmagazin.si • 2 min read

Posts

fakultetazadrubenevede
FDV - Fakulteta za družbene vede

Informativni dan za magistrski študij
(prek videokonference)
13. maj ob 16.00

Na fakulteti skrbimo za odnose z mediji. S sporočili za javnost in z Napovednikom za medije jih seznanjamo z dogodki, novimi knjigami, zanimivimi znanstvenimi članki in z dosežki. S posodobitvijo medijskih adres in z razdelitvijo na osnovne področne »mailing« liste poskušamo doseči, da pravi ljudje dobijo prave informacije. Kot družbeno angažirana fakulteta smo pogosto vir informacij za številna novinarska vprašanja. Aktivno pomagamo novinarjem najhitreje najti prave sogovornike in z izjavami na aktualne teme razširjamo vednost o družbeno relevantnih tematikah, s katerimi se ukvarjamo: digitalizacija, prekarizacija, starajoče se prebivalstvo, lažne novice, pomen komuniciranja, sovražni govor idr.

Zaradi strokovnih mnenj pedagogov in raziskovalcev smo pogosto tudi tarča nestrpnega obračunavanja na družbenih omrežjih, kar zahteva stalno odločanje o smiselnosti odzivanja na tovrstno osovraženo komuniciranje. Pri tem izhajamo iz odločitve, da se odzivamo samo na napake, saj menimo, da sovražni diskurz ni primeren za javno komuniciranje.

Delo službe za odnose z javnostmi se kaže tudi v številnem nevidnem delu notranjega komuniciranja, ki ga je v zadnjem času zaznamovala predvsem epidemija, ter organizaciji načrtovanja stalnih oblik sporočanja zunanji javnosti. Z videorubriko Kontekst smo se odzivali na aktualna družbena vprašanja, z Družboslovno mislijo smo razširjali družboslovne vidike epidemije, z izdajo Kariernikov predstavljamo delovne izkušnje diplomantov družboslovja, z organizacijo dogodka Covidiada smo se v okviru 60-letnice fakultete s kritično refleksijo odzvali na aktualno stanje v družbi, dijake pa smo ozaveščali in spodbudili k razmisleku z organizacijo dogodkov, kot sta Proti kulturi laži in Z znanjem nad populizem.

Pomembne novice in dogodke, kot so Častni shod, na katerem podelimo letne nagrade za najimenoitnejše dosežke, Alumni dogodki, na katerih gostimo uspešne diplomante, sprejem brucev, podelitev diplom, informativni dnevi itn.), razširjamo tudi z urednikovanjem spletnega mesta.

Pomemben del predstavlja tudi promocija 11 dodiplomskih programov, 12 prenovljenih magistrskih programov in doktorskega študija, ki pokrivajo področja družboslovne informatike, medijskih in komunikacijskih študij, tržnega komuniciranja in odnosov z javnostmi, študij kultur in ustvarjalnosti, mednarodnih odnosov, novinarstva, obramboslovja, javnih politik in uprave, študij politike in države, sociologije in kadrovskega menedžmenta. Promocijski film Želiš spreminjati svet? predstavlja temeljno poslanstvo FDV, njene pedagoške vsebine in raziskovalna področja: sociologijo, politologijo, komunikologijo in kulturologijo. V letu 2020 smo se tudi prvič predstavili na virtualnem sejmu, na katerem smo prek spletnih seminarjev in klepetalnic stopali v stik z bodočimi študenti.

S pripravo promocijskih brošur, videopredstavitev in prezentacij se predstavljamo na srednjih šolah, skrbimo za celostno grafično podobo, zagotavljamo promocijska in protokolarna darila, pripravljamo letne načrte in poročila ter še in še.

Fakulteta za družbene vede ne glede na obdobje in komunikacijske kanale sporoča svoje osnovno poslanstvo. Kot del družbeno odgovorne univerze bo tudi v nadaljevanju proaktivno izobraževala, raziskovala in delovala za vključujočo, trajnostno in na znanju temelječo globalno družbo 21. stoletja (Strategija UL FDV 2021–2025).

Plakati kot promocija študijskih programov (po letih)

2008

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za družbene vede

Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani

**v študijskem letu 2008/2009 razpisuje
podiplomske študijske programe**

**sociologija, politologija, komunikologija,
mednarodni odnosi, obramboslovje,
menedžment kadrov in delovnih razmerij,
menedžment neprofitnih organizacij,
antropologija in specialistični študij
obramboslovja.**

Vabimo vas k obisku informativnega dneva,
v sredo 4. junija ob 17.00 uri na Fakulteti za družbene vede,
Kardeljeva ploščad 5, Ljubljana.

V študijskem letu 2008/2009 bodo študijski programi še zadnjič
razpisani za naziv magister/magistrica znanosti.

Za dodatne informacije o podiplomskem študiju na FDV vam je na
razpolago Referat za podiplomski študij, tel. št.: 01/5808 120
ali e-pošta anita.zagar@fdv.uni-lj.si.

2009

Podiplomski študij 2. stopnje
Fakulteta za družbene vede

**Zakaj stvari niso vedno črno-bele in
kako jih lahko spremenimo na bolje?**

Svet proganja tisti, ki misli drugače. Glejajo črno in si drznijo več. Spreminjajo ga tisti, ki vedo, da stvari
niso vedno črno-bele in da se lahko spremenijo.

Kaj tudi mi gledamo črno. V študijskem letu 2008/2009 pred razpisom za podiplomske programe
2. stopnje, oddajamo pa tudi prijavni listič mednarodnim magistrskim programom.

Naša programi so namenjeni tistim, ki hočejo sodelovati študij 2. stopnje, in tistim, ki želijo študij
doključiti po starih (nabavljajskih) študijskih programih.

Informativni dan za podiplomski študij:
FDV, 4. junij 2009, ob 17.00 in 19.00

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za družbene vede

2010

**Pametni
vpišejo**

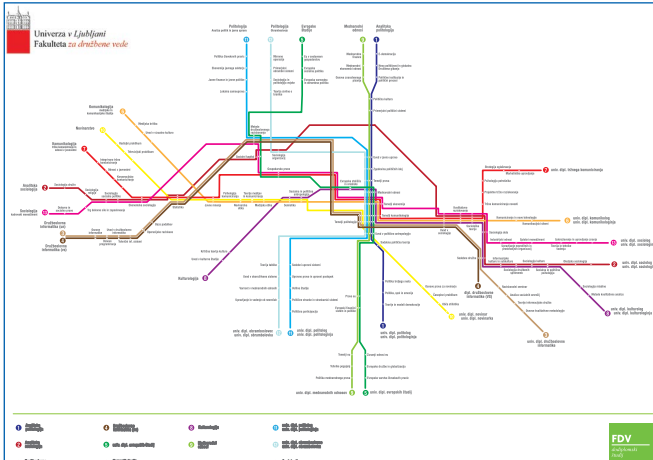
Interdisciplinarni študijski študij
Humanistična in družboslovje

Zakaj? Plemeniti
oblikujejo svet.
Oblikujejo svet.
Oblikujejo svet.
Oblikujejo svet.
Oblikujejo svet.
Oblikujejo svet.
Oblikujejo svet.
Oblikujejo svet.
Oblikujejo svet.
Oblikujejo svet.

INFORMATIVNI DAN
23. junij 2010, ob 17.00
in 19.00 uri na
Kardeljevi ploščadi 5
v sredo 23. junija
ob 17.00 in 19.00

2012

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za družbene vede

FDV

2018

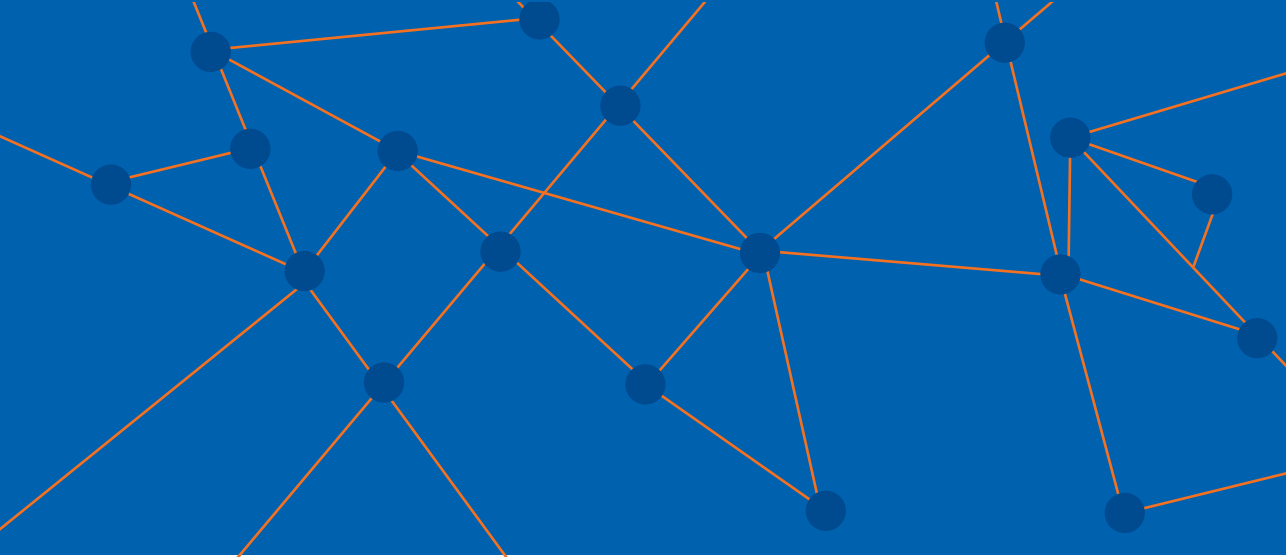

SVET NI ČRNO-BEL.

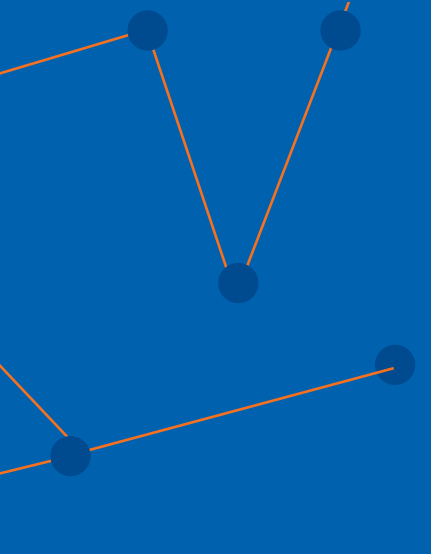
V naravi nekaterih stvari ni mored spremeniti.
V družbi lahko marsikaj. Odnosi se za študij
družboslovja na FDV.

www.fdv.uni-lj.si

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za družbene vede

PEDAGOGI_NJE IN RAZISKOVALKE_CI FDV

Novinarstvo – nazaj v prihodnost?

Jernej Amon Prodnik

Objektivno in vrednotno nepristransko novinarstvo je splošno dojeto kot stanovska in izobraževalna norma modernega novinarstva, ki je preteklosti na kritike še najpogosteje naletelo iz akademskih krogov. Prav zato se je vzpostavljane močno pristranskih in politično opredeljenih medijev, ki so prišli najbolj do izraza z množično širitvijo dezinformacij in nato izvolitvijo Donalda Trumpa za predsednika Združenih držav Amerike, dojemalo kot deviacija od standarda, ki naj bi mu zvesto sledil novinarski poklic.

Zaradi njene samoumevnosti je preprosto spregledati, da se je ta norma dokončno institucionalizirala šele z množičnimi mediji v začetku dvajsetega stoletja, v nekaterih okoljih pa celo občutno pozneje. Za tisk v devetnajstem stoletju je bila očitnejša težnja politično angažiranega pisanja, ki je nemalokrat prehajalo v agitacijo in celo izdajanje odkrito strankarskih glasil. Eden izmed razlogov je bil preprosto ustanavljanje časopisov, saj še niso zahtevali visokega finančnega vložka, primerljivega s pravimi kapitalističnimi industrijami. Alexis de Tocqueville (1996, 184), ki se ga pogosto opredeljuje kot enega prvih pravih družboslovcev, je v znameniti analizi demokracije v Ameriki v tridesetih letih devetnajstega stoletja zapisal, da »težnja in število periodičnih in polperiodičnih izdaj v Združenih državah presegata vse meje verjetnosti«. Ugotavljal je, da »skoraj ni mesteca, ki ne bi imelo svojega časopisa«, razloge pa je videl v dejstvu, da je »ustanovitev časopisa preprosta in lahka zadeva; dovolj je že nekaj naročnikov, da lahko izdajatelj pokrije svoje stroške« (prav tam).

Nobenega dvoma ni, da je bila Amerika v veliko pogledih posebna, kar je Tocquevilla najbolj fasciniralo. Za ustanovitev časopisa, na primer, navadno ni bilo treba plačati visoke kavnice, poleg tega pa se je prva dokončno znebila politične cenzure, kar je bilo v številnih evropskih državah tistega časa nepredstavljivo. Podoba časopisnega miljeja, ki jo je v svojih opisih naslikal Tocqueville, pa bi

lahko v poznejših desetletjih prenesli tudi v številna druga okolja. Po vzpostavitvi avstro-ogrske monarhije in sprostitvi cenzure je podobno na primer veljalo za časopise, ki so izhajali v slovenskem jeziku in so tehnološko še vedno delovali kot obrti. Liberalni Slovenski narod in katoliški Slovenec konec devetnajstega stoletja nista skrivala svoje politične orientiranosti in povezanosti z osrednjimi političnimi grupacijami svojega časa (Amon Prodnik 2018). To se je kazalo celo v na videz banalnih dogodkih, kot je bilo odprtje Prešernovega spomenika na takratnem Marijinem trgu leta 1905, ki je vodil v pravo besedno vojno. Prepletenost politike in novinarstva dobro ponazarja prepričanje češkega politika Tomáša Masaryka, da so časopisi in parlament organi političnega življenja. Pisatelju Karlu Čapku je razložil, da »je odnos med politiko in novinarstvom tako tesen, da se skoraj staplja«. Dejal mu je celo, da »bi bržkone bil novinar, če ne bi imel že druge službe« (Amon Prodnik 2018, 857–858).

V industrijsko najrazvitejših državah se je novinarstvo kot specializirano in ločeno polje simbolne proizvodnje s sebi lastnim poročevalskim diskurzom vzpostavljalo šele v drugi polovici devetnajstega stoletja in dokončno v začetku dvajsetega stoletja. Tiskovne agencije so od sredine devetnajstega stoletja naprej nevtralnost predpostavile za normo, zato ker so hotele svoje informacije posredovati časopisom različnih političnih orientacij. Čeprav je bila težava tudi začetna nezanesljivost telegrafa, zaradi česar so morale biti informacije čim krajše, je bil še pomembnejši dejavnik ekonomske narave: če bi se agencije pri informiranju zamejile le na določeno politično usmeritev, bi si s tem samodejno omejile število potencialnih odjemalcev. Podobni razlogi so pri odločitvah pozneje vodili množične medije. Kot je zapisal Pierre Bourdieu (2001, 39), moramo vzpon ideala novinarske nevtralnosti iskati v zakonu »ki ga zelo dobro poznamo: čim širšo publiko si hoče pridobiti neki medij ali katero koli sredstvo izražanja, tem bolj se mora znebiti ostrine, vsega, kar bi lahko ločevalo, razdvajalo. /.../ Bolj kot je časopis bran, bolj se ogreva za omnibusne teme, ki ne načenjajo problemov«.

Mogoče je zato pravilneje, da znameniti pohod k poročanju dejstev razumemo kot prehod od mnenjsko opredeljenega k apolitiziranemu tisku, ki ga zanimajo predvsem čim višje naklade, in ne kot usmeritev k domnevno objektivnim faktom. Še v New York Worldu Josepha Pulitzerja, ki je dosegal milijonske naklade, so se dejstva namreč nemalokrat prepletala s fikcijo (Amon Prodnik 2020). Ko so se časopisi preoblikovali v industrije, so visoke naklade lastnikom lahko začele prinašati izjemne dobičke, zato je bila tematska usmerjenost v senzacije izrazito pragmatična odločitev. Ti procesi so spodbudili tudi profesionalizacijo novinarstva, saj so se številni posamezniki lahko začeli preživljati izključno s poročevalstvom. Na petem Mednarodnem kongresu časnikarjev leta 1898, na katerem so se srečali francoski in ameriški novinarji, sta delegata Albert Bataille in Paul Œker na primer izpostavila, da je novinarstvo postalo profesija in kariera,

ki daje službo tisočim. In »s transformacijo javnega duha, ki je vedno bolj zavzet, da bi postal informiran, prihaja do metamorfoze: polemika je bila potisnjena v ozadje, pomen novic pa postaja vedno pomembnejši« (Björk 2016, 42).

Razvoj objektivnosti v novinarstvu je izhajal iz specifičnih zgodovinskih okoliščin, ki se danes skupaj z mediji kot industrijami močno spreminjajo. Ker so družbene institucije in norme zmeraj rezultat zgodovinsko kontingentnih procesov, ni seveda nobene nujnosti, da se skozi čas ne morejo (radikalno) preoblikovati. Novinarstvo je v preteklosti skozi takšne spremembe že šlo in vsaj na prvi pogled se nam lahko zdi, da se preprosto vračamo v preteklost: v čas politično opredeljenih medijev, ki so organi političnega boja, pri čemer je poudarek na političnih interpretacijah, ko je resnica odvisna predvsem od vrednotne usmerjenosti ter raven javnega diskurza le stežka nudi možnosti iskanja političnega konsenza in skupnih stičnih točk. Ali lahko ponoven vzpon politično orientiranih medijev, ki je prisoten v evropskih državah in posebej v Ameriki (sprva s televangelizmom v sedemdesetih letih dvajsetega stoletja, nato s konservativnimi radiji konec osemdesetih, z vzponom vplivne televizije Fox News v devetdesetih in končno z množico novičarskih portalov v zadnjem desetletju), zato dojemamo kot vrnitev v medijsko preteklost?

Čeprav vsaj na površini obstaja očitna kontinuiteta med preteklostjo in aktualnimi dogodki, sta družbena konteksta v resnici neprimerljiva. Poleg manj očitnih v oči najbolj bode razlika med sorazmerno pluralnim medijskim okoljem devetnajstega stoletja, v katerem nobeden izmed časopisov ni imel prav visoke naklade in s tem vpliva, ter današnjim korporativnim medijskim sistemom, v katerem je komunikacijska moč vedno bolj skoncentrirana v rokah maloštevilnih medijskih gigantov, tehnoloških platform in posameznih lastnikov, ki medije vedno bolj dojemajo kot stroje interesne propagande. V nasprotju s tem je Tocqueville izpostavljal neverjetno raznolikost in razpršenost tiska v Ameriki. Povečevanje števila časopisov je paradoksalno vodilo v njegovo politično nevtralizacijo. Opažal je, da »časopisi v Združenih državah ne morejo sprožiti tistih velikih javnomnenjskih tokov, ki prestopijo in odnesejo tudi najmogočnejše jezove« (Tocqueville 1996, 185). Čeprav lahko danes tako rekoč vsak izdaja svoj medij ali pa je kar sam medij, je predpostavka, da imajo tudi takšni akterji zares velik vpliv v družbi, na precej trhlih nogah. Tekmovanje z medijskimi korporacijami, njihovim dosegom in z vplivom se pri progresivnih medijih nemalokrat zdi kot boj z mlini na veter. Te neenakosti vzpostavljajo izjemne komunikacijske asimetrije. Na časopise devetnajstega stoletja ob tem navadno gledamo skozi perspektivo norm, ki so se vzpostavile šele pozneje. Čeprav se nam to zdi samoumevno, bi jih le stežka ocenjevali na podlagi standardov, ki takrat še niso obstajali. Danes se novinarske norme kršijo načrtno, in sicer zaradi političnih vzgibov, ekonomskih razlogov, lastniških pritiskov ali vsega omenjenega hkrati.

Kritični komunikologi imamo utemeljene zadržke do ideala novinarske objektivnosti, saj je kot hegemonski model v dvajsetem stoletju služil predvsem ohranjanju statusa quo in reprodukciji razmerij moči. Zares, korporativni mediji nikoli niso služili normativnim idealom, ki jih predpostavljajo teorije javne sfere. Težava je, da se zdi povsem verjetno, da bo ta sistem nadomestilo informacijsko okolje, ki je kljub navideznemu spodbujanju participacije še bolj nedemokratično in v nasprotju z razsvetljenskimi ideali javne uporabe uma. Aktualne spremembe ekonomske podstati novičarskih medijev in širša kriza legitimnosti, ki vodi v spodkopavanje že tako krhkega profesionalnega novinarstva, vodijo kvečjemu v ekstremno politično polarizacijo in sistem manipulativne komunikacije, ne pa v renesanso javnega informiranja.

Kaj je mednarodni razvoj in zakaj je pomemben?

Jana Arbeiter

V razvojnih študijah, ki so multidisciplinarno in interdisciplinarno znanstveno področje, se ukvarjamo s preučevanjem razumevanja različnih vidikov družbenih, političnih, gospodarskih, kulturnih, tehnoloških in okoljskih sprememb v mednarodnem, regionalnem, nacionalnem in v lokalnem okolju. Središče preučevanja pa predstavlja osmišljanje in razumevanje razvoja. A ne zanima nas samo to, kaj mednarodni razvoj je, ampak tudi, zakaj je pomemben. Raziskovalci namreč poskušamo razumeti, pojasniti in analizirati tudi to, kako inherentna želja mednarodnih akterjev po napredku vpliva na njihovo medsebojno povezovanje in sodelovanje v mednarodni skupnosti. Ne nazadnje pa nas zanima tudi to, kako mednarodni razvoj vpliva na značilnosti mednarodne skupnosti.

Čeprav se v 21. stoletju osredinjamo predvsem na preučevanje in spodbujanje trajnostnega razvoja, ki predstavlja celovit gospodarski, družbeni in politični razvoj, pa je bil klasični okvir političnoekonomskega sodelovanja v mednarodni skupnosti razumljen skoraj izključno v okviru gospodarskega razvoja. Ta je vse do konca hladne vojne predstavljal gonilno silo mednarodnih odnosov in določal političnoekonomsko sodelovanje med državami. Nekdanji kolonizacijski odnosi so se preoblikovali v asimetrične odnose moči in hierarhično delitev sveta na razviti globalni Sever in nerazviti globalni Jug, ki je predstavljal politični laboratorij za udejanjanje ekonomskih interesov in političnih ciljev držav globalnega Severa. Države globalnega Severa so na podlagi lastnih razvojnih izkušenj, brez upoštevanja strukturnih, institucionalnih in zgodovinskih omejitev ter posebnosti držav globalnega Juga, oblikovale razvojne strategije in politike, pri čemer je gospodarska rast določala (ne)uspešnost razvoja držav globalnega Juga. V resnici pa so s spodbujanjem gospodarskega razvoja v državah globalnega Juga ustvarjale ugodno ekonomsko okolje zase, kar jim je pomagalo pri krepitvi lastne gospodarske moči in pozicije v mednarodnem sistemu.

A vzporedno z odnosi Sever – Jug so se oblikovali tudi horizontalni odnosi med državami globalnega Juga. Na krilih politične in ekonomske emancipacije držav globalnega Juga, razpada dvopolnega mednarodnega sistema in naraščajočega nezadovoljstva z razvojnimi recepti držav globalnega Severa so države globalnega Juga začele uveljavljati svoje vzorce razvoja in sodelovanja. Preučevanje omejitev razdelitve sveta na Sever in Jug pa je vodilo do točke, ko smo začeli poudarjati večdimenzionalnost razumevanja razvoja, ki se ne osredinja več samo na gospodarsko učinkovitost, ampak vključuje in poudarja tudi politične, družbene in okoljske vidike.

Aktivnosti držav globalnega Juga in njihovo povezovanje sta pomembno prispevala k premisleku o tem, kaj razvoj pravzaprav je. Z načeli in aktivnostmi, ki so zavračale tradicionalno evropocentrično razumevanje razvoja, so namreč države globalnega Juga izpostavile nekatere ključne omejitve in pomanjkljivosti razvojnih strategij in politik držav globalnega Severa, ki niso delovale. Tako se je razvojna agenda ob prelomu tisočletja razširila in naslovila nova področja, o katerih v preteklosti nismo razpravljali. Eden izmed primerov tega so gotovo cilji trajnostnega razvoja, ki potrjujejo, da so omejitve razdelitve sveta na Sever in Jug tiste, ki so mednarodno skupnost pripeljale do točke, ko je odmik od klasičnih okvirov političnoekonomskega sodelovanja in spodbujanja razvoja pravzaprav nujen.

Zato sta izključevanje razvojnih strategij in praks držav globalnega Juga in vztrajanje pri ohranjanju ustaljenih hierarhičnih odnosov Sever – Jug pravzaprav škodljiva. Vzpon držav globalnega Juga, ki je med drugim pomembno prispeval k temu, da se danes ukvarjamo s trajnostnim razvojem, kažejo na spreminjanje vzorcev obnašanja med državami. Zato se sprašujem, ali smo mogoče priča novi svetovni ureditvi Pax Australis, v kateri bi lahko države globalnega Juga, ki predstavljajo kar 85 % svetovnega prebivalstva in so bile v preteklih šestdesetih letih zapostavljene, pomembno vplivale na razvoj obstoječega mednarodnega sistema – ne samo v gospodarskem smislu, ko centri gospodarske moči držav globalnega Juga izzivajo obstoječi svetovni gospodarski sistem, ampak tudi v političnem, družbenem, kulturnem in v okoljskem smislu. V luči tega torej preučevanje držav globalnega Juga odpira nova vprašanja ter izziva obstoječe strategije, politike, teorije in konceptualizacije.

Kaj je opolnomočenje in zakaj je pomembno?

Sara Atanasova

Mineva deseto leto, ko se v svojem raziskovalnem udejstvovanju posvečam pojmu opolnomočenja, njegovim teoretičnim usmeritvam, empiričnemu preučevanju in praktičnim implikacijam. Posvečanje tolikšne pozornosti določeni temi od vsake raziskovalke in raziskovalca zahteva (neprestan) razmislek o tem, zakaj je ta pomembna in zakaj si takšno pozornost zasluži.

Opolnomočenje je meddisciplinaren pojem, ki je na splošno opredeljen kot proces, v okviru katerega posamezniki, skupine ali skupnosti razvijejo odločnost, veščine odločanja in reševanja problemov, kritično zavedanje družbenopolitičnega okolja, v katerem živijo, in participatorno vedenje, ki je potrebno za vplivanje na spremembe, s katerimi je mogoče doseči izboljšano kakovost življenja (Wallerstein 1992). Čeprav je bil pojem opolnomočenja pogosto povezan s pravnim jezikom in konteksti, pa je njegova raba v družboslovju zaživela v času družbenih gibanj za državljanske pravice z začetkom v 60. letih prejšnjega stoletja. Družbena gibanja tistega časa so poudarjala pomembnost civilne in družbene participacije v procesih odločanja na različnih področjih življenja. V teh kontekstih se je oblikoval pristop obravnave opolnomočenja kot »krepitve moči« in se je nanašal na sodelovanje ljudi v marginaliziranih položajih, ki v procesu opolnomočenja razvijejo svoje vire moči, s pomočjo katerih lahko artikulirajo lastne interese, sodelujejo v političnih procesih in tako pridobijo na lastni družbeni moči (Laverack 2013). Takšne ideje je v 70. letih v svojem delu na področju izobraževanja strnil Paulo Freire; poudaril je pomembnost opolnomočenja kot procesa prepoznavanja ali »zavedanja«, ki lahko z izboljšanjem posameznikovega življenja vodi do širših družbenih sprememb (Freire 2018). Freirove ideje so se prenesle tudi na druga znanstvena področja, med drugim tudi na področje psihologije skupnosti, v okviru katerega je Julian Rappaport v 80. letih prejšnjega stoletja postavil temelje opredelitve in teorije psihološkega opolnomočenja.

Čeprav je pojem opolnomočenja pojem, ki je podvržen številnim opredelitvam, razumevanjem in dilemam, psihološko opolnomočenje predstavlja enega temeljnih teoretičnih nastavkov za opredelitev tega pojma na različnih znanstvenih področjih, med drugim tudi na področju ter v kontekstih zdravja in zdravstva. Na področju zdravstva se psihološko opolnomočenje nanaša na posameznikove zmožnosti, da razvije občutek nadzora nad osebnim zdravjem, samoučinkovitost in kompetence, pomembne za upravljanje z zdravstvenimi težavami, hkrati pa tudi analitično razumevanje in znanje o individualnih in kolektivnih virih, pomembnih za (potencialne) spremembe družbenih okoliščin, ki vplivajo na posameznikovo zdravstveno stanje, dostopnost in kakovost zdravstvenih storitev ali zdravstvenega sistema na splošno (Anderson in Funnell 2005). Psihološko opolnomočenje tako vključuje dve dimenziji: individualno in kolektivno opolnomočenje (Zimmerman 1995). Individualno opolnomočenje posamezniku, ki se spopriema z zdravstvenimi težavami, omogoča, da ima pozitiven odnos, razmišljanje in vedenje, samozavest in druge pomembne veščine za (učinkovito) upravljanje zdravja, saj mu, kot kažejo raziskave, to pomaga voditi k boljšim zdravstvenim izidom v primerjavi s tistimi posamezniki, ki so resignirani, apatični in negativno naravnani do svojih težav (Schulz in Nakamoto 2013).

V nasprotju z individualnim opolnomočenjem pa se kolektivno opolnomočenje osredinja na posameznikovo kritično zavedanje širšega okolja, družbenih dejavnikov, ki vplivajo na posameznikov (deprivilegiran) položaj, in znanja o potrebnih sredstvih, ki bi jih s kolektivnim delovanjem skupaj z drugimi posamezniki v »istem čolnu« lahko usmerili v pridobivanje vpliva za enotno doseganje sprememb na ravni posameznikov, skupnosti pa tudi družbene strukture in sistema (Atanasova in Petrič 2019). V zdravstvenih kontekstih kolektivno opolnomočenje pogosto vodi do skupnih prizadevanj ter delovanja posameznikov in skupin, da izrazijo mnenje, ki izziva zdravstveno politiko in obstoječe prakse v zdravstvenih storitvah in institucijah. Takšna delovanja pogosto obravnavajo teme, kot so: dostop do zdravstvenih storitev, neenakosti v zdravstvu, preprečevanje bolezni, pravice pacientov, razmerja moči v zdravstvu itn.

Preučevanje opolnomočenja je ravno zaradi njegove večpomenskosti, kontekstualne in časovne odvisnosti proces nenehnega iskanja neraziskanih področij, ki pokažejo njegove številne razsežnosti. Če vzamemo primer iz kontekstov zdravja in zdravstva, pojem opolnomočenja in njegovo raziskovanje nista pomembna le zato, ker posameznike ob ključnih dejavnikih peljeta do izboljšanih zdravstvenih izidov, ampak predstavljata tudi enega izmed ključnih mehanizmov (družbenih) sprememb. Zaradi doseganja njegovih ciljev se posamezniki združujejo v skupine; je pogoj kolektivnega delovanja posameznikov, skupin in skupnosti, ki si želijo (družbenih) sprememb in izboljšanja kakovosti življenja. Za pesimista je to sicer lahko precej utopična misel, za družboslovko ali družboslovca, ki razume celostno delovanje družbe, pa v opolnomočenju posameznikov, skupin in skupnosti vidi vodilo za usmerjanje družbenega delovanja na bolje.

Vertikalna in horizontalna skrb za informacijsko zasebnost

Jošt Bartol

Zagotavljanje informacijske zasebnosti postaja v družbi vse večji izziv. Čeprav je zasebnost že od nekdaj pomembna vrednota demokratičnih družb, pa je večji pomen dobila šele v drugi polovici 20. stoletja. Vzrok je bil razvoj računalnikov, ki so omogočili lažje shranjevanje, dostop do velikih količin podatkov in njihovo uporabo. Hkrati je napredek v računalniški znanosti prinesel številne nove metode za analizo podatkov. Skozi leta, v koraku z razvojem tehnologije, se je povečeval tudi strah pred izgubo informacijske zasebnosti. Naslednji mejnik je bil razvoj interneta, predvsem nastanek družbenih omrežij. Internet igra tako pomembno vlogo, saj omogoča sledenje aktivnostim internetnih uporabnikov, v okviru družbenih omrežij pa uporabniki pogosto kar sami posredujejo svoje podatke. Tovrstne podatke potem podjetja uporabljajo za izboljšanje uporabniške izkušnje, razumevanje navad svojih strank in tudi za prikazovanje oglasov. Ker podjetja o posameznikih vedo vse več, posamezniki pa o praksah podjetij čedalje manj, se širi strah pred mogočimi zlorabami.

Zaradi velikega pomena, ki ga ta tema ima, se z njo ukvarjajo številni raziskovalci. Na voljo je že precej literature, ki je temo dodobra razčlenila. A eno izmed ključnih vprašanj kljub temu ostaja, kako definirati pojem s tako širino, kot je zasebnost. Zslediti je namreč mogoče vsaj štiri pristope k definiciji zasebnosti, in sicer: zasebnost kot vrednota, zasebnost kot dobrina, zasebnost kot nadzor in zasebnost kot stanje. Nadaljnja težava je tudi ta, da je razumevanje zasebnosti močno odvisno od konteksta. Tako je lahko določena informacija v enem okolju, na primer v skupini prijateljev, razumljena kot neproblematična, posredovanje te iste informacije neki tretji osebi, ki je zunaj prijateljskega kroga, pa lahko pomeni hudo kršitev zasebnosti.

Raziskovalno polje informacijske zasebnosti se tako spoprijema z izzivi, ki izhajajo iz večpomenskosti pojma zasebnosti in njegove kontekstualne specifičnosti. Zato ni presenetljivo, da si ugotovitve nekaterih študij nasprotujejo. Eden

izmed pomembnejših konceptov v tem polju je skrb za informacijsko zasebnost. Ta se v splošnem nanaša na strah pred izgubo zasebnosti zaradi posredovanja informacij organizacijam in drugim osebam. A ta pojem je večinoma precej ohlapno opredeljen, kar je najverjetneje posledica večpomenskosti samega pojma zasebnosti. A ravno ohlapne opredelitve in neupoštevanje kontekstualne specifičnosti so lahko vzrok za nasprotujoče si ugotovitve empiričnih študij.

Trenutni razmisleki so me napeljali na potrebo po jasni razmejitvi različnih vidikov pojma skrbi za informacijsko zasebnosti. To je sicer zahtevna naloga, a osnovna razmejitev gre lahko v smeri razlik med skrbmi za informacijsko zasebnost v razmerju do organizacij in skrbmi za informacijsko zasebnost v razmerju do drugih oseb. Tovrstna delitev sicer ni povsem nova. V literaturi se omenja vertikalno in horizontalno skrb za informacijsko zasebnost. Prva se nanaša na organizacije, druga pa na druge osebe. Kljub temu se ta delitev v empiričnem raziskovanju redko uporablja, a menim, da je njeno upoštevanje nujno. Pričakujemo lahko namreč, da bo vertikalna skrb za informacijsko zasebnost imela vpliv na – na primer – pripravljenost uporabe spletnih storitev, horizontalna skrb za informacijsko zasebnost pa na – na primer – izražanje na družbenih omrežjih. Smiselno je tudi pričakovati, da sta obe vrsti skrbi za informacijsko zasebnost medsebojno povezani oziroma da ju določa kakšna posameznikova osebnostna značilnost – na primer – vrednotenje zasebnosti.

V zadnjem času sicer opažamo počasen porast tovrstne delitve v empiričnem raziskovanju; študije, ki so na voljo, kažejo, da ima horizontalna skrb za informacijsko zasebnost pogosto močnejši vpliv na obnašanje posameznikov. Takšna delitev se zato zdi smiselna. Njena nadaljnja širitev bi v raziskovalno polje informacijske zasebnosti vnesla več enotnosti in odpravila nejasnosti, ki jih prinaša trenutna konceptualna razdrobljenost. Hkrati bi tako tudi boljše razumeli dejavnike, ki vplivajo na posameznikovo vedenje v različnih okoljih in odnosu do različnih akterjev.

Raziskovalno polje informacijske zasebnosti je zanimivo in živahno; lahko pomembno vpliva na usmerjanje politik za demokratičen razvoj naših digitalnih življenj pa tudi na razvoj storitev, ki spoštujejo potrebo po zasebnosti. Razvidno pa je, da se to polje spoprijema z nekaterimi konceptualnimi izzivi. V tem kratkem prispevku sem skušal osvetliti to raziskovalno polje in predstaviti enega izmed njegovih ključnih raziskovalnih izzivov.

Delo na domu – z roko v roki s »slovenskimi« vrednotami

Tilen Jernej Blatnik

Zaposleni na naši fakulteti so v njenem šestdesetletnem obstoju svoje delo opravljali v najrazličnejših oblikah. Tako so v nasprotju s številnimi zaposlenimi v drugih dejavnostih vsaj v določeni meri že vseskozi spoznavali tudi eno izmed fleksibilnih oblik dela – delo na domu. To je bilo mogoče zaradi specifik del in predvsem zaradi velikega tehnološkega napredka na področju informacijskih tehnologij v času obstoja naše fakultete. Najnovejši podatki pa kažejo, da kot posledica pandemije covid-19 prihaja do naraščajočega trenda uveljavljanja te oblike dela v najrazličnejših dejavnostih. Zato je izjemno pomembno vedeti, kako bo uveljavljanje dela na domu sprejeto med ljudmi. Naklonjenost delu na domu med prebivalci Slovenije smo preverjali v članku z naslovom »Vrednotna naklonjenost delu na domu med prebivalci Slovenije«, katerega glavne ugotovitve so predstavljene v nadaljevanju.

Preverjanje splošne naklonjenosti delu na domu je mogoče s preverjanjem naklonjenosti posameznim posledicam dela na domu. Te so bile na primeru Slovenije obravnavane na podlagi statističnih podatkov o vrednotni orientaciji prebivalstva Slovenije, ki izhajajo iz raziskav Slovenskega javnega mnenja. Analiza posledic dela na domu kaže, da se bodo te pojavljale pri posamezniku, njegovi družini, delodajalcih, družbi in prostoru na splošno pa tudi na področjih, ki zaradi manjših povezav z vrednotno orientacijo v raziskavi niso bila posebej izpostavljena (npr. gospodarstvo).

Za obravnavo vrednotne naklonjenosti delu na domu smo preverjali posledice pri posamezniku in družini ter v družbi in prostoru. Pregled je pokazal, da na ta področja delo na domu nedvomno prinaša več pozitivnih kot negativnih posledic. Zaradi tega je bilo pričakovati, da bi jim morali biti ljudje v osnovi naklonjeni. Na primeru Slovenije se to potrdi, saj kar 17 izmed 21 obravnavanih posledic močno sovпада z vrednotami prebivalstva Slovenije. Podatek kaže na to,

da ne le da prebivalcev Slovenije ne bi motile ključne posledice dela na domu, ampak tudi to, da bi bili lahko naklonjeni širšemu vplivu dela na domu v družbi in prostoru. Med ugodnejšimi posledicami za prebivalce Slovenije velja posebej poudariti lažjo skrb za družino zaradi lažjega usklajevanja družinskega in poklicnega življenja, povečanega časa, preživetega v družinskem krogu, in zaradi lažje skrbi za dobre odnose v družini. Močna podpora tem posledicam dela na domu je nedvomno pričakovana že zaradi v Sloveniji tradicionalne vrednote domocentričnosti. Podatki pa pričakovano kažejo, da bi bili prebivalci Slovenije lahko močno naklonjeni tudi posledicam, ki govorijo o boljših možnostih za skrb za lastno počutje (npr. boljše možnosti za rekreacijo in skrb za zdravje). Visoke podpore pa so deležne tudi naslednje družbene posledice dela na domu: večja spolna enakopravnost, večja varnost v soseskah in boljše možnosti zaposlovanja ranljivejših skupin. Močna podpora skrbi za invalide, tudi z vidika njihove zaposlitve, namreč kaže, da delo na domu med prebivalci Slovenije ne bi bilo sprejeto le zaradi lastnih koristi, ampak tudi zaradi skrbi za druge oz. altruističnih vrednot prebivalcev Slovenije. Med obravnavanimi posledicami smo izrazito nenaklonjenost zaznali predvsem pri potencialno večji izoliranosti, s katero bi se glede na podatke posamezniki spopadli še z večjo vpetostjo v ozek krog družine in prijateljev. Velike družbene odprtosti namreč ni mogoče zaznati, kar se kaže v manjši podpori priseljevanju tuje delovne sile, možnosti oživljanja sosesk, majhni želji po selitvi v tujino in v potrebi po kulturnem udejstvovanju. Z vrednotno orientacijo prebivalcev Slovenije pa veliko bolj sovpadajo potencialne posledice v prometu (npr. krajše vsakodnevne vožnje) in posledično manjši pritisk na okolje. Podpora zadnji govori o pomenu biosfernih vrednot med prebivalci Slovenije, ki bi prav tako lahko prispevale k naklonjenosti delu na domu. Glede varovanja okolja je nekoliko manj vzpodbudna močna podpora naslednjim posledicam dela na domu: razpršeni poselitvi, praznjenju večjih mest in potrebi po velikem prebivališču, kar je povezano z vrednoto protiurbanosti med prebivalci Slovenije.

Glede na prikazane ugotovitve raziskave je popolnoma jasno, da je odgovor o ujemanju med posledicami dela na domu in vrednotno orientacijo prebivalcev Slovenije pritrđen. Raziskava je pokazala, da naklonjenost posledicam ni le posledica prevlade pozitivnih posledic, ampak je povezana tudi z določenimi specifično izstopajočimi vrednotami prebivalstva Slovenije (domocentričnost, protiurbanost). Z raziskavo smo dobili prvi vpogled v potencialno izjemno pomembno področje vrednotne naklonjenosti delu na domu med prebivalci Slovenije, o katerem bo ob potencialni širitvi različnih oblik dela na domu v prihodnjih letih še pogosto tekla beseda.

Rado Bohinc

FDV ob 60-letnici še na mnoga leta!

FDV je v svoji 60-letni zgodovini preživljala Scile in Karibde v dveh obdobjih (1960–1990 in 1990–2020) povsem različnih političnih sistemov. Temu primereno je bil različen odnos oblasti do fakultete oz. na splošno do univerze. Žal pa obstaja tudi vrsta skupnih značilnosti. Takratna oblast je preganjala nekatere profesorje FDV, današnja pa se je s kazenskim postopkom spravila na nekdanje dekane (dodatki). Takratna oblast je uveljavljala svoj vpliv na študijske vsebine, današnja v neskončnih postopkih akreditacije mrcvari študijske programe, zaustavlja razpisne postopke, predpisuje pogoje vpisa ...; finančno stiskanje univerze in fakultete za vrat je stalnica obeh obdobj.

Univerza tudi v sodobni slovenski družbi žal ni partnerica državi, ampak njej podrejena in od nje odvisna javna ustanova z ustavno zagotovljeno, vendar v praksi neuresničeno avtonomnostjo. Vzrok za takšno stanje je njen zakonsko podrobno in v mnogočem protiustavno opredeljen položaj v družbi ter na tem utemeljeno oblastno obvladovanje univerze.

Nacionalni program visokega šolstva (NPVŠ) je pred desetimi leti ugotavljal, da se je slovensko visoko šolstvo v zadnjih letih spoprijemalo z veliko izzivi, na primer: premalo visokošolskega osebja, neustrezni prostori in oprema na nekaterih študijskih programih, visok odstotek študentov, ki študija ne konča, nizka raven internacionalizacije, premalo sodelovanja z gospodarstvom. Vsi ti izzivi veljajo večinoma še danes, torej v obdobju, ko bi NPVŠ 2011–2020 moral biti uresničen.

V Poročilu 2015 se navaja, da so ključne prepreke za uspešnejše uresničevanje NPVŠ predvsem sistemske narave; niso izpolnjeni ambiciozni finančni načrti NPVŠ, izpolnjevanje ukrepov je pogosto le formalno, ni zakonskih podlag za

spremembe, ki bi bile potrebne ... V 10 letih od sprejetja NPVŠ se je zvrstilo kar devet visokošolskih ministrov, kar je v povprečju skoraj eden letno, kar je odraz stalne politične nestabilnosti in vedno novih začetkov na področju visokega šolstva.

Uresničevanje vizije o Sloveniji kot družbi znanja je močno ovirano s stalnimi kratkoročnimi političnimi pretresi. To je tudi pomemben razlog, zakaj se visokošolsko izobraževanje in znanstveno raziskovanje v RS nikoli ni udejanjilo kot eno od prednostnih razvojnih področij, in to kljub vsesplošnemu političnemu priseganju, da je tako.

Znanje je javno dobro; visoko šolstvo je javna odgovornost za osebni razvoj posameznika, poklicno kariero in aktivno državljanstvo, za duhovni, socialni in kulturni ter ekonomski razvoj skupnosti, vendar podatki o primerjavah z razvitimi državami EU in OECD kažejo naslednje:

1. Leta 2018 je po podatkih OECD 44 % starih od 25 do 34 let v državah OECD doseglo terciarno izobrazbo v primerjavi s 35 % pred desetletjem, kar je precej več, kot je slovenski dosežek (30,2 %).
2. Po državnih sredstvih na študenta na javnih univerzah smo na 72,3 % povprečja držav OECD oz. 68,5 % povprečja EU-22. Po podatkih OECD je Slovenija v letu 2017 za osnovnošolsko izobraževanje do visokošolskega izobraževanja na rednega študenta vlagala skupaj vsega 9.897 USD, kar je manj od povprečja OECD, ki je v povprečju 11.231 USD .
3. Po podatkih Eurostata izdatki za RRD v terciarnem šolstvu zaostajamo za vsemi razvitejšimi državami EU. Danska in Švedska dajeta 1,01 % oz. 0,92 %, Finska 0,73 % ter Estonija in Nizozemska po 0,64 % BDP (Analiza IAS 2017). Za nami so le Hrvaška, Madžarska, Bolgarija in Romunija.

Podatek, da so sredstva za visokošolsko dejavnost po večletnem upadanju šele v letu 2018 presegla obseg iz leta 2011, kaže na precejšnjo neodgovornost slovenske visokošolske politike in na splošno politike v prejšnjem desetletju.

Od skupaj 2.376,418.000, kolikor je bilo javnih izdatkov za formalno izobraževanje v Sloveniji leta 2019 (4,9 % BDP), je bil izdatek za predšolsko izobraževanje 387.732,00 ali 16,3 % vseh sredstev, kar je 0,8 % BDP, za osnovnošolsko izobraževanje 1.050,612.000 ali 44,2 % vseh sredstev (2,2 BDP), za srednješolsko 441,959.000 ali 18,6 % (0,9 BDP), za terciarno izobraževanje 494,821.000 ali 20,8 % (1,0 BDP). Na prvi pogled je videti, da so izdatki za visokošolsko izobraževanje več kot 2-krat nižji od izdatkov za osnovnošolsko izobraževanje ali pa da so izdatki za osnovnošolsko in srednješolsko izobraževanje več kot 3-krat višji od izdatkov za visokošolsko izobraževanje, ki stane državo komaj 1 % BDP.

Delež bruto domačih izdatkov za raziskovalno-razvojno dejavnost v BDP je v letu 2018 znašal 2,0 % BDP (izdatki poslovnega sektorja za RRD so 1,4 % BDP),

kar je pod EU-povprečjem. Delež raziskovalnih sredstev v visokošolskem sektorju je v primerjavi z državnim raziskovalnim sektorjem majhen, med najmanjšimi v Evropski uniji.

Za večje učinke slovenskega visokega šolstva ter večjo vpetost visokošolskega izobraževanja in raziskovanja v razvojna prizadevanja družbe v RS je vsekakor treba posodobiti zakonodajo visokega šolstva, ki zdaj temelji na normativno nabuhlem, nepreglednem in vsestransko preživelem ZViS. Zakonska ureditev slovenskega visokega šolstva ter organizacija slovenskega javnega in zasebnega visokošolskega prostora je zastarela, nepregledna in neučinkovita z vidika sodobnih standardov korporativnega upravljanja. Zakon o visokem šolstvu je od leta 1993 doživel več kot 30 sprememb in dopolnitev ter razveljavitev na ustavnem sodišču; pokrpan je do nevzdržne nepreglednosti.

Vedno nove novele ZViS poglobljajo napačno konceptualno kontinuiteto z zdajšnjo močno prenormirano zasnovo visokošolskega zakona, tudi glede univerz, kar je skrajno vprašljivo tudi z vidika njene ustavno zajamčene avtonomnosti. Treba je pripraviti in sprejeti zakon o univerzi (kot to na temelju Ustave RS zahteva velik del stroke in izhaja iz številnih mnenj ustavnih sodnikov) in ne v nedogled dopolnjevati preživelega zakona, ki ureja vse terciarno izobraževanje že skoraj 30 let. Dokler bo univerza statusnopravno de facto državni zavod in s tem del upravne hierarhije države ter ne od države avtonomna ustanova, ki deluje po načelih prirejenosti in partnerstva z državo kot ustanoviteljico, ne more biti celostno udejanjeno ustavno načelo o avtonomnosti državnih univerz.

Zunanjepolitične (ne)odločitve in pomanjkljivo odločanje v kriznih situacijah

Ana Bojinović Fenko

V zadnjem desetletju so krizne situacije postale stalnica za zunanjepolitične odločevalce. Od leta 2008 poteka omejevanje učinkov globalne ekonomske in finančne krize, ki je z grožnjo mednarodnega posredovanja močno prizadela tudi Slovenijo. Nadaljevali so se tudi periodični teroristični napadi kot hibridne grožnje mednarodni varnosti, leta 2010 pa se je razmahnila arabska pomlad, ki se je »polegla« do še vedno trajajoče sirske državljanske vojne. Po minimalni umiritvi ukrajinske krize iz leta 2014 je nastopila migrantska kriza. Od februarja 2020 je osrednje zunanjepolitično zanimanje postalo odzivanje na probleme, povezane z globalno razširjenostjo za človeka nevarnega virusa covid-19.

Krizna situacija izkazuje enega ali hkrati več naslednjih elementov: nove razmere, ki se pred tem niso pojavljale, ali pa pojav, ki ni politično ali pravno reguliran, pomanjkanje informacij o stanju »na terenu«, težavnost razmer, ki ogrožajo elemente državne suverenosti, in pomanjkanje časa za ukrepanje, saj je pričakovati, da se razmere lahko hitro poslabšajo. Allison (1971) je ugotovil, da krizno zunanjepolitično odločanje poteka po enem ali hkrati dopolnjujočih se treh modelih: 1. prek racionalnih odločevalcev, ki so vsi socializirani v nacionalni interes; 2. prek standardnih operativnih postopkov v delih vlade kot birokratske organizacije ali 3. prek barantanja s stališči med igralci v kontekstu znotrajdržavnega boja za oblast. V kriznih situacijah je učinkovitost odločevalskega procesa izjemno pomembna, in ker gre za državno suverenost, ima pri tem vlada več odločevalskih pristojnosti kot sicer. Kriza pa pomeni tudi večje možnosti za napake odločevalcev; izpostavljam dve vrsti teh napak, tj. neodločitve in pomanjkljivo odločanje slovenskih vlad.

Obstajajo trije tipi neodločitev: 1. odločitev nič storiti; 2. nezmožnost odločiti se ali odločitev izvesti; 3. odločitev o neukrepanju, če situacija nakazuje spremembo svetovnega reda, saj bi sicer država z izvedbo prvega koraka k veliki mednarodni

spremembi morala »prenašati težo« te odločitve (Hill 2016, 124–126). Primer neodločitve nič storiti je čakanje slovenske vlade z razglasitvijo epidemije covid-19 do 12. 3. 2020. To ocenjujem kot smiselno neodločitev, saj je Slovenija zelo soodvisna (predvsem z evropskimi državami) in je zaradi nizkega števila okužb doma počakala na razglasitev pandemije Svetovne zdravstvene organizacije (WHO). Manj optimalna neodločitev nič storiti je bilo slovensko vzdrževanje *statusa quo* ob izreku diplomatskih sankcij držav članic EU Rusiji zaradi afere Skripal marca 2018. Sprejemanje odločitve za odpoklic veleposlanika iz Moskve na posvetovanje je namreč trajalo kar tri dni, v obdobju katerih je domača javnost sklepala, da se vlada ni sposobna odločiti, mednarodna pa, da Slovenija spodbija zaključke Evropskega sveta. Nasprotno sta primera učinkovitih kriznih odločitev dogovor o prodaji slovenskih obveznic ZDA v zameno za vzdržani glas o Palestini v Združenih narodih leta 2012 in postavitve fizičnih ovir na meji s Hrvaško za okrepitev posluha za nacionalno stališče v EU leta 2015. Da bi se Slovenija morala ukvarjati s premislekom o teži svoje odločitve, ki bi morebiti spremenila svetovni red – kot je na primer z izjavo, da so vrata Nemčije migrantom odprta, kanclerka Merkel nakazala t. i. *Willkommenskultur* za celotno EU –, pa seveda ni bojazni, saj država nima takšnega vpliva v mednarodni skupnosti.

Drug vir napak v kriznem odločanju je pomanjkljivo odločanje (*defective decision-making*) v izvršnih skupinah (Herek, Janis in Huth 1987). Vsi simptomi zadnjega so močno prisotni pri slovenskih zunanjepolitičnih odločitvah v koronakrizi. Veliko preziranje nadzora nad alternativami je razpoznavno v bombastični propagandi Slovenije kot prve države, ki je premagala epidemijo. Zanemarjanje preučitve stroškov in tveganj prioritete izbire ter nezadostna obravnava na začetku zavrženih izbir sta bila evidentna pri vladnem vodenju uvoza medicinske opreme. Izdelava načrta za nadzor nad nepredvidljivimi stroški se je vladi očitno zdela nepotrebna; za dodatne vire za okrevanje gospodarstva bo poskrbelo zadolževanje EU, stroški negativnega ugleda države, ki jih je premier povzročal z eskapadami na Twitterju – med drugim je favoriziral predsedniškega kandidata, ki je prijavil izstop ZDA iz WHO –, pa po oceni vlade ne nastajajo. Še en simptom je nezadostna izdelava načrta za nadzor nad delom vlade; tak nadzor vlada kljub »rednim« pristojnostim parlamenta in medijev v demokratični družbi ocenjuje za nezaželen ali celo nedržavotvoren. Več zgornjih simptomov pomanjkljivosti, kot je hkrati prisotnih pri odločanju izvršne skupine, ugotavljajo avtorji (prav tam), bolj škodljive učinke ima odločitev na nacionalni interes in hkrati poslabša tudi izid krize.

Sklenem lahko, da neodločitve v kriznih situacijah izkazujejo prvi in drugi odločevalski model, tj. počasno usklajevanje nacionalnega interesa ali izvajanje standardnega operativnega postopka, medtem ko pomanjkljivo odločanje prav v koronakrizi izkazuje instrumentalizacijo zunanje politike za utrjevanje oblasti.

Jezikovni eksil pri strokovni angleščini za študente kulturologije

Nina Bostič Bishop

Eden izmed ciljev predmeta strokovna angleščina za študente kulturologije je zmožnost tvorjenja pisnih strokovnih besedil z ustrezno argumentiranimi stališči, na podlagi virov in z uporabo struktur angleškega akademskega diskurza.

Vsebina predmeta predvideva tudi obravnavo osrednjih kulturoloških tem, širjenje področnospecifičnega besedišča in terminologije ter koherentno in kohezivno povzemanje in parafraziranje angleških strokovnih in znanstvenih besedil, zato smo s Katedro za kulturologijo določili nekaj osrednjih znanstvenih člankov v angleščini, katerih podrobna jezikovna obravnava bi študentom kulturologije pomagala doseči zgoraj omenjene cilje in kompetence. Izbran je bil tudi članek Edwarda Saida »Reflections on Exile«.

Začeli smo obravnavo relevantnega besedišča iz članka (npr. ‚migrant‘, ‚exile‘, ‚refugee‘, ‚expatriate‘, ‚emigre‘), nato pa so študentje razpravljali o pomenu citatov, vzetih iz članka, npr. »Exile is strangely compelling to think about but terrible to experience.« (Said 2000, 137), »Exiles look at non-exiles with resentment.« (143), »Exile is a jealous state.« (141) ali citat Simone Weil: »To be rooted is perhaps the most important and least recognized need of the human soul.« (Weil 2005, 40). Sledila je obravnava članka z vidika pravil angleškega pisnega diskurza, v okviru katere so študentje odgovarjali na vprašanja, npr: »Identify the topic sentence in the paragraph. What are the supporting sentences? Is there a concluding sentence?«, »What examples does the author give to support the topic sentence?«, »Is paragraph 3 cohesive and coherent? Why/why not?«. Sledile so vaje iz parafraziranja in povzemanja izbranih odstavkov, s čimer so študentje vadili tvorjenje kompleksnejših struktur. Tako so bili pripravljene na nadaljnje samostojno branje in pisanje na temo razseljenosti in eksila v angleščini.

Ker je moje raziskovalno področje ameriška transnacionalna literatura eksila in se v doktorski disertaciji podrobno ukvarjam z deli bosansko-ameriškega

pisatelja Aleksandra Hemon, v katerih demitizira Balkan, problematizira etnični in nacionalni esencializem, tako da predstavlja življenje balkanskih migrantov in hibridnih identitet v Tretjem prostoru, so študentje v nadaljevanju brali Hemonova besedila.

Glavni junaki Hemonovih del živijo v eksilu v ZDA, kjer se v Tretjem prostoru spopadajo s travmo izgnanstva, razseljenosti in Drugosti. So sicer transmigranti, ki so zaradi hitrih telekomunikacij in transporta v današnjem globaliziranem svetu s svojo domovino lažje ostali v stiku kot migranti v preteklosti, a so v deželi, kamor so se preselili, tujci in Drugi. Hemon Drugost predstavi tako, da v svojih delih migrante izpostavi balkanizmu in stereotipiziranju lokalnega ameriškega prebivalstva, ki etnično, nacionalno in jezikovno pripadnost razume kot glavnega gradnika kulturne identitete. Eden izmed načinov, s katerim Hemon bralcu predstavi to Drugost, ki jo migranti izkušajo na vsakodnevni ravni, je skozi jezik; Hemonovi migranti so namreč pogosto visokoizobraženi ljudje, ki so v domovini imeli dobro življenje, kot migranti pa so pristali na ameriškem družbenem dnu brez materialnega in socialnega kapitala. Da bi bralcu približal subjektivteto migrantov, Hemonovi protagonisti uporabljajo t. i. *'code-switching'*, kar pomeni, da govorijo v razmeroma popačeni angleščini, ki je mešanica maternega in angleškega jezika glede besedišča in idiomatike pa tudi slovnice, kar pomeni, da angleščina ni enaka angleščini maternih govorcev. To seveda ni problem, ko nekdo angleščino uporablja v strokovne ali turistične namene, postane pa problem, ko je zaradi *'napačne'* rabe jezika migrant označen za Drugega. Hemonova dela so prežeta z liki z Balkana, katerih materni jezik je slovanski, in posledično so njihove napake v angleščini tipične napake slovanskih govorcev angleščine kot tujega jezika, kot je na primer izpuščanje členov, ki jih slovanski jeziki ne poznajo, ali predlogov, ki jih ti jeziki izražajo s skloni. Da bi študentje to razumeli, so prevzeli vlogo lektorjev angleškega jezika in v odlomku iz knjige *Nowhere Man* prepoznali napake in jih popravili, kot so to naredili pri povedi »I am little sad.« (Hemon 2002, 131), v kateri je izpuščen nedoločni člen. Ko materni govorec angleškega jezika sliši tako poved, takoj ve, da je govorec tujec.

Saidov članek o eksilu in Hemonov odlomek o subjektiviteti neprostovoljnih migrantov sta študentom dala podlago, da so na koncu lahko samostojno napisali refleksijo o treh člankih. Tematsko se je večina osredinila na kulturno identiteto in razseljenost, nekaj pa jih je pisalo tudi o odnosu do doma in domovine ter o konceptu nacionalnosti in transnacionalnosti. Kar nekaj študentov je na koncu zapisalo, da so zadovoljni, da so prebrali izbrana Hemonova besedila, ker zdaj bolje razumejo pozicijo migrantov pa tudi občasno nostalgijo svojih staršev, ki so odraščali v SFRJ.

Spletno nasilje in nadlegovanje – preučevanje in intervencije

Barbara N. Brečko

Uporaba informacijsko-komunikacijske tehnologije (IKT) poleg koristi in prednosti prinaša tudi številne slabosti in nevarnosti. Nevarnost, ki je v zadnjih letih deležna vse večje pozornosti, je spletno nasilje oziroma spletno nadlegovanje. Spletno nasilje in nadlegovanje postajata naraščajoč problem v Evropski uniji in Sloveniji. Raziskave na tem področju izpostavljajo, da so dekleta in ženske pogostejše kot fantje in moški izpostavljene nasilju na spletu, doživljajo hujše oblike nasilja ter težje in dolgotrajnejše posledice. Poleg tega pri spletnem nasilju navadno ne gre za ločen pojav nasilja, ampak za eno izmed oblik nasilja nad ženskami, ki se povezuje z drugimi pojavnimi oblikami nasilja, kot so: zalezovanje, spolno nadlegovanje, psihično nasilje, intimnopartnersko nasilje itn.

Ko govorimo o spletnem nasilju in nadlegovanju zaradi spola, govorimo o različnih oblikah nasilja, ki so posledica neenakosti med spoloma in ki je usmerjeno proti osebi zaradi njenega spola ali spolne usmerjenosti. Ženske in moški doživljajo nasilje zaradi spola, vendar je večina žrtev žensk in deklet (EIGE 2017³). Čeprav se spletno nasilje dogaja in vpliva na oba spola, ženske in dekleta doživljajo drugačne in bolj travmatične oblike spletnega nasilja. Obstajajo različne oblike spletnega nasilja, ki so značilne za nasilje nad ženskami in dekleti, na primer: spletno zalezovanje, pornografija brez privolitve osebe na slikah (t. i. pornografija iz maščevanja (ang. *revenge porn*), blatenje in nadlegovanje zaradi spola, zmerjanje z vlačugo (ang. *slut-shaming*), neželena pornografija, spolno izsiljevanje (ang. *sextortion*), grožnje s posilstvom in smrtjo, zbiranje informacij o žrtvi in razgaljanje njene zasebnosti na internetu (ang. *doxing*) (EIGE 2017).

Na Centru za družboslovno informatiko od leta 2017 z različnimi projekti delujemo na področju raziskovanja in preprečevanja spletnega nadlegovanja med mladimi.

3 EIGE (2017). Spletno nasilje nad ženskami in dekleti: https://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/ti_pubpdf_mh0417543sln_pdfweb_20171026164005.pdf.

Med letoma 2017 in 2019 smo z Ministrstvom za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti sodelovali v projektu »[Odklikni!](#)«, ki ga je sofinancirala Evropska unija (Program za pravice, enakost in državljanstvo). V okviru projekta je bila izvedena obsežna raziskava o spletnem nadlegovanju, ki je vključevala več kot 5.000 mladostnikov, starih od 13 do 18 let. Študija je pokazala, da je pojav spletnega nadlegovanja med mladimi zelo pogost – več kot polovica jih je že doživela spletno nadlegovanje, pri tem pa so pogostejše žrtve dekleta (med osnovnošolci je spletno nadlegovanje doživelo 55 % deklet in 49 % fantov, med srednješolci pa 64 % deklet in 54 % fantov). Problematika, ki jo zaznavamo (pogleg pojava samega), je (med drugim) neprepoznavanje oziroma normalizacija oblik spletnega nadlegovanja. O normalizaciji govorimo predvsem med fanti, ki ekstremne oblike nadlegovanja še prepoznajo in tako tudi doživljajo, manj ekstremne pa doživljajo kot medvrstniško šalo oziroma nekaj povsem običajnega. Več o rezultatih je na voljo v [Poročilu raziskave o spletnem nadlegovanju med mladimi v Sloveniji](#).

Za preprečevanje spletnega nasilja sta ključna izobraževanje in ozaveščanje mladih in strokovnjakov, ki delajo z mladimi, pa tudi stroke za preprečevanje, zaščito žrtev in za obravnavo storilcev.

Kot rezultat projekta »[Odklikni!](#)« so v sodelovanju s policijo, pravosodjem in z drugimi strokovnimi delavci nastala gradiva za policijo, pravosodje in za izobraževalne ustanove:

- [Učni načrt za izvedbo delavnic](#),
- [Priročnik za mladinsko stroko](#),
- [Priročnik za policijo in pravosodje](#).

Projekt »[Odklikni!](#)« nadaljujemo z dvema mednarodnima projektoma. Med letoma 2019 in 2022 sodelujemo v mednarodnem projektu »[Cybersafe](#)«, prav tako sofinanciranem prek EU (Program za pravice, enakost in državljanstvo), v katerem z osmimi partnerji razvijamo inovativni izobraževalni program s spletnim orodjem [CYBERSAFE TOOL](#).

Izobraževalni program bomo uporabili in nadgradili v projektu »[CYBERSAFE MOOC](#)«, ki se izvaja med letoma 2020 in 2022 ter ga financira Erasmus+. S partnerji iz šestih držav bomo razvili dodatna izobraževalna gradiva in spletni tečaj o spletnem nadlegovanju za šolske delavce.

Spletno nasilje se pojavlja v različnih oblikah in močno vpliva na življenja oseb, ki so mu izpostavljene. Občinstvo je pri spletnem nasilju zelo številno, žrtev pa ostaja ranljiva, dosegljiva in izpostavljena, zato je ta oblika nasilja posebej tvegana in škodljiva. Posledice spletnega nasilja so lahko celo hujše kot pri kateri izmed tradicionalnih oblik nasilja. Nasilne objave se po spletu hitro širijo in ostanejo tam tudi po tem, ko storilec preneha nasilje. Ker si prizadevamo za družbo brez nasilja, je delovanje na tem področju izjemnega pomena.

Paradigmatski razvoj javne uprave: spremembe, izzivi in paradoksi

Marjan Brezovšek

Javna uprava je gotovo pomembno prispevala k veliko dosežkom k razvoju družbe, npr. prehodu iz fevdalne družbe k razširjeni nacionalni državi v Evropi (19. st.) ali uresničevanju modernih (tj. demokraciji, svobodi, varnosti, pravičnosti) in sodobnih ciljev (zdravstvo, izobraževanje, enakost, delo). V teh in številnih drugih primerih družbenih dosežkov je razviden prispevek ključnih elementov javne uprave.

Akademsko področje javne uprave sega v leto 1887 z objavo eseja Woodrowa Wilsona z naslovom »Študij uprave« v politološki reviji. Tradicionalni model javne uprave zajema še Taylorjevo teorijo znanstvenega menedžmenta, predvsem pa sloni na Webrovi zasnovi racionalne birokratske organizacije. Skladno s to tradicijo so temelji javne uprave: hierarhija, nepristranost, standardizacija, legitimnost, racionalnost in profesionalizem.

Poudariti velja, da ne obstaja ena/enotna teorija javne uprave. Sestavlja jo celota znanja, h kateremu so prispevale različne teorije, pristopi in koncepti. Po birokraciji in taylorizmu je sledil vzpon institucionalizma, ki opisuje vpliv javnih institucij na odnose med posamezniki in organizacijami v njihovem političnem, družbenem in v ekonomskem okviru. V zgodnjih 80. letih so ta pristop zamenjale teorija odločanja, neoklasična ekonomija in teorija javne izbire. Konec 90. let pa se je javna uprava preusmerila k teoriji kooperacije, organizacijski teoriji, teoriji omrežij, vladovanju in k teoriji deležnikov.

Področje javne uprave je tako doživelo številne spremembe. Če je bila javna uprava tradicionalno prepoznana kot sinonim za upravno birokracijo, je po desetletjih poudarjanja hierarhije, komande in kontrole ter top menedžmenta prišlo do zamenjave – **s prehodom v treh glavnih fazah** – z omrežjem in s sodelovanjem. Pojem avtoritete v obliki »policy centra« so zamenjali vodenje, omrežje in sposobnosti vladovanja, ki omogočajo režim javnih politik in implementacije. V tem

smislu je javna uprava prešla skozi tri prevladujoče faze:

- dolgo prevladujoče **obdobje klasične javne uprave** (1900–1980);
- drugo obdobje **novega javnega menedžmenta** (1980–2000);
- novejša, še vedno vzpostavljajoča obdobja **javnega vladovanja** oz. številnih pristopov postnovega javnega menedžmenta.

Čeprav so te spremembe v okviru javne uprave prinesle nove teorije **ter skupaj povzročile spremembe in premike v pojmovanju in oblikah, so se posamezni elementi predhodnih teorij obdržali tudi v naslednjih**. Nove paradigme javne uprave ne zavračajo povsem tradicionalne javne uprave, ampak jo **razširjajo** z osredinjanjem na višjo upravno učinkovitost, tako da zajemajo številne menedžerske metode in elemente. Javno vladovanje se ne osredinja samo na institucije, ampak tudi na menedžerske procese, odnose in javno udeležbo skladno z načeli pravičnosti, nepristranosti itn.

Spremembe paradigem v javni upravi so odvisne od notranjih in zunanjih činiteljev, pri čemer so bile najprej **rezultat kritike** predhodnih modelov. S kritiko birokracije je bila vzpostavljena paradigma novega javnega menedžmenta, ki je vpeljala načela zasebnega sektorja na področja javne uprave, s poudarki na učinkovitosti, tržnih mehanizmih, decentralizaciji itn. Postnovi javni menedžment kot zbir **različnih pristopov** temelji na izboljšanju pomanjkljivosti NJM s koordinacijo, centralizacijo, z uveljavljanjem omrežnih mehanizmov javnega upravljanja ter s povečanjem odgovornosti in demokratične odzivnosti javnosektorskih organizacij. PostNJM je prej dopolnilo kot pa zamenjava za NJM. Razlike med obema pristopoma pa so zlasti naslednje: postNJM je bolj naklonjen javni birokraciji, odgovornosti, enotnosti javne službe, partnerstvu, zakonitim postopkom, participaciji in profesionalizaciji.

PostNJM je sestavljen iz različnih pristopov neoweberijanske države, novega javnega vladovanja, nove javne službe itn. Za novo javno vladovanje je značilen **premik od klienta in potrošnika k državljanu kot partnerju** v procesu oblikovanja in izvrševanja javnih politik; državljan ni samo končni uporabnik javnih storitev, ampak tudi pomemben igralec v procesu oblikovanja javnih vrednot. V njem je poudarjena tudi okrepljena sposobnost birokracije za vodenje tega procesa z bolj interaktivnimi odnosi z družbo. Tovrstna **hibridna zasnova javne uprave** krepi pomen državnih aparatov v zagotavljanju javnih storitev in sodelovanje družbenih deležnikov v tem procesu. Neoweberijanska država kot značilen primer hibridnega modela tako temelji na predpostavki, da podjetniške vrednote in birokratska načela niso v protislovju in jih je mogoče povezati v novo celoto.

Paradoksalnost paradigmatičnega razvoja javne uprave se kaže zlasti v naslednjem:

-
- **V premiku od hierarhije in logike trga k omrežju**, ki dejansko pomeni premik od prodržavne k protidržavni, protržni zamisli NJM in k zdajšnji protitržni, procivilni družbeni usmeritvi, pri čemer izpostavljenost posameznih elementov ne pomeni zanikanja (soobstoja) preostalih.
 - Z izjemo NJM je večina drugih teorij nastala v akademskih okvirih in predstavlja **normativne ideale** teoretikov; NJM je poseben, saj je bil najprej uveljavljen v praksi anglosaških držav.
 - Teorije javne uprave so obremenjene z inherentno težo po posploševanju posameznih pristopov k javni upravi, oblikovanih v posebnih okoliščinah na vse razmere (**univerzalizem**).

Sindikalno članstvo v raziskavah Slovensko javno mnenje

Živa Broder

Po diplomi na Fakulteti za družbene vede leta 1999 sem postala članica Centra za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, ki je kot osrednja družboslovna raziskovalna organizacija v Sloveniji vzpostavil sistematičen način merjenja javnega mnenja. Lahko rečemo, da je ta center postavil temelje empiričnega družboslovnega raziskovanja v Sloveniji. Bogata zakladnica empiričnih podatkov, ki jim posebno vrednost daje ne le širok vsebinski spekter, ampak tudi prostorska in časovna primerljivost, je nepogrešljiva na področju družboslovnega raziskovanja.

V sklopu svoje magistrske naloge sem se pod mentorstvom dr. Miroslava Stanojevića lotila sistematičnega pregleda sindikalnega gibanja v Sloveniji od leta 1991 do danes. Podatki, pridobljeni v raziskavah Slovensko javno mnenje (SJM), pa tudi podatki, ki so jih pridobili posamezni sindikati, kažejo, da se je v obdobju poznih 80. in zgodnjih 90. slovensko sindikalno prizorišče pluraliziralo. Celoten prelom je zaznamoval velik osip članstva. Oba omenjena trenda sta bila podobna takratnim trendom v preostalih ‚postkomunističnih‘ družbah. Posebnosti Slovenije sta bili sorazmerno zgodnja depolitizacija celotnega sindikalnega prizorišča in ustavitev procesa upadanja članstva sredi 90. let na približno 40-odstotni sindikaliziranosti. Podatki iz leta 1991 kažejo še visoko, dvotretjinsko stopnjo sindikaliziranost. V naslednjih petih letih (1996) je ta stopnja upadla pod 50 %. Leta 2005 so javnomnenjske raziskave zaznale nov, sorazmerno strm upad sindikalnega članstva, ko se je to spustilo pod mejo 40 %. Trend upadanja članstva je izrazil v celotnem merjenem obdobju, vse do leta 2015, ko je dosegel najnižjo točko in se nato ustalil na približno 20 %.

Graf 1: Stopnja sindikaliziranosti aktivnega prebivalstva v Sloveniji

FDV – CJMMK, Slovensko javno mnenje 1991-2020

Demografska sestava sindikalnega članstva

Podrobnejši pregled starostne sestave sindikalnega članstva po letih pokaže, da se je v Sloveniji generacijska prenova sindikalnega članstva v obdobju 2003–2007 upočasnila, po izbruhu svetovne krize pa dejansko ustavila. Na prvi analizirani točki leta 1991 je bila skoraj četrtina vseh sindikalnih članov mlajša od 30 let in le dober odstotek sindikalnih članov je bil starejših od 60 let. Če ti mejni starostni skupini spremljamo skozi leta, se jasno pokaže, da je priliv novih članov v slovenske sindikate, predvsem mladih, ob obstoječi dinamiki staranja in upokojevanja sindikalizirane populacije kritično šibek.

Zanimivo je tudi gibanje izobrazbene sestave znotraj sindikalnega članstva. V obdobju takoj po osamosvojitvi je imela skoraj tretjina vseh članov osnovnošolsko izobrazbo. Njihov delež je skozi leta z manjšimi odstopanji konstantno upadal in v letih 2013–2014 dosegel najnižjo točko z manj kot 10 %. Skoraj povsem zrcalna slika je na polu višje- oz. visokoizobraženih. Začetnih 10 % visokoizobraženih sindikalnih članov počasi narašča in se prav tako z manjšimi nihljaji v pozitivni in negativni smeri dvigne prek tretjine. Meritev leta 2015 je pokazala, da je med sindikalnimi člani dobrih 30 % visokoizobraženih. V meritvah po letu 2015

opazimo konstanten dvig deleža visokoizobraženih. Med osnovnoizobraženimi pa so opazna manjša nihanja, vendar se članstvo v tej izobrazbeni skupini v zadnjih petih letih giblje nekje okoli 10 %.

Če je bila od osamosvojitve do leta 2009 povsem uravnotežena spolna sestava sindikalnega članstva, pa s povečanjem prej omenjenega deleža visokoizobraženih sovпада povečan delež žensk, ki je povezan z aktivnejšo sindikalno dejavnostjo v javnem sektorju, predvsem na področju vzgoje in izobraževanja.

Sektorska distribucija članstva

Podatki iz SJM kažejo, da je razmerje med zaposlenimi v javnem sektorju in zaposlenimi v realnem sektorju (v t. i. »gospodarstvu«) v obdobju samostojne Slovenije precej konstantno. Javna uprava zaposluje od najmanj 20,3 % (zaznano v meritvi leta 1993) pa do največ 35,4 % (izmerjeno v meritvi leta 2011), po drugi strani pa se delež zaposlenih v gospodarstvu giblje na intervalu od najmanj 64,6 % do največ 77 %. Podobno pokažejo tudi podatki Statističnega urada Republike Slovenije od leta 2005 naprej. Po uradnih statističnih podatkih se delež zaposlenih v javnem sektorju vseskozi giblje malo pod 30 %, delež zaposlenih v gospodarstvu pa je nekoliko nad 70 %. Statistični urad Republike Slovenije žal nima podatkov pred letom 2005, vendar glede na primerljivost podatkov z raziskavami Slovensko javno mnenje lahko povzamemo, da večjih premikov v sektorski sestavi zaposlenih od leta 1991 ne zaznavamo.

V preteklih treh desetletjih je bila stopnja sindikalizacije v javnem sektorju sorazmerno stabilna; pomembnejši upad smo zaznali v obdobju 2005–2007 (po vključitvi v EU) in potem v obdobju 2013–2015, ob zaključevanju krize. V celotnem tridesetletnem obdobju so stopnje sindikaliziranosti v javnem sektorju sistematično presegle te stopnje v realnem sektorju. Še pred drugo veliko prelomnico, leta 2003, je bila stopnja sindikaliziranosti v javnem sektorju 69-odstotna, v 'realnem sektorju' pa 45-odstotna. Deset let pozneje, leta 2015, je stopnja sindikaliziranosti padla na 42 % v prvem in na 13 % v drugem primeru. V obeh primerih pa lahko sklepamo, da ja desindikalizacija povezana s širitvijo praks nestandardnega zaposlovanja.

Spremljanje podatkov iz raziskav Slovensko javno mnenje pokaže, da stopnja sindikaliziranosti v Sloveniji upada, vendar pa je ta trend neenakomeren. Podrobnejša analiza strukture sindikalnega članstva se ujema s splošno ugotovitvijo o upadu stopnje sindikaliziranosti: sindikalna populacija se stara, kar pomeni, da se mlajša populacija ne včlanjuje več v sindikate oziroma je delež mlajše populacije, ki se sindikalizira, kritično šibek. Glede na trenutno situacijo bo gotovo zelo zanimivo podatke o stopnji sindikaliziranosti in sestavi sindikalnega članstva spremljati tudi v prihodnjih javnomnenjskih raziskavah.

Pomen migrantov za gospodarski razvoj držav v razvoju

Maja Bučar

Čeprav so migracije iz držav v razvoju pritegnile našo pozornost šele po letu 2015, ko se je begunski val v Evropo močno povečal, se z vprašanjem odhoda delovne sile v razvitejšje države razvojnja ekonomika ukvarja že dlje časa. Pričakujemo lahko, da bodo teme, povezane z migracijami, ostale v ospredju dilem mednarodnega razvoja zaradi vpliva podnebnih sprememb, zaradi katerih se bodo ljudje umikali s prizadetih območij (suše, poplave), nemirov in zaradi notranjepolitičnih trenj v državah v razvoju pa tudi zaradi temeljne želje družin in posameznikov v manj razvitih okoljih po boljšem življenju. Osnovni dilemi, kaj pomeni selitev delovne sile iz matične države, se je že zgodaj priključilo vprašanje, kako koristno usmeriti nakazila zdomcev v gospodarski razvoj domače države in postopoma omogočiti migrantom povratek v rodno okolje. V tem kratkem prispevku se osredinjamo na zadnje.

Teoretiki migracij (Todaro in Smith 2020) običajno tolmačijo odhod ljudi z nizkimi kvalifikacijami kot pozitivno dejanje za razvoj: njihov odhod razbremeni pritisk na domačem trgu dela, na katerem je zaradi hitre rasti prebivalstva težko zagotavljati nova delovna mesta, delo v tujini jim pogosto omogoči pridobitev določenih znanj, ki so koristna za domače gospodarstvo, če se odločijo vrniti, njihova nakazila domačim pa lahko pripomorejo k boljšemu življenjskemu standardu ter omogočijo izobraževanje mlajših bratcev in sestic. Bolj problematična za države v razvoju pa je selitev izobraženih ljudi, saj to predstavlja »odliv možganov«, ki jih države za uspešnejši gospodarski in družbeni razvoj še kako potrebujejo.

Nakazila »zdomcev« pomenijo pomemben priliv sredstev za države v razvoju: v letu 2019 je bilo nakazil za 554 mlrd. \$ (ECDPM 2020), bistveno več kot uradne razvojne pomoči (161 mlrd. \$; OECD DAC 2021). Raziskave pokažejo, da so za številne države prilivi zdomcev pomemben vir financ za gospodarski in družbeni razvoj, hkrati pa se glede na obseg nakazil zdomcev države v razvoju

srečujejo s pomembnim izzivom: kako ta sredstva usmeriti v gospodarski razvoj in ne v neproduktivno porabo. To seveda zahteva pripravo ugodnih naložbenih možnosti, ki morajo zagotavljati zanesljiv dohodek migrantom in jim omogočiti tudi povratek domov. V diskusijah ob pripravi trajnostnih ciljev razvoja (UN 2020) se je posebna skupina ukvarjala tudi z ukrepi na področju usmerjanja nakazil zdomcev kot pomembnega vira sredstev za realizacijo ciljev (npr. izdaja posebnih obveznic, v katerih bi zdomci varčevali).

Posebno vprašanje predstavljajo stroški nakazovanja prihrankov domov, saj različne vrste provizij posrednikov v povprečju še vedno dosegajo ali celo presegajo 8 % celotnega zneska. Stroški so sicer različni po državah, a običajno so najvišje provizije in najmanj zanesljive poti prav pri nakazilih v revne afriške države, tudi zato, ker številni prejemniki ne poslujejo prek bank ali drugih uradnih finančnih institucij (Svetovna banka 2015). Svetovna banka in Združeni narodi pa tudi nekatere države prejemnice si prizadevajo, da se ti stroški znižajo in da tako več sredstev prispe do prejemnikov v državah v razvoju. Veliko vlogo lahko igra tudi tehnologija: različne aplikacije, ki jih ponuja mobilno bančništvo, se hitro širijo tudi na tem področju.

Mednarodna skupnost si prizadeva izkoreniniti zaslužke različnih posrednikov (zakonitih, še posebej pa nezakonitih) pri migracijah. Po ocenah Svetovne banke v povprečju posredniki zaposlitev npr. na Bližnjem vzhodu (destinacija številnih migrantov iz Indije, Pakistana, Bangladeša pa tudi iz drugih azijskih držav) zaslužijo med 2.000 in 5.000 \$ (Abella in Martin 2014), pri nezakonitih migracijah pa zneski presegajo 15.000 \$ in jih plača posamezni migrant. Z izboljšanjem sodelovanja med državami prejemnicami migrantov in tistih, od koder delavci migrirajo, ter z zagotavljanjem kakovostnejših informacij o možnostih za zaposlitve bi se lahko ti stroški znižali in tokovi bolj nadzorovali.

Tudi področje migracij in nakazil domačim je svetovna pandemija covid-19 močno prizadela. Preliminarne ocene kažejo na zmanjšanje tokov v letu 2020 (-7 %) in v letu 2021 (-7,5 %), seveda pa niso vse regije enako prizadete (Svetovna banka 2020).

Iskanje priložnosti za boljši zaslužek je realnost današnjega sveta in migracij v različne smeri (z Juga na Sever, med državami Juga, med razvitimi državami pa tudi iz razvitih v manj razvite države) so dejstvo. Kako tokove ljudi usmerjati in blažiti vrsto negativnih posledic, še posebej nezakonitih migracij in izkoriščanja stiske ljudi, ki migrirajo, je tako pomembno politično in razvojno vprašanje za mednarodno skupnost.

Pedagoški eros pri strokovni angleščini

Marijana Budeč Staničič

Zakaj vedno znova, ko so ocene zaključene in imena študentov z mojih seznamov izginejo, začutim tesnoba in molk? Mogoče tiči razlog v pedagoškem erosu, ki ga je Stanko Gogala označil kot »tisto gonilno silo, tisti nemirni ogenj v pedagogovi duši, zaradi katerega pedagog ne more ostati brez pedagoškega dela« (Kroflič 2000).

Željo po erosu je treba negovati in uriti. Željo je treba naučiti, da želi, da se spodbuja in se zbudi (Abensour 2004).

Poglobiti se v vsak študijski program in poiskati puščice, ki lahko hkrati zadenejo mene in študente, je prvi korak v iskanju pedagoškega »grala«.

Kakšni so motivi, vizije, cilji študentov? Kakšne so njihove potrebe med študijem in prihodnjih delovnih mest glede jezikovnih veščin in kompetenc? Koliko študentje že poznajo tematike določenih študijskih področij? Odgovore na ta in druga vprašanja je treba zajeti v pripravi programov in študijskih gradiv, tako da se prebudi »eros« ter ustvari pogoje za učinkovitost usvajanja prenosljivih in trajnostnih jezikovnih veščin in kompetenc. Pri tem sta sodelovanje s predmetnimi profesorji in iskanje povratnih informacij študentov izjemnega pomena, kar bom ponazorila z nekaj primeri.

Moja prva tovrstna izkušnja je bila pri študijskem programu javne politike in uprave. O ključnih pojmi in delovanju lokalne samouprave in javne uprave sem se seznanila v sodelovanju s prof. dr. Mirom Hačkom. Spoznanje o vplivu slehernikov na kakovost življenja v lokalnih skupnosti je navdihnilo simuliranje situacij v občinah.

Na podoben način sva sodelovali s prof. dr. Danico Fink Hafner, ki me je seznanila s pomenom razumevanje »policy omrežij« v smislu evropskega vladovanja. Znanstveno besedilo, ki mi ga je priporočila, smo s študenti obravnavali na različne načine, ko smo poskušali najti tisto, kar nas osebno gane.

Sodelovanje s prof. dr. Simono Kustec pri izdelavi seminarских nalog me je pritegnilo v svet javnih politik in njihove evalvacije ter mi odprlo okna različnih vidikov in področij javnih politik, ki se posredno ali neposredno reflektirajo v življenju slehernika.

Pri predmetu politične stranke in strankarski sistemi sem se, zahvaljujoč prof. dr. Alenki Krašovec, seznanila s teorijo Giovannija Sartorija, čigar jezikovna iznajdljivost in natančnost navdihujeta obravnavo akademskih in strokovnih besedil.

Pri sodelovanju z izr. prof. dr. Samom Kropivnikom sem pri izdelavi poročil marketinških raziskovanj s študenti tržnega komuniciranja in odnosi z javnostmi v angleškem jeziku ugotovila, kako pomembno je natančno definirati in ubesediti marketinški problem, saj napačna definicija problema lahko vpliva na rezultate celotne raziskave. Veščina definiranja problema je pogosto ključnega pomena tudi v naših življenjih.

Izmenjava izkušenj s prof. dr. Tanjo Kamin in njena razlaga, da je »product placement« (promocijsko prikazovanje izdelkov) marketinška komunikacija, ne pa oglaševanje, ponazarjata, kako pomembno je poznati kontekst strokovne terminologije.

Svoje vedenje in znanje sem obogatila tudi na mednarodnih simpozijih Bled-Com, ki sem se jih udeležila na povabilo prof. dr. Dejana Verčiča. Tam sem ugotovila, kako prenos informacij z ustreznimi jezikovnimi strukturami in s specifično terminologijo vpliva na oblikovanje sveta, v katerem živimo. Spoznala sem, da komunikacija v kontekstih, kot so: korporacijska odgovornost, ekološka ozaveščenost in proaktivno delovanje v družbenopolitičnem miljeju, spodbuja izvajanje komunikacijskih veščin znotraj odnosov z javnostmi, kar sem prenesla tudi na svoja predavanja.

Pojmovanje družboslovne informatike prof. dr. Vasje Vehovarja mi je pomenilo izhodišče za poglobljanje v različne vidike precej nove znanstvene discipline, kar je ključnega pomena pri iskanju ustreznih pristopov za razvijanje različnih jezikovnih veščin na tem področju.

Dragocena priporočila prof. dr. Gregorja Petriča glede virov in interesov študentov digitalnih tehnologij in uporabne družboslovne informatike pa so značilno pospešila oblikovanje novega programa.

Odprta vrata e-učilnic izr. prof. dr. Katje Lozar Manfredo in nasveti asist. Mihe Matjašiča pri statistiki so spodbudili željo po novih izzivih (zame) novega področja. Čeprav misel na statistiko pri marsikom vzbudi odpor, nas vendarle izsledki statističnih analiz lahko presenetijo, razbijejo prikrite predsodke in pomagajo pri dojemanju različnih pojavov, hkrati pa nas urijo za interpretacijo statističnih iznajdb.

Posvetovanja z doc. dr. Marjanom Cugmasom o uporabnosti določenih aktivnostih, kot je prezentacija akademskih posterjev, so spodbudila pisanje raziskovalnih člankov in simuliranje znanstvenih konferenc.

Pogovor o potrebah študentov in literaturi s področja politične teorije s prof. dr. Igorjem Lukšičem je olajšal pot iskanja pedagoškega grala s študenti politične teorije, ki se vsake priložnosti za intelektualne izzive še posebej veselijo in me s tem navdihujejo.

Imaginacijske zmožnosti študentov analitske sociologije ter njihova prizadevnost za identificiranje, analiziranje in razumevanje paradigem, na katerih sloni družba, ki si prizadeva ustvariti pravičnejše pogoje življenja, so razvnele željo po iznajdbi novih pristopov urjenja jezikovnih veščin.

Tako se pri nenehnemu procesu iskanja pedagoškega grala in vzpodbujanja želja ustvarja skupna pozitivna moč; po »izginotju« študentov s seznamov pa naenkrat ostane pedagoški eros sam, zato verjetno takrat začutim ta tesnobni molk.

Ekonomist na FDV (angl. Englishman in New York)

Anže Burger

Pisati o instituciji, ki zaznamuje obletnico, višjo od tvoje starosti, je nehvaležna naloga. Moj cilj v tem kratkem prispevku bo zato bolj skromen. Podal bom refleksijo svojega 19-letnega potovanja skozi oči ekonomista na največji in najpomembnejši družboslovni fakulteti v državi. Kaj mi je FDV dala ter kaj sem se naučil od kolegic in kolegov neekonomistov? V tem času sem spoznal kar nekaj razlik med tipičnim razmišljanjem ekonomista in drugimi družboslovci, zato bom v nadaljevanju opisal šest prednosti in šest pomanjkljivosti ekonomistov v primerjavi z drugimi družboslovnimi in humanističnimi modreci. Pri tem mi oprostite primere neizogibnega posploševanja ali polaganja besed v usta. Kaj se lahko torej družboslovec na FDV nauči od ekonomista in nasprotno, kaj se lahko ekonomist nauči od kolegov neekonomistov?

Začnimo s primerjalnimi prednostmi ekonomistov. Eden izmed prvih konceptov, ki se ga naučimo in nas spremlja celotno kariero, je kompromis oz. izbira (trade-off). Proizvodni dejavniki so omejeni, zato moramo izbirati med eno in drugo dobrino. Če hočem povečati nakupe knjig, se moram odreči drugim dobrinam. Če družba želi več sredstev za kulturo, mora zmanjšati proizvodnjo drugih storitev. Drugi koncept, ki ga neekonomisti ne razumejo najbolje, so učinki drugega reda. Vsaka sprememba na trgu ali širše v družbi ima poleg neposrednih učinkov tudi sekundarne vplive. Na primer cenovne omejitve najemnin povzročijo pomanjkanje ponudbe stanovanj, padec kakovosti zaradi slabšega vzdrževanja in višje stroške iskanja nepremičnin. Tretja zakonitost: ljudje se odzivamo na spodbude in včasih so rezultati nasprotni želenim. Starši, ki so jim vrtci za zamujanje pri pobiranju otroka začeli zaračunavati kazen, niso zmanjšali, ampak povečali pogostost zamujanja. Četrtrič, učinki splošnega ravnotežja so pomembni. Primer: povečanje progresivnosti obdavčitve dela zviša stroške dela za kvalificirane zaposlene, ker so ti zamenljivi v manjši meri kot nekvalificirani delavci,

pa podjetja zadnje nadomeščajo z avtomatizirano proizvodnjo intenzivneje, kot bi bilo to smiselno. Petič, tržne nepravilnosti in družbene probleme je treba reševati čim bolj neposredno. Če so problem nizki prejemki posameznikov, jih rešujemo z minimalnim dohodkom in ne minimalnimi plačami, ki ustvarijo armado brezposelnih. Če so problem previsoke cene stanovanj, omogočimo novo gradnjo in ne napihujmo dodatno balona s subvencioniranjem nakupov ali stanovanjskega varčevanja. Šesta prednost ekonomistov je, da se zavedamo, da najboljših rešitev v praksi ni, so samo druge najboljše izbire. Ker se večina našega preučevanja vrtili okrog tržnih nepravilnosti, nismo prav nič impresionirani nad ugotovitvami neekonomistov, da trgi ne delujejo popolno. Smo pa hvaležni, da delujejo precej dobro.

In kaj se ekonomist kot jaz lahko nauči od drugih družboslovcev? Prvič, da sta BDP in gospodarska rast precenjena kot dejavnika blaginje. Prebivalci v bogatejših državah so v povprečju res srečnejši, a nad določeno stopnjo materialne razvitosti so pomembnejši: kultura, človekove pravice, čisto okolje. Drugič, neenakost je pomembnejša, kot si predstavljamo ekonomisti. Prevelike razlike v družbi, čeprav pareto optimalne, zlasti pa nemeritokratsko ustvarjena neenakost so za družbeno tkivo destruktivne. Tretja ugotovitev, ki si jo ekonomisti težko priznamo, je, da so monopoli, tržna koncentracija in krize sestavni del kapitalizma in ne samo neljuba naključja. Še več pozornosti in sil je treba usmeriti v preprečevanje teh distorzij. Naslednja slepa pega ekonomistov je moč. V veliko družboslovnih znanostih je moč osrednji princip delovanja družbe. Ekonomisti smo še vedno obsedeni z maksimizacijo koristi in premalo dovezetni za vlogo moči v družbenem ustroju. Peta lekcija ekonomistom je spoznanje, da trgi ne delujejo v vakuumu, ampak jih strukturno določajo interesne skupine, država, tujina in drugi akterji, obenem pa so delno determinirani z zgodovino in množtvom odnosov od ravni posameznikov do nadnacionalnih struktur. Zadnji, šesti poduk ekonomistu je teza, da so ideje, diskurz in zgodbe velikokrat pomembnejši od realnih, materialnih dejavnikov. Velika obogatitev, ki smo ji bili priča v zadnjih 200 letih, ni bila posledica materialnih vzrokov, kot so: investicije, realokacija, kolonializem, eksploatacija in institucije, ampak je vzklila zaradi ideje svobode in dostojanstva navadnemu človeku, ideje, ki je porušila stare hierarhije aristokracije in klera.

Ideja svobodne misli je ena izmed največjih prednosti Fakultete za družbene vede, saj v maniri sokratičnih dialogov omogoča soočenje različnih pogledov in različnih ved. Že stari Grki so vedeli, da modrost izvira iz dialektike med različnimi idejami. Prek takšnega soočenja idej mi je fakulteta omogočila, da sem postal boljši ekonomist.

Sociala opora starejših v letu koronavirusa

Marjan Cugmas

Nepripravljeni in nenadoma smo se zbudili v koronaletu – leto ukrepov za zajeziitev širjenja virusa, ki so na tak ali drugačen način zaznamovali življenje vsakega prebivalca Zemlje. Še posebej to velja za Ano iz vasice pri Ajdovščini, ki se je leto prej odločala za selitev v dom starejših občanov. Predvsem zaradi skrbi, povezanih s padci, in pod pogojem, da bo lahko še vedno obdelovala svoj vrt.

Pandemija starejših ni zaznamovala le zaradi strahu pred okužbo, ampak tudi zaradi omejitev socialnih stikov, ki so jih prinesli ukrepi za zajeziitev širjenja virusa. Socialni stiki starejših so izjemno pomembni, saj so vir različnih vrst socialne opore, ki je nujna za zagotavljanje duševnega in telesnega zdravja. Še posebej to velja za starejše s kroničnimi boleznimi, kot so: sladkorna bolezen, visok krvni tlak, demenca in druge. Vsi starejši med pandemijo niso enako ranljivi: ranljivejši so tisti s pridruženimi boleznimi, z vidika socialne opore (ki je tesno povezana s pridruženimi boleznimi) pa tisti z nezadostno ali neustrezno socialno oporo.

Da bi dobili vpogled v ranljivejše skupine starejših z vidika socialne opore, smo na Centru za metodologijo in informatiko (v sodelovanju s podjetjem Valicon) izvedli raziskavo, v katero smo vključili 605 naključno izbranih uporabnikov interneta, starejših od 65 let. Podatke smo zbirali v času najstrožjih zajeziitvenih ukrepov v prvem valu pandemije. Respondente smo spraševali o tem, na koga se obrnejo, ko potrebujejo pomoč pri vsakodnevnih opravilih, komu se zaupajo in s kom se družijo v prostem času. Spraševali smo jih torej o njihovih virih socialne opore. Prosili smo jih tudi, da opišejo navedene vire socialne opore in odnos z njimi, na primer, kako pogosto se družijo z navedenimi osebami, kako daleč stran živijo, v katerem (sorodstvenem ali drugem) razmerju so z njimi in podobno.

Z uporabo sodobnih statističnih pristopov smo respondente razvrstili v skupine na način, da so si bili respondenti znotraj skupin kar najbolj podobni glede

na število in značilnosti virov socialne opore, respondenti iz različnih skupin pa kar najbolj različni. Tako smo identificirali več skupin respondentov. Za večino skupin respondentov lahko sklepamo, da imajo zadostno socialno oporo – skupina višjeizobraženih, poročenih iz ruralnih okolij, z nadpovprečnim številom virov socialne opore, pretežno med družinskimi člani, sosedi in prijatelji, pa skupina respondentov iz ruralnih okolij, katerih viri pomoči so v prvi vrsti prijatelji in sosedje, pa tudi družinski člani ter skupina pogosteje žensk iz ruralnih okolij z izrazito dobro preskrbljeno čustveno oporo in oporo pri vsakodnevni opravilih, predvsem od partnerja, preostalih družinskih članov in prijateljev.

Žal pa smo zaznali tudi velik delež respondentov (skoraj 8 %), ki niso navedli nikogar, na kogar bi se lahko obrnili po pomoč med pandemijo, se z njim pogovarjali ali družili. Med temi je nekoliko več moških, ki živijo sami, z višjo stopnjo izobrazbe, iz urbanega okolja. Visoko (27 respondentov) je bilo tudi število respondentov z vsemi navedenimi viri socialne opore iz druge občine. Ti (predvsem) v začetku prepovedi prehajanja občinskih meja niso imeli dostopa do pomoči pri vsakodnevni opravilih, kot sta umivanje in nakupovanje. Čeprav je bila pomoč starejšim sorodnikom uvrščena med izjeme pri omejitvi prehajanja občinskih meja, veliko starejših zaradi strahu pred okužbo ni upalo sprejeti pomoči (tudi veliko ljudi z urejenimi formalnimi viri pomoči so te zavračali zaradi strahu pred okužbo).

Opisani skupini starejših sta z vidika socialne opore najranljivejši, analize, ki smo jih izvedli, pa so razkrile še druge, potencialno ranljive skupine starejših. Ena takih je skupina s podpovprečnim številom virov socialne opore, ki jo sicer nudijo partner ali drugi družinski člani, redko pa tudi sosedje in prijatelji. Ta skupina je ranljiva, zato ker je preveč odvisna od omejenega števila oseb, ki lahko prav tako zbolijo in postanejo nezmožne nuditi socialno oporo, pa tudi zato, ker lahko tisti, ki nudi socialno oporo, postane preveč obremenjen, kar lahko negativno vpliva na odnos. Omenjena skupina je v naši raziskavi obsegala 181 respondentov – moških – z nižjo stopnjo izobrazbe. Da gre za moške, je še posebej skrb vzbujajoče, saj so ti še bolj kot drugi podvrženi družbeni stigmati in pravilno težje zaprosijo za pomoč ali jo sprejmejo.

Leta 2002 je bila v Sloveniji izvedena podobna raziskava (metodologija zbiranja podatkov ni v celoti skladna s to, izvedeno med koronavirusom), v kateri je bil delež respondentov brez virov socialne opore nižji od enega odstotka. Porast deleža respondentov brez socialne opore na skoraj osem odstotkov bi lahko pripisali družbenim spremembam v preteklih dvajsetih letih pa tudi specifični krizni situaciji pandemije koronavirusa, ki se od drugih kriznih situacij, na primer naravnih nesreč, razlikuje zlasti v tem, da se ob drugih kriznih situacijah ljudi spodbuja, da »stopijo skupaj«, medtem ko se ljudi med pandemijo spodbuja k ohranjanju medosebne razdalje oziroma družbenih stikov.

Ne glede na vzrok porasta deleža ranljivih skupin starejših prebivalcev je treba poudariti pomen proaktivnega delovanja usposobljenih prostovoljcev, društev in vladnih programov pri omejevanju škode, ki jo lahko povzroči nezadostna ali neustrezna socialna opora. Med pandemijo koronavirusa so v Sloveniji vzniknile številne pobude za pomoč starejšim pri prevzemanju zdravil v lekarnah, pomoči pri nakupovanju in pri druženju. Dolgoročno pa so ključnega pomena preventivni programi za opolnomočenje starejših (in mlajših) pri spopadanju s kriznimi okoliščinami, programi digitalnega opismenjevanja, programi za omejevanje stazizma, nesenzacionalistično poročanje v medijih in ne nazadnje preprečevanje revščine, ki je prav tako povezana s socialno oporo in kroničnimi boleznimi.

V navedeno raziskavo smo vključili samo uporabnike interneta, izmed katerih nihče ni prebivalec doma starejših občanov. Ana se je v dom starejših občanov preselila en mesec pred razglasitvijo epidemije v Sloveniji in preden so dom starejših občanov skoraj za eno leto zaprli za obiskovalce oziroma v določenih obdobjih obiske omejili na petnajst minut. V tem času je Ana, ki je sicer pred vselitvijo v dom večino časa urejala svoj zelenjavni vrti, preživela dva tedna karantene v začasno urejeni sobi, brez televizije, prvi teden tudi brez radia, in skoraj brez človeških stikov.

Prepričati prepričane: oblikovanje stališč o GSO in cepljenju

Jožica Čehovin Zajc

Oblikovanje stališč je bil in bo zanimiv, vedno aktualen fenomen, ki ga lahko apliciramo na katero koli področje. V doktorski disertaciji sem raziskovala vlogo posameznikovega znanja, zaupanja v družbene akterje in virov informacij pri oblikovanju stališč o gensko spremenjenih organizmih (GSO) v Sloveniji. Čeprav se danes ukvarjam z drugimi temami, v takrat pridobljenem znanju o stališčih o GSO opažam veliko vzporednic s stališči, povezanimi s trenutno aktualno koronakrizo, sprva o bolezni covid-19, v zadnjem času pa aktualnejšo o cepljenju proti covidu-19.

Obe temi sodita v naravoslovno področje, za katero je potrebno veliko laikom prezahtevnega znanja, ki ga običajno splošni prebivalci nimamo, pa vendar si o temah oblikujemo izrazita stališča. Pridelava gensko spremenjenih rastlin je v svetu prisotna že od leta 1996; danes jih pridelujejo že v 72 državah po svetu (v Sloveniji še ne), 43 držav (med njimi 26 držav EU) jih uvaža za hrano, krmo ali za predelavo. Stališča do pridelave gensko spremenjenih rastlin so se v Sloveniji oblikovala v odsotnosti izkušenj – ravno izkušnje pa številne teorije o stališčih poudarjajo kot ključne za oblikovanje lastnih stališč. Na drugi strani imamo kontekst nove koronavirusne bolezni, ki so jo številni pred osebnimi (ali posrednimi) izkušnjami ali izkušnjami bližnjih obravnavali kot ‚navadno gripo‘. Več kot 4.000 umrlih zaradi te bolezni svojih stališč žal ne more več oblikovati. Drugi jih lahko. Na kak način? Procesiramo lastne izkušnje, pogovore z znanci, s sodelavci, informiramo se v množičnih medijih, na spletu. Iščemo informacije in vire, ki jim zaupamo. Če je še pred letom dni bolezen veljala za navadno gripo, danes enotneje ugotavljamo, da so jo nekateri res preboleli brez simptomov, a so premnogi nastradali in še mesece za tem nosijo zdravstvene posledice. Z namenom preprečevanja (težjih potekov) bolezni covid-19 je v sorazmerno hitrem obdobju nastala (in še nastaja) tekma novorazvijajočih se cepiv, pri katerih (dolgoročni)

neželeni stranski učinki še niso povsem znani, prav tako ne trajanje učinkovitosti zaščite pred okužbo oz. vsaj težjim potekom koronavirusne bolezni. Izkušnje s cepljenjem in z učinki (pozitivnimi v boju zoper covid-19 in neželenimi stranskimi učinki) pridobivamo, oblikovanje stališč o cepljenju zoper covid-19 pa je še toliko zanimivejši fenomen, saj ima za družbo kot celoto pomembne posledice. Če je cepivo učinkovito, cepljeni ne zaščitijo samo sebe, ampak tudi druge. Če ni, škoduje sebi. Kot družba, navajena egoističnega altruizma – pomoči drugim ob lastni nagradi (tudi če je to lastno boljše počutje ob pomoči drugemu) – v preteklosti nismo bili postavljeni v situacijo, ko bi morali nase prevzeti tveganje (ne samo koristi). Oblikovanje stališč ima pri tem ključno vlogo, saj predstavljajo predispozicije za odzivanje – dovoliti cepljenje ali ne.

Teoriji razumne akcije in načrtovanega obnašanja temeljita na predpostavki, da se ljudje vedejo večinoma racionalno na podlagi interakcije posameznika z okoljem. Po ekonomski teoriji subjektivnega ravnotežja posameznik oblikuje svoje stališče subjektivno racionalno, tj. racionalno pretehta pozitivne in negativne posledice, ki jih dojema subjektivno. Subjektivno ravnotežje predstavlja razumno akcijo oz. najverjetnejšo in mogočo strategijo delovanja posameznika na podlagi subjektivne racionalne ocene vseh mogočih dejavnikov, izraženo v oblikovanem stališču. Pri tem teorija izhaja iz posameznika in poleg individualnih dejavnikov upošteva tudi vpliv družbenega konteksta. Ko posameznik subjektivno racionalno ocenjuje vse mogoče dejavnike, lahko razpolaga z različnim znanjem, nepopolnimi ali netočnimi informacijami, prejetimi prek različnih virov, in različno zaupa različnim družbenim akterjem. Brendahl, Grunert in Frewer so na podlagi Ajzenove in Fishbeinove teorije utemeljene/razumne akcije na primeru GSO (apliciramo pa jo lahko tudi na cepljenje proti covidu-19) razvijali teorijo, ki pravi, da so stališča odvisna od dožemanja tveganj in koristi, ta pa od splošnih stališč in znanja ter zaupanja v regulatorje. V daljšem časovnem obdobju posamezniki maksimirajo pričakovano koristnost glede na predhodne izkušnje in zunanje okoliščine.

Stališča posameznikov so (po modelu objektivnega in pristranskega procesiranja znotraj teorije ELM) trdnejša in težje spremenljiva, če obstaja močna objektivna (objektivno znanje) ali subjektivna komponenta (osebna relevantnost za posameznika, subjektivno prepričanje, zaupanje v družbenega akterja). Posamezniki, ki so visoko vpleteni v temo in jo bolje poznajo, oblikujejo stališča po centralni poti. Pretehtajo kakovostne in utemeljene argumente ter oblikujejo trajnejše stališče, ki ga je težko spremeniti, še posebej, če argumenti niso močni in utemeljeni. Posamezniki, ki niso aktivno vpleteni v temo in nimajo dovolj znanja, ubirajo periferno pot – njihova stališča so kratkotrajnejša, lažje jih je spremeniti, saj temeljijo na bližnjicah in privlačnosti vira informacij. Prepričevanje po periferni poti je značilno, ko viri informacij nimajo močnih argumentov,

prejemniki sporočil pa imajo malo znanja o temi ali pa imajo indiferentno stališče. Ob visoki vpletenosti se posameznik bolj osredini na informacije in obdelavo sporočila kot pa na vir informacij in nasprotno.

Posamezniki z boljšim znanjem po procesni teoriji ELM bolj kritično ocenjujejo sprejeta sporočila. Andersonova teorija integracije informacij navaja, da posamezniki oblikujejo in spreminjajo svoja stališča tako, da sprejemajo in interpretirajo informacije, nato pa jih integrirajo v obstoječa stališča. Informacije, ki niso skladne s posameznikovimi pojmovanji, sprožajo duševno neugodna občutja, zato lahko pričakujemo pristransko pozabljanje neželenih informacij in ohranjanje informacij, ki so skladne z obstoječimi stališči posameznikov. Pri integraciji informacij pa je pomemben učinek kredibilnosti komunikatorja, po katerem pomembnost vira poveča vrednost sporočila, prepričljivost in stopnjo zaupanja. Najpogostejši viri informacij so množični mediji, zelo pogosto pa posamezniki za utemeljitev svojih stališč navajajo znanstvene vire, saj želijo s tem povečati vrednost svojih stališč. Na primeru GSO so bili znanstveni viri drugi najpogostejši vir, čeprav raziskave kažejo, da laična javnost znanstvene literature ne bere; tisti s plačanim dostopom pa le redko posegajo po vsebinah zunaj ožjega študijskega ali raziskovalnega področja. Tudi na primeru informiranja o covidu-19 se poleg uradnih predstavnikov epidemiologije po družbenih omrežjih pojavljajo psevdoznanstveniki, t. i. facebook zdravniki, samooklicani poznavalci stanja, razmer in znanja. Katero znanje je pravo? V intervjujih z družbenimi akterji na področju GSO so nasprotniki in zagovorniki navajali, da zaupajo v znanstvene vire informacij. Pri tem so nasprotniki zaupali neodvisnim znanstvenim virom in argumentirali, da je večina znanstvenikov pod vplivom industrije, politikov in drugih lobijev. Zagovorniki so zaupali recenziranim znanstvenim člankom, objavljenim v visokorangiranih znanstvenih revijah. Oboji so svoj kredibilen vir našli v znanosti – seveda v tistem delu, ki je podkrepil njihova lastna in že obstoječa stališča.

Ne glede na lastna prepričanja in stališča do katere koli teme moramo posamezniki ravnati odgovorno, da pretehtamo tveganja in koristi zase in za svoje najbližje ter hkrati zaščitimo najranljivejše v družbi.

Predramitev iz sna nesmrtnosti

Sinja Čož

Smrt je tema, ki se ji – čeprav je popolnoma vsakdanja – večina ljudi izogiba. Človeštvo se že od svojega obstoja spopada s tem, kako bi ‚premagalo‘ smrt, kar naj bi spodbudilo razvoj kulture, religije in nato znanosti (Becker 1973). Predvsem s razvojem medicine, specifično biomedicine, smo postali ljudje izjemno učinkoviti in sistematični pri premagovanju vzrokov smrti; dosegli smo prav poseben civilizacijski dosežek, dolgoživost (Brown 2017). V modernih družbah tako veva varljiv občutek, da smo premagali smrt. Ceno za ta nevaren občutek zmage nad smrtjo pa največkrat plačajo najšibkejši člani družbe, kot se je žal pokazalo tudi ob pandemiji covid-19.

Moteča smrt

Življenje, predvsem v modernih, <zahodnih> družbah temelji na vrednotah, ki promovirajo produktivnost, mladost, zdravje, aktivnost, koristnost, lepoto, porabo, uspeh, napredek itn. Smrt tak aktiven pristop k družbenemu življenju močno zmoti, saj ga nasilno ustavi in podre vzpostavljeno dinamično ravnovesje družbenega življenja. Ob smrti osebe nastane v družbenem tkivu prazen prostor oz. družben vakuum, ki ga je nato treba nekako zapolniti, nadomestiti. Družba ali družbena skupina je tako primorana prilagoditi svoje delovanje, da to družbeno ravnovesje povrne v prvotno stanje ali vzpostavi nov potek družbenega življenja. Smrt tako odpira potencial za preurejanje družbenega življenja, kar ni nujno v interesu ustaljenega družbenega sistema. Tako se je na primer smrt tekom stoletij družbenega napredka sistematično odmaknila iz zasebnosti domov v specializirane ustanove, v katerih strokovno osebje ‚bije bitko‘ s smrtjo, odmaknjeno od oči javnosti (Blauner 1966). Upravljanje s smrtjo sta prevzela medicina in zdravstvo, ki svoj primarni namen vidita v zdravljenju oz. povrnitvi človeka v zdravo

stanje, da lahko ponovno sodeluje v družbi. Smrt je videna kot neželen izid oz. medicinski poraz. Ko oseba umre, ostane za njo truplo, ki se ga odstrani tako, da bi čim manj zmotili žive in jih opomnili na lasten neizogiben konec. S takim upravljanjem s smrtjo se zameji njen moteč vpliv na potek življenja družbenih skupin in odnosov, ki so vzpostavljeni med njimi (Blauner 1966), kar pa tudi omeji transformativen družben potencial, ki ga smrt prinaša.

Odmikanje opomnikov smrti iz javnosti

Smrt za seboj pusti družbeni vakuum. Obseg družbenega vakuuma je odvisen od vpetosti osebe v družbo in njene skupine. Ob smrti nekoga, ki ima višjo družbeno funkcijo, je obseg večji in s tem družbeni sistem bolj moten kot pa ob smrti »vsakdanjega« človeka (Blauner 1966). Da smrt ne bi predstavljala večje motnje za potek družbenih procesov, se današnje družbe zanašajo na vzpostavljanje družbene distance z umirajočim že pred smrtjo. Pravzaprav so iz družbe odmaknjene vse družbene skupine, ki ne zmorejo slediti prej omenjenim družbenim idealom, to so bolni, osebe s hendikepom in tudi stari. Z odmikom oseb, ki so na podlagi nekih obstoječih družbenih standardov kategorizirane kot ‚na robu smrti‘ in je za njih smrt pričakovana, se zmanjša obseg družbenega vakuuma ob njihovi smrti in tako redko resno zmotijo potek družbenega življenja (Blauner 1966). Preostalim članom družbe pa zmanjšuje izpostavljenost smrti in s tem povečuje njihov občutek nesmrtnosti, zato jim je v interesu, da ohranjajo družbeni red, ki jim to omogoča, takšen, kot je.

Pandemija dramilo družbe

S takim družbenim odnosom do smrti ni presenetljivo, kako smo se odzvali na pandemijo covid-19, ki je človekovo ranljivost in umrljivost ponovno potisnila na dnevni družbeni red. Z množičnim umiranjem se je smrt osvobodila institucionalnih zajezev in vdrla v javnost, v človekov vsak dan. Vrh družbe se je na to grožnjo obstoječemu družbenemu redu odzval pričakovano; z vsemi ukrepi je poskušal ubrzdati smrt, hkrati pa njene posledice ‚pospraviti pod preprogo‘, da le ne bi vodile v kakšne družbene spremembe. A dejstvo ostaja, da je pandemija dramilo, ki družbi prinaša moč za njeno transformacijo. Se bomo na to dramilo odzvali in se prebudili iz sna o nesmrtnosti ali bomo raje pritisnil gumb za drež in si še naprej udobno zatiskali oči?

Več kot pol stoletja kritičnega družboslovnega preučevanja religije

Aleš Črnič

Religija tudi v poznomodernih družbah ostaja pomembna tema; brez njenega poznavanja ni mogoče zares razumeti globaliziranih kultur niti uspešno upravljati z družbenimi nasprotji in s konflikti. Sodobno znanstveno preučevanje religije, ki k temu kompleksnemu pojavu pristopa na vrednostno distanciran, procesno nevtralen, objektivni in kritični način, se institucionalizira že v zadnjih desetletjih 19. stoletja (leta 1873 v Ženevi in kmalu za tem v Leidnu in Amsterdamu, Parizu in Bruslju, leta 1900 ustanovijo Mednarodno združenje za zgodovino religij). Skoraj od svojih začetkov ga goji tudi Fakulteta za družbene vede: že leta 1967 kot tretji raziskovalni center ustanovi Center za preučevanje religije in cerkve, leto pozneje začnejo izvajati predmet sociologija religije. S tem fakulteta v tistem času razmeroma suvereno drži korak z razvitejšimi zahodnoevropskimi akademskimi okolji, v socialističnem delu Evrope pa je med prvimi. To še posebej velja za longitudinalno empirično preučevanje religioznosti Slovencev, ki ga od samega začetka sistematičnega preučevanja slovenskega javnega mnenja (projekt SJM) pa vse do danes izvaja Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij. Našo bazo empiričnih podatkov nam zavidajo v vseh postsocialističnih državah pa tudi v kaki drugi evropski državi.

Akadska obravnava religije na fakulteti od svojih začetkov temelji predvsem na sociološkem pristopu – pionir Zdenko Roter in kmalu tudi Marko Kerševan (ki po začetkih na FDV svojo kariero nadaljuje in sklene na FF) zastavita številne empirične raziskave religioznosti najprej mladine, potem pa tudi celotne populacije; sistematično so razkrivali in spremljali večplastne trende sekularizacije (in kmalu tudi desekularizacije), kontinuirano so analizirali delovanje RKC in njene odnose z državo. V manjši meri so gojili tudi filozofijo religije – Tine in Spomenka Hribar sta se ukvarjala s filozofskimi temelji sodobne katoliške teologije, tudi s teologijo osvoboditve, v konceptualna preučevanja svetega sta

vključevala tudi elemente fenomenologije religije. Ko so se ob koncu 80. let na fakulteti zaposlili Aleš Debeljak, Marjan Smrke in Mitja Velikonja, sta prva vpe-
ljala tudi primerjalno religiologijo, zadnji pa sistematično preučevanje mitologij.
Debeljak je prispeval prve raziskave novih oblik duhovnosti pri nas, v svoj razi-
skovalni fokus pa je postopoma dodajal tudi elemente islama (predvsem njegov
kontroverzen odnos z Zahodom, fundamentalizme, džihad ...). Ko sem se konec
90. let ekipi pridružil še podpisani, sem celovito koncipiral preučevanje novih
religijskih in duhovnih gibanj. Po letu 2000 je svoje raziskovalne interese tudi na
religijo razširil še Gregor Tomc in k nam vpeljal v zadnjih dveh desetletjih v svetu
zelo hitro razvijajoče se kognitivne študije religije.

Iz tega telegrafskega povzetka lahko razberemo osnovne konture razvoja
sistematičnega znanstvenega preučevanja religije na fakulteti, ki primarno iz-
haja iz sociologije (in zelo pomembno sooblikuje takratno bogato jugoslovansko
tradicijo sociologije religije), kmalu pa razvije tudi bolj multi- in interdisciplinar-
ne ter polimetodske pristope. Ob Roterjevi upokojitvi sredi devetdesetih sledi pod
novim Debeljakovim vodstvom preimenovanje v Center za preučevanje kulture in
religije – novo ime odraža širitev raziskovalnega fokusa, religija pa skozi leta
postane samo ena izmed raziskovalnih tematik. Ob bolonjski reformi študijskih
programov na oddelku za kulturologijo uvedemo religiološki izbirni modul pred-
metov na prvi in drugi stopnji (religiologija – kulturne in religijske študije je tako
prvi sodoben religiološki program v Sloveniji), pozneje v sodelovanju s Filozofsko
in Teološko fakulteto tudi skupni doktorski študij religiologije. Od leta 2005 izda-
jamo knjižno zbirko Kult, leto prej sem podpisani iniciiral in potem petnajst let
vodil Religiološko sekcijo Slovenskega sociološkega društva. Med letoma 2001 in
2013 sem bil tudi član izvršilnega odbora, generalni sekretar in podpredsednik
Mednarodnega združenja za preučevanje religije v Srednji in Vzhodni Evropi (ISO-
RECEA), leta 2019 pa sem iniciiral Regionalno religiološko mrežo, ki si prizadeva
povezovati preučevalce religije iz držav z območja nekdanje Jugoslavije.

Ob zadnji prenovi študijskih programov leta 2018 na FDV postopoma opu-
stimo zaokrožen religiološki modul na prvi in drugi stopnji študija kulturologije.
Med tem teološka fakulteta zadnja leta izvaja dodiplomski program teološki in
religijski študiji, na magistrski stopnji pa program religiologija in etika – a prvi
temelji skoraj izključno na teoloških pristopih, katoliška optika pa prevladuje
tudi v drugem, zato po svojem pristopu niti po vsebinah ne dosejata sodobnih
religioloških standardov objektivnosti in vrednostne nevtralnosti. V naši pro-
gramski skupini na Centru za preučevanje kulture in religije se z religiologijo
primarno ukvarja le manjši del raziskovalcev. Na FF v Mariboru se po upokojitvi
Sergeja Flereta močna raziskovalna skupina pod novim vodstvom Mirana Lavriča
s sociologije religije prioritarno usmeri v druge tematike. V istem obdobju znotraj
sociološkega društva usihajo pogoji za produktivno delovanje Religiološke sek-

cije, starejše Društvo za primerjalno religiologijo pa nikdar ni zmoglo rednega in dovolj odprtega javnega delovanja, ki bi aktivno vključilo širok krog kritičnih raziskovalcev religije. Tako ostaja Slovenija ena redkih zahodnih držav, ki ne premore legitimnega nacionalnega religiološkega združenja, s katerim bi se lahko polnopravno vključili v evropsko (EASR) in prek nje svetovno (IAHR) religiološko asociacijo. Leta 2014 smo z religiologoma z ZRS Koper Nadjo Furlan Štante in Lenartom Škofom oblikovali pobudo za vzpostavitev raziskovalnega področja na ARRS, ki bi končno v slovenski znanstveni sistem vključila religiologijo, raziskovalcem pa omogočila, da bi sploh prijavljali projekte s tega področja. Kljub dve leti pozneje izraženi široki podpori raziskovalcev religijskega polja in ponovljenima apeloma na ARRS v letih 2017 in 2020 pobuda do danes ni bila uslišana niti v kaki izmed kompromisnih različic. Tako lahko sklenemo z ugotovitvijo, da po razmeroma častivredni zgodovini religiologije na FDV zadnje desetletje ni posebej naklonjeno kritičnemu znanstvenemu preučevanju religije, ki na fakulteti in v Sloveniji brez vsaj minimalnih sistemskih sprememb in načrtnih spodbud najbrž nima prav svetle prihodnosti.

10 let Centra za družboslovno informatiko

Tina Dolenc, Vasja Vehovar in
Jernej Berzelak

Hiter razvoj interneta in drugih informacijsko-komunikacijskih tehnologij (IKT) vse bolj sooblikuje medčloveške odnose in usmerja nove načine delovanja na različnih družbenih področjih. Prepleti tehnologije in družbenih sistemov pred družboslovje postavljajo nove tematske izzive in ob tem izrazito spreminjajo znanstvenoraziskovalne pristope k njihovemu naslavljanju. Tehnologija s tem postaja eden izmed osrednjih predmetov in orodij družboslovnega raziskovanja.

Raziskovalne aktivnosti CDI, ki je bil ustanovljen 1. marca 2011, se osedinjajo na oba vidika IKT v sodobnih družbah. Člani centra skozi interdisciplinarne raziskovalne pristope naslavlja raznovrstne družbene izzive in priložnosti, ki jih odpirajo tovrstne tehnologije. S svojim delom preučujejo in opozarjajo na nove oblike digitalnih neenakosti, razvijajo rešitve za izkoriščanje tehnoloških potencialov na področju zdravja in oskrbe starejših ter proaktivno prispevajo k boljšemu internetu skozi razumevanje dejavnikov, posledic ter mehanizmov omejevanja škodljivega vedenja in vsebin na internetu. Posebno pozornost namenjajo ozaveščanju o varni rabi interneta, anonimnim prijavam sovražnega govora in posnetkov spolnih zlorab otrok na internetu ter obravnavi, ozaveščanju in raziskovanju spletnega nasilja. Hkrati potekajo raziskave in razvoj inovativnih tehnološko podprtih metod za zbiranje podatkov v družboslovju, ki zajemajo preučevanje kakovosti podatkov v spletnih anketah, kritično vrednotenje novih priložnosti in izzivov v anketnem raziskovanju ter razvoj rešitev in smernic za učinkovito uporabo tovrstnih metod v raziskovalnem delu.

Center za družboslovno informatiko je imel ob svoji ustanovitvi 16 članov, danes pa je s 25 člani eden izmed največjih centrov na fakulteti. Znanstvenoraziskovalne in razvojne aktivnosti centra so večinoma financirane iz projektnih virov. V desetih letih delovanja so njegovi člani koordinirali LLP-projekt »Detailed Methodological Approach to Understanding the VET Education in 7 European

Countries« in pet izvedb projekta Centra za varnejši internet Slovenije (Safe.si, Spletno oko in Tom Telefon). Kot partnerji so sodelovali v prek 20 mednarodnih projektih, od tega v štirih projektih Interreg, štirih projektih COST, dveh projektih okvirnega programa EU, dveh LLP-projektih, dveh tržnih projektih za Eurostat in Eurofound, enem projektu Erasmus+ in v enem projektu NFM. Na nacionalni ravni so člani centra uspešno pridobili 11 projektov, ki jih je sofinancirala Agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije, izmed katerih so bili trije aplikativni projekti sofinancirani prek podjetij Simobil, Smart Com in Telekom Slovenije. Od leta 2017 center izvaja tudi študentske ankete za vse članice Univerze v Ljubljani.

Delo centra je močno vpeto v mednarodno okolje. Poleg mednarodnih partnerstev v projektih je potekalo bilateralno sodelovanje z izraelskimi partnerji iz The Samuel Neaman Institute for National Policy Research (SNI), izvedeni pa sta bili tudi mednarodni sodelovanji z University of Southern California in Florida State University v Združenih državah Amerike.

Raziskovalci centra so zavezani znanstveni odličnosti, kar potrjuje leta 2015 ustanovljena programska skupina »Internetno raziskovanje«. Poleg velikega obsega projektov je zavezana objavljanju v najuglednejših revijah in tako dosega tudi visoko citiranost znanstvenih objav. V soavtorstvu članov programske skupine je leta 2015 pri založbi Sage izšla tudi odmevna monografija »Web Survey Methodology«, ki je od leta 2021 na voljo v odprtem dostopu.

Poleg znanstvene odmevnosti je prepoznaven širši strokovni in družbeni pomen dela članov CDI. Z uporabo odprtokodnega programa za spletno anketiranje 1KA (www.1ka.si) je letno izpolnjenih več kot tri milijone spletnih vprašalnikov. Dogodke »Dan spletnega anketiranja« vsako leto obišče približno 200 uporabnikov spletnih anket iz akademskega, javnega in iz poslovnega sektorja. Podobna je obiskanost »E-zlorabe otrok«, ki ga CDI organizira skupaj z Gospodarsko zbornico Slovenije in s Policijo, še večji doseg pa imajo dogodki ob dnevu varne rabe interneta, ki prek spletnih platform dosežejo več kot 10.000 oseb. Specializiran letni Posvet o kombiniranih anketah je omejen na 30 raziskovalcev spletnega anketiranja iz Statističnega urada RS, Nacionalnega instituta za javno zdravje in iz Univerze v Ljubljani. Podobno je specializiran tudi dogodek o sovražnem govoru.

Pričakovati je, da bo razvoj informacijsko-komunikacijskih tehnologij tudi v prihodnje pomembno spreminjal družbeno življenje in metode dela družboslovnih znanosti. Center za družboslovno informatiko bo z grajenjem na izkušnjah, inovativnosti ter na znanstveni in strokovni odličnosti dela svojih članov še naprej kritično spremljal družbene vplive tega razvoja, ponujal rešitve za izkoriščanje njegovih potencialov in naslavljal novonastale izzive. S tem bo nadaljeval svoj prispevek k razumevanju digitalnih tehnologij in spodbujanju njihove družbeno odgovorne rabe v vsakdanjem življenju in pri znanstvenoraziskovalnem delu.

Učinki uporabe in dejavniki sprejemanja storitev e-oskrbe in e-zdravja

Vesna Dolničar, Simona Hvalič
Touzery, Lea Lebar, Kaja Smole
Orehek, Mojca Šetinc

Slovenija je ena najhitreje starajočih se držav v Evropi, za katero je značilno tudi naraščajoče število bolnikov, še posebej med starejšimi. Poleg teh obstaja še veliko razlogov za vpeljevanje tehnološko podprtih inovacij na področju dolgotrajne oskrbe: želja starejših ljudi, da čim dlje samostojno in aktivno živijo v svojem lastnem domu, preobremenjenost neformalnih oskrbovalcev, finančna nevzdržnost zdravstvenega in socialnovarstvenega sistema ter pomanjkanje storitev dolgotrajne oskrbe. Inovativne rešitve se usmerjajo predvsem v storitve e-oskrbe in e-zdravja. Storitve e-oskrbe se nanašajo na 24 ur dostopne osebne alarme, okoljske senzorje (npr. puščanje plina) in na naprave za spremljanje aktivnosti na daljavo (npr. detektor padca in GPS-sistemi za sledenje). Storitve e-zdravja vključujejo tehnologije za spremljanje kroničnih bolezni in rehabilitacije (npr. merjenje vitalnih znakov).

Tovrstne e-storitve lahko omogočajo boljšo kakovost življenja prejemnikov dolgotrajne oskrbe in neformalnih oskrbovalcev ter nižje stroške pri zagotavljanju socialnovarstvenih in zdravstvenih storitev. Kljub empiričnim izsledkom, ki izkazujejo pozitivne učinke uporabe teh storitev, je razširjenost teh v Sloveniji izjemno nizka in pri tem močno zaostaja za večino evropskih držav. S t. i. scoping pregledom literature smo ugotovili, da so ključni dejavniki sprejemanja e-oskrbe neformalnih oskrbovalcev: prepoznane koristi uporabe, stroški in značilnosti storitve, situacija oskrbovanja, lastnosti oskrbovalca, vpliv starejše osebe pri odločanju za uporabo in potreba oskrbovalca po uporabi.

Na Centru za družboslovno informatiko v zadnjih dvanajstih letih empirično – s kvantitativnimi in kvalitativnimi pristopi – preučujemo osebne, tehnološke

in kontekstualne dejavnike, ki vplivajo na pripravljenost za sprejemanje, načine uporabe ter učinke storitev na področju e-oskrbe in e-zdravja. Z intervencijskimi študijami, v okviru katerih so starejše osebe, neformalni oskrbovalci, bolniki ali zdravstveno osebje testirali te storitve v realnem okolju znotraj raznovrstnih družbenih kontekstov, smo identificirali pozitivne učinke uporabe storitev e-oskrbe in e-zdravja⁴.

V intervencijski študiji med 22 neformalnimi oskrbovalci in starejšimi osebami smo na podlagi poglobljenih intervjujev ugotovili, da e-oskrba predstavlja pomembno razbremenitev neformalnih oskrbovalcev. Ti navajajo številne pozitivne psihološke učinke uporabe storitev e-oskrbe (npr. pomirjenost, zmanjšanje strahu, tesnobe, stresa in bremena ter povečanje samoučinkovitosti), pri čemer kljub manjši pogostosti pojavljanja ne gre spregledati tudi nekaterih negativnih učinkov uporabe (npr. tesnoba, nezaupanje, stres). Oceno koristnosti posameznih funkcionalnosti in psihološke učinke najizraziteje oblikuje kontekst neformalne oskrbe (npr. intenzivnost in organizacija nujenja oskrbe, specifična bolezninska oskrbovana oseba, dostopnost storitev) in z njim povezani specifični izzivi (npr.: pomanjkanje časa, družinski odnosi, usklajevanje nujenja oskrbe s službenimi obveznostmi, počutje oskrbovalca). V randomizirani intervencijski študiji, izvedeni v Avstriji, Italiji, na Nizozemskem in v Sloveniji, smo med drugim ugotovili, da so bile za neformalne oskrbovalce in starejše osebe pred uporabo e-oskrbe najpomembnejše lastnosti te storitve varnost, odzivnost v nujnem primeru in podpora pri uporabi. V intervencijski študiji o uporabi telemedicinske opreme med pacienti s kronično boleznijo so rezultati analize s pomočjo strukturnega modeliranja pokazali, da je ključni dejavnik uporabnost, ki 1) povečuje sprejemanje telemedicinske storitve; 2) vodi do pozitivnih ocen učinkov te storitve na kakovost življenja; 3) neposredno vpliva na uporabo storitve v prihodnosti. Kot evalvatorji sodelujemo v dveh nacionalnih projektih, katerih namen je razviti in integrirati nova orodja in storitve dolgotrajne oskrbe. Tudi tu znaten delež uporabnikov pozitivno ocenjuje učinke uporabe e-oskrbe, predvsem na področju svoje samostojnosti, občutka nadzora nad življenjem in splošne kakovosti življenja.

4 Učinke uporabe in dejavnike sprejemanja storitev e-oskrbe in e-zdravja smo preučevali v okviru več projektov: Pametne IKT-rešitve za aktivno in zdravo staranje (ARRS, L5-7626); Razumevanje in analiza potreb uporabnikov za razvoj e-storitev integrirane socialne in zdravstvene oskrbe v družbi staranja (ARRS, L5-9337); Dejavniki, ki v kontekstu oskrbovanja na daljavo vplivajo na namen uporabe pametnih tehnološko podprtih storitev oskrbe med družinskimi oskrbovalci starejših ljudi (ARRS, J5-1785); Evalvacija pilotnih projektov s področja dolgotrajne oskrbe (MZ); Evalvacija projekta Preoblikovanje obstoječih mrež ter vstop novih izvajalcev za nudenje skupnostnih storitev in programov za starejše (MZ); i-eVALution – Integrating and evaluating AAL solutions (AAL JP); ITHACA – Innovation in Health And Care for All (Interreg Europe); COOP4HEALTHCARE (Interreg Slovenija – Avstrija, D-CARE (Interreg Danube).

Preučujemo tudi strukturne zaviralne dejavnike pri širjenju storitev e-oskrbe in e-zdravja ter si prizadevamo za večjo razširjenost teh storitev. V eni izmed mednarodnih študij smo ugotovili, da je Slovenija med preučevanimi evropskimi regijami v najslabšem položaju glede stanja pametnega zdravstva in oskrbe, saj so v Sloveniji šibke podporne storitve za inovacije in podpora politik.

Za uspešen razvoj storitev e-oskrbe in e-zdravja je ključnega pomena, da so potencialni končni uporabniki aktivno vključeni v celoten proces načrtovanja, razvoja in implementacije tehnologij, torej da se te razvija za končne uporabnike in z njimi. Uporabnike umestiti v središče pomeni, da pri načrtovanju oskrbe pogledamo na njihova življenja celostno, upoštevajoč njihove cilje, potrebe in želje, ob hkratnem zavedanju, da v njihovem življenju niso ključni strokovnjaki in izvajalci storitev, ampak njihova omrežja, sorodniki in drugi, ki jim zagotavljajo podporo v življenju.

Konec klasičnega anketiranja?

May Doušak

Zbiranje družboslovnih podatkov ima dolgo brado, saj se je prebivalstvo (in njihovo imetje) za namene vojskovanja in obdavčitve popisovalo že v antiki, ustrezno dokumentirano anketno zbiranje pa se je začelo leta 1788, ko je John Sinclair prek pisem anketiral (pismene) predstavnike vseh takratnih škotskih župnij. Po kar 23 opomnikih je prejel odgovore vseh 938 povabljenih.

Danes družboslovnih podatkov ne uporabljamo le za merjenje vladarjeve moči v številu glav živine ali za boj sposobnih mož. Z anketami in s popisi zbrani podatki, ki poleg dejstev vključujejo tudi mnenja, že dolgo močno vplivajo na družbene, politične, gospodarske in ne nazadnje na čisto poslovne odločitve.

Za začetek znanstvenega anketnega zbiranja nekoliko »mehkejših« (mnenjskih) podatkov velja Bowleyjeva raziskava o življenju delavskega razreda, pri kateri je leta 1912 anketiral prebivalce petih britanskih mest. Pri tej raziskavi je potekalo anketiranje osebno: raziskovalec je obiskal anketirance, jim v živo postavljaj vprašanja, odgovore pa zapisal na list papirja.

Ker je prepričevanje k sodelovanju prek anketarke uspešnejše od prepričevanja prek pisem ali novejših medijev, osebno anketiranje (angl. *face-to-face*) še danes zagotavlja najvišjo vzorčno realizacijo med vsemi načini anketiranja. Ker omogočajo značilnosti osebnega pogovora⁵ dostop do najširšega kroga raziskovancev, velja osebno anketiranje za »zlati standard« in se uporablja v večini uglednejših mednarodnih primerjalnih družboslovnih raziskav.

Kljub temu pa ima tudi omejitve, med katerimi sta najbolj pereči počasnost in strošek zbiranja podatkov, saj je treba anketirance obvestiti o obisku in jih obisk(ov)ati, anketarjem pa plačati anketiranje ter potne in druge stroške.

5 Visoka stopnja stika med anketarjem in anketirancem, anketiranec ne uporablja tehnologije, auralni in vizualni kanal komunikacije, bralno razumevanje ni potrebno, uporaba pokaznih kartic idr.

V tridesetih letih prejšnjega stoletja so začeli v ZDA s sprva poskusnim anketnim zbiranjem podatkov prek telefona, pozneje pa se je razvila še vrsta drugih načinov anketiranja. V primerjavi s pisemskim in z osebnim anketiranjem je prinesel telefon vrsto prednosti: zbiranje podatkov je cenejše in hitrejše, ponarejanje anket je v telefonskem studiu težje kot na terenu, z naključno izbiro številka pa je mogoče klicanje naključno izbranih anketirancev. V smislu pripravljenosti na sodelovanje je v Združenih državah Amerike doživelo vrhunec v 70. in 80. letih prejšnjega stoletja, pri nas pa dve desetletji pozneje. Takrat so nekateri raziskovalci menili, da bo zaradi telefona zamrlo klasično osebno anketiranje.

S časom smo se uporabniki utrudili telefonskih anket, zavrnitev prek telefona pa je lažja od zavrnitve prijaznih oči na pragu – kar še bolj velja za mobilni telefon, saj nas raziskovalci po pravilu »vedno« zmotijo med kako drugo dejavnostjo.

Dodatno težavo predstavlja v času *mobilnih* telefonov večopravnost: kako-vostni odgovori terjajo ustrezen kognitivni napor in čas, ki ju anketiranci med drugimi opravki ne morejo vložiti v odgovore.

Danes je zaradi dostopnosti, hitrosti, priročnosti in zaradi manjšega vpliva na odgovore anketirancev pri nekoliko delikatnejših tematikah nedvomno najbolj razširjeno spletno anketiranje. Za usmerjanje skozi vprašalnik poskrbi računalnik, anketiranka lahko na vprašalnik odgovori kadar in kjer ima čas kar prek mobilne naprave, zaslon pa ob tem omogoča vrsto novih oblik vprašanj, ki pri drugih načinih anketiranja niso mogoče.

Opominjanje anketirancev je pri spletnem anketiranju v primerjavi z drugimi načini anketiranja preprosto, enako (lahko) velja tudi za rekrutacijo anketirancev: poceni oglasno sporočilo na družbenem omrežju, ki se prikazuje le izbrani ciljni populaciji, omogoči obisk ankete z enim klikom oz. dotikom. Na anketo lahko tako anketiranci zaidejo celo med ogledovanjem družbenih omrežij na stranišču – ob vsem naštetem se zdi spletno anketiranje popoln način anketiranja.

Kako to, da se raziskovalci ob vsem naštetem sploh še poslužujemo pisemskega in osebnega anketiranja? Gre mar za dinosavre, ki jih bo prej ali slej povozil čas? Če kaj, je pandemija med izidom te brošure dokazala, da je mogoče pri marsikateri raziskavi preiti na splet.

Kljub vsem svojim prednostim ima tudi spletno, podobno kot drugi načini anketiranja, svoje slabosti. Že na sosednjem Hrvaškem je bil na primer po podatkih Eurostata leta 2019 na ruralnih območjih delež neuporabnikov spleta 25-odstoten. Tudi sicer je posredovanje vprašalnika prek spleta bližje mlajši, aktivnejši populaciji, o čemer govorijo tudi želje nekaterih anketirancev v zrelejših letih, da se jim pošlje anketni vprašalnik prek klasične pošte.

Razumevanje pisnega vprašalnika zahteva drugačne kognitivne kompetence od pogovora prek telefona ali v živo, zato tak vprašalnik ni primeren za vse anketirance.

Nadalje pri spletu ne moremo zagotoviti ustreznega okolja: anketiranec lahko opravlja več reči hkrati, je v hrupnem okolju ali si je mogoče celo odredil čas, v katerem se bo »sprehodil skozi vprašalnik«. Tako prakso izučena anketarka prekine in se dogovori za drug termin.

Podobno kot prav vsi drugi načini anketiranja zato spletno anketiranje ni (in nikoli ne bo) najboljše v vseh pogledih.

Kdor se strinja, da družba *obstaja*, lahko sklene, da obstaja tudi potreba za družboslovno zbiranje podatkov. Gotovo bomo raziskovalci v prihodnosti izbirali metode in načine zbiranja podatkov drugače kot danes – kljub temu pa se nam za obstoj klasičnega anketnega zbiranja podatkov, zbranih prek katerega koli načina, verjetno ni treba bati.

Percepcije migracij med pandemijo covid-19

Rebeka Falle Zorman

Na osnovi aktualnih podatkov raziskave Slovensko javno mnenje⁶ analiziram stališča do migracij v kontekstu pandemije koronavirusne bolezni 2019 oziroma zdravstvene krize zaradi covid-19. Izhajam iz predpostavke, da različne družbene krize (ekonomske, politične idr.) pomembno vplivajo na oblikovanje javnega mnenja.

Zanima me, katerim dejavnikom anketiranci pripisujejo največji vpliv za nastanek pandemije novega koronavirusa in ali se javno mnenje odziva na pandemijo z bolj negativnimi stališči do migracij kot v preteklosti ter katere skupine so bolj pozitivno oz. bolj negativno razpoložene do priseljencev.

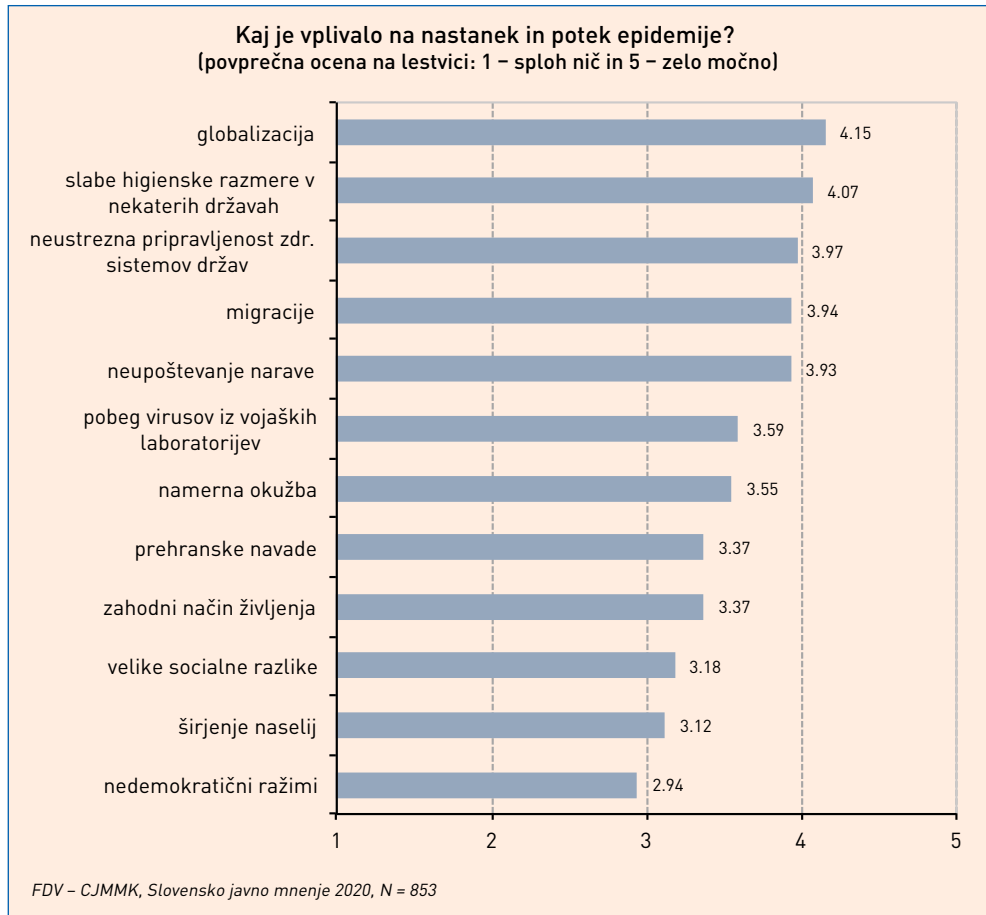
Globalizacija in migracije se uvrščajo visoko v naboru različnih vzrokov, ki bi lahko vplivali na nastanek in potek pandemije. Globalizacija je med vsemi razlogi na prvem mestu s povprečjem 4,15 na lestvici od 1 do 5, pri čemer 1 pomeni, da ni vpliva, 5 pa, da je vpliv zelo močen. Prav tako visoko, za slabimi higienskimi razmerami v nekaterih državah in za neustreznostjo pripravljenosti zdravstvenih sistemov držav, se gibljejo migracije s povprečno oceno 3,94. Poleg neupoštevanja narave teh pet omenjenih razlogov prepričljivo odstopa od preostale skupine in nakazuje na to, da respondenti ocenjujejo pandemijo kot svetovni, globalni problem.

Če podrobneje pogledamo respondente, ki menijo, da je bil vpliv migracij na potek pandemije močen, skupna povprečna ocena znaša 3,94, prevladujejo starejši (stari od 46 do 60 let: 4,03; stari 61 let in več: 4,00), zmerno (4,16) in skrajno desno opredeljeni (4,20), verni (4,01), anketiranci, ki živijo na podeželju (4,00) oz. na osamljenih kmetijah (4,24). Prav tako, nekako pričakovano, visok pomen mi-

6 Raziskava Slovensko javno mnenje 2020/1 »Življenje in stališča v času epidemije covid-19 ter ogledalo javnega mnenja« je potekala v aprilu in maju 2020 prek spleta in pošte. Končna ocena stopnje odzivnosti SJM 2020/1 (response rate) je 44,4 %.

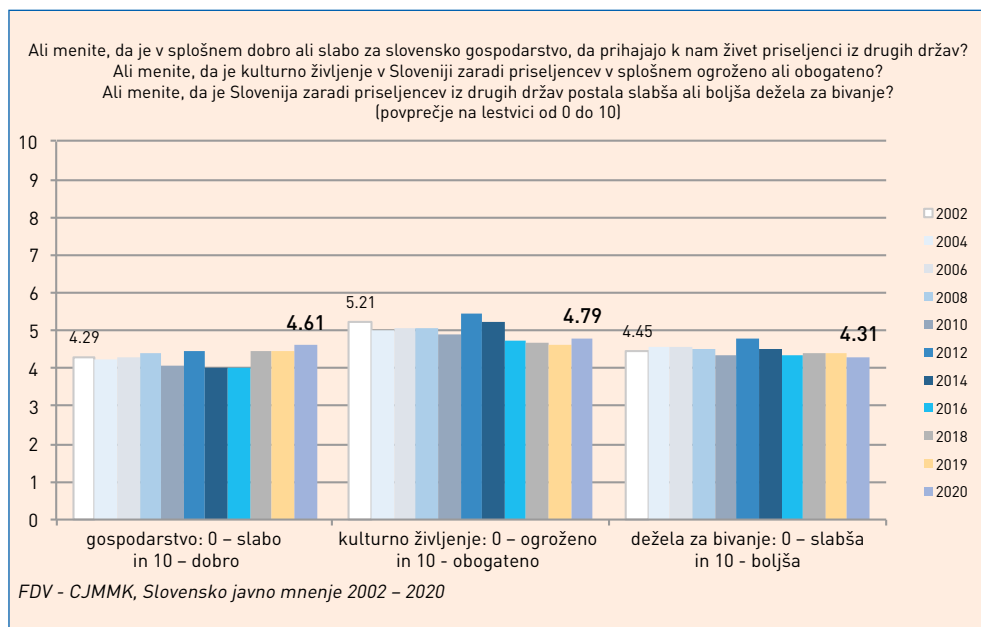
gracijam pripisujejo tisti, ki svoje zdravje ocenjujejo kot slabo (4,07) in se počutijo ogroženi zaradi korone (4,00). Močen vpliv migracij zaznavajo še anketiranci, ki pravijo, da jih politika ne zanima (4,02).

Graf 1: Kaj je vplivalo na nastanek in potek pandemije?

Glede na pripisovanje visokega vpliva migracij na nastanek in potek pandemije bi lahko skleпали, da se bodo stališča respondentov do priseljencev v letu 2020 zaostрила, torej da se bo trend obrnil v negativno smer. Medletni prikaz pa ne pokaže kakšnega večjega odstopanja od zadnjih meritev; pri gospodarstvu in kulturi lahko celo zaznamo rahel nihljaj navzgor.

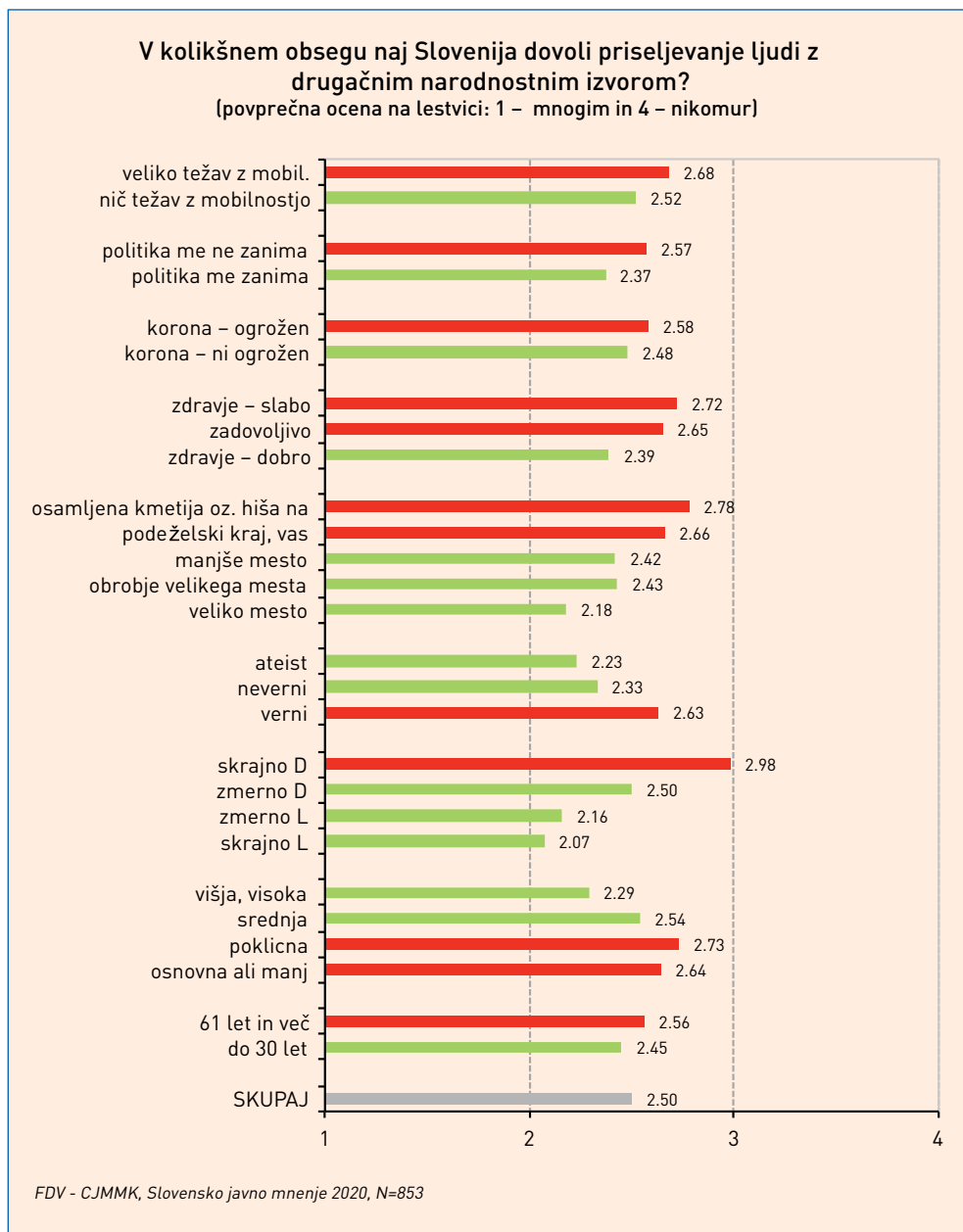
Graf 2: Vpliv priseljencev na slovensko gospodarstvo, kulturno življenje v Sloveniji in na Slovenijo kot deželo za prebivanje (medletni prikaz)

In kdo so tisti, ki so bolj negativno oz. pozitivno nastrojeni do priseljencev? Odgovor na to nam daje strukturna analiza indikatorja »V kakšnem obsegu naj Slovenija dovoli priseljevanje ljudi z drugačnim narodnostnim izvorom?«. Na lestvici od 1, ki pomeni mnogim, do 4, ki pomeni nikomur, je skupna povprečna ocena 2,50. Skupine anketirancev, ki od tega odstopajo oz. so s svojimi višjimi ocenami bolj nenaklonjene priseljevanju, so: starejši od 61 let (2,56), s poklicno (2,73) in z osnovnošolsko izobrazbo (2,64), skrajno desno opredeljeni (2,98), verni (2,63), respondenti iz ruralnih okolij, z vasi in osamljenih kmetij (2,66 in 2,78), tisti, ki svoje zdravje ocenjujejo kot zadovoljivo (2,65) in slabo (2,72), ter tisti, ki se počutijo ogroženi zaradi korone (2,58). Nenaklonjeni priseljevanju so tudi anketiranci, ki jih politika ne zanima (2,57), ter tisti respondenti, ki so imeli med pandemijo veliko težav z mobilnostjo (2,68).

Po drugi strani priseljevanje bolj podpirajo mladi (2,45), višje- in visokoizobraženi (2,29), zmerno (2,16) in skrajno levo opredeljeni (2,07), ateisti (2,23) in neverni (2,33), prebivalci velikih mest (2,18), manjših mest in obrobij manjših mest (2,42 in 2,43), tisti, ki svoje zdravje ocenjujejo kot dobro (2,39) ter vprašani, ki jih politika zanima (2,37).

Graf 3: V kolikšnem obsegu naj Slovenija dovoli priseljevanje ljudi z drugačnim narodnostnim izvorom (strukturni prikaz)

Zaključek

Čeprav anketiranci največji vpliv na nastanek in potek pandemije pripisujejo globalizaciji, slabim higienskimi razmeram v nekaterih državah in neustrezni pripravljenosti zdravstvenih sistemov ter tudi migracijam, je iz konkretnih stališč do priseljencev razvidno, da zdravstvena kriza kot posledica pandemije covid-19 ni zaostрила percepcije javnosti do migracij in globalne mobilnosti. Bolj negativno razpoloženi do priseljencev so tisti respondenti, ki se počutijo bolj družbeno ranljive oziroma ogrožene na različnih družbenih dimenzijah, predvsem zdravstveno, ekonomsko in glede na splošno varnost (starejši, nižje izobraženi, iz ruralnega okolja, desno samoopredeljeni in verni).

Izobraževanje statistikov v Sloveniji

Anuška Ferligoj

Statistika je ugledna znanstvena disciplina z razmeroma dolgim stažem. Prvo znanstveno združenje s področja statistike v svetu je bilo ustanovljeno leta 1834 v Angliji, in sicer Londonsko statistično društvo (Statistical Society of London), ki se je pozneje preimenovalo v Kraljevo statistično društvo (Royal Statistical Society). Pet let pozneje je bilo ustanovljeno Ameriško statistično združenje (American Statistical Association). Mednarodni statistični inštitut (International Statistical Institute), ki je bil ustanovljen leta 1885, pa sodi med najstarejša mednarodna znanstvena združenja v moderni dobi. Najstarejša revija, ki je začela izhajati leta 1838, je bila *Journal of the Statistical Society of London*, ki se je leta 1887 preimenovala v *Journal of the Royal Statistical Society*.

V slovenskem prostoru se je statistika razvijala najprej v okviru avstro-ogrske monarhije, potem v okviru Jugoslavije. Leta 1953 je bilo tudi na pobudo slovenskih statistikov ustanovljeno Jugoslovansko statistično društvo, katerega prvi predsednik je bil slovenski statistik in demograf prof. Dolfe Vogeltnik. Društvo je izdajalo ugledno revijo *Statistična revija*. Leta 1977 je bilo ustanovljeno Statistično društvo Slovenije, ki združuje statistike, ki delujejo na vseh ravneh izobraževanja, na raznih inštitutih in ne nazadnje statistike iz Statističnega urada Republike Slovenije. Statistično društvo izdaja tudi Bilten društva in statistično revijo *Metodološki zvezki*, katere pobudnica in glavna urednica je bila prof. Anuška Ferligoj. Ker se je statistika razvijala na različnih znanstvenih področjih in imela različna poimenovanja statističnih pojmov, se je interdisciplinarna skupina statistikov pod vodstvom prof. Blaženke Košmelj odločila, da se bo intenzivneje ukvarjala s poenotenjem statistične terminologije. V desetih letih delovanja skupine je nastalo več različic statističnega terminološkega slovarja (B. Košmelj, F. Arh, S. Doberšek - Urbanc, A. Ferligoj in M. Omladič (1993, 1994, 2001, 2002): *Statistični terminološki slovar*). V zadnji izdaji slovarja je po pravilih

Slovarja slovenskega knjižnega jezika predstavljenih 1.551 statističnih terminov s terminološkimi ustrezniki v angleščini, francoščini, nemščini in v italijanščini.

Statistika je nujna spremljevalka in osnovno orodje raziskovalne dejavnosti na skoraj vseh znanstvenih področjih. Je obvezni predmet v programih na kar 21 članicah Univerze v Ljubljani (UL) (izjema so le Akademije, Fakulteta za arhitekturo in Teološka fakulteta). V svetu je študij statistike že dolgo uveljavljen in nepogrešljiv na vseh večjih univerzah. Zato smo zaradi pomanjkanja statističnih strokovnjakov v Sloveniji ter z namenom dviga kakovosti znanja s področja statistike in njene uporabe na različnih področjih družbenega delovanja najprej na Fakulteti za družbene vede začeli pripravljati podiplomski program statistike. Ker je bilo na UL sorazmerno malo ustrezno habilitiranih statistikov, smo se odločili, da bomo pripravili skupni, interdisciplinarni podiplomski program po zgledu interdisciplinarnega programa biomedicina. Na začetku je sodelovalo pet fakultet na UL (Biotehniška fakulteta, Ekonomska fakulteta, Fakulteta za družbene vede, Fakulteta za matematiko in fiziko in Medicinska fakulteta). Pri tem smo imeli podporo tudi pomembnih uporabnikov statističnih znanj, kot sta Statistični urad Republike Slovenije in Banka Slovenije. Po sedmih letih priprav, ko je bilo potrebnega veliko dogovarjanja in usklajevanja med fakultetami, smo v študijskem letu 2002/03 vzpostavili interdisciplinarni doktorski študijski program statistika. V začetku smo izvajali štiri module (biostatistika, družboslovna statistika, uradna statistika in matematična statistika). Pozneje sta se programu priključili še Fakulteta za elektrotehniko in Filozofska fakulteta, število modulov pa se je povečalo še z ekonomsko in s poslovno statistiko, psihološko statistiko in s tehnično statistiko. V študijskem letu 2009/10 smo začeli izvajati prenovljeni doktorski program po bolonjskih merilih.

Temeljni cilj doktorskega programa statistika je izobraževanje visokousposobljenih strokovnjakov, ki poleg temeljnih znanj iz statistične teorije obvladajo tudi statistična znanja, specifična za posamezne znanstvene discipline. Gre za edini doktorski program za izobraževanje visokousposobljenih strokovnjakov in raziskovalcev s področja statistike v Sloveniji.

Ker z bolonjsko prenovo podiplomskega programa statistika tega ni bilo več mogoče končati z magisterijem, smo se odločili, da pripravimo magistrski program uporabna statistika, pri katerem je tudi sodelovalo pet fakultet: Biotehniška, Ekonomska, Medicinska, Fakulteta za družbene vede in Fakulteta za elektrotehniko, katerim sta se pozneje priključili še Fakulteta za matematiko in fiziko ter Fakulteta za računalništvo in informatiko. Program uporabna statistika je bil leta 2012 akreditiran na Univerzi v Ljubljani kot medfakultetni študijski program. Izvajati se je začel v študijskem letu 2013/14 kot izredni študij, od leta 2019/20 pa se program izvaja redno. Tudi magistrski program ponuja več modulov: biostatistiko, družboslovno statistiko, ekonomsko in poslovno statistiko,

matematično statistiko, strojno učenje, tehniško statistiko in uradno statistiko. Velik poudarek je tudi na praktični rabi statistike. Zato so diplomanti programa zelo dobro zaposljivi.

Izjemno dobra odločitev je bila, da doktorski in magistrski program izvaja večje število družboslovnih, naravoslovnih in tehniških fakultet. Medfakultetna izvedba obeh programov združuje najboljše kadre na UL s področja statistike in pripomore k izjemno kakovostnemu študijskemu programu. Do ustanovitve doktorskega programa statistika smo krepko zaostajali, s postavitvijo teh programov pa smo korak bliže k izobraževanju statistikov v razvitih državah. Potrditev tega je na primer ugledna akreditacija EMOS (European Master in Official Statistics), ki jo je leta 2015 programu podelil ESSC (European Statistical System Committee), ki ga vodi EUROSTAT.

Pogledi ljudi na vlogo države blaginje

Maša Filipovič Hrast

Razumevanje pogledov ljudi na posamezne skupine, prejemnice različnih transferjev in storitev države blaginje, je ključno za razumevanje vloge države, njene legitimnosti delovanja v družbi in potencialnih razpok v solidarnosti. Država blaginje je namreč osnovana na solidarnosti med različnimi družbenimi skupinami, kot na primer med mladimi in starimi, bogatimi in revnimi, vendar pa se v svojem delovanju srečuje s številnimi izzivi, kot so: globalizacija in naraščanje tekmovalnosti, spremembe na trgu delovne sile, staranje prebivalstva in naraščanje potreb po socialni in zdravstveni oskrbi, gospodarska kriza in vprašanje vzdržnosti javnih financ ter migracije, v zadnjem obdobju seveda tudi pandemija. Omenjeni izzivi lahko povzročajo napetosti med posameznimi družbenimi skupinami in zmanjševanje solidarnosti, hkrati pa postavljajo nove izzive zagotavljanja blaginje, naslavljanja različnih potreb populacije ter vprašanja prioritete in načinov delovanja države blaginje.

V tem kratkem prispevku predstavljamo nekaj izbranih ugotovitev projekta Prihodnosti držav blaginje: Evropa naših otrok, v katerem smo raziskovalci iz različnih držav (Velika Britanija, Danska, Nemčija, Norveška in Slovenija) ugotavljali, kakšne poglede imajo ljudje v različnih državah blaginje na prihodni razvoj, prioritete in vlogo države blaginje v družbi. V okviru projekta je bil v vsaki državi izveden dvodnevni demokratični forum, v katerem je približno 35 ljudi razpravljalo o prioritetah države blaginje v letu 2040 na področjih prejemkov in storitev. V dvodnevni osemurni razpravi so diskutirali in podajali priporočila na različnih področjih, kot so: staranje prebivalstva in medgeneracijska solidarnost, dohodkovna neenakost, enakost med spoloma, priseljevanje in izzivi na trgu dela. V Sloveniji so med prioritetskimi področji, ki so si jih izbrali sami, razpravljali tudi o javnem zdravstvu, izobraževanju in o predšolskem varstvu ter vzgoji za vrednote, pravice in za dolžnosti.

Na področju medgeneracijske solidarnosti je bila skrb za stare prepoznana kot eden osrednjih izzivov za državo blaginje v prihodnosti; udeleženci so se v svojih diskusijah osredinili na zagotavljanje primerne ravni pokojnin, zagotavljanje dostopnosti storitev in socialno vključenost starejših ter položaj starejših na trgu delovne sile pa tudi na potrebo po večjem prenosu znanja mlajšim generacijam. V diskusijah je bila izražena visoka solidarnost s starejšimi, osnovana primarno na dojemanju upravičenosti te družbene skupine z vidika recipročnosti za njihovo dozdajšnje delo in vlogo v družbi ter na njihovi potrebi in deloma tudi lastnem interesu, saj so udeleženci v določeni meri govorili o lastni starosti. Vloga države je bila v ospredju kot ključna pri zagotavljanju kakovosti življenja v starosti in naj bi bila po mnenju udeležencev foruma obsežna, od organiziranja skrbi za stare ljudi, redistribucije, sofinanciranja do zagotavljanja varnostne mreže za najranljivejše. Pri tem je bilo v diskusiji v nasprotju z drugimi državami sorazmerno malo poudarka na individualni odgovornosti, ki je bila v ospredju v Veliki Britaniji, ali vlogi trga in družine, ki sta bila bolj poudarjena v diskusijah v Nemčiji in na Norveškem (več v Filipovič Hrast idr. 2019).

Z vidika aktualnih razmer je relevantno tudi razumevanje solidarnosti v okviru zdravstvenega sistema. Tu so se pokazale pomembne razlike med državami, in to kljub povsod izraženi visoki stopnji solidarnosti z bolnimi. V Sloveniji je bila identificirana t. i. egalitarna solidarnost, s poudarkom na univerzalnosti, sorazmernem vplačevanju in visoki stopnji solidarnosti z vsemi skupinami v družbi, medtem ko je v Veliki Britaniji diskusija kazala na večje izključevanje ‚nezaslužnih‘ skupin, predvsem migrantov, in je bila solidarnost ekskluzivna, ali v Nemčiji, kjer se je pokazala kontributivna solidarnost, s poudarkom na tem, da so vse skupine vključene, a tudi prispevajo v zdravstveni sistem in s tem pripomorejo k njegovi vzdržnosti (več v Filipovič Hrast idr. 2018).

Analize demokratičnih forumov so tako omogočile bolj poglobljeno razumevanje solidarnosti in percepcij upravičenosti posameznih skupin do pomoči države v obliki transferjev in javnih storitev pa tudi identifikacijo pomembnih izzivov za državo blaginje v prihodnosti ter potencialnih sprememb v solidarnosti s posameznimi skupinami (več v Taylor Gooby idr. 2018).

Vojska in politika

Maja Garb

Politika danes prav nespodobno prodira na vsa področja delovanja človeka; pred njo ne more zbežati niti vojska, pa čeprav se verjetno vsi strinjamo, da mora biti ta nepolitična institucija. Seveda pri tem ne mislim na politiko kot urejanje skupnostnih zadev (kot nam je, če sem si pravilno zapomnila, prek Gramscijeve definicije nekoč o politiki razlagal profesor Adolf Bibič), ampak na interesne, strankarske politike. A politizacija vojske ni nov pojav oziroma proces, se pa o njem le redko govori. Zelo razširjen in vsaj na t. i. Zahodu uveljavljen pa je koncept civilnega (demokratičnega) nadzora nad vojsko. Osnovna naloga civilnega nadzora nad vojsko je preprečevanje vojski, da bi pridobila moč odločanja na višjih ravneh političnega upravljanja države. Toda izkaže se, da vojska kljub takim težnjam civilne oblasti lahko ostaja politični dejavnik in da jo ravno nekateri ukrepi te oblasti delajo politično. V vseh političnih kulturah civilni nadzor sicer ni alfa in omega civilno-političnih razmerij, o čemer v svoji teoriji skladnosti v civilno-vojaških odnosih piše Rebecca Schiff, čeprav strokovnjaki iz zahodnih demokracij radi presojamu tovrstne odnose v vseh državah in kulturah izključno skozi teorijo civilnega ali teorijo demokratičnega nadzora. Celotno vojaških udarov se ne razume vedno kot negativni pojav. Prvič sem se s pozitivno racionalizacijo vojaških udarov srečala med magistrskim študijem, ko sem študirala eno izmed del Clauda E. Welcha v knjigi urednice Catherine McArdle Kelleher iz sredine 70. let prejšnjega stoletja. Vojska naj bi v nekaterih primerih s prevzemom oblasti le stabilizirala ekonomske in politične razmere v prej kaotični državi, nato pa se postopoma sama umaknila z oblasti oziroma izvedla demokratične volitve in po njih predala oblast demokratično izvoljenim civilnim predstavnikom ljudstva. Da vsi strokovnjaki ne delijo teze o mogoči dobrobiti vojaških udarov in začasne vojaške vladavine, sem se prepričala na mednarodnem sociološkem Forumu na Dunaju leta 2016. Spomnim se neodobravajočega pogleda udeleženke foruma

ob mojem komentarju, da ima lahko vmešavanje vojske v politiko v nekaterih primerih (redkih sicer) tudi pozitivno vlogo. Ob poznejšem pogovoru z njo se je izkazalo, da je turškega izvora, čeprav ne živi v Turčiji, in da je po njenih izkušnjah dolgotrajna velika vloga vojske v Turčiji pomenila tudi to, da so zatrli vse druge politične ter civilnodružbene skupine in gibanja, kar je pozneje omogočilo vzpon radikalne politike na oblast, tj. točno tiste politike, ki naj bi jo vojska kot varuh Atatürkove dediščine, preprečila.

Vojaški udari, čeprav niti danes ne ravno redki, kar spomnimo se nedavnega udara v Mjanmaru, so seveda le skrajni primer vojaškega vpletanja v politiko, že omenjeni Welch pa vidi celoten spekter vojaškega vpletanja v politiko. A vojska ni nujno dejavnik v politiki po svoji lastni volji oziroma iz svojih interesov, ampak ji nadrejeni – politična oblast – lahko politično vlogo tudi vsili. Takšna je bila predpostavka mojega magistrskega dela (FDV 1996), ki se je, mogoče celo nekoliko presenetljivo, potrdila, in sicer skozi preučevanje predvsem civilno-vojaških odnosov in sprememb v njih v državah srednje in vzhodne Evrope neposredno po koncu hladne vojne. Možnost vsiljevanja vojski neke vloge od zunaj temelji na moči politične oblasti, da z razdelitvijo finančnih sredstev omogoča obstoj in delovanja institucije ter da »podarja« privilegije instituciji in njenim pripadnikom. Proces vključevanja vojske v nacionalno ali mednarodno politiko, ki je vsiljen in nadzorovan iz okolja (predvsem iz vrst državnih oblastnih institucij) in presega normalno uporabo vojske skladno z njenimi zakonskimi vlogami, sem imenovala politizacija vojske; tako opredeljen pojem politizacije vojske torej izključuje lastno prizadevanje vojske, da bi pridobila ali obdržala politični vpliv v družbi (aktivno vključevanje vojske v politiko), nanaša pa se na pasivno vključevanje vojske v politiko. Primeri iz prakse bi bili lahko pridobivanje tihih članov ali vsaj simpatizerjev političnih strank med pripadniki vojske (ki sicer vsaj v Sloveniji ne smejo biti njihovi člani niti se ne smejo v uniformah udeleževati nobenih političnih aktivnosti), nevarnost uporabe vojske za ideološko obarvane državniške aktivnosti ali vladne politike, uporaba vojske pri mednarodnem zagotavljanju miru in varnosti, ki ne temelji na demokratičnih odločitvah ali je v nasprotju z mednarodnim pravom itn. Kot ugotavlja Bland (1995), vojska pravzaprav ne bi smela biti lojalna določeni strukturi, ki je na oblasti. Vojaki prisegajo zvestobo nekemu idealu ali liku (npr. ustavi ali nepolitičnemu vodji države), lojalnost vojske je (ali bi vsaj morala biti) nad lojalnostjo t. i. dnevni vladi. Zasilno se je iz primeža politizacije mogoče izviti s sklicevanjem na zakone in z delovanjem po zakonih, a tudi zakone piše politika, prav tako se v interpretacijah zakonskih členov in odstavkov lahko izraža veliko najrazličnejših vplivov. Drugi izmed zasilnih izhodov pa je, kot nas podučijo že Samuel P. Huntington, vojaška profesionalnost. Torej – poenostavljeno rečeno – strokovno, odgovorno in korporativno etično ravnanje vojske in njenih pripadnikov.

Spodrseljaj?

Otto Gerdina

Določeno cepivo za koronavirus, ki ga od ene večjih farmacevtskih podjetji naroča EU, pri starejših od 65 let deluje bistveno slabše kot pri mlajših. Prvotna klinična testiranja so pokazala, da je cepivo učinkovito. Toda učinkovitost je bila dosežena na račun izključitve starih ljudi iz kliničnih testiranj. Je to spodrseljaj ali posledica starizma, ki sega globoko v zdravstveno sfero?

Starizem lahko razumemo kot obliko zatiranja, pri kateri se ljudi diskriminira na podlagi predvidevanja, da starost pomeni indikator kompetentnosti in vrednosti. Gre za institucionalne norme in strategije, ki podpirajo starostne stereotipe in zmanjšujejo priložnosti za stare ljudi. Posledica je, da so stari ljudje (neenakopravno) obravnavani drugače kot drugi odrasli, kar se pogosto legitimira z zmotnim prepričanjem, da imajo stari ljudje drugačne potrebe in želje kot preostali polnopravni člani skupnosti.

Starizem posredno ali neposredno vpliva na količino in kakovost oskrbe, ki so je stari ljudje deležni v zdravstvenih ustanovah. Storitve zdravstvene in socialne oskrbe rutinsko implementirajo ideologijo starostnega pešanja v svojih postopkih, pri sprejemanju odločitev in strokovnih vrednotah, s čimer institucionalizirajo starostno diskriminacijo na vseh področjih nudenja zdravstvenih storitev. Od starosti pacienta je na primer odvisna odločitev o poteku in intenzivnosti zdravstvene oskrbe. Raziskave o sprejemanju odločitev v hipotetičnih scenarijih in pregledi dejanskih kartotek so pokazali, da pri diagnostičnih postopkih in ponujenih zdravljenjih prihaja do starostnih razlik (za pregled glejte Wyman, Shiovitz - Ezra in Bengel 2018). Stari ljudje pogosteje kot druge starostne skupine za bolečine prejemajo preveč ali premalo zdravil, manj pogosto se jih testira za spolno prenosljive bolezni ali zlorabo substanc in manj verjetno se znajdejo na seznamih za transplantacijo organov (Swift in Steeden 2020). Starostne razlike pri zdravljenju niso problematične same po sebi, nasprotno, v veliki meri so

razumljive in potrebne. Vsako zdravljenje mora na primer upoštevati, da zdravila drugače učinkujejo na starejše kot na mlajše bolnike zaradi fizioloških in psiholoških sprememb, ki spremljajo staranje. Velja pa tudi, da te spremembe pri različnih posameznikih napredujejo z različno hitrostjo, zato je kronološka starost lahko le orientacijska točka, ki jo mora nujno spremljati individualizirana diagnoza.

Stari ljudje imajo prav tako manjše možnosti za vključitev v rehabilitacijske programe ali se pogosto srečujejo z odsotnostjo preventivnih oziroma presejalnih programov, ki se jih po določeni starosti ne izvaja več. Veliko starih bolnikov z diagnosticirano demenco na primer ni vključenih v rehabilitacijske programe, hkrati velikokrat ostanejo brez diagnoze pridruženih zdravstvenih stanj, ki bi bile pri osebi brez demence verjetneje diagnosticirane in zdravljene (Evans 2018). Vse naštetu so posledice starizma, ki opravičuje in legitimira na starosti osnovano zmanjševanje zdravstvenih pravic državljanov.

To nas pripelje do izhodiščnega vprašanja, ali gre za spodrseljaj ali starizem, da obstoječe cepivo deluje bistveno slabše pri starejših od 65 let. Zelo verjetno gre za posledico ustaljene prakse, da se stare iz kliničnih testiranj izvzame, največkrat zaradi potencialno višjega tveganja negativnih stranskih učinkov in zagotavljanja homogenosti vzorca, lahko pa tudi zaradi želje farmacevtskih podjetij, da bi prikazale boljšo učinkovitost cepiva in si zagotovile hitrejšo lansiranje.

Prvi in drugi razlog sta strokovno podkrepljena, a slabo utemeljena, ko gre za izdelavo cepiva, ki naj bi med pandemijo zaščitil najbolj rizične skupine. Absurdnost izključitve starih ljudi iz kliničnega testiranja cepiva na koronavirus spominja na rezultate raziskave intervencij ob kapi in rehabilitaciji po njej, ki je pokazala, da je bila povprečna starost udeležencev intervencij deset let manjša od povprečne starosti, pri kateri ljudje doživijo kap (Hadbavna in O'Neill 2013). Podobno so proizvajalci lansirali cepivo brez kliničnih dokazov, ki bi podpirali uporabo med starimi ljudmi in jih izključili iz zaščite, ki bi jo morali biti prioriteto deležni. Tako se omenjeno cepivo za koronavirus na starih ljudeh testira šele zdaj, ko je bila farmacevtska družba primorana priznati, da je učinek cepiva za vse starostne skupine bistveno manjši, kot so deklarirali. Če bi to storili že pred lansiranjem, bi tvegali, da njihovo cepivo ne bi bilo dovolj pravočasno razvito, da bi bilo privlačno za kupca, v tem primeru EU. To nas pripelje do sklepa, da izključitev starih iz kliničnih testiranj, čeprav sodijo med najbolj rizične skupine z najvišjim deležem smrtnih žrtev, ni mogla biti spodrseljaj.

Mikroperspektive družbene odgovornosti podjetja: interna družbena odgovornost ter zadovoljstvo z delom in življenjem na splošno

Urša Golob

Različni dejavniki, med njimi hitra globalizacija, razcvet novih tehnologij in pandemija covid-19, počasi, a vztrajno spreminjajo naravo dela in zasebnega življenja. Ti sferi – poslovna in zasebna – se pospešeno prepletata in postajata soodvisni, to pa povzroča, da zadovoljstvo posameznika z delom postaja pomemben dejavnik v vsakdanu posameznika in vpliva na zadovoljstvo z življenjem na splošno.

Z zadovoljstvom posameznikov na delovnem mestu se ukvarja tudi na novo razvijajoče se področje t. i. mikro družbene odgovornosti podjetij (DOP), ki preučuje različne vidike odnosov med posamezniki (npr. zaposlenimi) in DOP (Gond in Moser 2021). DOP v tem kontekstu lahko razumemo kot koncept, na katerega vplivajo pričakovanja deležnikov in ki se izkazuje v zavezanosti organizacije, da se bo pri svojem ravnanju in poslovanju izogibala škodljivim vplivom na okolico in da bo hkrati stremela k večji dobrobiti za deležnike in družbo na splošno (Mohr idr. 2001).

Kljub porastu zanimanja za mikroDOP in raziskovanju dejavnikov, ki so povezani z vedenjem, s stališči, z vključenostjo pa tudi s počutjem zaposlenih na delovnem mestu, se raziskovalci še niso dotaknili subjektivnega dobrega počutja posameznikov, ki se zrcali v zadovoljstvu z življenjem na splošno. V luči tega vidimo kot pomembno zlasti t. i. interno DOP, ki je na eni strani osredinjena na zagotavljanje dobrih delovnih pogojev, na drugi strani pa želi biti spodbujevalna in vključevalna ter vpletati zaposlene v družbeno odgovorne aktivnosti. Za interno DOP in zadovoljstvo z delom tako lahko predvidevamo, da sta ključna gradnika splošnega zadovoljstva posameznikov, hkrati pa je zadovoljstvo z življenjem mehanizem, skozi katerega se izkušnje na delovnem mestu oz. z delom prelivajo v vsakdanje posameznikovo vedenje in življenje (Erdogan idr. 2012).

Študija, ki smo jo opravili na podatkih, zbranih v raziskavi »Delo – družina«, ki je bila izvedena v sklopu raziskovalne programske skupine Analiza dela, izobraževanja in zaposlovanja v letih 2016 in 2019, omenjene odnose tudi empirično preverja. Na podzorcju 446 zaposlenih prebivalcev Slovenije sta bili med drugim potrjeni hipotezi, da je pri zaposlenih zaznana interna DOP pomemben dejavnik, ki pozitivno vpliva na zadovoljstvo z delom, zadnje pa deluje kot mediator med interno DOP in zadovoljstvom z življenjem na splošno. Rezultati naše študije povezujejo DOP in pozitivne izide za zaposlene na različnih ravneh (delo, življenje na splošno) in s tem potrjujejo pomen DOP z vidika zaposlenih tudi zunaj delovnega okolja.

Prispevek študije je sicer večplasten, neposredno pa študija prispeva k novim dognanjem v okviru mikroštudij DOP na intraindividualni ravni. Ključni prispevek vidimo v empirični potrditvi tega, da organizacijske prakse, povezane z družbeno odgovornostjo, ne prispevajo le k večjemu zadovoljstvu neposredno v organizaciji, ampak se prelivajo v vsakdanje življenje posameznikov, hkrati pa imajo posreden vpliv tudi na njihove družine in skupnosti zunaj organizacije. S tem raziskava prispeva mozaik k razumevanju vloge, ki jo lahko ima (interna) DOP na mikroravni tudi zunaj meja organizacije (Gond in Moser 2021).

Kar zadeva praktične implikacije, sta pomembna dva vidika. Prvi je povezan z moralno odgovornostjo vodilnih, da z dovolj senzibilnosti oblikujejo politike DOP, ki bodo pozitivno vplivale na zadovoljstvo zaposlenih in omogočale zaposlenim, da usklajujejo in optimirajo svoje delovno in zasebno življenje. Drugi vidik pa govori o tem, da so pri DOP bolj kot objektivni indikatorji pomembne subjektivne zaznave – spremenljivko DOP smo namreč merili kot subjektivno zaznavo med zaposlenimi –, zato je pri DOP nujna aktivna vključenost zaposlenih. Zaposleni so namreč tisti, ki subjektivno ocenjujejo okoliščine na delovnem mestu in njihov vpliv na njihovo vsakdanje življenje zunaj organizacije.

Naša študija s svojimi dognanji predstavlja enega izmed odgovorov na pozive raziskovalcev mikroDOP, da je treba znotraj polja naslavljeni »nove meje« in intenzivneje raziskovati vlogo, ki jo imajo družbeno odgovorne aktivnosti pri oblikovanju bolj humane narave organizacij (Jones idr. 2017).

Opomba:

Celotni prispevek je bil objavljen v reviji *Journal of Business Research* v soavtorstvu z dr. Klementom Podnarjem, z naslovom: *Corporate marketing and the role of internal CSR in employees' life satisfaction: Exploring the relationship between work and non-work domains*. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.01.048>

Demokratizacija pandemične gospodarske intervencije

Tej Gonza

Doktorski kandidat in raziskovalec

FDV Univerze v Ljubljani

*Direktor Inštituta za ekonomsko demokracijo,
Slovenija*

Preteklo leto je bilo – pa naj bo na področju tehnologije, politike, gospodarstva, sociale, psihologije, umetnosti, akademije, turizma in še česa drugega – popolnoma podrejeno pandemiji covid-19. Zato od brošure, s katero bomo zaposleni na FDV počastili njeno 60-letnico, ni pričakovati veliko tematskih deviacij (čestitke vsem izjemam).

Tudi sam se bom v svojem prispevku navezal na koronavirus. Kot ekonomist sem spremljal državne odzive na gospodarsko krizo, ki je bila tokrat predvsem kriza dobaviteljskih verig in likvidnostnega krča. V preteklem letu je padla še tista poslednja ideološka previdnost monetarizma – vlade so v duhu časa namenile rekordna sredstva za reševanje gospodarstva.

Gospodarska kriza je ponovno pokazala odvisnost gospodarstva in njegovega zdravja od države. Likvidnostne injekcije, s katerimi so podjetja uspela nadaljevati svojo dejavnost in na plačni listi zadržati delavce, so sestavni del vsakega ekonomskega sistema. Vprašanje pa je, kdo je naslovnik te pomoči.

Philip Mirowski, verjetno eden izmed boljših sodobnih ekonomskih zgodovinarjev in glasen kritik neoliberalizma, je leta 2013 izdal knjigo, v kateri je med drugim kritiziral odziv držav na veliko recesijo leta 2009. Knjiga podpre fukuyamsko zavrženo tezo Marxa, da bo kapitalizem propadel skozi krize, ki jih ustvarja. Od 80. let naprej, ko je delovanje države in njenih institucij uspešno podrejeno t. i. normalizaciji ekonomske aktivnosti, so krize predvsem utrjevale *status quo*; mogoče še nikoli prej to ni bilo tako očitno kot v socializaciji milijardnih izgub finančnega sektorja.

Odzivi slovenske vlade na likvidnostno krizo, ki so jo povzročili pandemija ter posledični restriktivni ukrepi v letih 2020 in 2021, v veliki meri spominjajo

na rutinsko davkoplačevalsko reševanje ozkih interesnih skupin. Naša država je, podobno kot druge, dejansko brez izjem servisirala finančne obveznosti obstoječih lastnikov podjetij. Podjetjem so povračale fiksne stroške proizvodnje, postavljeni so bili moratoriji na posojila, sprejete davčne olajšave na dobičke, delali so se odpisi dolgov in podobno.

Pri vladnem odzivu so bili pozabljeni številni, ki bi pomoč veliko bolj potrebovali. Pandemija je poglobila prekarizacijo in obstoječe prekarce potisnila čez meje dostojnega življenja. Vodila je v velike lokalne in globalne neenakosti (ekonomske, cepilne, zdravstvene, socialne). Uničila je kulturniško sceno in pokopala številne kulturnike. Študente je prisilila v digitalno socializacijo, jih vrgla iz ustaljene poti neodvisnosti in številne vrnila v domača okolja, ki so se predvsem za študente LGBTQ-skupnosti pogosto izkazala za negostoljubna.

Ko govorimo o delavcih, so bili zaradi sofinanciranja plač le posredni prejemniki (strošek plače je finančna obveznost lastnika podjetja), pa še to le za določen čas. Večina slovenskih delavcev je bila primorana nadaljevati delo v tveganih okoliščinah, v krogih delavskega predstavnštva krožijo zgodbe, v katerih je potencialna odločitev za varnost pomenila odločitev za izgubo službe. Nekatera podjetja so odpuščala, druga so šla celo tako daleč, da so po enem letu črpanja državnih sredstev napovedala odhod iz Slovenije. Odsotni lastniki Safila, Adienta in Trevesa so zaradi želje po višji dobičkonosnosti ogrozili dostojna življenja več kot tisoč ljudi, njihovih družin in posredno lokalnih okolij, v katera so bila podjetja vpletena.

Vprašanje, ki sem si ga zastavil ob priložnosti letošnje pandemično-gospodarske krize, je, kako bi lahko država zagotovila likvidnost podjetjem v krizi, hkrati pa tudi bolj pravično uporabo davkoplačevalskega denarja.

Glede na to, da je likvidnostna kriza danes kriza za majhna in srednje velika podjetja (MSP), bo v odgovoru treba iti zunaj ortodoksnih levih predlogov, ki bi posegli v nacionalizacijo prejemnikov pomoči. MSP niso podjetja, ki bi bila primerna za državno lastništvo. Alternativa ideji, da se povratna ali nepovratna sredstva prestrukturirajo v lastniški kapital države, je, da se državna pomoč preoblikuje v lastniški kapital zaposlenih.

Z doktorskim mentorjem dr. Davidom Ellermanom in z nekaterimi sodelavci z Inštituta za ekonomsko demokracijo, neprofitne organizacije, ki se v Sloveniji ukvarja z vzpostavljanjem lastništva zaposlenih in demokratizacije podjetij, smo v zadnjem letu objavili dva članka, ki predlagata predlog alternativne politike državnega intervencionizma.

Prvi članek izhaja iz predpostavke, da obstoječi mehanizmi državne pomoči ne nagrajujejo tiste skupine ljudi, ki so med krizo pogosto vztrajali na svojih delovnih mestih, pa čeprav so zato žrtvovali svoje zdravje ali zdravje svojih najbližjih. Predlog je, da se državno pomoč raje usmeri prek posebnih lastniških

skladov za zaposlene. Podjetja bi izdala nove delnice (ali deleže), razvodenila obstoječe lastniške strukture in delnice prenesla na sklade, ki bi z državnimi sredstvi dokapitalizirali podjetja v likvidnostnih težavah (Ellerman in Gonza 2020).

Drugi članek se spogleduje z idejo, da se generalizirajo osnovni principi zakona Marcora iz Italije, ki vzpostavlja zanimiv mehanizem za reševanje podjetij v likvidnostni krizi (Gonza idr. 2021). Marcora omogoča, da zaposleni določene-ga podjetja ali dela podjetja, ki je v resnih solventnostih težavah, vnaprej dobijo pričakovana nadomestila za brezposelnost. Tako delavci lahko zberejo celotno nadomestilo, ki bi ga sicer lahko prejeli v naslednjem letu ali dveh, in sicer pod pogojem, da celotna sredstva kolektivno usmerijo v odkup zdravega jedra podjetja. Marcora zagotavlja možnost, da so nadomestila za brezposelnost uporabljena kot odkupni oziroma zagonski kapital; s tem prepreči porast brezposelnosti in aktivira podjetniško dejavnost delavcev. V Italiji in Španiji, ki pozna podoben mehanizem, so tako rešili več sto podjetij in več deset tisoč delovnih mest.

Oba zgornja predloga rešujeta problem likvidnosti za podjetja, predvsem v sektorju MSP, hkrati pa zagotavljata, da javna sredstva niso ozko privatizirana, ampak pomagajo širši skupini prejemnikov. Prejemniki so zaposleni, ki se v so-lastništvo podjetij, kjer delajo, vključijo na inkluziven in dolgoročno vzdržan način. Prvi predlog to rešuje z državno pomočjo, medtem ko drugi po nedavnih zaključkih Evropske komisije na področje državne pomoči ne posega (Gonza idr. 2021).

Treba je omeniti, da se je lastništvo zaposlenih v sodobnih oblikah izkazalo za izjemno uspešno obliko gospodarske družbe – podjetja v lasti zaposlenih so v povprečju veliko odpornejša na gospodarske krize, veliko bolje upravljajo s sredstvi in skrbijo za zaposlene (Gonza 2021). Predlogi ukrepov tako zagotavljajo tudi velike ekonomske in družbene pozitivne eksternalije, s čimer upravičijo morebitne državne izdatke za vzpostavitev in spodbujanje modelov.

Predloga torej ne zagotavljata samo pravičnejšega državnega intervencionizma v času gospodarskih kriz, ampak hkrati vzpostavljata gospodarske družbe, ki so bolj neodvisne in trajnostne. S spodbujanjem decentralizacije lastništva kapitala bi spremenila uveljavljene strukture lastništva v delu gospodarstva, ki na ravni Evrope ustvarja 85 % vseh novih delovnih mest. MSP-sektor Evropska komisija imenuje kar za »hrbtenico evropskega gospodarstva« (2016). Predloga predstavita en način, kako je mogoče zagotoviti, da »krize ne gredo v nič«, kot se je v naslovu knjige izrazil Mirowski, ampak da služijo za redefinicijo države in spodbujanje širokega, demokratičnega interesa.

Pedagoški izzivi med epidemijo covid-19

Nina Gorenc

Fakulteto za družbene vede zaznamuje bogata zgodovina. Na svoji poti od nastanka do danes, dolgih in častitljivih 60 let, je doživela veliko sprememb, in kot kaže, ji izzivov še lep čas ne bo zmanjkalo. Najbolj drastična sprememba pedagoškega procesa se nam dogaja prav v zadnjem letu.

Razmisleka o današnjem položaju FDV-ja in vseh deležnikov pedagoškega procesa ne moremo začeti, ne da bi se dotaknili epidemije covid-19. Na začetku drugega semestra 2019/20 nas je namreč z danes na jutri postavila v virtualni svet in nas prisilila v bližnje srečanje s poučevanjem na daljavo. Izzivov je bilo veliko, saj smo se v tem položaju znašli prvič. Pedagogi smo bolj ali manj obupano poskušali izvedbo predmetov prilagoditi poučevanju na daljavo, ne da bi okrnili njihove vsebine, ter študentom omogočiti usvajanje predvidenega znanja in kompetenc. Želeli smo jim zagotoviti kakovostno izvedbo pedagoškega procesa in vzpostaviti osebni način komunikacije, s posebno mislijo na študente, ki so se znašli v stiski. Med njimi je bilo precej študentov tujcev, študentov na izmenjavi, študentov, ki so se morali izseliti iz študentskih domov ali se vrniti v okolje, v katerem nimajo pogojev ali imajo slabše pogoje za delo.

Kot je dejal Umberto Galimberti v Sobotni prilogi Dela 6. 2. 2021, je virus prišel na pripravljen teren, saj se je medosebna razdalja zaradi razvoja informacijskih tehnologij povečevala že nekaj časa, v obdobju pandemije pa je eksponentno narastla. To smo v prvi osebi spoznali tudi mi, ko smo se znašli pred izzivom, kako komunicirati s črnimi okenci na zaslonu namesto s študenti v predavalnicah. Črna okenca so postala stalnica in le redko se je med njimi pokazal kakšen študentski obraz. Ob poskusu uvedbe obvezno vključene kamere se nas je veliko ljudi znašlo pred dilemo. Po eni strani smo s študenti izgubili osebni stik, po drugi strani pa smo vstopili v njihovo zasebnost, življenja, domove. Pravilo vključenih kamer smo upoštevali različno, večinoma pa smo jih zahtevali vsaj pri preverjanju znanja. Tudi to je bil izziv posebne vrste.

Izpite in kolokvije je bilo treba prilagoditi digitalnemu okolju in poiskati smo morali aplikacijo, v kateri bi preverjanje lahko varno izvedli. Varnost smo po eni strani razumeli kot skrb za osebne podatke študentov, po drugi pa kot učinkovit nadzor nad študenti. Izhodiščna točka je bilo torej nezaupanje v študente, zato smo se trudili aktivno onemogočiti prepisovanje in podobne prakse. Večinoma smo pri preverjanju kombinirali uporabo aplikacije za pisno izvedbo izpita z videonadzorom prek Zooma. Pojavila se je tudi vrsta idej (tudi udejanjenih), kako preprečiti goljufanje na izpitu – od krajšanja časa pisanja do naključno spremljenega vrstnega reda vprašanj, negativnih točk za napačne odgovore pri vprašanjih z več mogočimi odgovori in neznanim številom pravih odgovorov itn. Večina teh praks s pedagoškega vidika ni ustrezna, saj demotivirajo študente in so usmerjene v iskanje neznanja. Sama sem se jim izognila. Sprijaznila sem se, da rezultati mogoče ne bodo le pokazatelji znanja študentov, ampak tudi njihove iznajdljivosti. Treba se je zavedati, da pri preverjanju znanja in ocenjevanju ne gre in ne sme iti za kaznovanje ali discipliniranje, ampak za sestavni del pedagoškega procesa.

Po množici odpisanih kolokvijev sem se s tem prenehala obremenjevati. Začela sem razmišljati o svoji vlogi »zoom pedagoga« in težavah, s katerimi sem se srečevala ob prehodu na virtualno izvedbo. Začela sem pri odnosih. Vsak odnos, tudi odnos med profesorjem in študentom, se začne in konča pri temeljnih človeških vrednotah, kot so: medosebno zaupanje, spoštovanje, korektnost, poštenost. Šele nato sledita naša strokovnost in pedagoška usposobljenost. Visokošolski učitelji smo zavezani in odgovorni svoji primarni stroki, vendar vsi postanemo pedagogi v trenutku, ko stopimo v (virtualno ali fizično) predavalnico. Če želimo biti pri prenosu svojega znanja uspešni, moramo poznati (vsaj) osnove pedagogike, didaktike, andragogike in psihologije. V virtualni izvedbi je postalo pomanjkanje teh znanj še očitnejše. Delno gre za posledico dojetanja pedagoškega dela kot drugorazrednega, saj pri napredovanju več štejejo raziskovalni dosežki, objave znanstvenih člankov itn., delno pa je izvedba na daljavo samo potencirala že znane težave.

Zavedati bi se morali, da je temeljno poslanstvo univerze prav izobraževanje. In izobraževanje, kot ga izvajamo zadnje leto, je med drugim osiromašeno za ključen element študijskega procesa, tj. interakcija. Z njeno pomočjo študenti/-ke znanje utrdijo in aplicirajo na konkretne probleme, v interakciji s profesorji in kolegi se naučijo oblikovati svoje stališče, ga predstaviti in argumentirati na kulturnen način, poslušati in slišati mnenja drugih ter razvijati sposobnost kritičnega mišljenja. Vse to mora potekati v okolju, v katerem se študenti/-ke počutijo varno in enakovredno ter lahko brez zadržkov izrazijo svoje mnenje. Digitalno okolje tovrstne interakcije ne omogoča in v zadnjem letu opažam, da sta sposobnost in interes študentov za argumentirane razprave izrazito upadla.

Menim, da bi morali o omenjenih težavah in izzivih resno razmisliti in odpreti razpravo na temo (fizičnega in virtualnega) prenosa znanja na fakultetah. Mogoče je zdaj pravi trenutek, da se pripravimo na drugačno vrnitev v predavalnice, da se naučimo prepoznati dobre prakse poučevanja na daljavo, jih vključiti v pedagoški proces, hkrati pa resno razmisliti o načinih sistematičnega zagotavljanja znanja in kompetenc s pedagoškega področja vsem, ki smo vpeti v pedagoško delo na terciarni ravni. Le tako bomo študente uspeli motivirati za resen in poglobljen študij, ki jim bo omogočil usvajanje znanja in kompetenc za uspešen vstop na trg dela in poklicno pot.

Politično kadrovanje kot cokla v sistemu javnih uslužbencev

Miro Haček

Zadnja leta je v javnosti in medijih slišati precej negotovanja in slabe volje ob menjavah na najvišjih uradniških položajih, pa naj gre za levosredinske ali desnosredinske vlade. Za kaj pravzaprav gre? V Sloveniji smo se nekaj let pred vstopom v Evropsko unijo, mogoče ravno zaradi tega dogodka, odločili vzpostaviti sodoben, strokoven in na gradnji uradniške kariere temelječ sistem javnih uslužbencev, ki bi tudi v politično viharnih časih znal in zmožel predstavljati tisti temeljni kamen stabilnosti, na katerem bi bilo mogoče tudi ob morebitnih političnih turbulencah zanesljivo politični oblasti pa tudi državljanom zagotavljati kakovostno storitev in strokovni nasvet. Sistem javnih uslužbencev namreč kljub na trenutke že morečim gostilniškim in kavčerskim razpravam o nepotrebnosti državne uprave ali kar celotnega javnega sektorja seveda ni neki nebodigatreba del države, ki samo veliko stane in porablja, pa nič ne daje; ne gre za sistem, ki bi ga bilo mogoče potisniti na stran in preprosto odpustiti del javnih uslužbencev ter od preostalih obenem pričakovati večjo učinkovitost in uspešnost. Sistem javnih uslužbencev, še posebej pa njegov ožji del, državna uprava, je ključ za uspešno pa tudi učinkovito delovanje države; ranjen in slabo delujoč sistem javnih uslužbencev tudi za državo pomeni nepremostljive težave, kar lahko »v živo« opazujemo zadnja leta. Zakaj?

V sistemu delitve oblasti, kot ga imamo v Sloveniji, pod pojmom izvršilna oblast razumemo politične in tudi upravne organe. Zadnjim v širšem smislu rečemo državna uprava. Vlada kot nosilka izvršilne veje oblasti svoje funkcije opravlja s pomočjo državne uprave, ki je instrument za izvajanje politik vlade, hkrati pa je zadolžena tudi za pripravo zakonskih predlogov in drugih odločitev parlamenta. Vlada in državna uprava sta v tesnem medsebojnem odnosu usmerjevalca in izvrševalca, pri čemer je vedno kristalno jasno, da je vlada predvsem in najprej politično telo, da ministri na svoj položaj niso prišli zaradi izjemnih strokovnih

kompetenc, znanj in dolge kariere na nekem področju (seveda obstajajo tudi častne izjeme) in da mora biti državna uprava čim bolj nepolitična, obenem pa visokostrokovna in profesionalna. Upravnemu in družbenemu sistemu državna uprava namreč zagotavlja ustrezno stabilnost v času političnih kriz in nestabilnosti; to je ena njenih najbolj prezrtih in nerazumljenih vlog.

Ob zavedanju pomena in vloge strokovnega, politično neodvisnega in visokoprofesionalnega sistema javnih uslužbencev, ki je v začetku tega tisočletja po dolgih letih agonije stopil na pot veliko drugih kariernih sistemov javnih uslužbencev po svetu, se je seveda retorično vprašati, zakaj omenjenega sistema politika preprosto ne zmore pustiti na miru in mu hkrati ne nudi potrebne podpore. Žal slovenska politika tega preskoka v miselnosti ni bila nikoli sposobna, saj vedno znova dobivamo najvišje javne uslužbenke, pri katerih izbiri ima končno besedo vsakokratni minister in kjer samo zelo naivni verjamejo, da ministra prepriča predvsem strokovnost kandidatov.

Žal očitno politika tega ni sposobna niti danes, ko ob imenovanjih najvišjih javnih uslužbencev vidimo, da nekateri pridejo na svoje položaje brez potrebne izobrazbe in izkušenj na prihodnjem delovnem področju. S tem se žal samo nadaljuje razgradnja kariernega strokovnega sistema javnih uslužbencev, kot je bil kakovostno zastavljen ob uveljavitvi leta 2002. Ob tem je žalostno predvsem dejstvo, da vsakokratna vlada – tukaj je treba zelo jasno povedati, da med levimi in desnimi vladami glede tega vprašanja nikoli ni bilo večjih razlik – ne vidi ali noče videti, da vse navedeno predstavlja korake v povsem napačno smer. Kakšen sistem javnih uslužbencev Slovenija dejansko potrebuje, je jasno; to mora biti predvsem strokoven, apolitičen, karierni, profesionalni in visokoetični sistem, ki bo zmožgal politiki in državljanom zagotoviti najvišjo mogočo raven storitev in ki bo sposoben slabim predlogom in rešitvam, pa naj jih predlaga ali promovira kdor koli že, reči jasen in odločen ne. In v takšnem sistemu mora imeti politika strogo omejen vpliv. Žal je bilo v zadnjih letih na vodilne uslužbenske položaje imenovanih kar nekaj oseb, ki so imele predvsem pravilno strankarsko izkaznico, ne pa nujno tudi ustrezne izobrazbe in predvsem bogatih delovnih izkušenj; upravičen je strah, pa se bo podoben trend nadaljeval tudi v prihodnje – po preprostem načelu, zakaj pa ne, če lahko in če so tako delali tudi naši politični predhodniki.

Mogoče bi bil dober in racionalen korak v pravo smer ponovna uvedba državnega izpita iz javne uprave, ki bi pomenil nekakšno vstopnico v uslužbenko razmerje in bi preprečeval, da bi službo v javni upravi opravljale osebe, katerih strokovnost in znanje sta pomanjkljiva; izpit bi morali v določenem daljšem časovnem obdobju opraviti čisto vsi javni uslužbenci, ki so bili zaposleni po letu 2007, ko je bil omenjeni izpit brez pravega razloga ukinjen.

Pandemija covid-19 v življenju mladih oskrbovalcev

Valentina Hlebec in Tatjana Rakar

Mladi oskrbovalci, v projektu ME-WE opazujemo mlade v starosti 15–17 let, so »mladi oskrbovalci adolescenti«, ki opravljajo pomembne ali precejšnje naloge nege, pomoči ali podpore članu družine (ali prijatelju/sosedu), ki je invaliden, ima eno izmed kroničnih bolezni, težave z mentalnim zdravjem ali drugo stanje, ki je povezano s potrebo po negi. Mladi oskrbovalci prevzemajo stopnjo odgovornosti, ki jo običajno pripisujemo odraslim, zato je potek odraščanja mladih z oskrbovalno odgovornostjo nekoliko drugačen od odraščanja mladih brez oskrbovalne situacije v družinskem ali prijateljskem okolju. Prav ta skupina mladih terja posebno pozornost, saj so v ključnem obdobju razvoja in prehoda od otroštva k odraslosti. Zato je pri obravnavi mladih z oskrbovalno odgovornostjo in tudi te problematike na splošno ključna podpora zakonodaje, javnih politik ter socialnega in zdravstvenega varstva. V obdobju pandemije covid-19 sprejeti ukrepi, kot so: zaprtje vrtcev in šol, omejena socialna oskrba starih na domu, pozivi za začasno vračanje oskrbovancev domov za stare v domačo oskrbo, pomenijo velik prenos bremena in skrbstvene vloge na posameznika in družino, pri tem pa posebej ranljivo populacijo predstavljajo mladi oskrbovalci. V prispevku na podlagi raziskave med mladimi oskrbovalci v Sloveniji, ki je bila izvedena v okviru mednarodnega projekta ME-WE – Psihološka podpora za spodbujanje duševnega zdravja in dobrega počutja med mladimi oskrbovalci v Evropi, analiziramo položaj mladih oskrbovalcev v obdobju pandemije covid-19 z vidika njihovega duševnega in telesnega zdravja ter njihove izkušnje in doživljanje tega obdobja. Zanima nas, ali so se v tem obdobju njihove oskrbovalne obremenitve še povečale in ali so bili pri tem deležni kakršne koli podpore. Seveda nas zanima njihov pogled na obe temi in njihovo doživljanje situacije s covidom-19. Posebna pozornost je namenjena izkušnji šolanja na daljavo in vplivu ukrepa socialnega distanciranja na življenje te posebej ranljive skupine otrok. V prispevku predstavimo odgovore,

ki so jih v Sloveniji mladi podajali na nekaj odprtih vprašanj v anketi, ki je bila sicer namenjena ovrednotenju učinkov primarne psihoedukativne intervencije, ki smo jo s projektnimi partnerji iz Velike Britanije, Nizozemske, Belgije, Švice, Italije in iz Švedske razvili za opolnomočenje mladih oskrbovalcev ter krepitev njihove prožnosti in čuječnosti. Program intervencije temelji na psihoedukativnem pristopu in vključuje sedem srečanj, osnovanih na principih prožnosti in čuječnosti. Izvajanje programa smo začeli predvidoma jeseni 2019, končali pa aprila 2021. Udeleženci so bili mladi med 15 in 17 let, ki se spoprijemajo s situacijo oskrbe. Za potrebe preverjanja učinkov intervencije smo imeli dve skupini, eno eksperimentalno, ki je prejela vsebino programa, in drugo, kontrolno, ki je vsebino programa prejela po koncu meritev.

Večina mladih oskrbovalcev je presenetljivo navedla, da je imela izkušnja pandemije covid-19 pozitiven vpliv na njihovo življenje. Pri tem so v največji meri poudarili, da so imeli več časa zase, bili so bolj sproščeni in več časa so preživeli z družino. Navajali so tudi, da je bilo učenje na daljavo manj zahtevno in da so si lahko sami ustvarili svoj urnik. Prožnost šolanja in prebivanje doma sta torej mladim oskrbovalcem omogočila prožnejše usklajevanje vseh odgovornosti. Izpostavili pa so tudi negativni vpliv pandemije na njihova življenja. Najpogosteje omenjeni negativni vidik je bil socialno distanciranje zaradi prepovedi druženja s prijatelji, kar je v nekaterih primerih pripeljalo do občutkov depresije in tesnobe. Spremembe med pandemijo so vodile tudi k povečani potrebi po podpori mladim oskrbovalcem, in sicer predvsem finančna in psihološka podpora, večina pa jih je navedla, da je tovrstno podporo v splošnem prejela. Nadalje so mladi oskrbovalci izpostavili, da je imela pandemija vpliv na njihovo duševno zdravje, predvsem negativno, pri tem pa jih je kar ena tretjina navedla pozitiven vpliv. Pri negativnem vplivu so poročali o povečanju duševnih težav, kot so: osamljenost, izguba motivacije, potrtnost, tesnoba, depresivnost, zaskrbljenost za svoje bližnje, samopoškodovanje in anoreksija. Za nekatere mlade oskrbovalce je bilo prvo obdobje pandemije bolj negativno kot drugo ali pa nasprotno, da se je njihovo duševno zdravje v drugem obdobju poslabšalo. Pri splošnem počutju so bili odgovori podobno mešani; nekateri so navedli, da se je njihovo počutje izboljšalo, da so imeli več spanja in časa z družino, po drugi strani pa je bilo zato tudi več konfliktov v družini. Nadalje so navajali, da je imela pandemija vpliv na njihovo telesno zdravje, pozitivno in negativno. Nekateri so poročali, da so bili manj telesno aktivni in da so pridobili na teži, po drugi strani pa so nekateri navajali, da jim je karantena omogočila, da so imeli več časa za telesne aktivnosti in da se je njihovo zdravje v splošnem izboljšalo.

V okviru projekta so v obdobju pandemije potekale tudi spletne delavnice in srečanja za pomoč in podporo mladim oskrbovalcem; večina mladih oskrbovalcev je navedla, da so jim bile tovrstne aktivnosti v pomoč pri spoprijemanju s

stresnimi mislimi in čustvi, spoznavanju samih sebe, postali so prijaznejši do sebe, našli so smisel, energijo in moč, počutili so se dobro in sproščeno ter se zaradi deljenja izkušnje niso počutili same. Zato bi bilo v prihodnje treba spodbujati tovrstno aplikativno raziskovanje, vključeni deležniki pa so poudarili tudi kontinuirano izobraževanje strokovnjakov o tovrstni problematiki.

Kar dobro nam gre

Marjan Hočevar

Predvidevam, da nisem edini z dilemo o naravi zasnove kratkega zapisa ob jubileju. Ob takšnih priložnostih misli begajo v vse smeri. Že nenaden preblisk o tem, da sem na fakulteti pol časa njenega obstoja (če ne štejem štiriletnega dodiplomskega študija) in več kot pol svojega življenja, je vznemirjujoč. Format je zastavljen, pa vseeno ... Naj zapis izzveni vzneseno, odmerjeno ali bolj osebno? Naj bo kar klišejski *hommage*? Zakaj pa ne. Pomislim, da se družbeni ritual spoštljivega priklona od srednjega veka naprej ni veliko spremenil. Navsezadnje je univerza srednjeveška institucija. Je ena redkih družbenih institucij, ki ostaja osupljivo nespremenjena z značilno strukturo dinamične stabilnosti, vključno z negovanjem ritualov. Njena avtonomna in notranje diferencirana organiziranost sta zagotovilo organske integracije navzven, v družbo in svet. Z manjšimi nihaji ohranja sorazmerno visok in spoštljiv položaj v družbi z »igranjem« razsvetljenske in progresivne vloge v vseh njenih razsežnostih. Torej univerza takšna kot je, dobro služi svojemu namenu že skoraj tisoč let in si že zaradi dolgo- in trdoživosti zasluži spoštljiv poklon.

No, marsikdo bi mogoče ugovarjal takšni vznesenosti. Češ, danes slika ni rožnata in je prihodnost univerze, vsaj nekaterih njenih delov, negotova kot še nikoli prej. Kako bomo upravičevali svoj smisel tisti, ki smo najbolj izpostavljeni? Retrogradna politika, instantne tehnologije dostopnosti, krvosesni kapital (zdaj pa še covid-19), vse te stvari gotovo vznemirjajo, zlasti tiste, ki smo aktivni udeleženci v zgodbi. Kot zapriseženega privrženca dolgoročne (predvidljive) pojasnjevalne logike družbenih procesov pa me ne prepričajo sklepanja na podlagi vsakokratnih pojavov, pa če so ti še tako transformativni in vseprisotni. Učenjaki so se za preživetje svoje *alme mater* bali ves čas, še posebno ob silovitih družbenih pretresih, bolj tisti v duhovnih kot v snovnih vedah, bolj generalisti kot utilitaristi in vsekakor bolj vztrajni iskalci resnice kot pragmatični inovatorji tehnike,

kar je dobro dokumentirano. To se dogaja tudi zdaj, le z večjo silovitostjo kot kadar koli v preteklosti. Naziranje tehnoloških deterministov, da pospešena in na trenutke kaotična družbena dinamika preprosto ne prenese ali ne omogoča trdnejših miselnih refleksij, da so neproduktivne, brez substance, neuporabne, vlaganje vanje pa potratno, je močno orožje tistih, ki humanistiki in družboslovju odtegujejo težo. Nevarnost prevlade strojne (uporabniške) logike na splošno, znotraj univerze in celo med nami samimi je realistična. Toda edino prepričljivo orožje zoperstavljanja takšnim naziranjem je prav navidezna slabost – družboslovna refleksija, raziskovalna in izobraževalna. Logika družbenih praks ni logika logikov, je pred desetletji zapisal Pierre Bourdieu. Ta misel jasno izraža naravno potrebo po produkciji družboslovnega znanja in je prepričljiv naboj za nagovor vse bolj sumničavim naročnikom pri pridobivanju družboslovnih raziskav pa tudi pri naslavljanju vse bolj zbeganih bodočih študentov o smislu njihove poklicne poti na Fakulteti za družbene vede.

Jubilejna vznesenost je ob turbulentnih, negotovih družbenih prehodih še bolj na mestu kot v mirnih časih. Vsaj jaz ob pisanju tega zapisa pomislim, da me vse skupaj bolj vznemirja kot pomirja. Ob samoumevnosti rituala spoštljivega priklona vitalnosti fakultete in istovetenja z njo me preveva mešanica tesnobe ob obračunavanju s samim seboj. Bolj se zavedam močne poklicne in osebne formativne vloge na fakulteti. Bolj vsiljeni od zunaj kot lastni dvomi o nekakšni problematičnosti ali celo »čudnosti«¹ FDV-ja kopnijo. Bolj kot obračam, bolj sem prepričan o tem, da ta fakulteta dobro služi okolju, v katero je umeščena. Takšno družboslovje ima prihodnost. Ob tem računam na to, da se bom moral fakulteti bolj oddolžiti in v prihodnje prispevati več kot do zdaj.

Pomen zaupanja med sindemijo

Hajdeja Iglíč

Ta prispevek je zapis predavanja, ki ga je imela avtorica na posvetu, ki ga je organizirala Slovenska akademija znanosti in umetnosti v marcu 2021. Na njem je bilo opozorjeno, da so razsežnosti pandemije že prešle v sindemijo, ki pomeni hkraten obstoj več zdravstvenih problemov. Napovedi o prihodnjem poteku zdravstvene krize so mešane; nekatere izmed njih so optimistične, saj obljublajo čredno imunost do poletja oziroma zgodnje jeseni, druge zadržane zaradi pojavljanja novih oblik koronavirusa. Nabor ukrepov, ki jih imajo države na voljo za obvladovanje epidemije, ostaja bolj ali manj enak, raziskovalci pa so do zdaj opravili številne analize podatkov in modeliranja o tem, kateri ukrepi, s kakšno intenziteto in v kakšni kombinaciji so najuspešnejši in najučinkovitejši. Pri tem se pogosto pozablja na vlogo družbenega konteksta, ki vključuje vse od starostne strukture do vzorcev sociabilnosti, kakovosti javnih institucij in vrednotnih sistemov, saj primanjkuje interdisciplinarnih raziskav.

Epidemija kot sociološki problem

Med epidemijo se spoprijemamo z dvema dobro poznanima sociološkima problemoma: delovanje v negotovi situaciji in ustvarjanje javnega dobrega, katerih rešitev je odvisna od zaupanja. V negotovi situaciji ima večjo težo informacija, ki prihaja od vira, ki mu zaupamo, zato je potrebna visoka stopnja zaupanja v politiko in medicinsko stroko, če želimo, da njihova stališča in predlogi štejejo. Na drugi strani nam medosebno zaupanje pomaga reševati problem ustvarjanja javnega dobrega, ki ga predstavlja epidemiološko varno okolje. Če ne moremo zaupati drugim v naši okolici, da se bodo držali ukrepov, ki so v skupno korist, se jih tudi sami ne bomo, saj so s tem povezani stroški. Ker so ukrepi zares smiselni le takrat, ko se jih drži večina, se lahko kljub vsesplošnemu zavedanju o koristih posameznih ukrepov hitro zgodi, da se jih večina ne drži.

Vpliv zaupanja na uspešnost epidemioloških ukrepov

Raziskave, narejene med epidemijo, so potrdile, da je bil na ravni evropskih držav presežek umrlih v letu 2020 v primerjavi z leti 2016–2019 povezan z institucionalnim (s političnim) in medosebnim zaupanjem (zaupanje v druge ljudi na splošno). Ta presežek je bil najvišji na Poljskem in v Sloveniji, predvsem po zaslugi neobvladovanja epidemije v drugem valu. Kompleksnejše analize nam tudi povedo, da se vpliv zaupanja na uspešno obvladovanje epidemije povečuje z dolgotrajnostjo ukrepov in da ima zaupanje večji vpliv na ukrepe, ki so bolj omejujoči, kot na tiste, ki so manj omejujoči za posameznika. Pri tem vpliv zaupanja ni linearen, ampak raste z višino zaupanja v družbi.

Predhodno zaupanje in možnosti za povečanje zaupanja v epidemiji

Med državami seveda obstajajo velike razlike v stopnji zaupanja, s katero vstopajo v obdobje krize. Nekatere evropske države so vstopile v epidemijo s precej večjimi zalogami zaupanja kot druge; med njimi izstopajo skandinavske države. Slovenija je bila leta 2018 med 29 evropskimi državami šele na 18. mestu glede medosebnega zaupanja in na 22. mestu glede političnega zaupanja, kar je predstavljalo sorazmerno slabo izhodišče za spoprijemanje z epidemijo. Analize prejšnjih kriz – večinoma ekonomskih – so pokazale, da v krizi deluje t. i. spirala (ne)zaupanja, ki pomeni, da med spopadanjem s krizo države z visoko stopnjo predhodnega zaupanja tega še okrepijo, v državah z nizko stopnjo pa se zaupanje še dodatno zmanjšuje. Na drugi strani pa je tudi res, da je v krizi, ki premeša razmerja moči in ustavi rutine vsakdanjega delovanja, okno za spremembe odprto, pri čemer je vse odvisno od kakovosti kriznega upravljanja.

Dinamika odnosa med političnim zaupanjem in epidemijo v Sloveniji

Možnosti za prestop na višjo raven političnega zaupanja se pojavijo predvsem na začetku krize, če odgovornosti zanjo ne nosijo politiki (naravne nesreče, epidemije itn.). Tudi v zdajšnji epidemiji smo sprva v vseh evropskih državah opazili strmo rast zaupanja kot posledico načela »Stopimo skupaj«, ki je v resnici slepo oziroma podarjeno zaupanje politični eliti, ki nas vodi skozi krizo, vendar pa je bila ta sprememba kratkotrajna – trajala je od 3 do 4 tedne. Kljub temu je pomembna, ker predstavlja potencial za dolgotrajnejše spremembe. To je sunek, ki je potreben, da se družba premakne iz ravnovesja nizkega zaupanja.

Do konca prvega vala so se že pojavile razlike med državami – v nekaterih je začetna rast zaupanja vztrajala, v drugih ne. Padec zaupanja je bil v prvem valu predvsem posledica nezadovoljstva z obvladovanjem epidemije. Volilci so

nagrajevali sprejemanje strogih ukrepov, največji padec zaupanja so doživele države s hitro rastjo okužb in z blagimi ukrepi. Tudi v Sloveniji je podpora vladi ostala visoka vse do konca prvega vala; ne nazadnje so bili strogi ukrepi skladno z vrednotami Slovencev, ki v razmerju do svobode zelo visoko cenijo varnost.

V Sloveniji se je velik del pridobljene politične podpore v vmesnem obdobju med prvim in drugim valom izgubil. Bitka za zaupanje je bila čez poletje in zgodaj jeseni izgubljena, saj je v tem času prišlo do ponovnega vzpostavljanja »normalne politike« z običajnimi političnimi konflikti in brez samoomejitve pri promoviranju strankarskih interesov. Treba je vedeti, da premik zaupanja na višjo raven v prvem valu ni bil posledica sprememb v strukturi političnih orientacij v slovenskem volilnem telesu, zato je bilo to zaupanje izjemno krhko.

Slovenija je drugi val pričakala že z znatno nižjim političnim zaupanjem. Za drugi val je značilno, da nima začetnega sunka zaupanja kot prvi val in da so državljani že utrujeni od strogih ukrepov. Vse bolj se kažejo negativne posledice ukrepov na različnih področjih življenja in nezadovoljstvo z njimi narašča. V situaciji nizkega političnega zaupanja in naraščajočega nezadovoljstva z ukrepi je prišlo do skoraj neizbežne politizacije ukrepov. Posledično je bil spopad z epidemijo neuspešen in v Sloveniji smo pristali na samem vrhu med evropskimi državami glede na presežek umrlih.

Kako bomo preživel tretji val? Očitno je, da želi predsednik vlade z nedavnimi pozivi in s posveti prispevati k dvigu kulture zaupanja in sodelovanja v slovenskem političnem prostoru, vendar pa načelne zaveze niso dovolj, saj gre za globlje strukture delovanja slovenske politike. Primarna odgovornost za vzpostavitev sodelovanja je v pogojih nezaupanja vedno na strani tistega, ki ima v rokah vzvode oblasti – torej na strani koalicije. Če naj opozicija z namenom dviga zaupanja v vlado popusti v kritiki njenega dela, mora ta narediti prvi korak v smeri popuščanja in pokazati, da je dejansko pripravljena na samoomejevanje pri zasledovanju svojih političnih interesov. Če bo prevladalo razmišljanje »Kolikor slabše za Slovenijo, toliko bolje za nas« ali pa »Zdravje je treba zavarovati z represijo, ker nikomur ni mogoče zaupati«, smo na slabi poti v tretji val.

Trgi delovne sile in socialna varnost v sodobnih družbah

Miroljub Ignjatović

Trg delovne sile (TDS) kot ena izmed osrednjih institucij sodobne družbe (Jensen 1989) močno vpliva (posebej v času, ko sta zaposlitev ali kakršna koli oblika dela redki dobrini) na oblikovanje družbenih struktur in blaginjo sodobnih družb pa tudi na položaj posameznika v družbi, njegovo socialno varnost, možnost preživetja in na izbiro določenega življenjskega sloga ali habitusa, tako da mu zagotavlja primarni vir dohodka. Med nastankom sodobnih držav blaginje je socialna varnost posameznika v večini evropskih držav temeljila predvsem na standardiziranem TDS, sorazmerno zanesljivem in trajnem delovnem mestu ter dogovoru med socialnimi partnerji (predstavniki delodajalcev, delavcev in države) o enakomerni porazdelitvi tveganj na TDS in skupni skrbi za socialno varnost državljanov.

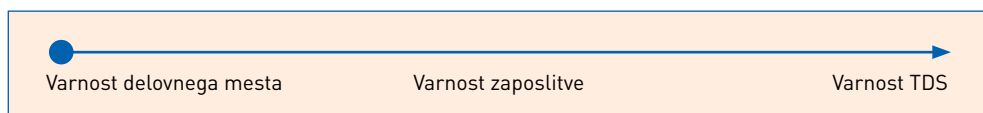
V zadnjih štiridesetih letih smo priča, predvsem zaradi procesov globalizacije in fleksibilizacije, vedno hitrejšemu pretoku in dinamiki na sodobnih TDS, ki vplivata na destandardizacijo in diverzifikacijo položajev posameznikov na TDS in v družbi, ter postopni prerazporeditvi tveganj, povezanih z gospodarsko dejavnostjo v sodobnih družbah. Medtem ko so delodajalci spodbujani k večjim tveganjem pri opravljanju gospodarske dejavnosti, se breme skrbi za socialno varnost vedno bolj prenaša (večinoma neenakomerno) na različne družbene skupine na TDS in v družbi. To se kaže v obliki naraščajoče socialne negotovosti (zmanjšanje različnih oblik varnosti na TDS, glejte Standing 1997, 2011) predvsem za tiste zaposlene v nekaterih prožnih oblikah dela in zaposlovanja ter posledično vse večjega tveganja za prekarizacijo in revščino. Ker sta obe posledici (naraščajoča socialna negotovost in tveganje revščine) povezani z naraščajočim deležem različnih prožnih oblik zaposlitve in dela, se evropski modeli države blaginje oziroma sistemi socialne varnosti lotevajo kompenzacije tveganj z redistribucijo nakopičenega bogastva v družbi, s čimer naj bi se povečala socialna varnost tistih, ki se nahajajo v prožnih zaposlitvah ali v brezposelnosti.

Toda stari sistemi socialne varnosti, ki temeljijo predvsem na standardnem TDS in varnosti delovnih mest (njihovi stabilnosti in trajnosti) ter na zavarovanju za primer brezposelnosti, začenjajo kazati slabosti pri zagotavljanju dostojne socialne varnosti tistim, ki se spoprijemajo s prožnimi oblikami zaposlitve.

Ker sodobni TDS postajajo bolj dinamični in prožnejši, je vedno manjša verjetnost, da bomo lahko obdržali eno delovno mesto dlje časa, s tem pa se povečuje tudi tveganje pri zagotavljanju socialne varnosti. Zato so nekateri strokovnjaki s poudarjanjem koncepta varne prožnosti (Flexicurity) poskušali spodbuditi oblikovalce politik, da pri zagotavljanju socialne varnosti poudarek preusmerijo z varnosti delovnega mesta na varnost zaposlitve, ki je večinoma razumljena kot možnost posameznika, da si zagotovi zaposlitev pri drugem delodajalcu, če izgubi zaposlitev (delovno mesto) pri prvem. Po Auerjevih (2010) besedah se je ta premik zgodil že v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, ko je prvi val fleksibilizacije udaril evropske TDS.

Kot predlaga Auer, pa je pri ustvarjanju novega sistema socialne varnosti, dolgoročno gledano, potreben še en premik: »Odločilen in kritičen premik torej ni od varnosti delovnega mesta k varnosti zaposlitve, ampak k temu, kar bi lahko imenovali varnost TDS. Varnost TDS pomeni, da varnost delavcev na današnjih TDS ne more izhajati samo iz delovnega mesta ali varnosti zaposlitve. Dopolniti jo morajo dodatni nivoji varnosti« (Auer 2010, 381). Z uporabo teorije prehodnega TDS (transitional labour market) Auer predlaga, da bi morala z vidika nadaljnega razvoja TDS in vseživljenjske poklicne poti posameznika varnost TDS zagotavljati varnost ne glede na trenutni položaj posameznika na TDS (zaposlitev, brezposelnost, neaktivnost, usposabljanje, prožne oblike dela).

Graf 1: Evolucija socialne varnosti delavcev na TDS

Takšna preobrazba sistemov socialne varnosti, povezanih s trgom dela, zahteva, kot pravi Schmid (2009a, 12), »ponovno kalibracijo običajnih sistemov socialne varnosti. Pri tem je treba ločiti tri splošne strategije obvladovanja socialnega tveganja: preprečevanje tveganj, ublažitev tveganj in spopadanje s tveganji«. Schmid prav tako predlaga razširitev načela socialnega zavarovanja z brezposelnosti na širši sklop življenjskih tveganj v smislu vzpostavitve sistema življenjskega zavarovanja. »Tak sistem bi temeljil na treh stebrih: prvič, univerzalno jamstvo minimalnega dohodka, ki zagotavlja življenje brez vztrajne revščine; drugič, razširitev zavarovanja za primer brezposelnosti na zaposlitveno zavarovanje; tretjič, zasebni

ali kolektivno izpogajani zavarovalni računi, ki so usmerjeni zlasti na tveganja življenjskega cikla, kot so računi za vseživljenjsko učenje, računi za prihranek časa ali za dopust za nego (otrok ali starejših). Vlade bi se lahko pridružile na različnih ravneh z davčnimi subvencijami, določanjem standardov in s partnerji za sofinanciranje« (Schmid 2009, 22).

Potreba po uvedbi novega sistema socialne varnosti, ki bi posameznikom zagotavljal varnost glede na njihovo dejansko aktivnost na TDS, se povečuje, vendar je težko je napovedati, kako hitro in v kakšni obliki bo prišlo do preobrazbe zdajšnjih sistemov socialne varnosti.

Večgeneracijsko skrbstveno delo srednje generacije

Ana Jagodic

Staranje prebivalstva v poznomodernih družbah vpliva na naraščajočo potrebo po oskrbi starejših in ustvarja skrbstveni deficit, hkrati pa smo priča spremembam v življenjskih potekih, kot je podaljševanje mladosti, ki podaljšujejo delno ali popolno odvisnost mladih od njihovih staršev. Kot posledica demografskih sprememb, družinskih sprememb, sprememb na trgu dela in trendov na področju družbene organizacije skrbi osebe srednje generacije usklajujejo skrb za starše ali druge starejše osebe z zadovoljevanjem skrbstvenih potreb svojih otrok (lahko tudi vnukov), pogosto pa so hkrati še vedno aktivni tudi na trgu dela. V družboslovni literaturi in širše se je za osebe v opisani situaciji uveljavil termin sendvič generacija.

Skrb razumemo kot dejavnost in proces, ki je družbeno, kulturno in politično umeščen, pri čemer se opiramo na teoretski okvir feministične etike skrbi, ki v ospredje postavlja odnosnost in medodvisnost v nasprotju z družbeno normo neodvisnega posameznika. Tekom življenjskih potekov posameznice in posamezniki vstopajo in izstopajo iz različnih skrbstvenih vlog ter so udeleženi v dajanju in prejemanju skrbi, njihove potrebe po skrbi in sposobnosti dajanja skrbi pa se spreminjajo. Skrbstveno delo je lahko bolj ali manj formalizirano, plačano ali neplačano, obsega skrb za otroke, bolne, osebe z ovirami, starejše idr. Je feminizirano ter družbeno in ekonomsko razvrednoteno. Ogromne količine ur neplačanega dela so namenjene skrbi za druge, pri čemer večji delež še vedno predstavlja skrb za otroke. Skrbi za otroke in vnuke pa tudi za starejše družinske člane, sosede ali prijatelje pa v Sloveniji ženske namenijo več ur tedensko kot moški (Eurofound 2018). Ženske, ki opravljajo večgeneracijsko skrbstveno delo, so tej neenaki delitvi skrbstvenega dela še posebej izpostavljene.

Pri raziskovanju izhajamo iz teze, da opravljanje večgeneracijskega skrbstvenega dela in njegovo usklajevanje z morebitno plačano zaposlitvijo za

posameznice srednje generacije predstavlja veliko obremenitev, na kar odločilno vplivata družbena organizacija skrbi in strukturno ukoreninjena spolna delitev dela v zasebnosti. Študije kažejo, da neformalno neplačano skrbstveno delo predstavlja večinski delež skrbi za starejše in osebe z ovirami, pri čemer večji del zagotavljajo (starejše) ženske. Za vpliv obremenjenosti s skrbstvenim delom na življenje neformalnih oskrbovalk in oskrbovalcev je pri tem ključna predvsem intenzivnost skrbstvenega dela. Raziskave izpostavljajo različne posledice obremenjenosti s skrbstvenim delom, vse od vpliva na zdravje, težjega usklajevanja dela in zasebnega življenja, opustitve zaposlitve ali zmanjšanja delovnih ur idr. V Evropski uniji ženske pogosteje kot moški poročajo o težavah z usklajevanjem plačanega dela in odgovornosti, ki so povezane s skrbjo za druge (razlika je še posebej velika pri zaposlenih za polni delovni čas), o težjem usklajevanju plačane zaposlitve in skrbstvenega dela poročajo tudi tisti iz gospodinjstev z najnižjimi dohodki (Eurofound 2018). Pomen ukrepov za lažje usklajevanje poklicnega in zasebnega življenja ter skrbstvenega dela je upoštevan pri skrbi za otroke in pogosto spregledan pri skrbi za starejše. Posameznice in posamezniki, ki usklajujejo večgeneracijsko skrbstveno delo s plačano zaposlitvijo, pa so s tega vidika izpostavljeni še dodatnim obremenitvam.

Na to, koliko ljudi opravlja neformalno skrbstveno delo, vplivata tudi dostopnost in razpoložljivost formalne oskrbe. V tem se v Sloveniji sistema skrbi za otroke in starejše pomembno razlikujeta, saj je skrb za otroke javna, univerzalna in defamilizirana, medtem ko za skrb za starejše velja nasprotno; v smeri od države k družini se premika v smislu storitev in tudi stroškov (Hrženjak 2016). Neurejenost področja skrbi za starejše individualizira stroške oskrbe ter povečuje pritiske na družine in neformalne oskrbovalke ter ima hkrati tudi širše negativne družbene posledice (rast neformalnih trgov in deprofesionalizacija skrbi, problem kakovosti neformalne oskrbe, negativni vplivi na položaj žensk na trgu dela idr.) (Hrženjak 2016). Tudi zato je področju smiselno nameniti več raziskovalne pozornosti.

Spreminjanje vzorcev internacionalizacije

Andreja Jaklič

Vprašanja, zakaj, kako in kdaj na (posamezne) tuje trge so aktualna vedno znova, odgovori nanje pa v vsakem obdobju dobivajo nove razsežnosti. Najpogosteje si jih postavljajo v podjetjih, a tudi druge organizacije in akterji, države in posamezniki si jih v obdobju rastoče digitalizacije zastavljajo vse pogosteje. Strategije internacionalizacije postajajo raznolike in pestre, posebej v majhnih državah, v katerih internacionalizacija pogosto pomeni ne le način rasti, ampak celo pogoj za preživetje in obstoj.

Rast podjetij je (ne glede na njihovo velikost) v majhnih gospodarstvih močno odvisna od njihove sposobnosti za internacionalizacijo, dostopa do virov iz tujine in vključevanja v globalne verige vrednosti. Hitra rast je pogosto povezana z vse večjo potrebo po koordinaciji in nadzoru ter ustanavljanju lastnih verig vrednosti. Hitre spremembe v globalnem (in tudi regionalnem okolju) in konkurenca iz hitrorastočih gospodarstev spreminjajo tudi vzorce internacionalizacije. Internacionalizacija po korakih, od bližnjega do bolj oddaljenih trgov, postopno lansiranje posameznih produktov ali storitev ali poslovnih funkcij – kot jo teoretsko opisuje uppsalski stopenjski model internacionalizacije – se v zadnjih treh desetletjih vse bolj dopolnjuje z modelom »rojenih multinacionalk« in digitalno rojenih globalnih podjetij. Ta podjetja zaznamujejo: hitra rast prihodkov od prodaje na tujih trgih (že od ustanovitve naprej), pomembna tržna moč v globalnih nišah ter zelo agilno in inovativno prilagajanje tržnim priložnostim. V zadnjem času pa je ta izrazito podjetniški in proaktivni pristop dopolnjen z aktivnim iskanjem priložnosti ter s prevzemanjem in z upravljanjem tveganj, ki presega samo diverzifikacijo več različnih tujih trgov. Strateška logika ekonomij obsega in akumulacije znanja – značilna za uppsalski model – je nadomeščena z logiko iskanja sinergij ter ekonomij skupne proizvodnje in razdelitve, kar omogoča hitrejšo in/ali trajnejšo rast podjetij. Take okoliščine zahtevajo oblikovanje kompleksnejših strategij internacionalizacije, ki

vključujejo ne le diverzifikacije tujih trgov, ampak sočasno vstopanje na več tujih trgov, sočasno uporabo različnih načinov vstopa na tuje trge ter sočasno lansiranje širših (celovitejših) portfeljev izdelkov in storitev. Kompleksne strategije internacionalizacije zahtevajo več znanja in večjo usposobljenost menedžmenta, dobro pripravo ter pogosto tudi drugačne poslovne modele in zahtevnejšo koordinacijo aktivnosti. V obdobju rastoče digitalizacije, ko so ambiciozne strategije internacionalizacije lahko izvedene tudi s kliki iz domače pisarne, je zavedanje o pomenu, strategijah in o učinkih internacionalizacije še pomembnejše.

Pojav novih kompleksnih strategij se zrcali v spremenjenih vzorcih internacionalizacije, ki poteka v valovih – pri širitvah in umikih s tujih trgov. V nekdanjih tranzicijskih državah, ki so se internacionalizirala z zamikom, so ti valovi in spreminjanje strategij dobro vidni (Jaklič in Svetličič 2018; Jaklič idr. 2020). Ker novi vzorci internacionalizacije ter sposobnost nastajanja novih izvoznikov in novih multinacionalk močno vplivajo na blaginjo in rast gospodarstev, države nenehno razvijajo in krepijo podporne ukrepe, podjetja pa so na njihove spodbude in kakovost domačega poslovnega okolja vse bolj pozorna. V vseh državah je večina podjetij usmerjena v poslovanje na domačem trgu, je pa v majhnih državah delež izvoznikov v podjetniškem sektorju večji kot v velikih državah (v Sloveniji je takih podjetij skoraj 30 %) in tudi med novonastalimi podjetji je delež izvoznikov večji. Zelo pomembne pa so tudi druge oblike mednarodnega poslovanja, kot so pogodbene oblike in strateška partnerstva ter neposredna prisotnost s tujimi neposrednimi investicijami. Slovenija (83 % izvoza blaga in storitev v BDP) velja za močno izvozno usmerjeno gospodarstvo, po deležu tujih investicij pa za razvitimi gospodarstvi zaostaja pri vhodnih in izhodnih neposrednih investicijah. Slovenske multinacionalke, čeprav jih je v slovenskem podjetniškem sektorju le za ščep (manj kot 2 % podjetij v podjetniškem sektorju), zagotavljajo velik delež (prek 30 %) zaposlenosti, dodane vrednosti in (skoraj 50 %) izvoza. So pa neposredne investicije v tujini bistvenega pomena za vključevanje v globalne verige vrednosti, kjer je Slovenija močno integrirana, in vpetost posebej v sektorju predelovalne industrije povečuje (Jaklič, Stare in Knez 2020). S stopnjo internacionalizacije podjetij sta povezani njihova produktivnost in inovativnost. V tej povezavi je prisotna obratna vzročnost; običajno so produktivnejša in inovativnejša podjetja tista, ki se odločijo za poslovanje na mednarodnih trgih (kar v teoriji imenujemo proces samoizbire), prisotnost na tujih trgih pa njihovo produktivnost in inovativnost dodatno spodbuja in pospešuje, ker so blizu kupcem, konkurentom, drugim partnerjem in se lahko hitro odzivajo. Tudi v obdobju po pandemiji covid-19 nam zadnje raziskave (opravljene med podjetji s tujim kapitalom (Jaklič in Koleša 2020) in slovenskimi izvozniki (Jaklič in Burger 2020) kažejo, da se internacionalizirana podjetja prilagajajo hitreje in so odpornejša.

Izzivi raziskovanja (in doživljanja) civilno-vojaških odnosov na FDV

Ljubica Jelušič

Med vedami, ki so se v preteklih šestdesetih letih razvile na FDV, je tudi obramboslovje. V zgodovini preučevanja varnostnih vprašanj je bilo vedno prisotno oporečništvo, v družboslovju in humanistiki bistveno močnejše kot v naravoslovju in tehniki. Gotovo je bilo pred 45 leti, ko je bil uveden študij obramboslovja na takratni FSPN, veliko dvomov in nasprotovanja glede tovrstnega študija, pa vendar so bili tudi staroste FSPN, kot so: Vlado Benko, Zdenko Roter in Stane Južnič, ki so podprli zamisel o umestitvi takšnega študija na področje družboslovja. Zdi se, da so, vsi trije partizani, med prvimi dojeli, da je državotvorne ideje o samostojni Sloveniji mogoče uresničevati le z lastno obrambno in vojaško inteligenco. Posebnost študija in raziskovanja je bila vedno v bolj ali manj vidnem konfliktu med civilnim in vojaškim – med izobraževanjem civilnih strokovnjakov za obrambne in varnostne zadeve ter izobraževanjem vojaških strokovnjakov; med raziskovanjem civilne obrambe, zaščite in reševanja, mednarodne varnosti ter raziskovanjem vojske.

Sam študij je bil že na začetku razpet med vedami, ki jih je razvijala FSPN, ter zahtevami po precej bolj vojaškem načinu in vsebini šolanja, ki so prihajale iz beograjskih centrov izobraževalne in obrambne politike. Uravnoveženje vseh zahtev je bilo zaupano mlademu, v Ameriki in drugod po svetu šolanemu sociologu in politologu Antonu Beblerju. Učiteljski zbor so sestavljali profesorji FSPN, častniki JLA slovenskega rodu ter strokovnjaki iz slovenske obrambne in varnostne prakse. Zavedajoč se nujnosti raziskovalnega dela za vsako univerzitetno disciplino, je Bebler osnoval prvi obramboslovni raziskovalni projekt o odnosu slovenske mladine do vojaških in obrambnih poklicev. V njem smo preučevali javnost, mladino in njihova stališča (kjer je bilo vedno čutiti odpor do vojaštva), ne pa vojske. Ta projekt je bil longitudinalne narave, preživel je osamosvojitve, izvajali smo ga precej redno, navadno vsaka tri leta, nazadnje leta 2006. V letih

od 1984 naprej, ko so komunikolog France Vreg in drugi na FSPN pripeljali obsežen vsejugoslovanski projekt o pripravljenosti družbe in političnega sistema na varnost države, smo lahko raziskovali okolje vojaške organizacije, ne pa njene notranjosti, v kateri so se v resnici skrivali razlogi za odpor proti vojaštvu. V dihotomiji civilno-vojaških odnosov smo torej kopičili spoznanja o civilnih pogledih na vojaštvo, medtem ko znotraj vojske raziskovalci iz civilnih institucij nismo smeli raziskovati.

Študij obramboslovja, katerega ime je oblikoval jezikoslovec Tomo Korošec in ki je desetletja dolgo študentom privzgaljal skrben odnos do slovenskega vojaškega izrazja, ni bil le kovačnica univerzitetnih znanj in raziskav, ampak je izšolal tudi družbeno vplivno skupino mladih, ki so obrambni sistem hoteli spreminjati v smeri bližje civilnemu okolju (podružbljanje obrambe se je temu reklo usodnega leta 1984). Ob razpadu Jugoslavije so bili nekateri obramboslovci na čelu procesa vojaškega osamosvajanja Slovenije.

Za nas, raziskovalce, je bilo osamosvajanje države poseben izziv. Dobili smo nalogo preučiti, ali so rezervni častniki iz civilnih poklicev pripravljene vstopiti v službo v morebitno prihodnjo slovensko vojsko. Povabljeni smo bili k pisanju prvih strateških nacionalnovarnostnih dokumentov države. Med desetdnevno vojno smo razvili raziskavo odnosa pripadnikov Teritorialne obrambe do vojne in jo izvedli v septembru 1991 z anketo, poslano že demobiliziranim borcem po pošti. Seznam borcev nam je pomagalo sestaviti vojaško vodstvo TO. Mislili smo, da so se nam odprla vrata v raziskovanje vojske od znotraj. Pa smo se ušteli. Na dveh frontah. Na matični fakulteti, ki se je preimenovala v FDV, smo izgubili samostojen vzgojno-izobraževalni program (VIP) in bili pripeti na politologijo, čeprav smo bili raziskovalno bolj navezani na sociološke metode raziskovanja. Še danes se v mednarodnem znanstvenem polju večinoma prepoznavamo v krogih vojaške sociologije. Iz študijskega programa so skoraj v celoti izginile vojaške vsebine. V obrambnem sistemu pa smo znova ostali pred vrati in tako še naprej kopičili svoje raziskave na civilni strani civilno-vojaških odnosov, zaščite in reševanja ob naravnih in drugih nesrečah (Marjan Malešič) ter mednarodne varnosti (Anton Grizold). Takrat smo se prvič uprli načrtu po ustanovitvi vojaške akademije znotraj vojaškega sistema, saj smo zagovarjali, da je treba vojaške strokovnjake izobraževati v odprtem javnem in avtonomnem univerzitetnem sistemu ter tako združevati vsa znanja različnih ved slovenskih univerz pri razvoju vojaške znanosti, hkrati pa ohranjati samostojno in kritično mišljenje diplomantov.

Vstopanje Slovenije v zvezo Nato je za obramboslovce prineslo nove izzive. Na čelu obrambnega resorja so bili v najbolj kritičnih letih vstopanja (2000–2004) obramboslovci (Anton Grizold, Ladislav Lipič in drugi), v civilnem okolju pa smo prav obramboslovci vstop v Nato najbolj strokovno utemeljevali. Članstvo v Natu je z zahtevo po novem načinu prikazovanja obrambnih

izdatkov pripomoglo k določitvi deleža sredstev za obrambne raziskave in razvoj. V času 2002–2012 so se razmahnili ciljni raziskovalni programi »Znanje za varnost in mir«, v katerih se je oblikovala raziskovalna skupnost vsaj 400 strokovnjakov po vseh slovenskih raziskovalnih ustanovah, ki so bili sposobni prispevati k razvoju vojske, obrambe ter zaščite in reševanja. V tem obdobju smo raziskovalci različnih profilov in strok lahko zelo široko raziskovali ne le **za** potrebe vojaške organizacije, ampak tudi **znotraj nje**. Na izobraževalnem področju je bilo z bolonjsko reformo na FDV znova uvedenega več vojaškega znanja – vojaški modul (poleg splošnega) na obramboslovju. Sodelovalno vzdušje na raziskovalnem in pedagoškem področju se je po letu 2012 razblinilo. Vojaški sistem se je otepal raziskovanja (in diplomantov obramboslovja) in se tudi z vidika odnosa do okolja vse bolj zapiral vase. Z raziskovalnim projektom o vojaških družinah (pod vodstvom obramboslovke Janje Vuga Beršnak ter z multidisciplinarno ekipo obramboslovcev, sociologov, psihologov) bomo v letih 2019–2022 mogoče ponovno vzpostavili vključujoče odnose s Slovensko vojsko. Na to, da bi se diplomanti obramboslovja lahko spet številčneje zaposlovali v obrambnem sistemu in SV, pa še čakamo.

FSPN: osvajanje moške trdnjave

Maca Jogan

8. junija 2021 bo minilo 56 let, odkar zahajam v prostore te akademske troedine ustanove: VŠPV, FSPN, FDV. Ob njeni 60-letnici sem se odločila, da za zbornik napišem prispevek, ki sodi v njeno zgodovino. Tem bi lahko bilo zelo veliko, vendar sem se spomnila na eno, ki je zgodovinsko zanimiva in še vedno vredna pozornosti z vidika samega vsebinskega preobražanja družbenih znanosti pa tudi glede na sestavo raziskovalnega in pedagoškega osebja v začetnih desetletjih.

Visoka šola za politične vede, pozneje FSPN in zadnjih trideset let FDV je bila ustanovljena v času, ko je bila hierarhično nezamenljiva vloga moškega in ženskega spola v množični zavesti po vsem svetu še precej čvrsto zakoreninjena in ko je bilo še prevladujoče prepričanje, da je pravo mesto podrejenih žensk označeno s tremi črkami: KKK (izvirno: Kinder, Küche, Kirche; slovensko: otroci, kuhinja, cerkev), »naravno« mesto prvega spola pa tudi s tremi – a drugačnimi – črkami: WWW (izvirno: Wirtschaft, Wissenschaft, Weltpolitik; gospodarstvo, znanost, svetovna politika). Spolna določenost zadnjih treh W-jev je bila takrat še čvrsta in vsestransko varovana, čeprav so se že v svetovnem okviru (OZN) pojavljale zahteve po odpravljanju diskriminacije žensk in izenačevanju možnosti osebnega razvoja za oba spola na vseh področjih.

VŠPV je začela delovati, ko je bila znanost izrazito »moška trdnjava«, šest desetletij po tem, ko so se ženske v takratni avstro-ogrski monarhiji sploh smele vpisovati na univerzo, in petnajst let po ustavni določitvi enakopravnosti spolov v Ljudski republiki Sloveniji (kot sestavini FLRJ). Razkrivanje »male-dominated« znanosti se je začelo pozneje, odkrito izpostavljanje njene moško vladajoče temeljne spoznavno-teoretske zasnovanosti pa je stopilo v ospredje znanstvenih razprav v osemdesetih letih 20. stoletja. Po zaslugi OZN, ki je razglasila najprej leto (1975), potem prvo desetletje za ženske (1976–1985), in glede na nedvoumno ideološko podpiranje načela enako(pravno)sti ter množičnega vstopa

žensk na univerzo je v slovenski družbi dejansko življenje predstavljalo izziv za tradicionalno znanost. Ta je (bila) ena sama, »ali pa je ni«, kot sem večkrat slišala odločne ugledne znanstvenike; in v takšni znanosti ni (bilo) prostora za »ženske teme«. Sploh pa se podrejenosti žensk »ne da dokazati z nobeno znanostjo in z nobenimi znanstvenimi dokazi«, kot je (na pogovoru v *Naši ženi* ob članku So moški zatirani) 10. oktobra 1984 zatrjeval zelo ugleden doktor medicinskih znanosti; bil je eden od skupine uglednih, ki so želeli »modro« razpravo, vendar so kar ponoreli, ko sem omenila, da so z odpravljanjem podrejenega položaja žensk moški ob nekatere privilegije.

Takšen je bil »duh časa« v znanosti skoraj četrto stoletja po ustanovitvi VŠPV (od 1970) FSPN, ki pa še ni čisto brez ostanka zapustil modernih zgradb FDV, kot mi je pred dnevi omenila ugledna znanstvenica, profesorica na tej članici UL, ko sem ji omenila, da bom napisala nekaj o težavnem vstopanju in čvrsti obrambi te moške trdnjave. V nadaljevanju bom na podlagi svojih dnevniških zapiskov in pristnih virov predstavila samo en primer mukotrpnega prepričevanja in počasnega odpiranja »glavnih vrat« v trdnjavo FSPN: določanje glavne teme za večdisciplinarno znanstveno-strokovno srečanje Zihherlovi dnevi (ZD) v letu 1984.

Poročilo o uspešnem srečanju v Škofji Loki (25. in 26. oktobra 1984, okoli 160 udeleženi) že v prvi povedi nakazuje, da odločitev za vsebino ZD ni bila preprosta: *Po dolgotrajnem utemeljevanju smotrnosti in po odločni zavrnitvi predloga, da bi se celovito obravnavalo vprašanje emancipacije žensk, je bila sprejeta tema 6. Zihherlovih dnevov: Emancipacija v jugoslovanski družbi – protislovja in problemi* (Jogan 1984, 1292). O tem, kako je potekalo »utemeljevanje smotrnosti«, pa kažejo odlomki iz dnevnika.

Ob koncu vsakega srečanja je bila navada, da je bila napovedana (okvirna) tema naslednjega srečanja. Leta 1983 se je dvodnevno srečanje končalo **21. oktobra**, ko sem zapisala: *Zjutraj sem dokončno oblikovala predlog teme (Osvobajanje človeka, posebej osvobajanje žensk). Z avtobusom sem se odpeljala v ŠL, tu smo ob 8.45 začeli delom v skupinah (do 11.30). / ... / Hoteli so končati, a sem prosila za dve minuti in spregovorila o predlogu teme. Večina me je podprla, tam ni bilo nič posebej rečenega (pravzaprav razvrednoteno).*

26. oktobra 1983: Tri ure sem bila popoldne ne seji PZZ. /... / *Proti koncu seje je dekan predlagal, da bi prijavljali teme za ZD 1984. Ponovno sem bila diskvalificirana; poudarila sem, da sem temo že povedala in utemeljila v Škofji Loki. Prava svinjarija. Nesramno in prikrito rovarjenje. Nestrinjanje s temo. Ima me, da bi vse skupaj objavila. M. je predlagala, da bi zbirala podpise.*

8. november 1983 je bila seja pripravljalnega odbora za ZD 1984: *Ob temi za leto 1984 se je spet ponovilo isto kot na PZZ ali na samem posvetu v ŠL. Bila sem sita vsega (kajti M. je podala predlog z dvajsetimi podpisi), zato sem povedala, da štirikrat ne bom lajala v luno, da je bilo kršeno dostojanstvo mene kot človeka in da se ne bom potegovala*

za nič več. Seveda so se izgovarjali, da sem preobčutljiva. Nazadnje smo nekako prišli do predloga teme *Procesi emancipacije v jugoslovanski družbi*.

5. december 1983: *Ob 17. uri sem končala uvodno misel za ZD 1984. /.../ Prav od-dahnila sem si, saj sem se res potrudila. Zdi se mi pa, da dejansko ni slabo napisano.*

22. december: *Ob 12. uri sem šla na svet FSPN. Moja tema o emancipaciji je bila problematizirana. Š. K. niti prebral ni – to se je videlo – prav nesramno. Moram dodati, da sem na koncu izrazila misel: če bi kakšen moški kolega predlagal to temo, bi bila gotovo že davno sprejeta. Pa se je oglasil mlajši kolega: *Saj noben moški ne bi predlagal te teme.**

In za konec: v letu 2021 bi se našlo več pripadnikov prvega spola, ki bi to storili po lastni izbiri.

Evropska (ne)varnost

Jelena Juvan

Čeprav se je s koncem hladne vojne, predvsem pa z razpadom nekdanjih socialističnih držav, kot sta bili Sovjetska zveza in Jugoslavija, ter koncem obo-roženih spopadov, ki so izbruhnili na njihovih pogoriščih, zdelo, da za evropsko celino prihaja obdobje daljšega miru in stabilnosti, pa dogodki zadnjega desetletja kažejo, da to ni tako. Svet se v zadnjem desetletju spreminja z nepričakovano hitrostjo, in tisto, kar se nam je še nekaj let nazaj zdelo nemogoče ali pa da je prej stvar znanstvene fantastike, je danes naša realnost. Ne samo to, svet postaja vedno manjši, in mogoče se celo zdi, da dogodki na drugem koncu zemljine poloble lahko sprožijo neverjetno sosledje dogodkov.

Če smo med hladno vojno kot največjo grožnjo evropski varnosti lahko identificirali vojaško grožnjo »z Vzhoda« oz. vojaški spopad med proameriškim Zahodom in prosovjetskim Vzhodom, pa so v zadnjih desetletjih vojaške grožnje izrinile druge oblike groženj. Prispevek bo ponudil oris groženj evropski varnosti, na katere je treba opozoriti, predvsem pa se na njih ne sme pozabiti. Tudi če se trenutno (prispevek je bil pisan februarja 2021, op. a.) Evropa in svet nahajata v največji zdravstveni krizi sodobne človeške zgodovine, pa ne smemo zanemariti drugih oblik groženj.

Prva skupina groženj zajema **oborožene spopade** v Evropi ali njeni neposredni soseščini. Oboroženi spopadi med državami članicami so res malo verjetni, pa vendar je tisto, kar Evropo najbolj ogroža, dejansko nesposobnost in nepripravljenost držav članic, da kolektivno nastopajo proti zunanjim grožnjam. Z rusko aneksijo Krimskega polotoka leta 2014 in s poznejšim dlje časa trajajočim oboroženim spopadom v Ukrajini se je za Evropo končalo obdobje sorazmernega miru in varnosti, predvsem pa je bilo konec prepričanja, da so vojne in oboroženi spopadi na evropskem ozemlju oz. v njegovi neposredni bližini stvar preteklosti. V to skupino groženj sodijo tudi odloženi konflikti (npr. Bosna in Hercegovina), ki

so bili sicer rešeni, pa vendar se je ta rešitev izkazala kot neprimerna; zamrznjeni konflikti, ki dejansko nikoli niso bili rešeni, ampak samo ohranjajo status *quo* (npr. Severni Ciper, Kosovo, Južna Osetija, Abhazija) in latentni konflikti (Baski v Španiji, Severna Irska).

Poleg oboroženih spopadov na evropskih tleh ali njenih zunanjih mejah je nedvomno med sodobne varnostne izzive, s katerimi se spoprijema Evropa danes, mogoče umestiti tudi oborožene spopade, ki sicer ne potekajo neposredno v evropski soseščini, pa vendar učinki in posledice prehajajo tudi na evropsko ozemlje. Kot najočitnejši učinek teh oboroženih spopadov zunaj je Evropa doživela migrantsko krizo, ki je vrhunec doživela v letih 2015 in 2016 in ki se še vedno dogaja v nekoliko manjšem obsegu. Sodobne grožnje so kompleksnejše, povzročajo čezmejne učinke, ne dotikajo se samo ene države ali enega zunanje-političnega akterja.

Tudi **grožnja mednarodnega terorizma** in radikalnih skupin je še vedno zelo živa, na kar nakazujejo dogodki v Nemčiji, Franciji in v Avstriji jeseni 2020. Naslednja skupina groženj so **kibernetske grožnje**, ki so zaradi pandemije virusa covid-19 in ukrepov za preprečevanje njegovega širjenja dobile krila. Kibernetski terorizem predstavlja enega največjih sodobnih izzivov, s katerim se srečujeta strokovna in politična javnost. Razvoj informatike in informacijsko-komunikacijskih tehnologij je pripeljal do vsakodnevnega dela uporabnikov v kibernetskem prostoru in kritične odvisnosti sodobnega človeka od omenjenih tehnologij ter vsebin. Ker se je veliko dejavnosti preneslo iz resničnega sveta v kibernetski prostor, v letu 2020 je to postalo še izrazitejše, se je temu prilagodila tudi kriminaliteta. Pri tem je posebej treba omeniti ogroženost kritične infrastrukture, od katere je odvisno preživetje družbe ali države.

Naslednja skupina so **okoljske grožnje**. Sestavni del okoljske varnosti oz. podskupina okoljskih groženj, ki so lahko posledica podnebnih sprememb ali pa naravnih procesov (kot so npr. potresi), so **naravne nesreče**. Te niso nekaj novega, pa vendar se od začetka tisočletja povečujejo njihova pogostost, obseg in intenziteta. Nesreče so vedno bolj katastrofalne, povzročajo večjo gmotno škodo in večje število človeških žrtev.

Svetovna zdravstvena organizacija je že leta 2017 opozarjala, da je naslednja svetovna **pandemija** neizogibna in da imajo pandemije sekundarne učinke, saj ne vplivajo samo na zdravje ljudi, ampak lahko povzročijo tudi hude gospodarske, politične in socialne motnje.

Na nekatere varnostne grožnje, s katerimi se danes spoprijema EU, ni mogoče učinkovito odgovoriti z obstoječimi mehanizmi, na kar nakazuje tudi že več let trajajoča migrantska problematika. Sodobni koncept je varnosti kompleksen koncept, ki zahteva tudi celovit in kompleksnejši pristop. Ključ do uspeha pa nedvomno leži v povezovanju vseh dimenzij in okrepljenem sodelovanju med državami članicami EU.

Lepa beseda lepo mesto najde?

Monika Kalin Golob

Stilistika ima korenine v antični retoriki. Čeprav je bila retorika kot veda sprva povezana z veščino govora, že Aristotel v Poetiki, pozneje pa tudi v Retoriki navaja možnosti govorniškega okrasja v literaturi, torej zapisani besedi. Vse od začetkov se iz retorike v različnih obdobjih povzema tudi nauk o treh stilih: visokem (vzvišenem), srednjem (umirjenem) in nizkem (enostavnem). Vsak izmed njih ima po antični retoriki značilna jezikovna sredstva, različne žanre in različen kontekst ustrezne rabe. Vsakega izmed njih je mogoče tudi zlorabiti ali »uporabiti zunaj sezone«, kot naj bi svoje učence poučeval Aristotel (Horner 1988).

Na fakulteti se s stilistiko raziskovalno in pedagoško ukvarjam skoraj trideset let. Vedno znova se vračam k izhodišču: stilistika je disciplina, ki preučuje rezultat izbora jezikovnih sredstev glede na namen in učinek sporočila, zato nam antična delitev na tri stile pomaga pri številnih ponazoritvah (ne)učinkovitosti in (ne)ustreznosti izbranega jezikovnega sredstva, v zadnjih 20 letih intenzivno predvsem pri obravnavi razžalitev in sovražnega govora.

Jezikoslovna stilistika obravnava stil kot zmožnost posameznikove namerne izbire in urejanja jezikovnih sredstev, ki tvorijo konkretno besedilo (Čechová 1997, 9; Korošec 1998, 8). Dejstvo, da obstaja izbira, predpostavlja obstoj jezikovnih sredstev, ki so si med seboj v bistvu enaka, vendar se razlikujejo v nekaterih drugotnih značilnostih, predvsem konotacijah. Stil je torej rezultat izbire med možnostmi (Verdonk 2002, 6). Ta izbira med možnostmi je povezana z avtorjevim hotenjem in okoliščinami sporočanja. Stilno učinkovanje pa je odvisno predvsem od drugega pola sporočanje verige: od prejemnika sporočila. Jezikoslovna stilistika govori o dveh možnostih opisovanja stilnega učinkovanja: o posplošenih ocenah stilnega učinka (tema in jezikovna izbira sta/nista (dobro) usklajeni) ali pa v ospredje postavlja naslovnikove ocene tega, katere namere je pripisal tvorcu besedila (Sandig 1986, 64–80). Paleta ocen je neizmerna; na enem polu imamo

neekspresivno (strokovno), na drugem ekspresivno (čustveno), tako da se ocene nizajo od prazno, hladno, nevtralnno, abotno do melanholično, vedro, agresivno (Sandig n. d., 78).

Stilno učinkovanje je eno temeljnih jezikoslovčevih zanimanj. Tisto, kar je jezikovni enoti dodano ob goli informaciji, je v ospredju jezikoslovnostilističnega preučevanja. Stilnega pomena pa ne moremo razpoznati eksplicitno prek semantičnih sredstev, saj je ustvarjen implicitno. Ali kot navaja Franck (v Sandig 1986, 131): za stilni pomen ni bistvena stvarna vsebina, torej ne ‚KAJ‘, ampak ‚KAKO‘. Gre za NAČIN izražanja.

Način izražanja v sodobni družbi potrebuje osvežitev osnovnega antičnega znanja, saj javna beseda v nizkem stilu vulgarizira javni prostor in krepi sovražnost v družbi. (Ostra) kritika je mogoča brez izbire nizkega stila, tako da vsakomur zagotavlja pravico do časti in dobrega imena. Z rabo nizkih jezikovnih sredstev, kamor sodijo med drugim vulgarizmi, psovke, žalitve, zaničljivi in slabšalni leksemi pa tudi laži, družbo spreminjamo v nestrpno skupnost, v kateri kultura javne besede postaja nepomembna, zato je v njej težko živeti.

Ars bene dicendi, umetnost dobrega govorjenja, je bila v antiki glavni pogoj za uspeh v javnem življenju. *Bene* v Kvintilijanovi retorični šoli eksplicitno pomeni tudi moralnost govornika: popoln govornik mora biti predvsem dober človek (Visočnik 2019, 843). Stilne kvalitete dobrega govora so gradile prepričljivost govorca: jasnost, razumljivost, estetske prvine, ustreznost okoliščinam, tvorcu in naslovniku. Danes zmaguje nasprotno: napadalni populistični diskurz, ki za diskreditacijo nasprotnika ne izbira (jezikovnih) sredstev: kako nizko je še mogoče? Če je bil v antiki nizki stil predviden za ljudsko govorico ter je žanrsko pripadal komediji in satiri iz izbiri (nižje) pogovornega jezika, danes s svojo pogostostjo normalizira politični in javni prostor. Iz stilistike vemo, da se s pogosto rabo jezikovna sredstva razaktualizirajo, izgubijo svojo stilno opaznost in postanejo običajna. Toleranca do tovrstnega izražanja se potem s frekvenco rabe večja. Ne čudimo se mu več, postane pričakovano, del političnega posla, pač. Ker zadnje mesece pogosto razmišljam o tem, da se slabe reči godijo, ko pošteni ljudje obmolkejo, želim ob 60. rojstnem dnevu fakultete opozoriti, da so besede pomembne, da njihova izbira soustvarja družbeni in kulturni prostor, da izbire tvorijo klimo našega sobivanja. Najprej na fakulteti, nato v družbi na splošno.

Ars bene dicendi torej omogoča *ars bene vivendi*. Ni človeka vrednega življenja brez našega prizadevanja k dobremu, boljšemu, kultiviranemu: in s kultivirano besedo, z jezikom lahko prispevamo k izboljšanju družbene klime, tudi tako, da reagiramo na nesprejemljivosti nizkega stila. Tako v življenju kot v jeziku velja: vedno obstaja možnost izbire.

(Ne)priročnost individualizacije družbenih problemov

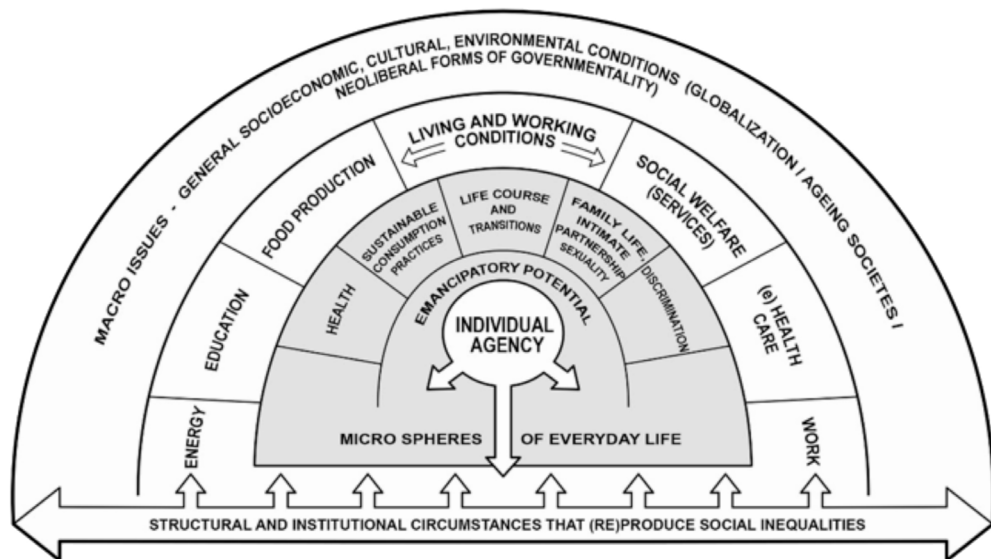
Tanja Kamin

Na Centru za socialno psihologijo (CSP), pod okriljem katerega na FDV raziskovalno delujem, raziskovalke in pedagoginje nismo samo v službi svoje institucije, ampak smo tudi posameznice, ki se trudimo angažirano skrbeti za dobrobit svoje ožje in širše družbene skupnosti. Verjetno raziskovalna zavezanost študijam vsakdanjega življenja (in emancipatornim potencialom ljudi), ki jim je v slovenskem prostoru od leta 1994 oral ledino prav CSP, z njegovo ustanoviteljico Mirjano Ule na čelu, še nikoli ni bila tako aktualna kot danes, ko vse več politik in iniciativ upe za družbene spremembe usmerja v sfero vsakdanjega življenja. Družbeni problemi, s katerimi se spoprijemamo in ki jih na svojih kožah najbolj občutijo na družbeni rob pritisnjeni prebivalci našega planeta, pa zahtevajo raziskovalne pristope (in intervencije), ki se zavzemajo za socialno in politično pravičnost, in sicer tudi takrat, ko razmišljamo o potrebnih individualnih vedenjskih spremembah.

V CSP smo kritični do pristopov in politik, ki individualizirajo družbene probleme in pričakujejo, da bodo ljudje sami blažili, če že ne reševali problemov, ki se (po)ustvarjajo na različnih življenjskih področjih in na različnih družbenih ravneh, kot prikazuje spodnja shema raziskovalnih področjih CSP.

Vrsto let se raziskovalno ukvarjam s pristopi za doseganje družbenih sprememb, predvsem na polju zdravja, prehranskih praks in trajnostne potrošnje (zadnja leta tudi na področju energetike). Med njimi iščem take, ki so kar se da skladni z razumevanjem človekovega vedenja v njegovi socialno-psihološki kompleksnosti, so usmerjeni k posamezniku in posameznici ter njunim možnostim za delovanje.

Opažam, da veliko iniciativ za spremembe premalo temelji na vključevanju državljanov in zahtevah za občutne sistemske (okoljske) spremembe, ampak se naslanja na potrošnike, ki naj bi v sferah potrošnje spremenili svoje navade v

Shema: Raziskovalna področja CSP

smer večje okoljske vzdržnosti in lastne vzdržljivosti. Tako naj bi ljudje spremenili svoje prehranjevalne navade in prekopili na beljakovinske nadomestke živalskih proteinov, zamenjali svojo oskrbo z električno energijo z neogljčno, kupovali brez embalaže, omejili potovanja, si kupili naprave za samosledenje, redno šteli zaužite kalorije in spremljali napredek v svoji psihofizični vzdržljivosti itn. Ideje o družbenih spremembah, ki temeljijo predvsem na potrošniški mobilizaciji v smeri spremenjenih individualnih potrošnih praks, so ne le naivne, ampak za reševanje resnih družbenih problemov tudi škodljive. Naivne so zato, ker se navadno ne potrudijo razumeti, da sta občutek moči in motivacija za delovanje vsakega človeka vedno rezultat njegove ali njene interakcije s svojim okoljem, z življenjskimi pogoji, s strukturnimi okoliščinami pa tudi z vrednotno usmeritvijo družbe. Naivne so tudi zato, ker njihove intervencije pogosto temeljijo na predpostavki, da se ljudje ne vedejo skladno s priporočili, zato ker so neinformirani ali imajo premalo znanja. Tako jih veliko prepričuje že prepričane, ker so v kratkoročno usmerjenih kampanjah ti lažje dosegljivi, vse druge pa puščajo daleč zadaj; nemalokrat jih, ker zaradi različnih razlogov ne zmorejo delovati skladno s priporočili, spodbudijo na okope zanikanja problema, kar pa je za učinkovito naslavljanje družbenih problemov škodljivo. Ob podnebni spremembi, na primer, je gotovo prepočasno. Global Footprint Network nas namreč opozarja, da zaradi naraščajočih svetovnih pritiskov na ekosisteme vsako leto dan »izpraznjene ekološke blagajne« (Earth Overshoot Day) (izračunan tako, da delimo svetovno biokapaciteto [količino ustvarjenih naravnih virov v letu] s svetovnim ogljičnim odtisom [človeška poraba naravnih virov v letu] in pomnožimo s 365) zaznamujemo od dva

do tri dni bolj zgodaj, z izjemo lanskega ‚koronaleta‘, ko so se proizvodnja, potrošnja in mobilni tokovi za en čas ustavili. Okoljske krize se poglobljajo, z **‚življenjem na kredit‘** pa se bodo zaostrovale tudi druge, zato bo brez korenitih sistemskih sprememb tudi individualno sledenje vedno novim priporočilom za spremembo navad in življenjskih stilov vnaprej izgubljena tekma s časom.

Moč in nemoč (razlage) družbenih sprememb

Aleksandra Kanjuo Mrčela

Besedila odsevajo duh časa, v katerem nastajajo. Živimo v času, ko nakopičene tehnološke spremembe omogočajo določeno organizacijo dela, ideološke spremembe pa podpirajo določena z novimi tehnologijami podprta družbena razmerja. Danes v družboslovju analiziramo spremembe, ki razkrajajo družbo, kot jo poznamo, in zdi se, da lahko pričakujemo še radikalnejše spremembe, na katere smo samo delno pripravljene. Pri tem se zatekamo k uporabi klasičnih, modernih in postmodernih konceptov ter iščemo načine razumevanja, orientiranja in oblikovanja individualnih in kolektivnih načrtov obvladovanja sprememb. Moč konceptualizacije družbenih sprememb se kaže v ustreznosti razlage in je prepletena z realno družbeno močjo – ne samo ekonomsko močjo, tudi močjo, utemeljeno na etničnem, spolnem in drugem razvrščanju v družbi.

Nekatere razlage sprememb v družbi so si komplementarne, druge si nasprotujejo. Nekatere razlagajo potek in posledice obstoječih sprememb, druge predvidevajo prihodnje spremembe in ocenjujejo njihov potencial – pozitiven in negativen – za družbo in družbena razmerja. Kritično družboslovje dvajsetega stoletja je odsevalo emancipatorne težnje in pomagalo mobilizirati dele družbe na poti lastnega opolnomočenja. Kritična družbena teorija je spodbujala spremembe, zaželeno za določene družbene skupine (delavke in delavce, pripadnike in pripadnice diskriminiranih ras, družbenih manjšin itn.). Humanistični potencial tega dela družboslovja se v enaindvajsetem stoletju spoprijema z realnostjo novih družbenih sprememb. V diskurzivnem boju za prevlado je proti koncu dvajsetega stoletja zmago odnesla navidezno pragmatična razlaga tega, kar naj bi bilo najoptimalnejše delovanje gospodarstev in družb. Ta zmaga je prispevala h krepitvi moči manjšega dela družbenih akterjev v manjšem delu sveta. Kritiki opozarjajo, da je neoliberalni diskurz utrl pot ureditvi gospodarstva, ki danes še bolj radikalno pogloblja družbene neenakosti in je še bolj neusmiljena v izčrpanju naravnih

potencialov (Fleming 2017; Wark 2019). Zdi se, da prevladujoči koncept delovanja svetovnega gospodarstva, čeprav pogosto kritiziran, nima močnih nasprotnikov ali realnih alternativ. Ni veliko učinkovitega upora na mestih, na katerih se je upor po navadi gnezdil (na univerzah, v civilni družbi, medijih, političnih alternativah). V skrajno negotovih in vse bolj individualiziranih življenjih delavcev in potrošnikov, vse bolj fizično in socialno distanciranih od drugih delavcev in potrošnikov, je težko najti katalizatorje sprememb. Do pred kratkim emancipatorni diskurzi kažejo meje svoje moči – že samo delna realizacija nekaterih na kritični teoriji in družbenem aktivizmu utemeljenih sprememb doživlja povratne udarce. Dosežene zmage v rahljanju grobe delitve esencialistično definiranih spolnih vlog – na primer na področju izobraževanja in ekonomskega položaja žensk ter njihovih pravic o odločanju o lastnem telesu in emancipacije različnih moškosti – se kažejo kot krhke. Kljub desetletjem akademskega in političnega delovanja ostaja enakost spolov neuresničen cilj. Po drugi strani pa imajo odkrito mizogina stališča in stališča, ki zastopajo potrebo po vrnitvi v »naravne vloge spolov«, v javnosti vsaj toliko prostora in legitimnosti kot boj za preseganje spolne binarnosti. Podobno po več kot stoletju intelektualne in politične podpore zahtevam po zagotavljanju spodobne eksistence na temelju dela veliko delavk in delavcev izgublja donedavno zagotovljen status in pravice.

Novejše razprave o odnosu med znanostjo in družbo, o položaju in vlogi sociologije in drugih znanosti v družbi, v kateri se srečujemo z vrsto izzivov in napetosti, ki jih povzročata tudi nereflektiran novejši razvoj znanosti, pa odsevajo vznik novega intelektualnega upora, ki je ponekod povezan tudi z novimi oblikami družbenega in/ali političnega aktivizma. Pri razumevanju nedavnih družbenih sprememb in možnosti v boju za dominantni diskurz njihove razlage je dobro premisliti, kaj je od instrumentarija, ki je družboslovju na voljo, najuporabnejše pri analizi družbenih sprememb danes. Del analiz opozarja, da se nekateri koncepti oz. njihova konotacija izkažejo po analizi dejstev za mite – npr. emancipatorna moč digitalizacije ali na znanju temelječega gospodarstva, ki naj bi zagotavljala ekonomsko enakost oz. zmanjšala ekonomske in socialne razlike med deli sveta in ljudmi. Čeprav so digitalna omrežja predstavljena kot mreža enakih vozlišč in se pričakuje, da je znanje najpomembnejši kapital (Burnett idr. 2008), izkušnje veliko delavcev in potrošnikov na spletu kažejo, da kljub dejansko neomejenemu obsegu dostopnih informacij ekonomski akterji nimajo enake moči.

Kako, če sploh, se je mogoče hkrati spopasti s še nerazrešenimi dilemami družbenega sistema, ki se razkrajata, in se ustrezno preusmeriti v analizo prihajajočih oz. že nastajajočih izzivov? Smo na prehodu, v liminalnem prostoru še živih tegob preteklosti ter strahov in obetov prihodnosti. Beck (2000) se je že na začetku tega stoletja spraševal o produktivnosti uporabe »zombi kategorij« – družboslovnih konceptov, ki so mrtvi, a jih znanstveniki še vedno uporabljajo pri

opisovanju družbe, kot se je po njegovem zgodilo konceptu razreda. Podobno se Fuller (2019) zavzema za nov epistemološki in metodološki preboj, ki bi po eni strani presejal koncepte rase, razreda in spola, ki so v sociologiji dominirali v »politično korektnih« časih, in odprl pot premišljevanju položaja živali in strojev v post-trans-človeško zasnovani digitalizirani družbi (Fuller 2011).

Negotovost in strah, značilen za liminalni čas, hrani distopije, ki ne mobilizirajo za skupinsko delovanje. V nasprotju s strahom pa upanje temelji na prepoznavanju vzorcev upora v (še) dominantnem diskurzu ter možnosti za vzpostavitev družbenega in ekonomskega reda, ki bi zmanjšal ekonomske in socialne razlike ter večini zagotovil boljše življenjske razmere, tako kot se je že dogajalo v zgodovini. Kreativna destrukcija (definirana emancipatorno po J. Schumpetru kot uničenje starega, da bi zmagalo novo in boljše, ne pa kot metafora neoliberalizma po D. Harveyju) pa bo verjetno zahtevala odmik od znanega in varnega ter skok v novo – in čeprav mogoče boljše – še neznano in negotovo. V tem smislu so inspirativna gibanja in razprave, ki temeljijo na novi solidarnosti in radikalnem preseganju nasilja kot načela delovanja v družbi. Primer tega so gibanja Temnopolta življenja štejejo (Black Lives Matter) in #Jaz tudi (#Me Too) ali razmišljanja Butler (2020), ki se v razpravi o vlogi etike nenasilja v političnem boju za družbeno enakost zavzema za radikalno kritiko individualizma in potrebo po razumevanju soodvisnosti življenj.

Novinarstvo

petak na petaka: financiranje medijev po slovensko

Tanja Kerševan Smokvina

Potrošnja medijskih in avdiovizualnih vsebin v digitalnem okolju že vrsto let narašča. Pri tem se vrednostna veriga poenostavlja in vloge akterjev spreminjajo, tako da nekateri postajajo vse bolj obrobni ali celo izginjajo, drugi pa vse močnejši in vseprisotni. A digitalna disrupcija je samo eden izmed razlogov, da se Slovenija zdi kot mrtvi rokav, ki ga je glavni tok globalne komunikacijske reke zaobšel in v katerem se razmere za življenje in ustvarjanje iz dneva v dan slabšajo. Izgubljam vsi, tisti, ki se tega zavedamo, in tisti, ki se ne. V posebej težkem položaju je neodvisna kultura, ki se izvaja zunaj javnih zavodov, kar se zlasti izrazito kaže na področju filma. V eksistenčno nevzdržnih razmerah so tudi mediji, ki niso po volji oblasti, zato ker vztrajajo pri neodvisni kritični drži ali preprosto zato ker vladajoča politika nima drugih vzvodov za njihovo tudi institucionalno podreditev, razen finančnega izčrpanja.

A celo v času, ko je novinarstvo v Sloveniji načrtno diskreditirano, ustrahovano in onemogočano, se mladi še odločajo za ta študij. Radovedni, motivirani in delavni, kakršne jih spoznavamo na fakulteti, znajo jasno izraziti mnenja, jih argumentirati in soočati z nasprotnimi; tudi njihovi pisni izdelki kažejo presežljivo stopnjo zrelosti. Poklic novinarja je nekoliko več od »samo službe«, saj omogoča osebno zadovoljstvo in profesionalno izpolnjenost ob zavedanju lastnega prispevka k preglednosti političnih procesov, varovanju in krepitevi človekovih pravic, splošne blaginje in demokracije. Obenem pa je lahko tudi lep, dinamičen, raznolik in ustvarjalen poklic, ki zahteva povezovanje različnih veščin in stalno učenje. A ker moralne nagrade, samorealizacija in odsotnost monotonosti ne nahranijo družin in plačajo položnic, mora ta »vendarle tudi služba« novinarjem prinašati pošteno plačilo, socialno varnost in zdrave delovne razmere. In prav to je tisto, kar je poleg političnih pritiskov trenutno za novinarstvo v Sloveniji velik problem in tudi krivica: da je take poštene kompenzacije vse manj in da kot družba

prenašamo breme ohranjanja demokracije na ramena podplačanih ali celo nepplačanih posameznikov.

Ko to pišem, poteka akcija SMS-donacij za Slovensko tiskovno agencijo. Svoja pleča zdaj poleg novinarjev podstavljajo državljani, in to namesto vlade, ki protizakonito izčrpava to našo pomembno javno medijsko infrastrukturo. STA je eden izmed gradnikov slovenske informacijske suverenosti in državnosti, naše okno v vsak, celo bolj odmaknjen kotiček države in v svet, ne nazadnje pa je tudi naše izložbeno okno, ki z informacijami oskrbuje tuje tiskovne agencije, veleposlaništva in gospodarske družbe. Odločitev ljudi za prevzem odgovornosti za financiranje javne službe STA, ki je v stoodstotni lasti države, torej za tisto, za kar bi morala poskrbeti država, predstavlja odločitev za aktivno državljanstvo in vzpostavlja bolj neposreden odnos med medijem in javnostjo, ki ji medij služi. Državljeni sicer za STA že prispevajo s plačevanjem davkov, a se vlada izvajanju financiranja že več mesecev izmika z vedno novimi neutemeljenimi razlogi. Poskus prikaza državnega financiranja STA za do zdaj neprijavljeno in morebiti nedovoljeno državno pomoč je jasno zavrnila tudi Evropska komisija. Ker akcije »množicanja«, h katerim se običajno zatekajo manjši neprofitni mediji (med večjimi mednarodnimi je pri tem uspešen The Guardian), ne morejo biti trajna rešitev za financiranje javne službe, je treba vztrajati pri spoštovanju zakona. Množičen odziv javnosti, ki je za nekaj dni prehitel uradni začetek kampanje, pa je razkril več od samo volje državljanov za reševanje akutnega položaja STA. V njem lahko vidimo enega izmed znakov reartikulacije norm in odnosov med akterji na področju novinarstva, z mogoče ne povsem utemeljenim optimizmom pa bi v tej hitri mobilizaciji javnosti lahko zaznali tudi okrepljeno pripravljenost neposrednega plačevanja za novinarstvo, ki so se mu v času digitalnega obilja in proste dostopnosti novic mnogi odrekli.

Vprašanje financiranja je eno temeljnih vprašanj za zagotavljanje neodvisnega, profesionalnega novinarstva. Oblikovalci politik in stroka pogosto precenjujejo sposobnost trga, da ubrani novinarstvo kot javno dobro (McChesney 2013). Pritiski k donosnosti in stalni rasti so medije potisnili k načelom kreativnih industrij in velikih tehnoloških platform, v ospredje sta se prebili kvantitativna opredelitev informacij in njihova menjalna vrednost (Webster 2006), a svetovna zdravstveno-gospodarska kriza je jasno pokazala, da so novinarske medijske hiše že izgubile neenako konkurenco z digitalnimi platformami in za svoje delovanje ne morejo več zbrati dovolj sredstev na trgu. To jih dela ranljive za nove oblike političnega vplivanja in pogojevanja, obenem pa spremenjene razmere odpirajo vprašanja demokratične legitimnosti obstoječih pravnih okvirov, njihove smiselnosti in učinkovitosti ter kličejo po posodobitvi regulativnih pristopov (Flew idr. 2019). Globalna narava komunikacij je zmanjšala sposobnost nacionalnih držav, da bistveno usmerjajo medije in komunikacije (Picard in Pickard 2017). Evropska

unija na to odgovarja z vzpostavljanjem regulacije platform in izdatnejšimi evropskimi subvencijami za novinarstvo. Slovenija pa je s tem, ko je prestopila k državam, obravnavanim zaradi napadov na svobodo medijev, v svoji retrogradnosti mogoče na nesluten način pripomogla k nedavni odločitvi Evropske komisije za oblikovanje evropskih pravnih podlag za zaščito medijske svobode in pluralizma.

Teroristična dejavnost v Evropski uniji med letoma 2010 in 2019

Klemen Kocjančič

Drugo desetletje 21. stoletja je videlo povečanje teroristične dejavnosti na globalni ravni pa tudi v državah Evropske unije (EU). Na podlagi podatkov Europol, ki zbira podatke o terorističnih incidentih (oz. propadlih, preprečenih in izvršenih terorističnih napadih) na območju EU, lahko spremljamo posamezne kategorije, kot jih razvršča Europol: versko motivirani, etnonacionalistični, levičarski, desničarski, enofokusni in neopredeljeni terorizem.

Versko motivirani terorizem

Versko motivirani terorizem v EU primarno predstavlja islamistični terorizem, tako da so v posameznih letih to kategorijo poimenovali kar islamistični ali džihadistični terorizem. V tem desetletju imamo dva vrhunca, in sicer leta 2013, ko so predstavljali večino napadov (dobrih 40 %), in leta 2018 (dobrih 18 %) od Islamistične države in Al Kajde. Od leta 2018 je versko motivirani terorizem (glede na število incidentov) v upadanju.

Etnonacionalistični terorizem

Etnonacionalistični in separatistični terorizem je vrhunec dosegel leta 2012, ko so tako motivirani incidenti predstavljali dobre tri četrtine (76 %) vseh spodletelih, preprečenih in izvršenih napadov. Ta kategorija terorizma je primarno povezana z delovanjem republikanskih terorističnih skupin na Severnem Irskem, s kurdskim terorizmom in z različnimi francoskimi separatističnimi terorističnimi skupinami (v Bretanji, Korziki, Provansi). Desetletni pregled razkriva, da je to najpogostejša oblika terorizma v EU.

Levičarski terorizem

Levičarski in anarhistični terorizem je skozi celotno desetletje prisoten v EU, pri čemer se je največ napadov zgodilo leta 2019 (dobrih 21 %). Ta kategorija terorizma je značilna predvsem za Grčijo, Španijo in za Italijo, pri čemer so bili incidenti usmerjeni proti varnostnim silam kot predstavništvom določenih (mednarodnih) podjetij. Čeprav je bilo v začetku desetletja več napadov, podatki razkrivajo porast te kategorije v zadnjih dveh letih.

Desničarski terorizem

Desničarski terorizem je v dotičnem obdobju vrhunec prav tako dosegel leta 2019, ko so incidenti iz te kategorije predstavljali pet odstotkov vseh incidentov. V tem desetletju so bili desničarski ekstremisti in teroristi usmerjeni v delovanje proti priseljencem oz. tujcem (kar zajema proti migrantom znotraj EU, migrantom zunaj EU in tudi uradnikom, ki delujejo v dobrobit migrantov), protisemitizem ter v povezavi z odzivom na ukrajinsko-rusko krizo.

Enofokusni terorizem

V sklop kategorije enofokusnega terorizma (angleško *single-issue terrorism*) sodijo terorizem na podlagi ekologije, zavarovanja pravic živali, proti splavu itn. Leta 2019 so se zgodili trije taki incidenti (5 % vseh), kar predstavlja tudi vrhunec. Za to kategorijo je značilno, da predstavljajo minimalno grožnjo javnemu redu in da so navadno nenasilni incidenti.

Neopredeljeni

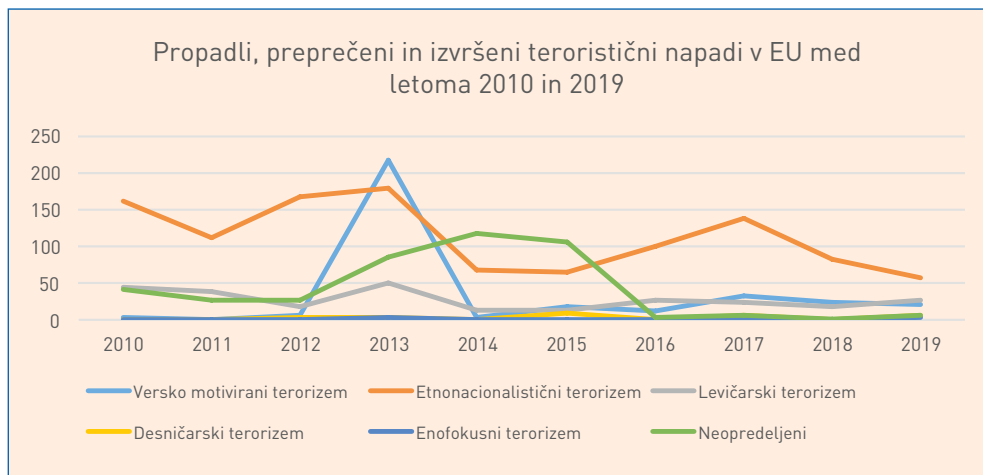
Zadnja kategorija zajema vse incidente, v katerih storilci niso znani oz. njihovi motivi niso razvidni, a so vseeno njihova dejanja označena za teroristična. V letih 2014 in 2015 je več kot polovica terorističnih incidentov sodila v to kategorijo.

Namesto zaključka

Pregled števila terorističnih incidentov v prvem desetletju 21. stoletja znotraj Evropske unije kaže veliko fluktuacijo števila incidentov (razlika tudi več kot 400 %), pri čemer so povprečno letno zaznali dobrih 200 incidentov. Spodbuden je podatek, da je teroristična dejavnost v EU od leta 2017 v upadanju. Kljub medijskemu poročanju o prisotnosti versko motiviranega in desničarskega terorizma pa je jasno, da je najpogostejša oblika evropskega terorizma povezana

s separatističnimi gibanji – v zahodni in južni Evropi. Porast števila incidentov sredi desetletja je hkrati neposredno povezan z globalnim dogajanjem, in sicer delovanjem Islamske države na Bližnjem vzhodu pa tudi s »povračilnimi« napadi desničarskih teroristov, povezanih s prihodom vojnih beguncev in migrantov.

Graf 1: Propadli, preprečeni in izvršeni teroristični napadi v EU med letoma 2010 in 2019 (viri: letna poročila Europol)

Pogled zaposlenih na delo od doma med pandemijo

Andrej Kohont

Covid-19 je z omejitvami dela v prostorih delodajalca povzročil nenaden prehod na delo od doma, njegovo virtualizacijo in digitalno disrupcijo na vseh družbenih ravneh. V okviru predmeta voditeljstvo smo se v drugem valu pandemije ukvarjali z delom od doma in prek spletnih intervjujev s 102 zaposlenima spoznavali prednosti, slabosti in izzive, ki jih prinaša.

Potrdilo se je, da je delo od doma v pandemiji drugačno od dela od doma in na daljavo pred pandemijo. Klasični delovni ritem je bil namreč nenadno porušen. Meje med delovnim in zasebnim časom so z vdorom dela v domač prostor zabrisane in manj jasne. Zaradi okrepljene skrbstvene vloge staršev z mlajšimi otroki ob zaprtju vrtcev in šol, ki poteka sočasno z delom, je povečan pritisk družine na delo (še posebej žensk) in nasprotno. Nad 2/3 intervjuvancev poroča, da se je med pandemijo njihov obseg dela povečal in da doma opravijo veliko več službenega dela kot pred pandemijo.

Prehod na delo od doma je zahteval tudi korenito reorganizacijo dela, nove načine sodelovanja in komuniciranja, seznanjanje in usposabljanje zaposlenih za uporabo novih oblik spletnih komunikacijskih sredstev, obenem pa je ravno zaradi zaprtja vrtcev in šol na strani delodajalcev okreplil potrebo po razumevanju usklajevanja področij dela in družine.

Na individualni ravni se v tem kontekstu pojavljajo številni izzivi, ki se nanašajo na samodisciplino pri opravljanju dela, koncentracijo za delo v prostoru, v katerem so še drugi družinski člani, skrb za otroke in šolanje, vključno s pripravo prehrane zanje med delovnikom, potrebo po hkratni hitri odzivnosti in podajanju ažurnih odgovorov pri delu, nestalen ali predolg delovni čas in z njima povezani stres, tesnoba ter nezmožnost odklopa od dela po koncu delovnega dne, kar se prenaša na družino, pomanjkanje počitka in prostega časa, časovno neuskklajenost delovnih obveznosti partnerjev itn.

V podjetjih, v katerih težav ni ali so zanemarljive, so reorganizirali delovne procese in bili pri tem pozorni na usklajevanje dela in družine, dogovorili so se o delovnem času, zaposlenim so omogočili oddaljen dostop do podatkov, digitalizirali so arhive, nadgradili strojno in programsko opremo, kupili opremo za delo doma, zaposlene so usposobili za uporabo tehnologije in programe ter zagotovili stalno podporo vodij, IT-strokovnjakov in tehničnih ekip, ki skrbijo, da delo teče nemoteno.

9 od 10 zaposlenih v raziskavi pogreša fizične stike s sodelavci in z vodjo. Komunikacija s sodelavci poteka prek videokonferenčnih platform, e-pošte in mobilnih telefonov, zaradi česar je manj intenzivna, delo je lahko oteženo in zahtevnejše. Četrtnina zaposlenih ima tudi težave pri dostopu do podatkov, veliko gradiva ni digitaliziranega, delovni prostor in oprema sta neprimerljiva z opremo v službi. Po mnenju vodij je vodenje v pandemiji zahtevnejše in podporna vloga vodij ključna. Večina sodelujočih poroča, da jih vodje pri delu spodbujajo, sprotno spremljajo njihovo delo in napredek ter jih seznanjajo z novostmi.

Odgovori intervjuvancev nakazujejo prostorske spremembe dela po pandemiji. Dobra polovica bi jih po pandemiji delala v prostorih delodajalca, 2/10 bi delo kombiniralo in pri tem manjši del delalo doma, enak delež pa bi jih v celoti delal od doma.

Med prednostmi dela od doma zaposleni poudarjajo prožen delovni čas, neodvisnost od lokacije in mirnejše, bolj sproščeno, manj stresno okolje za delo. Nekaterim delo od doma omogoča tudi bolj zdravo delo, saj ga lahko kombinirajo z vmesno telovadbo, s sprehodom, se bolj zdravo prehranjujejo in imajo več odmorov. Pogosto omenjajo, da ne izgubljajo časa za vožnjo in urejanje za delo, kar prispeva k temu, da lahko delo začnejo hitreje.

Med slabostmi dela od doma se najpogosteje izpostavljajo: odsotnost pristnega stika z ljudmi, manj intenzivno komunikacijo s sodelavci in daljši odzivni čas pri reševanju problemov, brisanje meje med delom in prostim časom, saj se delo s presledki pogosto raztegne čez ves dan, slabšo (samo)organizacijo dela in večjo monotonijo.

Veliko intervjuvancev tudi poroča o izčrpanosti in tesnobi zaradi velikega povečanja obsega dela in skrbstvenih vlog, ki potekajo sočasno z delom, ter pričakanj po izjemni prožnosti in dosegljivosti. Izpostavljajo, da se je težje zbrati, organizirati in razporediti čas. Zaznano je tudi zmanjšanje obsega druženj in potovanj, ki so jih respondenti pred pandemijo uporabljali za predah od dela. Mnogim težavo na tem področju predstavlja še kombinacija dela doma in v prostorih delodajalca, saj menjavanje okolja in migracije med lokacijama vodijo v dodatno utrujenost.

Pogovori z zaposlenimi, ki smo jih opravili med pandemijo, potrjujejo, da se je večina privadila delu od doma. Izzivi dela od doma so pogojeni z individualnim

kontekstom vsakega zaposlenega in s pripravljenostjo organizacije na delo zaposlenih od doma. Na individualni ravni se kot posebej pomembni pokažejo: seznanjenost posameznika s spletnimi komunikacijskimi sredstvi ter z načini njihove učinkovite uporabe, obseg nalog, ki jih ob delu še mora opraviti doma, ter sposobnost usklajevanja obeh področij. Na drugi strani sta ključni pripravljenost podjetja na delo od doma in organizacijska podpora. Ta zajema tehnično stran, različne načine in obseg podpore zaposlenim, (pre)oblikovanje dela in dogovor o delovnem času, zagotovitev usposabljanja za delo od doma ter podporno vlogo vodij. Posluš sodelavcev in vodij ter prepoznavanje, razumevanje in razreševanje izzivov, povezanih s povečanim obsegom dela, prožnostjo in s skrbstvenimi vlogami so tudi tokrat zaposlenim v izjemno pomoč in oporo pri opravljanju dela ter pri ohranjanju motivacije in zadovoljstva.

Mednarodna mobilnost zaposlenih: ali bo še kdaj tako, kot je bilo?

Iris Koleša

Podjetja so v preteklih letih za vzpostavitev, utrjevanje, pospeševanje in za širitev svojega mednarodnega poslovanja vse bolj uporabljala različne oblike mednarodnih napotitev, v katere so vključevala vse bolj raznolike profile zaposlenih. Raznovrstne mednarodne mobilnosti kadrov z različnimi znanji in veščinami so jim namreč omogočale spoznavanje tujih trgov in priložnosti na njih ter vzpostavitev partnerskih omrežij v tujini brez večjih začetnih (infrastrukturnih) investicij. Poleg tega so mednarodne napotitve podjetja uporabljala kot orodje za prenos znanja med enotami (npr. tacitnega ali specializiranega znanja posameznih poslovnih funkcij ob ustanavljanju, prevzemu ali ob nadgradnji entitet v tujini) (Hocking idr. 2004; Salleh in Koh 2013) ter tako tudi razvoj zaposlenih in organizacije (Edström in Galbraith 1977). Mednarodno mobilni zaposleni pa so pogosto sodelovali tudi pri *ad hoc* reševanju tehničnih in inženirskih težav ali odpravljanju napak v obstoječih enotah (Meyskens idr. 2009), razbijanju mrež, uvajanju sprememb (Koleša 2020), nadzoru in koordinaciji ter kratko- ali dolgoročnem nadomeščanju kadrovskega primanjkljaja po mreži podjetja (Edström in Galbraith 1977; Melone 2005).

Pandemija, ki jo je povzročil koronavirus SARS-CoV-2, je trend naraščanja mednarodnega napotovanja v podjetjih nekoliko upočasnila ter vplivala tudi na prevladujoče smeri, oblike in udeležence napotitev. Formalne omejitve potovanj so preprečile ali odložile številne začetke že načrtovanih napotitev, nekatere napotitve pa so spremenile v delo na daljavo ali delo od doma v državi gostiteljici (Collins 2020; PwC 2020a, 2020b). Njihova raznolikost in spremenljivost znotraj držav in tudi mednarodno ter dodatno zapleteni administrativni postopki so otežili strateško načrtovanje in menedžment napotitev na splošno. Spremenile so se tudi percepcije mednarodne mobilnosti (Deloitte 2020). Strah pred boleznijo med napotenci je povzročil veliko predčasnih povratkov napotencev domov pa tudi njihovečasne preместitve v varnejše države. Potreba po optimizaciji stroškov v

kriznih razmerah v veliko podjetjih je dodatno povzročila, da so ta mobilnost omejila le na ključne kadre (PwC 2020b) in naloge ter svoja sredstva preusmerila v avtomatizacijo ali digitalizacijo (BDO 2020), ki omogoča delo na daljavo in virtualne napotitve oziroma mobilnost zaposlenih spreminja v mobilnost dela (Meier 2020; PwC 2020a).

Nenadni povratki številnih zaposlenih v domače enote, zamiki in odpovedi načrtovanih odhodov v tujino ter spremembe oblik mobilnosti, nabora napotencev, ki so še lahko potovali, lokacij, ki so ostale odprte za napotitve, in potrebnih veščin za realizacijo mobilnosti so v nekaterih podjetjih ogrozili kontinuiteto poslovanja (Meier 2020). Tako so se napotitve izkazale za pomemben dejavnik trdoživosti podjetij – neposredno (zaradi zapolnjevanja ključnih delovnih mest in zagotavljanja delovanja ključnih procesov) in posredno (prek prenosov znanja, razvoja zaposlenih in organizacije ter spodbujanja sodelovanja med entitetami podjetja in s partnerskimi organizacijami). V kriznih razmerah sta torej ključna njihovo ohranjanje in prilagajanje. Moje pretekle raziskave (glejte Koleča 2020) kažejo, da se ob pomanjkanju virov in povečanih tveganjih poveča verjetnost napotovanja mlajših in manj izkušenih kadrov. Ti imajo zaradi svoje neizkušenosti (in ponekod tudi starosti) sicer manjšo avtoriteto in so tudi za podjetje večja neznanka, vendar imajo manjše zahteve (a ne tudi potreb) glede organizacijske podpore napotitvi, saj mobilnost dojemajo kot priložnost za svoj dolgoročni karierni razvoj. Poleg tega v kontekstu pandemije ti kadri ne sodijo med rizične skupine in postanejo manj tvegana izbira za napotitev z zdravstvenega vidika. To je toliko pomembnejše zaradi dolžnosti skrbnosti za zaposlene v podjetjih (ang. *duty of care*), ki jo je pandemija dodatno osvetlila (PwC 2020a; Meier 2020). Podjetja se lahko na krizo in z njo povezane omejitve mobilnosti odzovejo tudi s krepitvijo zaposlovanja članov diaspore, z omogočanjem dela na daljavo in drugih fleksibilnih oblik dela (pri čemer je ključna krepitev veščin) ter s poudarkom na tradicionalnih dolgoročnih napotitvah na eno lokacijo. Zadnje namreč predstavljajo manjše zdravstveno tveganje za napotenca in državo, ki napotenca sprejme, pa tudi manjšo izpostavljenost podjetja variabilnim ukrepom in ureditvam mobilnosti po državah.

Pandemija je povzročila inoviranje tudi na področju mednarodnega kadrovanja. Kljub njeni začasnosti kot dejavniku mednarodne mobilnosti zaposlenih je zelo verjetno, da se bo del hibridnosti, ki jo je vnesla v napotovanje (sploh del, ki prispeva k optimizaciji stroškov in procesov), ohranilo. Raziskave (npr. Collins 2020; PwC 2020a) ob tem napovedujejo porast števila mednarodnih delavcev na daljavo in dela od doma v državah gostiteljicah, a hkrati navajajo, da se bo zaradi pomena znanja in odnosov v poslovanju ter neposrednega stika za njihovo vzpostavitev in vzdrževanje ohranila tudi tradicionalna mednarodna mobilnost zaposlenih.

Vse najboljše, Fakulteta za družbene vede. Želim ti čim več navdihujočih, izpopolnjujočih ter znanj in odnosov bogatečih mednarodnih mobilnosti.

Tam, kjer je nevarnost, tudi raste rešilna moč

Mirt Komel

To ne bo zapis po mojem okusu. Po vašem pa tudi ne. Če drugega ne, zato ker je pisanje o lastni instituciji nekako podobno igranju *Minesweeper* (še pomnite, tovariši?), pri katerem z vsakim klikom ali s stavkom trepetiš, da ne boš stopil na kakšno spotakljivo mino. Ta nekdanje izjemno priljubljena videoigra je sicer v svoji izvorni zasnovi nastala v 60. letih prejšnjega stoletja, tj. v istem obdobju kot tudi *Visoka šola za politične vede* (še pomnite, tovariši?), predhodnica zdajšnje *Fakultete za družbene vede*, ki je šele po dveh preimenovanjih – najprej v *Visoko šolo za sociologijo, politične vede in novinarstvo*, nato pa še v *Fakulteto za sociologijo, politične vede in novinarstvo* – dobila zdajšnje ime (pomnimo, tovariši, pomnimo). Ključna točka je seveda preimenovanje iz »visoke šole« v visokošolski zavod »fakultete«, ki nenaključno sovpada z osamosvojitvijo Slovenije leta 1991 in kjer se v tej novi konstelaciji na ravni raziskovanja in poučevanja na tej ustanovi zgodi pomemben premik od »uporabne« *know-how* vednosti k »neuporabni« vednosti kot taki, kot jo utelešajo temeljne znanstvene discipline družboslovja, ki so doma na naši fakulteti. Ironija pa je v tem, da isti zgodovinski trenutek sovpade s prav nasprotnim tokom zgodovine: leta 1988 namreč rektorji 889 univerz iz 88 držav (vključno z ljubljansko, mariborsko in z novogoriško) v Bologni ob 200. obletnici najstarejše univerze podpišejo *Magno Charta Universitatum*, ki je bila *de jure* podlaga za *de facto* udeležanje bolonjske reforme, kot je bila opredeljena z *bolonjsko deklaracijo* desetletje pozneje, leta 1999, tj., mimogrede, leto, ko se mdr. tudi jaz sam po opravljeni Gimnaziji v Novi Gorici skupaj s svojo generacijo vpisujem na Univerzo v Ljubljani, na kateri pa so bili tokrat podpisniki ne rektorji univerz, ampak pristojni ministri za izobraževanje iz 29 držav podpisnic. Dokumenta sta javno dostopna v vseh jezikih držav podpisnic, iz njih pa med drugim izvemo, da je »ob bližajočem se koncu tega tisočletja bodočnost človeštva v veliki meri odvisna od kulturnega, znanstvenega in tehničnega razvoja in da se ta gradi v centrih

kulture, znanja in raziskovalnih centrah, kot jih predstavljajo resne univerze»; da je »naloga univerz širiti znanje med mlajše generacije, vključuje pa tudi služnje družbi v celoti; kulturna, socialna in gospodarska prihodnost družbe posebej zahteva smotrno vlaganje v nadaljnje izobraževanje«; »da morajo univerze omogočiti bodočim generacijam izobraževanje in usposabljanje, ki jih bo naučilo spoštovanja velike harmonije njihovega naravnega okolja in življenja samega.« Iz tega kakor tudi iz vsakega drugega odstavka je razvidno, da sta dokumenta ne samo organsko prežeta s sodobno ekonomsko govorico neoliberalnega postkapitalizma, ki promovira ‚unovčljivost‘ in ‚učinkovitost‘, proizvaja pa v najboljšem primeru prekernost, v najslabšem pa brezposelnost, ampak tudi s sofisticirano retoriko, ki poskuša tradicijo humboldtovskega modela univerze kot institucije, ki naj goji »vednost zavoljo vednosti«, ohraniti pod pogoji, ki jo idejno in praktično onemogočajo: še zlasti stavek, da je »naloga univerz ... služnje družbi v celoti«, je pomenljiv, saj emblematično uteleša paradoks tega, da je univerzi naloženo »avtonomno služnje družbi«; predpostavlja se namreč, da so univerze v preteklosti proti svoji volji služile najprej cerkvi, nato državi, šele z moderno pa da so se emancipirale do te mere, da so začele prostovoljno služiti družbi. In če moderno družbo – v nasprotju s sužnjelastniško antiko in fevdalnim srednjim vekom – zaznamuje paradoks »prostovoljnega suženjstva« (da ima vsak *pravico* prodati svojo delovno silo na trgu dela), zakaj ne bi ta paradoks zaznamoval tudi univerze, vključno z Univerzo v Ljubljani in Fakulteto za družbene vede? Še več, če je Univerza natanko tista odločilna točka, na kateri se križata »vednost in oblast«, mar ne bi – v holderlinovskem duhu tistih slovityh verzov, ki pravijo, da »tam, kjer je nevarnost, tam tudi raste rešilna moč« – natanko tukaj lahko vzkliklo tudi upanje, da se bo našla rešilna moč, ki bo zmogla presekat gordijski voz na našega časa?

Utrinki iz študentskih raziskav

Anton Kramberger

Študentske raziskave (1997–2020)

Na FDV me je med drugim zanimalo, kako študentje doživljajo svoj študij, okolje in življenje na splošno. Z različnimi generacijami sem v tem smislu občasno zasnoval manjše raziskovalne projekte, namenjene urjenju raziskovalnih postopkov, a tudi popestritvi predavanj. Nekaj naslovov (preglednica 1).

Preglednica 1: Zanimivejši študentski raziskovalni projekti iz obdobja 1997–2020 (izbor)

Leto	Naslov projekta	Rezultat
1997/98	Spletna predstavitev slovenske alter kulture/umetnosti	Art platforma: dizajn, struktura, povezave
2000/01	Ekstremna početja študentov in njihovih prijateljev	Narava vezi in niza egocentričnih omrežij
2001/02	Raziskovanje pozicijskih elit (mnenjskih voditeljev) v SLO	Spiski ključnih/vodilnih oseb (po resorjih)
2002/03	Zaposlovanje kulturologov FDV	Anketa, analiza, interpretacija
2003/04	Spletno anketiranje in analiza – nova obrt: od ideje do poročila	Izpit (2 uri): praktična izvedba vseh RR faz
2005/06	Kulturni utrip Slovenije (Mozaik) – dokumentarni video FDV	Video delavnica, 13 filmov (3–11 minut)
2008/09	Družinske biografije prednikov študentov (obe liniji, 14 oseb)	Družinska drevesa (omrežja) in intervjuji
2013/14	Primerjava izobr. sistemov in trgov dela držav EU	Poročila za 2–3 poljubne države
2014/15	TAW – globalna industrija agencijske ponudbe »stavkokazov«	Intervjuji TAW-oseb, dojemanje pojava
2016/17	Iskanje dela prek »agencij za zaposlovanje« v SLO	Poskus samozaposlitve v SLO in poročilo
2017/18	Kdo sploh potrebuje »kulturne posrednike«?	Intervjuji in evalvacije teh poklicev pri nas
2018/19	Komparativni kadrovske menedžment v EU (vir Cranet 2015)	Poročilo – primerjava praks MČV 2 držav
2018/19	Test kolektivnih memorij v SLO: oblastniki 1918–1945	Biografije v spletnih virih – le za 15 % oseb
2020/21	Motivirano početje in raba časa pri študentih FDV (epidemija)	Samooocena, analiza pilotne ankete

Nekateri od teh mikroprojektov so bili podrobneje predstavljeni v prigradnih publikacijah, večina pa ne. Ostali so le v spominu udeležencev kot intenzivna raziskovalna izkušnja. Naj si dovolim obuditi tri prigode iz tovrstnih projektov – še vedno mi izvajajo smehljaj. Raziskava ekstremnih početij študentov je razkrila prisotnost (zlo)rabe opojnih substanc, tudi prodajanje ljubezni. Predlagal sem, da tega ne objavimo; ne zaradi zgražanja, ampak da se izognemo problemom (v vodstvu FDV je takrat vladala panika, snažilke so dnevno pometale odvržene igle ...). A študentke so me v en glas zavrnil. Vseeno je ostalo pri mojem, očitno na račun avtentičnosti raziskovalnih rezultatov. Zgled pa tak! Dalje, bilo je v letu 2003/04, se mi zdi. Po celodnevem zagovarjanju študentskih projektov so zvečer prišle na vrsto zadnje tri študentke. A niso in niso mogle končati, jaz pa nisem imel srca, da bi jih prekinil – še po deseti zvečer so se ognjevitno prepirale, kaj je pravzaprav hotel povedati Tarantino. In sem, že povsem izčrpan, zakinkal. Končno, najzahtevnejši projekt te vrste je bil najbrž Kulturni utrip Slovenije – dokumentarni video FDV iz leta 2005/06. Na pomoč so mi poleg asistentov prišli tudi moji kolegi, vidni filmski in videostrokovnjaki. Snemali smo po vsej Sloveniji (na lastne stroške). Končne izdelke študentov smo predstavili v nabito polni dvorani. Dva izmed takratnih študentov, navdušena nad avanturizmom režiranja, sta se že jeseni istega leta kar prepisala na AGRFT (in ta študij tudi uspešno končala). Sestavljal sem zbornik, ki pa ga nisem objavil; manjkal je le tehten uvod; no, mogoče ta dolg še kdaj poravnam.

Motivacijska sestava študentov in kako razporejajo svoj dnevni čas (2020, epidemija)

V nadaljevanju podajam rezultate predzadnjega od tovrstnih projektov iz jeseni leta 2020/21: s 53 rednimi študenti (kadrovskega menedžmenta in družboslovne informatike) pri koncu študija (od tega le šest moških) smo poleg rednih učnih vsebin preučevali še dvoje stvari: prvič, kaj študentje sami v tem obdobju svojega življenju najraje počno (z visoko motivacijo), in drugič, kako pravzaprav razporejajo svoj dnevni čas, uokvirjen z omejitvami (prebivanja, gibanja, dela in družanja) zaradi epidemije.

Motiviranost študentov za neko početje ni le stvar talenta ali prebliska, ampak tudi okolja, zgledov, možnosti. Nabrane osebnostne izkušnje z raznovrstnimi početji se polagoma zlagajo v trajnejše bivanjske rutine, ki se vrtijo okrog dveh polarnih čustev, veselja do njih in izogibanja, odpora do drugih stvari, početij. Aktivnosti, ki se jim študentje (FDV) najraje in večinsko predajajo (do 80 %), presenetljivo niso razna urjenja za pridobitno delo, ampak polnjenje njihovih baterij v prostem času – permanentna lakota po gibanju, potreba po razbremenitvi od pritiskov in stresa, usklajevanje telesa in duha (preglednica 2):

Preglednica 2: Visokomotivirana počtetja študentov FDV (covid-19, jesen 2020, n = 53)

Visoko motivirano počtetje	Frekvenca
SPROŠČANJE OD ŠTUDIJA (DELA, BIVANJA)	cca 70 %
Gibanje (ples, šport, rekreacija)	18
Kulinarika	7
Potovanja, tuji jeziki	5
Glasba	3
Kaj drugega v prostem času (bolj pasivnega)	2
ŽE PRECEJ USMERJENI DELOVNI NAGIBI	cca 20 %
Menedžment	5
Politika	4
Računalništvo, dizajn	4
TEŽNJA PO DUHOVNOSTI	cca 10 %
Osmišljanje lastnega življenja, filozofija ...	5

Vir: Seminarske naloge IUZ 2020/21, izr. AK

Raziskovalna tradicija uporabe časa se je v akademski sferi razmahnila po znamenitem članku Beckerja (1962), ki je prvi sistematično razčlenil časovno-zaposlitveno igro med družinsko in tržno ekonomijo. Po humanistični kritiki se je sprva precej poenostavljeni pristop teh raziskav znatno izboljšal (rezultate se podaja ločeno po spolu, posebej za delavnik in vikend itn.). Študentje FDV so lahko izpolnili pilotno spletno anketo o lastni rabi časa, prijazno darilo SURS. Zbrane podatke smo skupaj analizirali in ugotavljali, da se zlasti čas za njihove primarne potrebe (spanje, hranjenje, nega) nekako prehitro krči (pritisk storilnosti, potrošništva), pridobitnega dela ob študiju je kar preveč, tudi (ženska) skrb za izvorno družino, žal, narašča, v primerjavi s podatki za mlade izpred dveh desetletij (preglednica 3).

Preglednica 3: Raba razpoložljivega dnevnega časa študentov FDV, v urah (covid-19, jesen 2020, n = 53)

Tipični segmenti dnevne porabe časa	Mladi v SLO (20–24 let) 2001	Študentje FDV (22–23 let) 2020
Primarne potrebe (spanje, prehrana, nega)	11,1	10,2
Glavno delo (primarna aktivnost)	5,0	4,7
Študij		0,5
Pridobitno delo (zaposlitev)		4,5
Skrb za družino, gospodinjstvo	1,8	2,4
Prosti čas	6,0	6,7
Skupaj (zaokr.)	23,9 ure	24,0 ure

Vir: SURS (2001); 2020: pilotna raziskava, koord. M. Brodnik (SURs), A. Kramberger (FDV), izr. AK

Največja sprememba se najbrž dotika vsebine prostega časa. Občutek študentov, da se jim glavni statusni privilegij, radodarno odmerjeni prosti čas (in prostor) za intelektualno rast, samostojno druženje in huronsko prostočasje, s pandemijo še dodatno izmika, zožuje, se izrazi slikovito, silovito:

» ... seveda pa pogrešamo čase, v katerih smo se lahko družili brez kakršnih koli omejitev. Do zdaj nisem poznala pomena besede *svoboda*, zdaj se zavedam, da ta beseda pomeni življenje« (R47).

Hitro dojemajo. Kar 99 % jih redno študira od doma, na zmečkani, virtualni zoom-zoom način. Prosti čas, časovno sicer obilen, ima v teh razmerah votlo dušo: živo, aktivno medsebojno druženje – temeljna človeška aktivnost (mladih), uvrščena takoj za spanjem in hranjenjem – je skrčeno na minimum.

Nove stranke v vladah in življenjski cikli vlad

Alenka Krašovec

V več kot dveh desetletjih raziskovalnega dela na Fakulteti za družbene vede sem se ukvarjala z raznovrstnimi tematikami, povezanimi zlasti s preučevanjem političnih institucij in procesov. Gotovo pa sem se najbolj kontinuirano ukvarjala s preučevanjem različnih vidikov političnih strank in z raznovrstnimi vzročno-posledičnimi povezavami med številnimi dejavniki, ki se dotikajo njihovih organizacijskih značilnosti in razvoja, procesov, ki se v njih odvijajo pred volitvami (npr. značilnosti in organizacija selekcije kandidatov za volitve) pa tudi v času volitev (npr. značilnosti in organizacija volilnih kampanj), v zadnjem obdobju pa je eno izmed mojih pomembnih raziskovalnih področij povezano s fenomenom novih političnih strank ter z njihovimi (demokratičnimi) (ne)inovacijami. Pri tem se pogosto nisem omejila samo na slovensko politično areno, ampak sem poskušala v čim večji meri pripravljati primerjalne analize s posebnim pogledom na področje postsocialistične srednje in vzhodne Evrope ter na območje nekdanje Jugoslavije, pogledovala pa sem tudi na nadnacionalno, tj. evropsko raven ter z njo povezane procese (t. i. evropeizacijo političnih strank in vprašanja evroskepticizma).

Po drugi strani se je moj raziskovalni interes v zadnjem obdobju v pomembni meri osredinil na preučevanje procesov in delovanja vlad oziroma vladnih koalicij, zlasti pa cikla, ki sledi oblikovanju vlad oziroma vladnih koalicij (rojstvo vlad) ter prenehanju njihovega delovanja (konec vlad) – v literaturi se je za ta del procesov uveljavil izraz življenjski cikel vlad oziroma vladnih koalicij. Ta vidik je bil v politološkem raziskovanju tradicionalno deležen le malo pozornosti, tudi v mednarodnem prostoru, vendar se je to v novem tisočletju spremenilo. Tako so različne vidike življenjskega cikla vlad oziroma vladnih koalicij in procese v njih zelo podrobno in v mednarodnoprimerjalnem vidiku preučevale različne sestave raziskovalcev iz posameznih evropskih držav, samostojno ali pod vodstvom nekaterih mednarodno uveljavljenih politologov. Tudi sama sem bila vključena v

nekaj širših mednarodnoprimerjalnih raziskav. Rezultati teh raziskovanj so bili med drugim objavljeni v knjigah, izdanih v mednarodno priznanih založbah, v katerih so tudi moji prispevki, npr.: Jean Blondel, Ferdinand Müller Rommel, Darina Malova idr. (2007): *Governing New European Democracies*. Palgrave Macmillan; Torbjörn Bergman, Gabriella Ilonszki in Wolfgang C. Müller (ur.) (2019): *Coalition Governance in Central Eastern Europe*. Oxford University Press.

Ena zadnjih takih skupnih mednarodnoprimerjalnih raziskav se je končala pred dvema letoma, letos pa so bili v ugledni znanstveni reviji objavljeni tudi nekateri njeni rezultati. S kolegom iz Hrvaške sva tako izpostavila nekatere vidike političnega življenja v obeh državah in povezala nekaj najinih skupnih raziskovalnih interesov – raziskovanje novih političnih strank, vlad in procesov, ki se v njih dogajajo v življenjskem ciklu vlad oziroma vladnih koalicij, strategije preživetja predsednikov vlad – ter pripravila članek, ki se je osredinil na primera Slovenije in Hrvaške (Dario Nikić Čakar in Alenka Krašovec (2021): *Coping With The New Party Challenge: Patterns of Prime Ministerial Survival in Croatia and Slovenia, East European Politics*: DOI: 10.1080/21599165.2021.1873778). Slovenija in Hrvaška sta izkusili veliko podobnih, a tudi različnih političnih procesov, v obeh državah pa so bile v zadnjem obdobju volilno uspešne nove stranke, ki so vstopile tudi v vlade (res so nove stranke v Sloveniji vlade oblikovale in vodile, medtem ko so na Hrvaškem v vladah sodelovale kot mlajše partnerke). V članku sva na podlagi analize različnih dokumentov vlad oziroma vladnih koalicij, strank in izvedenih družboslovnih intervjujev ugotavljala, kakšne izzive so v vlade oziroma vladne koalicije prinesle nove stranke, kako se (če se) ti razlikujejo od izzivov, ki jih nove stranke prinašajo v drugih evropskih državah, katere strategije preživetja vlad oziroma vladnih koalicij in tudi predsednikov vlad so bile uporabljene, katere so bile (ne)uspešne in zakaj, na ravni vlad in tudi koalicij, na katere vire (tudi individualne) so se predsedniki vlad, vključno s predsedniki strank, in (nove) stranke osredinjali. Poglobljena analiza je razkrila nekatere podobnosti, zlasti pa marsikatero različne vzorce v življenjskih ciklih vlad oziroma vladnih koalicij v Sloveniji in na Hrvaškem, a tudi razvoj oziroma spremembe, ki so se v preučevanem vidiku dogajale znotraj posamezne države. Vse to nama je na koncu omogočilo prikazati določene vzročno-posledične povezave med preučevanimi pojavi pa tudi to, da se vzorci preživetja predsednikov vlad na njihovih političnih položajih v dveh preučevanih državah dejansko sistematično ne razlikujejo glede na to, ali predsedniki vlad prihajajo iz novih ali uveljavljenih političnih strank.

Zlata doba volilnih študij

Samo Kropivnik

Ob okroglih obletnicah se je treba ozreti tudi nazaj, na pretekla obdobja in začetke poti. Sam sem fakulteto pred tridesetimi leti, točno na polovici njenega zdajšnjega šestdesetletnega obstoja, zapustil kot diplomirani politolog smeri mednarodni odnosi in se (dobesedno) naslednji dan vrnil nanjo kot mladi raziskovalec Centra za politološke raziskave. Glede na to, da je bil to čas ustvarjanja slovenske državnosti in glede na moje takrat za politologa nadstandardno poznavanje multivariatnih raziskovalnih metod, dileme ni bilo: začel sem se intenzivno ukvarjati z empiričnimi analizami volitev in s tem povezanimi temami. Gledano z današnje perspektive, je bila to zlata doba volilnih študij, ne le zaradi splošnega navdušenja nad volitvami in zanimanja za vse z njimi povezanega, ampak tudi po količini, pomenu in po teoretski osmišljenosti rezultatov raziskovanja.

Priložnost je bila glede na čas osamosvojitve Slovenije torej odlična, motivacija za oranje ledine na tem področju pa velika in v sedmih letih takratnega magistrskega in doktorskega študija ter raziskovanja je pod mentorstvom prof. dr. Anuške Ferligoj in prof. dr. Adolfa Bibiča nastala volilna geografija slovenskega ozemlja od prvih neposrednih, enakih in tajnih volitev daljnega leta 1907, na katerih pa ženske volilne pravice še niso imele (volitve v Poslansko zbornico državnega zbora avstro-ogrske monarhije), prek (še vedno le moških) volitev leta 1920 (volitve v Ustavodajno skupščino Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev) do takrat aktualnih in prvih res splošnih demokratičnih volitev na našem ozemlju leta 1990 in leta 1992 (volitve v Družbenopolitični zbor republiške skupščine in volitve v Državni zbor).

Kot najpomembnejši rezultat so nastali tako imenovani politični zemljevidi slovenskega ozemlja za prelomne (prve, premierne) volitve, na katerih so strnjeno prikazane vsakokratne teritorialne porazdelitve glasov za takratne politične opcije. Podatke o glasovanju na volitvah sem pridobil za sorazmerno majhne teritorialne enote, primerljive z današnjimi občinami. Kot zanimivost: za starejše

volitve sem podatke preračunal iz NUK-ovih arhivskih izvodov starih časopisov in verjetno sem se ob iskanju in negotovosti izida iskanja takrat najbolj počutil kot res »pravi« raziskovalec. Teritorialne enote sem za vsake volitve z multivariatnimi analitičnimi hierarhičnimi in lokalno optimizacijskimi metodami za razvrščanje v skupine razdelil po glasovih za vse politične stranke hkrati, določil optimalno število skupin in enote iste skupine na zemljevidu označil z enakim vzorcem (z zelo nerodnim grafičnim programom na svojem prvem osebнем računalniku s črno-zelenim zaslonom). Tako so iz sosednjih enot, ki so si bile med seboj dovolj podobne po glasovih za politične stranke, nastale vidne in razpoznavne večje politične regije, sestavljene iz koščkov, ki so si bili med seboj dovolj podobni po glasovih za politične stranke, da jih je bilo smiselno združiti oziroma obravnavati kot politično (volilno) enako usmerjene, ter hkrati od drugih regij po istih merilih dovolj različne. Te politične regije so se skozi celotno preučevano obdobje prav presenetljivo dobro ohranjale po – poenostavljeno povedano – liberalnosti ali konservativnosti v njih priljubljenih političnih strank. Stranke so se seveda skozi čas menjavale po imenih, voditeljih in po kandidatih, same regije pa so ohranjale svojo bolj liberalno ali bolj konservativno politično usmerjenost skozi vse prelomne volitve v celotnem stoletju (Kropivnik 1998).

Kot pa se je pozneje izkazalo, je bila ta stabilnost značilna le za prelomne volitve, ki so se zgodile po daljših obdobjih nedemokratičnih družbenih ureditev, ob demokratizaciji, nastankih novih držav in ponovnih vzpostavitvah strankarskih aren. Z »normalizacijo« volitev v Republiki Sloveniji, po premiernih volitvah v letih 1990 in 1992, so se politične regije začele drobiti na manjše ter politično bolj pestre in raztresene teritorije. Vse bolj so jih poleg temeljnih, uveljavljenih in stabilnih nasprotij, prepoznanih v okvirih Lipset-Rokkanove teorije zamrznjenih družbenih linij cepitev (Lipset in Rokkan 1967) začela oblikovati tudi novoustvarjena in pogosto začasna nasprotja, pojavljanje novih in novih strank, medijsko izpostavljene osebnosti kandidatov, prehajanje strank med političnimi tabori, lokalno pomembni politični dogodki (tudi afere) in podobno. Kompleksnost odločanja vedno bolj izkušenih volivcev je naraščala in večala se je volilna abstinenca. Prav tako je bilo vse več odločanja v zadnjem trenutku na osnovi zaključnih soočenj kandidatov. Za dobro predstavitev te pestrosti je bilo potrebnih vedno več skupin (vse več tipov teritorialnih enot), ki so bile med seboj vedno manj različne in na znotraj vedno manj prepoznavne, kar je zameglilo jasnost in nazornost celotne slike.

Volilna geografija s temi spremembami ni izginila iz slovenske znanosti, se je pa preselila na druge ravni in v druga področja. S teritorialno porazdelitvijo glasov na sodobnih volitvah in s povezanostjo volilnih izidov z značilnostmi prostora se danes na osnovi podrobnejših (manjše teritorialne enote) in veliko obsežnejših (več značilnosti prostora) podatkov ter tudi veliko boljših grafičnih programov aktivno ukvarjajo predvsem na Geografskem inštitutu Antona Melika SAZU. Metodologija preučevanja pa je v glavnem ostala enaka.

Temne bele lise: celostno upoštevanje in naslavljanje travme

Metka Kuhar

Travma je eden izmed izrazov, ki so iz strokovnega diskurza prešli v široko popularno poljudno rabo. Nevarnost ekspanzivne rabe tega pojma je, da lahko opredeljujemo sorazmerno neškodljive fenomene kot resne probleme, kot prave katastrofe, ki zahtevajo strokovno pomoč, pa tudi nasprotno, da grozljivih izkušenj človeškega obstoja ne obravnavamo kot travmatičnih. Inflacijo rabe pojma travma v zahodnih družbah lahko vidimo tudi kot odraz naraščajoče senzitivnosti do škodljivih fenomenov. Kot je opozorila J. L. Herman v *Trauma and recovery* (1992) – knjigi, ki je spremenila način, kako razmišljamo o travmatičnih dogodkih in ravnamo z osebami z izkušnjo travme – opredelitev travme in področje preučevanja travme zrcalita stopnjo družbene ozaveščenosti na posamezni zgodovinski točki. Individualno travmo lahko zares razumemo le v družbenem kontekstu. Travma prežema družbe oz. različne družbene skupine, pri čemer pa je (bila) pogosto deležna zanikanja ali amnezije političnih in kulturnih sil. Ni (bila) javno prepoznana, žrtve so (bile) diskreditirane ali utišane. Na primer, psihične zlome vojakov po prvi svetovni vojni so v znanstveni reviji leta 1922 razlagali kot znak ‚šibke morale in pomanjkljivega treninga vojakov‘, kot ‚priročno pritoževanje‘, šele leta 1980 pa je na podlagi gibanja veteranov Vietnamske vojne Ameriško psihiatrično združenje v tretjo izdajo zbornika duševnih motenj vključilo posttravmatsko stresno motnjo kot diagnostično kategorijo. Feministična gibanja v Evropi in Severni Ameriki so že v šestdesetih začela intenzivno opozarjati na nasilje v zasebni sferi, zlasti nad ženskami in otroki, vendar so zakonske regulacije sledile z velikim zamikom. Kompleksna posttravmatska motnja – ki je vezana na medosebne zlorabe in zanemarjanje – pa še ni bila vključena v omenjeni zbornik duševnih motenj (v zadnjo različico iz leta 2013).

Trenutno je tematika travme močno usidrana v javni imaginaciji in znanstveni sferi. V zadnji soobstajajo številne perspektive, tako da je včasih težko

doumeti, da različni avtorji naslavlajo isti fenomen. Vsekakor gre za tematiko, ki jo je nujno preučevati v kontekstu celotnega družboslovja, ne samo v okviru psihologije in psihiatrije. Dandanes so v zahodnem svetu aktualne razprave o statusu žrtev spolnega nadlegovanja, široko po svetu so še vedno aktualne teme diskriminiranja, zatiranja in uničevanja pripadnikov etničnih, rasnih, religioznih, spolnih in drugih manjšin. Raziskave pokonfliktnih območij sistematično kažejo na obrat v vrednotni orientaciji v navidezno varnejšo tradicionalno smer (ki poudarja npr. pomen spoštovanja avtoritete ter tradicionalnih družinskih in religioznih vrednot), kar se zdi ena najbolj daljnosežnih posledic travmatizacije. Trenutno pandemijo covid-19 lahko prav tako mislimo skozi optiko travme, individualne in kolektivne – gre za globalno grožnjo, ki je ustvarila krizo na različnih ravneh in ki se dotaknila skoraj vseh vidikov naših življenj. Zamajala je marsikaj, kar smo jemali kot samoumevno, (še dodatno) načela zaupanje v voditelje in inštitucije, mnogi so doživeli (mnogovrstne) izgube, vključno z občutkom eksistenčne varnosti in gotovosti. Kot človeštvo smo na zgodovinskem pragu dodatne kolektivne in tudi individualne travme ob globalni okoljski krizi.

Številne raziskave so pokazale, da je izpostavljenost travmatičnim izkušnjam prej norma kot izjema. Če podam primer, analiza študij iz 24 držav na skupaj skoraj 70.000 anketirancih je pokazala, da jih je 70 % doživelo vsaj eno travmo od 29 preučevanih, v povprečju pa so poročali o izpostavljenosti 3,2 tipoma travme. V Sloveniji smo v letu 2019 prvič ugotavljali razširjenost obremenjujočih izkušenj v otroštvu (OIO), ki so definirane kot potencialno travmatični dogodki oz. dogajanje do 18. leta starosti. Največkrat se meri deset kategorij obremenjujočih izkušenj (npr. čustveno in fizično nasilje ter zanemarjanje otroka, zasvojenost odraslih članov gospodinjstva itn.). Rezultati ankete na velikem in raznovrstnem panelnem vzorcu 4.939 od 18- do 75-letnih prebivalcev Slovenije kažejo, da je večina (76,5 %) udeležencev raziskave v otroštvu doživela vsaj eno obremenjujočo izkušnjo od desetih. V povprečju so vprašani poročali o 2,4 OIO. Kar 27,2 % jih je poročalo o štirih ali več OIO – pri zadnjih je tveganje za različne neugodne izide največje.

OIO pa niso edine potencialno travmatične izkušnje. Individualno travmo dandanes najpogosteje opredeljujemo kot izpostavljenost dogodku oz. okolščinam (npr. na osebni, družinski, družbeni, globalni, na okoljski ravni), ki jih posameznik zaznava (psihično in fiziološko) kot fizično ali čustveno škodljive ali življenjsko ogrožajoče. Seveda pa je spomin na travmo, zlasti zgodnjo, neredko potlačen, dogajanje do približno drugega leta starosti pa je tako ali tako dostopno samo implicitnemu (telesnemu) spominu. Poleg tega so nekateri dogodki ali okoliščine včasih tako »normalizirani«, da jih zavestno ne prepoznamo kot travmatične. Travmo poleg izpostavljenosti dogodku oz. dogajanju ter subjektivni zaznavi dogodka kot travmatičnega opredeljujemo skozi negativne posledice,

ki se kažejo na različnih ravneh. Številne raziskave so pokazale, da ima izpostavljenost travmatičnim izkušnjam, posebej več takim izkušnjam, dolgoročne posledice na fizično in duševno zdravje ter različne vidike kakovosti življenja in delovanja (npr. socialno-ekonomske). Te posledice se lahko raztezajo čez celoten življenjski potek in čez generacije (epigenetsko); pojavijo se lahko takoj po izpostavljenosti travmatičnemu dogajanju ali šele z zamikom. Pri tem pa na posameznikov odziv vplivajo številni dejavniki, npr. vrsta in resnost travmatičnega dogodka, predhodne travmatične izkušnje, prisotnost drugih življenjskih stresorjev, kulturna prepričanja, morebitna prisotnost duševnih težav, nizek socialno-ekonomski status, dostopnost in moč podpornega sistema pa tudi zaupanje v podporno kapaciteto medosebnih odnosov in socialnih institucij. Rezilientni oz. prožni, odporni odzivi na travmatični stres so v zadnjih dveh desetletjih prav tako deležni vse več zanimanja raziskovalne skupnosti pa tudi poklicev pomoči in splošne javnosti. Pri tem se sposobnost hitrega okrevanja vse manj povezuje z osebnostnimi značilnostmi, vse bolj pa z naštetimi varovalnimi oz. s podpornimi dejavniki.

Posebej škodljiv vpliv ima zgodnja otroška travma, ki še posebej spremeni »arhitekturo«
možganov (strukture in omreženost) in vpliva na biopsihosocialni razvoj, učenje ter na samopodobo in odnose. Zaradi fizioloških sprememb na ravni živčnega sistema (poudarjeno stresno odzivanje in spremembe v možganskih sistemih za zaznavo ne-/varnosti) posamezniki z izkušnjo travme velikokrat občutijo stanje visoke vznemirjenosti, razdražljivost; spopadajo se z nespečnostjo, s težavami z zbranostjo, podoživljanjem travmatičnih spominov; lahko se izogibajo vsemu, kar jih spominja na travmo. Pogosto se počutijo prestrašeni, nemočni, ponižani, krivi, čustveno otrpli itn. S travmo so povezane številne – v večji meri nezavedne – strategije in obrambni mehanizmi. Na primer, ljudje neredko izpolnjujemo lažno zaznane potrebe, in to na zgrešene načine. V številnih institucijah in sistemih lahko prepoznamo epidemijo (in obenem začarani krog) nefunkcionalnih čustvenih stanj in vedenj, ki se napajajo iz neprepoznane in nepredelane travme. Še posebej nevarno je, če so z njo zaznamovani ljudje na pozicijah družbene in ekonomske moči in oblasti, ki pa po mnogih še posebej privlači psihopatske in narcisistične osebnostne strukture (patokracija).

Koncept avtoritarnosti je bil od zgodnjih opredelitev (Adorno, Fromm) do sodobnih formulacij povezan s travmo: avtoritarni posamezniki so kot otroci doživljali okrutne starševske prakse (npr. ekscesiven nadzor, omejevanje avtonomije, ostro kaznovanje). To naj bi se odražalo v močnem strahu in hkratni sovražnosti do agresivnega starša, ki je v obrambno potlačenem in premeščenem v družbene skupine z manj moči, kot so priseljenci, etnične manjšine, tudi ženske. Hkrati so ti posamezniki (brez zdravljenja) zaznamovani z vseživljenjsko psihološko negotovostjo in s preplavljajočo tesnobnostjo; raznolikost perspektiv in odprto

komunikacijo običajno dojemajo kot grožnjo svojemu krhkemu občutku samega sebe. Zato iščejo zatočišče pri nadomestkih staršev – vsemogočnih voditeljih in totalitarnih ideologijah in psihosocialnih ureditvah, nekritično sprejemanje absolutnih resnic in brezpogojna pokorščina oblasti jih lahko navdaja z navideznim občutkom varnosti v nepredvidljivem in nevarnem svetu. Socialno-ekonomske turbulence pa tudi neoliberalno razkrajanje protektivnih institucij ter posledično zaznane grožnje individualni in socialni identiteti so tako ugodno gojišče za toksično mešanico nacionalističnih, ksenofobnih diskurzov oz. desničarskih ideologij.

Skratka, zatrdimo lahko, da iz travme in preživetvenih strategij, ki so z njo povezane, izhaja veliko destruktivnih vidikov naše kulture, vključno z večjimi socialnimi in globalnimi problemi. Travma šele v zadnjem času bolj sistematično in celovito postaja prepoznan ključni dejavnik številnih dolgoročnih posledic in predmet analiz v širšem družboslovju. Pri tem pa se seveda takoj odpre vprašanje naslavljanja te tako vseprisotne in globoko vkoreninjene problematike ter seveda, kako naslavlјati ta vidik pri reševanju številnih socialnih in družbenih izzivov. Pomenljiv korak naprej je že samo zavedanje, še bolj pa razumevanje travme in njenih posledic, pa tudi znanje, ki se nanaša na varovalne in hkrati kurativne dejavnike – v prvi vrsti vse, kar podpira varne, stabilne, skrbne odnose in okolja. Velik korak bi bil sistematična in ustrezna obravnava problematike na vseh ravneh in v vseh relevantnih sektorjih (ter v medsebojnem sodelovanju vseh strok in disciplin, ne le tistih, ki se ukvarjajo z zdravjem), še posebej v zdravstvu (izrazito pediatrija in družinska medicina), predšolska vzgoja in šolstvo, socialno varstvo, sodstvo, policija, zapori in relevantne nevladne organizacije. Različni programi, intervencije itn., ki temeljijo na razumevanju travme in njenem naslavljanju, so izrazito pomembni, vendar pa je ključno razvijanje dolgoročnih, trajnostnih rešitev strukturnih podlag generiranja travme. To bi bili lahko ključni koraki ustvarjanja pogojev za zdravje, dobrobit, razvoj človeškega potenciala ne le ranljivih posameznikov in skupin, ampak celotnih družb. Okrevanje po travmi je mogoče na individualni ter na socialni in kolektivni ravni; to je ravno dokaz moči in transformativne kapacitete človeškega duha in skupnosti.

3, 2, 1, zdaj: drugi polčas županov slovenskih občin

Simona Kukovič

Pa se je začelo – župani⁷ so že močno zakorakali v drugo polovico aktualnega mandata, ko (vsaj pri njih večini) misli niso (več) usmerjene samo v vsakodnevne obveznosti, ampak v čas volilne kampanje in vnovičnih volitev. Dobro leto pred volitvami je namreč čas, ko je treba pridobiti sredstva, dobro načrtovati implementacijo projektov in si zagotoviti (berite: rezervirati) asfalt za že dolgo obljubljeno krožišče ali za (lahko na videz obskuren) odsek ceste, ki tamkajšnjim prebivalcem pomeni povezavo s svetom, županu pa (mogoče celo) omogoči ponovitev mandata. Brez dvoma bo prihodnje obdobje prineslo vse več (zlasti v občinskem svetu) nesoglasij, izgrajevanja protikandidatov; aktualni župani pa se bodo morali vprašati, »*ali mojim občani (še) zaupajo*«.

V Sloveniji so lokalne volitve vsaka štiri leta, na njih pa poleg članov občinskega sveta neposredno (iz)volimo tudi župane. Za funkcijo župana lahko kandidira vsak polnoleten državljan Republike Slovenije, ki ima stalno prebivališče oziroma volilno pravico v občini, torej tudi (v danem trenutku) aktualni župan, saj slovenski sistem lokalne samouprave ne pozna mehanizma omejitve mandatov. Če se (v danem trenutku) aktualni župan odloči ponovno kandidirati, predstavlja volitve priložnost za občane, da izrazijo svoje (ne)zadovoljstvo nad opravljenim delom župana in njegovim vodenjem občine. Z županovim delom zadovoljni občani mu lahko podelijo nov štiriletni mandat, v nasprotnem primeru pa volivci izvolijo protikandidata, ki predstavlja alternativo dotedanji lokalni oblasti.

Študije⁸ kažejo, da imajo slovenski župani v veliki meri statične ambicije, kar pomeni, da je njihov cilj po koncu mandata osvojitve novega. Župani namreč vidijo funkcijo župana kot kariero, kar lahko potrdimo z izračunano povprečno

7 V besedilu uporabljamo moško slovnično obliko kot nevralen izraz za ženske in moške.

8 V besedilu uporabljeni podatki so plod večletnega raziskovanja članov Centra za proučevanje upravnopolitičnih procesov in institucij.

senioriteto, ki znaša več kot dva zaporedna mandata. Župani se odločajo za vnovično kandidaturo, ker želijo dokončati zastavljene projekte in investicije, nadaljevati program razvoja občine ali pa županovanje vidijo kot (osebni) izziv, ki jim omogoča veliko kreativnosti in prispevka v lokalni skupnosti. Na drugi strani opazimo tudi sorazmerno visoko naklonjenost volivcev, da dajo svoj glas kandidatu, ki že opravlja župansko funkcijo, saj v njem vidijo zaupanja vredno osebo, ki bo tudi v prihodnje (tako kot do zdaj) delovala v njihovem interesu ter bo odzivna na zahteve in potrebe svoje volilne baze, torej občanov.

Če navržemo agregirane podatke za vseh dozdajšnjih šest lokalnih volitev od leta 1998 do leta 2018 vidimo, da je bil odstotek podpore županov/kandidatov na vseh dozdajšnjih volitvah nad 80 odstotkov; leta 1998 celo 90 odstotkov. Je pa pri tem treba izpostaviti, da absolutna številka županov/kandidatov (z izjemo lokalnih volitev 2014) vseskozi narašča, in sicer iz 133 v letu 1998 na 184 v letu 2018, a se je tekom dvajsetih let tudi število občin povečalo s 192 na 212.

Glede reelekcije županov lahko zapišemo naslednja opažanja. Prvič, na vseh šestih lokalnih volitvah je bila večina županov/kandidatov ponovno izvoljena v prvem krogu lokalnih volitev. Drugič, število primerov, pri katerih župani/kandidati nimajo protikandidata, se povečuje, saj je bilo v letu 1998 takšnih primerov (samo) enajst, na zadnjih lokalnih volitvah leta 2018 pa kar 35. Tretjič, glede na število županov/kandidatov, ki so slavili v drugem krogu županskih volitev, so bile zadnje volitve v primerjavi s predhodnimi nekakšna izjema, saj so bili volivci bolj naklonjeni političnim novincem. Če torej izračunamo volilno uspešnost ponovno izvoljenih županov za posamezne lokalne volitve, ugotovimo, da se je na lokalnih volitvah leta 1998 začela pri 77 odstotkih; na vseh štirih naslednjih volitvah je naraščala, vrh pa dosegla pri 84 odstotkih v letu 2014. Na zadnjih lokalnih volitvah leta 2018 je volilna uspešnost upadla na približno enako raven kot na lokalnih volitvah leta 1998, in sicer na 78 odstotkov.

K temu pa lahko dodamo še nekaj zanimivih podatkov. Prvič, v 46 občinah je aktualni župan na volitvah leta 2018 dobil drugi zaporedni mandat. Drugič, 36 aktualnih županov je zmagalo že na tretjih zaporednih volitvah. Tretjič, 31 aktualnih županov je na volitvah že štirikrat zaporedoma premagalo vse protikandidate. Četrto, deset aktualnih županov je novembra 2018 začelo peti zaporedni mandat. Petič, enajst županov je bilo prvič izvoljenih leta 1998, kar pomeni, da so bili ponovno izvoljeni šestkrat. Šestič, devet županov vodi svojo občino že vse od leta 1994. Sedmič, poleg teh devetih »županov veteranov« ima 16 občin istega župana že vse od ustanovitve občine. Osmič, v 17 primerih od leta 1998 so volivci po vsaj enem mandatu premora na to funkcijo spet izvolili prejšnjega župana. In devetič, izmed trenutnih 212 občin ne obstaja niti ena sama občina, v kateri bi na vsaj eni lokalni volitvi zmagal drug kandidat; v vseh občinah je vsaj en dozdajšnji župan svoj mandat vsaj enkrat ponovil.

Z vidika raziskovanja trendov najpomembnejših akterjev lokalne samouprave že nestrpno čakamo november 2022, ko bomo lahko spet nadgradili bazo podatkov in odkrili še kakšno zakonitost slovenskih lokalnih političnih vodij.

20 let Evropske družboslovne raziskave

Slavko Kurdija

Jubileji so primeren trenutek tudi, da se ozremo nazaj in pogledamo, kako se je na mogočnem drevesu številnih družboslovnih raziskav razvila in razbohotila veja, ki ima na področju primerjalnega raziskovanja prav poseben pomen. Evropska družboslovna raziskava (European Social Survey – ESS ERIC)⁹ predstavlja eno najboljših družboslovnih raziskovalnih infrastruktur v mednarodnem merilu. Vzpostavlja podatkovne vire za znanstveno ugotavljanje dinamike socialne klime, stališč in vrednot v evropskem prostoru ter zagotavlja najboljšo medčasovno primerljivost podatkov za več kot 30 držav.

Raziskava in njeni nosilci so kot metodološka avantgarda postavili referenčni okvir za najkakovostnejšo izvedbo mednarodno primerljivih raziskav. Tudi drugi, že uveljavljeni raziskovalni projekti ga v veliki meri posnemajo. Zaradi dosežkov pri preseganju ovir v primerjalnem raziskovanju je raziskava ESS prejela tudi najvišje evropsko priznanje na znanstvenoraziskovalnem področju – Descartesovo nagrado.

Raziskava tematsko pokriva številne družboslovne vsebine: demokracija in državljanska vključenost, ocena družbenih podsistemov (zdravstvo, šolstvo), socialni kapital in zaupanje v institucije, osebna in družbena dobrobit, blaginja, delo in zaposlitev, socialna vključenost, zaznava oblik diskriminacije, priseljevanje, nacionalna identiteta, vrednote, religija; poleg tega zajema še vrsto posebnih tem, kot so: ekonomska morala, načrtovanje življenjske poti, starizem, pravna država, podnebne spremembe, digitalni stiki itn. Znanstvene discipline, ki s tem pridobivajo kakovostno podatkovno podporo, so predvsem (a ne samo): sociologija, politologija, psihologija, socialna politika, ekonomija, pedagoške znanosti, pravo, kriminologija, demografija, javno zdravstvo in različne okoljske discipline.

9 <http://www.europeansocialsurvey.org/>.

Evropska družboslovna raziskava ima tudi velik teoretskoeksplanatorni potencial. Analiza rabe njenih podatkov je potrdila močno podporno teoretskim modelom pri večini zgoraj naštetih področij, obenem pa še pri vrsti posebnih področij, kot so: teorija družbene stratifikacije, teorija spolnih vlog, teorija rodnosti, teorija kriminalitete in varnosti itn. Pri tem so pokrite tudi izrazito aktualne vsebine: globalna recesija, teroristični napadi, evropska integracija in brexit; v zadnji v meritvi pa tudi, kakšne bodo družbenoekonomske posledice pandemije.

Relevantnost raziskave – ki je v polnem teku vse od leta 2002 in v kateri imata naša fakulteta in Center za raziskovanje javnega mnenja (CJM) kot ključni nosilec partnerske in izvajalske vloge v projektu že 20 let izjemno pomembno vlogo – se med drugim izkazuje tudi z več kot 170.000 registriranimi uporabniki z vsega sveta, med katerimi je več kot 4.700 slovenskih¹⁰. Priljubljenost ESS-a v Sloveniji se pokaže tudi po pregledu števila uporabnikov po državah v luči razmerja *per capita*, ta namreč Slovenijo uvršča daleč na prvo mesto med državami uporabnicami ESS-podatkov.

Poleg izjemnega znanstvenoraziskovalnega potenciala (več tisoč znanstvenih objav) ima raziskava tudi širše družbene učinke. Omogoča spremljanje družbenih trendov, ki zadevajo delovanje pomembnih družbenih podsistemov, v katerih se nosilec resornih politik omogoča kakovostna podpora z mednarodno primerljivimi podatki. To predstavlja dobro izhodišče za oblikovanje uspešnih politik na različnih področjih in tudi za boljše komuniciranje z javnostmi, kar je še posebej z vidika izvedbe nekaterih še neizpeljanih sistemskih reform izrazito pomembno.

Pomen podatkov ESS se kaže v možnosti ovrednotenja osebne in družbene dobrobiti skozi optiko, ki presega ekonomske vidike družbenega razvoja. Podatkovne zbirke te vrste omogočajo tudi poglobitev vedenja o lastni družbi in prepoznavanje kontur nacionalne identitete v kontekstu primerjave z drugimi evropskimi družbami. ESS tudi skozi primerjalno optiko daje značilen prispevek k prepoznavnosti in umestitvi Slovenije kot pomembne družbene entitete na evropski in svetovni zemljevid.

Pomen takšne infrastrukture je izjemno pomemben tudi z vidika ekonomičnosti, ki se odraža v dejstvu, da več tisoč uporabnikov podatkov (akademičnih in neakademičnih) prosto dostopa do najkakovostnejših mednarodno primerljivih podatkovnih zbirk, za katere bi sicer v lastni režiji porabili ogromne resurse.

Več raziskovalcev na FDV v okviru projekta ESS izvaja zahtevne raziskovalne in upravljaljske aktivnosti: sodelovanje pri vodenju konzorcija, načrtovanje in oblikovanje metodologije raziskav, bibliografski monitoring, metodološke evalvacije ter implementacija in izvedba raziskav v nacionalnem okolju. V CJM smo

¹⁰ Vir: Statistika ESS-uporabnikov, NSDstat, januar 2021.

samo za potrebe ESS-a v zadnjih dveh desetletjih zagotovili izvedbo več kot 12.000 – uro in več dolgih – anketnih intervjujev.¹¹ Tisto, kar nas v okviru ESS zaposluje v zadnjem obdobju, pa je predvsem na metodološko rigorozen način raziskati možnosti in posledice morebitnega prehoda z osebne na spletno anketiranje v mednarodnem primerjalnem okviru. To je v času, ki ga je zaznamovala pandemija koronavirusa, ki močno otežuje neposreden stik med anketirancem in anketarjem, še posebej pomembno.

To je kratka vinjeta o tem, kako je rasel ESS, pomembna veja mogočnega raziskovalnega drevesa. Center za raziskovanje javnega mnenja je raziskovalni kolektiv, ki več kot pet desetletij z vnemo skrbi za to drevo, na katerem so že pred ESS-om dozoreli številni ugledni mednarodni raziskovalni projekti. Program Slovensko javno mnenje (SJM) je tako kot krošnja, ki jo je sooblikovalo veliko nacionalnih in mednarodnih projektov, med njimi pa ima Evropska družboslovna raziskava še posebej vidno mesto.

11 V okviru drugih raziskav pa v istem času vsaj še dvakrat toliko.

Mojih 20 let

Tina Lengar Verovnik

Leto, v katerem praznuje naša fakulteta, je jubilejno tudi zame. Mineva 20. študijsko leto, odkar sem na njej zaposlena kot predavateljica in – večna študentka. Pogosto me namreč prešine, da sem si izbrala poklic (ali pa je ta izbral mene?), v katerem vsaj do upokojitve ne bom prenehala študirati in raziskovati. Seveda tudi poučevati, kar počnem najraje od vsega trojega; a se hkrati zavedam, da v pedagoškem delu uživam tudi zato, ker lahko vanj nenehno vpletam nova znanja in spoznanja. Do teh sem z leti vedno bolj spoštljiva, saj vedno bolj vem, da nič ne vem – ali pa vsaj zelo malo. Zato se z enako mero nostalgije in rahlega sramu spominjam začetnih let, ko se mi je vse zdelo zelo preprosto, velika strokovna razodetja pa tako rekoč na doseg roke. V zadnjih dveh desetletjih sem se največ raziskovalno ukvarjala z govorjenim jezikom v medijih in s pravopisom. Pri prvem sem bila prepričana, da se je treba poklicnim govorcem samo naučiti zborne izreke, razen če delajo na komercialnem mediju, kjer pač govorijo, kakor govorijo. Pri pravopisu pa je bilo še preprosteje: malo pred začetkom mojega študija slovenistike in splošnega jezikoslovja na Filozofski fakulteti je izšla knjižica s svežimi pravopisnimi pravili, ki se jih je bilo treba poklicnim piscem samo čim bolje naučiti. Mar ne?

Seveda se je pokazalo, da ni čisto tako. Najprej o govoru v medijih. Kmalu sem doumela, da je zborna izreka le del znanj, ki jih potrebujejo novinarji in drugi medijski govorniki, ter da je treba za njeno obvladovanje pošteno garati. Nihče izmed nas nima pri usvajanju pravorečnih pravil posebne prednosti, saj govorjeni knjižni jezik ne temelji na nobenem izmed slovenskih narečnih govorov. Poleg tega so pravorečni podatki razdrobljeni po različnih, zlasti slovarskih priročnikih (samostojnega pravorečnega priročnika sodobna slovenščina ne premore) in že dolgo niso bili aktualizirani z gradivnimi raziskavami. Zadnje povzročča dvoje: pri poslušalcih občutek, da so nekatere izgovorne posebnosti knjižne slovenščine

daleč od živega jezika (zdijo se jim arhaične ali pa rahlo elitistične); pri nekaterih medijih, ki želijo svoje poslušalce nagovoriti v jeziku, ki je bližji njihovemu regionalnemu ali siceršnjemu zasebnemu govoru, pa to, da celo v očitno branih besedilih (najpogosteje so to informativne oddaje) izbirajo oblike, ki se od knjižnega govornega standarda namenoma oddaljujejo. Pri tem torej ne gre nujno za neznanje, kot sem nekdaj naivno domnevala, ampak za iskanje stika s poslušalci, zaradi katerih mediji sploh nastajajo in obstajajo. Tudi pogovorna slovenščina na (zlasti, čeprav ne izključno) komercialnih medijih, ki se mi je sprva zdela presajena v njihove studie naravnost iz vsakdana, se je pozneje pokazala kot skrbno pretehtana jezikovna različica, ki je v svojem bistvu performans, nastop. Govorci pred mikrofonom namreč vedno igrajo skrbno oblikovane vloge, katerih temelj je seveda govor. Ta pa iz zasebnih govornih praks jemlje le tisto, kar v medijih – prilagojeno okoliščinam – učinkuje.

Če sem se z govorom v medijih začela interdisciplinarno ukvarjati šele na FDV in je to torej moja novejša simpatija, pa bi za pravopis lahko rekla, da je moja stara ljubezen, ki se je začela v prvem letniku študija in traja še danes. Pravopis neposredno in posredno poučujem že vse generacije študentk in študentov, zato novinarska in druga besedila spremljam tudi po tej strani. Že med študijem sem jezikovno pregledovala leposlovna dela, nekaj malega sem lektorirala še pozneje, a takrat bolj strokovna besedila. Po vseh teh poteh sem zaznavala spremembe, ki so se kljub navidezni trdnosti pravil v zgoraj omenjeni knjižici začele nakazovati zaradi različnih razlogov. Pravopis je namreč izrazito vezan na zunajjezikovni svet – in kakor se spreminja ta, se mora prilagajati tudi jezikovni opis. Srečna zvezda, ki me je pripeljala na FDV in k preučevanju medijskega govora, me je pred nekaj leti peljala tudi do Pravopisne komisije pri SAZU in ZRC SAZU ter do dopolnilne zaposlitve v pravopisni sekciji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Šele delo v skupini jezikoslovcev, specializiranih za pravopisna vprašanja, mi je omogočilo poglobljen vpogled v te tematike in v nevarnosti, ki jih prinaša prehitro sklepanje na podlagi majhne količine podatkov ali celo introspekcije. S kolegicami in kolegi se trudimo – tudi prek vprašanj v spletni Jezikovni svetovalnici – zaznavati pravopisne zadrege, ki jih imajo sodobni uporabniki in na katere aktualni pravopis ne daje zadovoljivih ali sploh nobenih odgovorov. Poleg tega preverjamo rabo v jezikovnih korpusih, brez katerih si danes ne predstavljamo več raziskovanja sodobne slovenščine, in v drugih dostopnih pisnih gradivih. Prenovljena pravopisna poglavja (trenutno so štiri) sproti objavljamo na portalu Fran kot Pravopis 8.0 in jih dajemo v javno razpravo, saj si brez sodelovanja (zlasti strokovne) javnosti danes prenove pravopisnih pravil ni mogoče predstavljati. Sama se trudim spoznanja sproti prenašati nazaj v predavalnice, kjer so pogosto pognale njihove kali – in krog je tako sklenjen.

Pristop mešanih metod: od kod prihaja in kam gre?

Bojana Lobe

Na veliko področjih znanosti (na primer: sociologija, komunikologija, politologija, antropologija, zdravstvene vede, menedžment itn.) je načrt zbiranja in analize podatkov, pri katerem mešamo (ang. mixing), integriramo ali kombiniramo kvalitativne in kvantitativne metode, postal široko uporabljen. Na videz se zdi, da se je pristop mešanih metod (ang. mixed methods approach) začel razvijati šele v zadnjih desetletjih – od konca devetdesetih let prejšnjega stoletja naprej. Podroben pogled v zgodovino osvetli številne uporabe že v času čikaških sociologov od leta 1900 (na primer: Heinrich Rickert, Florian Znaniecki, William I. Thomas, Charles Cooley, Ernest W. Burges) pa vse do leta 1928, ko je prišlo do nekakšnega zatišja. Po letu 1950 je zaradi različnih filozofskih podstati in paradigem, ki uokvirjajo kvalitativne in kvantitativne metode, mešan raziskovalni pristop zašel v tako imenovano paradigmatško vojno (ang. paradigmatic war) oziroma vojno metod (nem. Methodenstreit). V sredini devetdesetih let prejšnjega stoletja pa je pristop s prvimi tipologijami mešanih (integriranih, kombiniranih) raziskovalnih načrtov doživel nov zagon. Kot kaže, je končno dosežen tudi konsenz o prevladujoči definiciji tovrstnega pristopa, kar je bil dolgoleten predmet razprav. Različni avtorji, ki so pomembno prispevali k področju (na primer: Abas Teddli in Abbas Tashakkori, John Creswell, Vicki Plano Clark, Julia Brannen, Alan Bryman, David L. Morgan, Jennier Green, Jennier Caraceli, Tony Onwuegbuzie, Max Bergman itn.), so oblikovali svoje definicije v različnem razponu, od najbolj vključujočih (na primer študija z integracijo metod je vsaka študija, ki vključuje uporabo vsaj ene kvalitativne metode in ene kvalitativne metode zbiranja ali analize podatkov) do najbolj izključujočih (te bi k pristopu mešanih metod štele le študije, ki vključujejo integracijo metod zbiranja in analize podatkov v vseh korakih raziskovalnega procesa). Prevladujoča definicija danes pristop mešanih metod (ang. mixed methods research) opredeli kot podpodročje širšega pristopa multimetodnih

raziskav (ang. multi-method research). Ožji pomen označuje integracijo vsaj ene kvalitativne in kvantitativne metode zbiranja in analize podatkov, medtem ko širši pomen opredeljuje integracijo več kot ene metode v eni sami študiji, pri čemer so metode lahko le kvalitativne, le kvantitativne ali pa iz obeh pristopov.

Pristop mešanih metod nedvomno dosega eksponentno rast, kar se kaže tudi v obstoju dveh mednarodnih znanstvenih revij (International Journal of Mixed Methods Research in International Journal of Multhi Method Approaches), dolgoletne organizacije osrednje konference (Mixed Methods Conference) ter sekcij na veliko drugih konferencah, združenja ter številnih knjig in znanstvenih člankov. Ključne napredke področja spodbujata dve skupini raziskovalcev/znanstvenikov: metodološko usmerjenih, ki se osredinjajo na metodološka vprašanja in razvoj področja kot tretjega metodološkega pristopa, ter vsebinsko usmerjenih, ki izsledke metodologov uporabljajo na različnih vsebinskih področjih.

Pristop mešanih metod se kljub hitremu razvoju in napredku spoprijema z dvema dolgotrajnima izzivoma. Prvi se nanaša na učinkovitost tovrstnega raziskovalnega načrta, drugi pa na stopnjo integracije kvalitativnih in kvantitativnih metod. Učinkovitost mešanega raziskovalnega načrta je odvisna od številnih dejavnikov in odločitev raziskovalca: a) od namena posamezne metode v mešanem načrtu (na primer raziskati pojav, razumeti pojav, izmeriti moč in smer povezanosti med dvema pojavoma, odkrivanje splošnih zakonitosti, testiranje novih idej itn.); b) od časovnega zaporedja izvedbe posamezne metode (na primer sočasna, zaporedna ali umeščena izvedba kvalitativnega in kvalitativnega zbiranja podatkov); c) od prednosti oziroma prevlade posameznega pristopa (na primer prevladujoče kvalitativna študija, prevladujoče kvantitativna študija, enak poudarek na obeh pristopih); č) od procesa integracije (na primer integracija v fazi analize podatkov, integracija v fazi interpretacije). Raziskovalne načrte lahko razvrstimo v sočasne (na primer triangulacija, pri kateri je ključni cilj doseči večjo veljavnost skupnih rezultatov), zaporedne (na primer komplementarni načrti, pri katerih je ključni cilj dopolniti ali pojasniti rezultate ene metode z rezultati druge metode, vsaka metoda pa ima jasno določen namen in vlogo) in umeščene (na primer v prevladujočem kvalitativnem pristopu uporabimo manjšo kvantitativno komponento in nasprotno). Naprednejši in zahtevnejši so iterativni načrti, ki vključujejo večkratne ponovitve kvalitativne in kvantitativne faze študije, kar omogoča postopno rekonfiguracijo vsebinskih ugotovitev med potekom raziskave. Odlikujeta jih visoka prilagodljivost in pronicljivost, slabost pa je logistična zahtevnost tovrstnih načrtov (na primer časovni, finančni, izvedbeni vidik).

Stopnja integracije se nanaša na vidik integracije kot pričakovanja, da so izsledki obeh metod vzajemno informativni, kar se da doseči s procesom informiranja izvedbe ene metode na podlagi izsledkov izvedbe druge metode (ang. feed forward process) in z mehanizmom povratne zanke (ang. feedback loop), pri čemer

izsledki izvedbe zaporedja metod informirajo nadaljnjo izvedbo raziskave. Drugi vidik integracije pa je stopnja dosege celostnega razumevanja raziskovalne tematike (ang. holistic understanding), do katerega ne bi prišli z izvedbo raziskave z eno samo metodo. Integracija posameznih korakov raziskovalnega procesa, kot so: oblikovanje raziskovalnih vprašanj, vzorčenje, zbiranje in analiza podatkov, interpretacija, lahko dodatno podpre stopnjo integracije posameznih metod v pristopu mešanih raziskav. Problem integracije se običajno pojavi, ko ni jasne opredelitve namena in vloge posamezne metod. Pri razmisleku o integraciji bi bilo smiselno natančneje opredeliti postopek zbiranja in analize podatkov vsake izmed vključenih metod. In ne nazadnje, procesu integracije se moramo še posebej posvetiti v fazi združevanja podatkov in interpretacije.

S pristopom mešanih metod sem se začela ukvarjati leta 2003 kot osrednjo temo svoje doktorske disertacije. Obravnavala sem integracije kvantitativnih in kvalitativnih metod na spletu. Poleg že zgoraj omenjenih izzivov, ki jih v prihodnje z metodološkega vidika velja še nadalje razvijati, je zagon integracije metod na spletu dodaten izziv, ki do zdaj še ni resnično doživel prave pozornosti. Časi, v katerih ta trenutek živimo in dajejo prednost raziskovalnim načrtom z zbiranjem podatkov na spletu, bi lahko predstavljali novo priložnost za razmislek in prikaz uporabne vrednosti pristopa mešanih metod v digitalnih okoljih.

Sem FDV-jevka. A, ja, sicer pa slovenistka.

Nataša Logar

»Napiši nekaj za zbornik ob 60-letnici!« me tik pred podaljšanim rokom za oddajo spomni dekanja (seveda ne s klicajem, ona to vedno napravi zelo prijazno). Po trikratnem branju vabila me vsebinsko najbolj nagovarja stavek: »/R/azčlenite svoje raziskovalno ali pedagoško področje.« Pa naj bo nekaj o tem. Za začetek kar z besedami drugih:

Pozdravljeni,

/.../ trenutno pišem diplomsko delo. /.../ Na slovenskem akademskem področju še ni moč zaslediti omenjenih /x/ izrazov oziroma prevodov, zato se pojavlja dilema o uporabi ustreznih terminov. Na tej točki bi vas vljudno prosila za pomoč.

(V. V., 24. 1. 2021)

Draga Nataša!

/.../ Potem prideta še dve poglavji, v katerih računamo na tvojo pomoč v večji meri – ločila in pisanje skupaj ali narazen. /.../ Upam, da se veseliš pravopisnih dejavnosti in lepo preživljaš čas, ko delamo z manj šumi na daljavo :)

(H. D., 3. 8. 2020)

/Kolegici/ sta pripravili prvi del samostojnega delovnega zvezka za 8. razred OŠ. Bi ga bila pripravljena pregledati kot recenzentka?

(A. K. M., 10. 12. 2019)

Tokrat se oglašam z vprašanjem, ali bi vas zanimala izvedba spletne delavnice za naš oddelek. Zanimajo nas teme, ki jih na FDV predavate pri

predmetu Jezikovna kultura /.../, pa tudi delo s korpusi (npr. kako si lahko pri jezikovnih vprašanjih pomagamo z Gigafido).
(A. B., 29. 4. 2021)

Igra /= mobilna Igra besed/ mi je zelo všeč, seveda jo bom igral še naprej. Najbolj všeč mi je, da jo lahko igram z mojim dekletom, od katerega sem tudi izvedel zanjo (edina tovrstna igra, ki jo igrava skupaj). Poleg tega pa še širim besedni zaklad, torej prijetno s koristnim.
(M. P., 14. 10. 2019)

Če se zgornje bere kot nabor precej različnih jezikovnih tematik (terminologija, pravopis in slovnica pa še korpus in besedišče (v telefonski igricali)), ste dobili pravi vtis: dejansko se ne ukvarjam le z zelo ozkim delom svojega področja. Da je tako, je kriv v veliki meri prav FDV. Tu namreč študenti in študentke ter sodelavci in sodelavke nam, jezikoslovkam (trenutno smo na FDV-ju tri slovenistke), kar nekako samoumevno pripisujejo poznavanje prav vsega s slovenščino povezanega – od presledka do tipičnih značilnosti znanstvene monografije ali pa od izbiranja v množici jezikovnih možnosti do jezikovne (največkrat poimenovalne) praznine. Tak pripis seveda laska, prinaša pa odgovornost in nas spodbuja, da nenehno opazujemo in raziskujemo jezik, kakršen je tukaj in zdaj.

Še nekaj je za jezikoslovke na FDV-ju drugače kot za stanovske kolege in kolegice na FF. Kot asistentka na slovenistiki v letih 1999–2004 nisem nikoli zaznala, da hočejo študenti in študentke vedeti, zakaj jih mučim z besedotvornimi morfemi – kot bodoči učitelji in učiteljice slovenščine so brez vprašanj sprejeli, da morajo to tematiko pač poznati. Na FDV-ju pa je izhodišče drugačno. Tu si mora nematični učitelj nenehno zastavljati vprašanje, zakaj nekaj pripoveduje študentom in pri čem jim bo to koristilo (če si namreč tega vprašanje ne bi zastavljaj sam in odgovoru ustrezno prilagajal predavanj, bi mu ga kaj hitro zastavili tisti, ki ga poslušajo). Táko vodilo nas vse usmerja po eni strani v specializacijo, po drugi strani pa je vsaj pri meni s seboj prineslo tudi boljše razumevanje mnogoterosti jezikovnih vlog in raznolikosti jezikovnih potreb govorcev.

In tretje: biti učitelj pomeni biti med mladimi. To je v primerjavi s povsem inštitutskim raziskovanjem velik privilegij. Stik z mladimi je tako v moje raziskovalno udejstvovanje pred leti prinesel še dodatno radovednost, povezano s prihodnostjo jezika; zanimati me je začela opremljenost slovenščine za digitalno dobo. Moji raziskovalni sogovorniki so takrat postali (in vse do danes ostali) tudi strokovnjaki za jezikovne tehnologije, vrata do njih pa mi je odprl Simon Krek, eden najbolj razgledanih in prodornih znanstvenikov na tem področju v evropskem merilu, po diplomi sicer anglist in filozof, pa doktoratu pa prevodoslovec.

Šele ta skok čez slovenistične planke mi je izostril dva pogleda na slovenščino: tistega, ki kaže njene potrebe za vsakdanjo rabo, in tistega, ki jo kaže v družbi drugih jezikov. Zdaj o ogroženosti slovenščine (pravzaprav pa o njeni neogroženosti) predavam drugače. Študente in študentke povabim, da naj v roke vzamejo telefon in se z njim pogovorijo ... v slovenščini, kakopak. Drži, trenutno je odziv še upravičeno nejeveren, pa vseeno prav na tem srečanju v predavalnici začutim, da moje raziskovalno in pedagoško delo podajata roko tudi slovenščini kot jeziku prihodnosti.

Ali sem »razčlenila svoje raziskovalno in pedagoško področje«? Ne prav sistematično, se mi zdi. Vem pa, da sem zaradi FDV-ja boljša jezikoslovka in učiteljica ter da znam zaradi družboslovnega službenega doma pri marsičem jezikovnem tehtneje odgovoriti, koristneje svetovati in prijazneje spodbuditi, kot bi to znala sicer.

Od meddržavnih odnosov do svetovne družbe

Marko Lovec

Namen znanosti je, tako kot pri drugih oblikah spoznavanja, bolje razumeti predmet interesa za to, da bi nam lažje služil. Tisto, kar znanost loči od drugih oblik spoznavanja, pa je težnja k čim večji splošnosti oz. univerzalnosti spoznanj ter uporaba znanstvenih metod, ki temeljijo na ponovljivosti oz. tem, da logično sklepanje in uporaba istih virov vodita do enakih rezultatov.

Znanstvena spoznanja so po definiciji javna dobrina. Uporaba namreč ne zmanjšuje, ampak skozi preverjanje in nadgrajevanje povečuje njihovo vrednost. Že sama informacija o tem, da je določen znanstveni rezultat mogoč, predstavlja korist za preostalo raziskovalno skupnost, ki je prepoznana s priznavanjem avtorstva.

Družboslovna znanost se od naravoslovne razlikuje po tem, da njen predmet ni neodvisen od preučevalca, saj je družba človeška stvaritev, iz katere se ne moremo izločiti. To ne pomeni, da je naravoslovje ločeno od družbe. Naravoslovna odkritja, od heliocentrizma do evolucijske teorije, so pokazala na obstoj objektivnih sil, ki delujejo po lastnih zakonitostih, neodvisno od posameznika in družbe, ter tako tlakovala pot razsvetljenstvu in humanizmu. Toda družboslovje je bilo tisto, ki je neposredno opozorilo na tradicionalne družbene monopole nad znanjem in neupravičene koristi, ki so iz tega izhajale, z denaturalizacijo družbenih struktur pa je pokazalo, da je mogoča tudi drugačna družbena ureditev, in sprostilo potenciale za napredek družbe.

Politologija se znotraj družboslovja razločuje po tem, da se ukvarja z bojem za moč kot redko družbeno dobrino oz. s predstavljanjem in z odločanjem kot organiziranimi oblikami boja za moč v državi. Kaos vsesplošne uporabe sile teži k njeni centralizaciji, ta pa prinaša tveganje (zlo)rabe moči tistih, ki jim je oblast zaupana. Ta problem moči kot takšne je tisti, ki politologijo dela drugačno od npr. sociologije, ki prav tako pozna fenomen moči, fizične prisile ali intelektualne hegemonije, ter fenomen države, ki monopolizira sredstva prisile.

Mednarodni odnosi so del politologije, hkrati pa so posebni po tem, da je za mednarodno skupnost v nasprotju z državo značilna odsotnost monopolizacije moči – sredstva prisile so namreč v veliki meri decentralizirana, v rokah posameznih držav in drugih akterjev. Zato pogosto govorimo o anarhični strukturi mednarodne skupnosti, ki priključuje podobe neomejene uporabe sile in parcialnih interesov – pojava, ki je izhodiščna, ne pa končna točka obče politologije.

V času zgodnjega razvoja misli o mednarodnih odnosih decentralizacija ni bila dojeta kot nasprotna razvoju harmonične skupnosti, saj je veljalo, da bo demokratizacija držav odpravila uporabo prisile, vključno z vojno zaradi njenih posledic za običajne ljudi. Obdobje med obema vojnama je prineslo streznitev; demokratični režimi so se ob odsotnosti učinkovite mednarodne regulacije pod zunanjimi ekonomskimi pritiski sprevrgli v ekstremne oblike nacionalizma, usmerjene h krepitvi mednarodnega položaja z vsemi sredstvi. V tem kontekstu se je rodila misel o mednarodnih odnosih kot študiju vojne in miru v skupnosti, v kateri je uporaba sile decentralizirana. Že v izhodišču je bila misel zelo interdisciplinarna – kljub poudarjanju neodvisnosti moči kot političnega fenomena se je ukvarjala z ekonomskimi, s pravno-moralnimi in drugače pogojenimi dimenzijami moči.

Hladna vojna je bila zlato obdobje za mednarodne odnose, saj je bila čas nasprotujočih si ideologij in interesov dveh blokov ter hkrati relativnega miru skozi ravnotežje sil in določeno stopnjo komunikacije za preprečevanje napake, ki bi lahko vodila v medsebojno uničenje. Hladna vojna pa je bila hkrati duopol, usmerjen k ohranjanju obstoječega stanja, ki je zapostavljal potrebe večine svetovnega prebivalstva in na koncu sam postal žrtev nerazumevanja družbenih sprememb.

Propada Sovjetske zveze ni povzročila (ali preprečila) grožnja raket in tankov, ampak nezadovoljstvo običajnih ljudi, ki se niso več identificirali z lastnim režimom ter so želeli ekonomsko in politično svobodo po zahodnem kulturnem vzoru. Sprva se je zdelo, da gre za zmago liberalnodemokratskega razmišljanja, ki je postalo podstat centralizacije mednarodne skupnosti v obliki formalnih mednarodnih organizacij pa tudi skozi delovanje drugih akterjev, podjetij, civilne družbe in posameznikov. Obdobje optimizma o prevladi nad politiko sile v mednarodnih odnosih pa je bilo kratkotrajno; blokovsko vojno je nadomestil konflikt civilizacij, državne grožnje je nadomestil vseprisotni terorizem, krize in neenakosti pa so okrepile zahtevo po nacionalni politiki in vračanju oblasti z rok mednarodnim institucij – v času, ko so globalni izzivi, npr. podnebne spremembe, migracije, pandemije, zaradi povezanosti vseprisotni, občutek za skupnost kot pogoj za skupne rešitve pa šibek.

Od statistike prek podatkovne analitike do podatkovne znanosti

Katja Lozar Manfreda

Tradicionalno so podatki, s katerimi najpogosteje operiramo v družboslovju (npr. uradni statistični podatki, anketni podatki, podatki iz poglobljenih intervjujev, fokusnih skupin, opazovanja, analize besedil), omejenega obsega in zelo strukturirani. Danes živimo v dobi velikih podatkov (angl. big data), ki nastanejo z uporabo informacijsko-komunikacijske tehnologije (IKT), pogosto kot stranski proizvod njene uporabe. Vsaka dejavnost, pri kateri je uporabljena IKT, pusti neko elektronsko sled, neki podatek. Danes družboslovci in družboslovke torej delamo tudi z najrazličnejšimi digitalnimi vsebinami (npr. slike in posnetki na Instagramu, Youtubu, Tiktoku), vsebino komunikacij prek spletnih socialnih omrežij (npr. besedila objav na Twitterju), s povezavami med uporabniki/-cami (npr. všečki, deljenje zapisov), z metapodatki (oznake) o objavah, ki jih uporabniki/-ce generirajo (npr. ključne besede za objave), s transakcijskimi podatki (npr. transakcije plačilnih kartic) itn. Nekateri misleci ocenjujejo, da so ti podatki večji kot vsa do zdaj digitalizirana kulturna dediščina, in tudi konstantno naraščajo. Gre torej za velike količine podatkov v najrazličnejših oblikah, ki se hitro spreminjajo in tudi nimajo nujno uporabne vrednosti za določen namen zaradi vprašljive verodostojnosti in avtentičnosti¹².

Postavlja se vprašanje, ali s tradicionalnim statističnim znanjem, pri čemer mislim na statistične metode, ki so bile razvite v času, ko je bilo zbiranje statističnih podatkov časovno zamudno in drago ter smo zato imeli opravka z »majhnimi podatki«, ki jih je mogoče obdelovati s standardnimi programskimi paketi na običajnih računalnikih, družboslovci in družboslovke zmoremo uporabljati takšne podatke. Ali pa je potrebno dodatno znanje s področja informatike, ki nam omogoča zajem, urejanje in organizacijo podatkov v obliko, primerno

12 Npr. definicija The four V's of Big data, <https://opensistemas.com/en/the-four-vs-of-big-data/>, prvi zapis Laney (2001).

za analizo? Ali je potrebno dodatno programersko znanje, ki omogoča uporabo računalniško intenzivnejših statističnih analiz, kot so strojno učenje in tehnike podatkovnega rudarjenja? Ali je potrebno dodatno znanje s področja metodologije, s katerim ovrednotimo kakovost takšnih podatkov? Ali je potrebno dodatno znanje s področja različnih družboslovnih disciplin, ki nam pomaga postavljati prava raziskovalna vprašanja ter interpretirati in osmisliti dobljene rezultate?

Potrebno je vse naštetu. Na tem sloni paradigma odkrivanja znanja (angl. knowledge discovery paradigm): s pomočjo statističnih pregledov in izračunov na nekem nizu podatkov ali podatkovni bazi poiščemo tisto, kar nam govori o procesih našega življenja, družbe, sveta okrog nas. V okviru tega je definirana piramida DIKW (angl. Data, Information, Knowledge, Wisdom; Piegorsch 2016), ki opisuje štiri korake delovanja empiričnega znanstvenika/-ce. V osnovi piramide so podatki (angl. data), to je surovina, iz katerih pridobivamo informacije (angl. information). Informacije preučujemo, iz njih razbiramo vzorce, torej odkrivamo znanje (angl. knowledge). Končni korak predstavljata integracija in združevanje znanja glede predmeta preučevanja, katerega rezultat je pravo znanje ali modrost (angl. wisdom) in s tem napredek v znanosti.

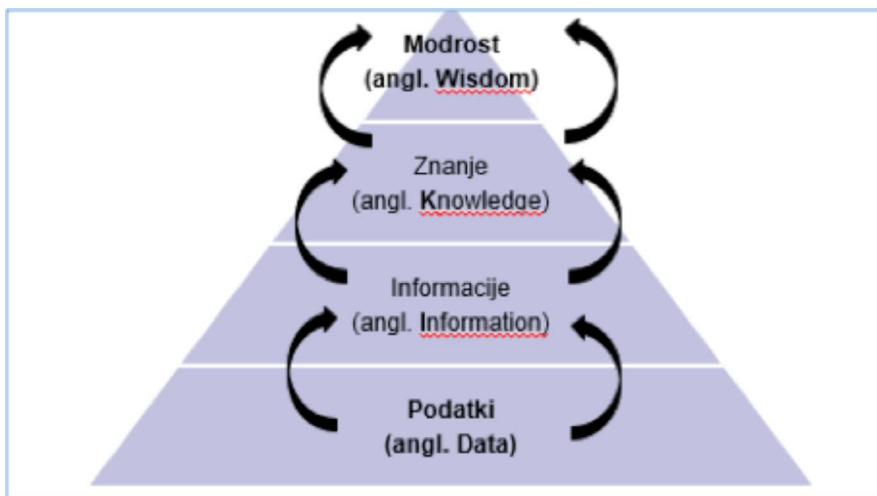
Vse to je vključeno v pristopih podatkovne analitike (angl. data analytics), ki se od tradicionalne statistike razlikuje v tem, da je analiza osredinjena na velike podatke iz različnih virov in v različnih oblikah (Davenport 2013). Pri tem gre za multidisciplinarno delovanje, ki zahteva sodelovanje in združevanje znanj z več področij, ne samo s področja statistike (in matematike) za potrebe pregledovanja in analize podatkov, ampak so potrebni tudi računalniški strokovnjaki/-nje, ki razvijajo in pišejo algoritme za organizacijo in manipulacijo podatkov, oblikujejo podatkovne baze za zbiranje in hranjenje podatkov ter razvijajo analitične algoritme za uporabo na velikih podatkih.

Povezano s podatkovno analitiko, pa je področje podatkovne znanosti (angl. data science) (Dumbill 2013), ki nadalje vključuje znanja za programiranje sistemov in aplikacij, razvitih na osnovi rezultatov podatkovne analitike, in ne nazadnje znanja strokovnjakov/-inj z nekega vsebinskega področja (npr. sociologije, politologije, komunikologije, biologije, medicine).

Naj se vrnem k piramidi DIKW. Na njenem dnu ležijo podatki. Da bi uspešno izpeljali vsak korak v procesu DIKW, moramo seveda učinkovito zbrati podatke, jih opisati, analizirati in interpretirati. To je glavno delo **statistike**, vendar je za odkrivanje znanja potrebno še nekaj več. Potrebna je celotna **podatkovna analitika**, ki zajema vse štiri opisane korake, katerih rezultat je pravo znanje glede nekega problema. To pa se lahko še nadgradi z oblikovanjem nekega sistema ali aplikacije za konkreten problem, torej govorimo o **podatkovni znanosti**. Družboslovci/-ke tu vstopamo s svojimi statističnimi in z metodološkimi znanji pa tudi s teoretičnimi in strokovnimi znanji z najrazličnejših družboslovnih področij,

ki so pomembna pri odkrivanju »pravega znanja« ali »modrosti« ter pri presoji vrednosti rezultatov ter zagotavljanja, da oblikovan sistem ali aplikacija naslavlja pomembne družbene probleme. V velikih količinah (ne)strukturiranih podatkov namreč pogosto lahko z analizo odkrijemo neke strukture v podatkih, ki pa brez pravega poznavanja področja ne pomenijo nič drugega kot »slučajni šum«. Uti-
mativno odkrivanje pravega znanja in zagotovitev njegove uporabe lahko opravi le vsebinski/-a strokovnjak/-inja. Za preučevanje sodobnih družbenih problemov na osnovi velikih podatkov je torej izjemno pomembno družboslovno znanje; le s tem znanjem lahko interpretiramo in v praksi uporabljamo ugotovitve in rešitve podatkovne znanosti.

Slika 1: Piramida DIKW– koraki podatkovne analitike (prirejeno po Piegorsch 2016, 4)

Na Fakulteti za družbene vede se zavedamo pomena interdisciplinarnosti in sodelovanja strokovnjakov/-inj z različnih področij za odkrivanje znanja na osnovi empiričnih podatkov. Poleg znanja s področja različnih družboslovnih znanosti ter s področij statistike in metodologije razvijamo tudi druga znanja, ki spadajo v širši nabor znanj, predvsem za projekte podatkovne analitike: baze podatkov, vizualizacija in eksplorativna analiza podatkov, podatkovno rudarjenje, analiza velikih omrežij, statistično programiranje. Z novim dveletnim magistrskim programom družboslovna informatika, modul podatkovna analitika (prva generacija v 2021/22), pa začnemo tudi osredotočeno izobraževanje podatkovnih analitikov, ki bodo lahko kompetentno sodelovali v multidisciplinarnih ekipah projektov podatkovne znanosti s svojim statistično-metodološkim, informatičnim in družboslovnim znanjem ter iz podatkov pisali zgodbe.

Refleksija o adekvatnosti

Andrej Lukšič

Ob okroglih obletnicah delovanja Fakultete za družbene vede je primeren trenutek, da se čas vsakdanjega rutinskega dela, usmerjen k doseganju pragmatičnih ciljev in voden s ciljno racionalnostjo, zatakne; da v kontinuiteti naredimo preskok, da lahko institucija kontinuirano nadaljuje svoje bolj adekvatno početje. Postanek prinese kolektivno olajšanje, obet novega začetka, dnevna bremena čudežno izginejo, odpre se nov horizont, ki vzpostavi možnost za reflektivni premislek. Ponovno. Vendar tudi tokrat nekoliko drugače.

Obletnice se razlikujejo med seboj; razlikujejo se v tem, da se stara zgodba o fakulteti kot instituciji, ki so jo zgradile prejšnje generacije zaposlenih in študentov, dogradi, nadgradi, predela. Zgodbi se dodaja tisto, kar se je zgodilo na »podaljšani« prehojeni poti, na »podaljšanem« pretečenem času. Nova zgodba je tako zgodba o »razširjenem« dojemanju njenega časa in prostora; je zgodba kolektivnega napora vseh do zdaj zaposlenih in študirajočih pri izpolnjevanje njenega poslanstva, ki ji je bilo naloženo ob rojstvu; poslanstva, ki pa je bilo hkrati vsakokrat znova aktualizirano s hotenji najbolj angažiranih v generaciji zaposlenih, mentalno uokvirjenimi z njihovim dojemanjem širšega družbenopolitičnega dogajanja ter njihovih družbenih in naravnih pogojev.

Tako zgodba o fakulteti nujno govori tudi o pomembnejših prelomih v kontinuiteti obstajanja, o adaptiranju njenega osnovnega poslanstva družbenim in političnim okoliščinam. In priznati je treba, da je bila Fakulteta za družbene vede bolj na udaru družbenih in političnih sprememb, ki jih je tudi sama sooblikovala, kot nekatere druge fakultete na Univerzi v Ljubljani, ki niso bile s svojo produkcijo vedenja tako močno zavezane družbi sami; adekvatnost je bila vedno postavljena v ospredje.

Zgodba o fakulteti je zgodba, ki se gradi od znotraj, ki jo gradijo zaposleni in študentje o fakulteti sami, o njenem poslanstvu in pomenu ter mestu, ki naj ga

ima v okviru Univerze v Ljubljani in širši družbi. Zgodba o fakulteti je prezentacija kolektivnega spomina institucije same o sebi, kako sebe dojema in razume v širših družbenih okvirih. Kot taka dejavno vpliva na izgrajevanje poklicne identitete zaposlenih in študentov, hkrati pa gradi njihov občutek pripadnosti.

Vendar o fakulteti kot instituciji ne govori samo od znotraj zgrajena zgodba; zgodbe o fakulteti kot instituciji nastajajo tudi zunaj fakultete. Mnenja o tem, kaj si mislijo o Fakulteti za družbene vede in njenem poslanstvu, se oblikujejo na različnih mestih, npr. na drugih fakultetah in na univerzah pri zaposlenih in študentih; v mednarodnem znanstvenem in raziskovalnem svetu; v civilni družbi in njenih organiziranih akterjih ter v različnih strokovnih domačih in tujih krogih; v javni sferi doma in v tujini, kjer se oblikuje javno mnenje in širše razpoloženja do fakultete, do njenega poslanstva in vsakodnevnega delovanja zaposlenih in študentov.

Zgodbe o fakulteti kot instituciji, zaposlenih in o študentih je veliko; med seboj so si različne; glede na to, v kolikšni meri se ujemajo z zgodbo o fakulteti, ki je grajena od znotraj, jih lahko ovrednotimo in tako so nekatere bolj, druge manj naklonjene fakulteti kot instituciji, njenemu poslanstvu ter vsakodnevni delovanju zaposlenih in študentov. Te zgodbe nimajo vse enake moči; nekatere, ki so zasidrane na pomembnih mestih odločanja, kreirajo osnovne pogoje delovanja fakultete kot celote ali njenih posameznih delov (pedagoškega, raziskovalnega poslanstva) ter vplivajo na njihov razvoj in izpolnjevanje poslanstva. S temi zgodbami in z njihovo različno močjo se implicitno ali eksplicitno na različnih mestih in ravneh odločanja spoprijemajo predstavniki fakultete, zaposleni in študentje; opravka imajo z različnimi drugimi in njihovimi zgodbami o samih sebi in seveda tudi z zunanjo zgodbo o Fakulteti za družbene vede kot instituciji.

Te zgodbe o fakulteti, zgrajene od znotraj ali zunaj, naj so še tako različne, nasprotujoče si, stereotipne in popačene, vir različnih nesporazumov in konfliktov, pa imajo neko skupno točko, ki jo je treba zaradi okoljskih razmer temeljito prepraševati; namreč vse tiho predpostavljajo antropocentričnost. Vse te zgodbe namreč še naprej vztrajajo v miselnih okvirih, znotraj katerih so se z opredeljevanjem lastnega predmeta raziskovanja porajale nove in nove družboslovne discipline in poddiscipline; sam disciplinarni razvoj pa je v 20. stoletju vodil v smeri fragmentacije produkcije vedenja. Vse te zgodbe se vrtijo okrog posameznikov, ki so ujeti v institucionalizirano prakso znanstvene produkcije vedenja o družbi ter posredovanja tega vedenja študentom in družbenemu oz. političnemu okolju. Tako še vedno govorijo o fakulteti kot instituciji z določenim poslanstvom v družbi, ki ga dnevno izpolnjujejo zaposleni in študentje (notranja zgodba), govorijo o zunanjih pogledih na fakulteto, ki so ji bolj naklonjeni (tako odobravajo in podpirajo delovanje fakultete, mogoče celo sodelujejo v njenih projektih itn.) ali ki ji oporekajo poslanstvo, mogoče celo obstoj, in terjajo njeno ukinitvev.

Vztrajanje na teh družboslovnih miselnih okvirih omogoča, da kot družboslovni znanstveniki in raziskovalci ne sprevidimo tistega, kar že dobro slutimo kot živa in družbena bitja, tj. da so se naravni in družbeni pogoji prebivanja v zadnjih petdesetih letih radikalno spremenili in da se predvsem rapidno slabšajo naravni pogoji ne le na posameznih regionalnih ravneh, ampak tudi na globalni ravni, na planetu Zemlja kot celoti.

Zato se zdi nujno, da ob obletnici Fakultete za družbene vede terjamo in vztrajamo na rekonceptualizaciji družboslovja v celoti, ki naj bi šel v smeri hkratne opustitve in nadgradnje osrednjega konceptualnega osišče produciranja vedenja; gre za osišče posameznik – družba (skupnost), ki ga je treba opustiti, da bi se nadgradil z novim osiščem posameznik – družba (skupnost) – narava; da se ekocentrira. Ta premik v rekonceptualizaciji in interdisciplinarnosti v družboslovju in njenem povezovanju z naravoslovnimi in s tehničnimi znanostmi je v luči ugotovljenih neželenih učinkov družbe na naravo nujen, če fakulteta kot osrednja družboslovna ustanova v Sloveniji ne želi pri reševanju okoljskih in družbenih težav prepustiti družbe naravoslovnemu družboslovju, voluntarističnim pogledom političnih elit ali naključnemu sovpadanju pozitivnih učinkov družbe na naravo. (Naj bo dovolj, če ob tem spomnim le na peripetije med epidemijo, razglašene zaradi covid-19.)

Da se je ta proces transformacije družboslovja že začel, govori obsežna ekološka in okoljska literatura, da se ta proces različno močno in z različno hitro prebija v posamezne družboslovne discipline v Sloveniji, pa govorijo predvsem izkušnje in refleksije. Kar se tiče politične znanosti, naj povemo, da je bila mainstream politična teorija izpostavljena refleksiji zelene politične teorije, ki je prevprašala temeljne politološke koncepte, kot so: demokracija, državljanstvo, suverenost, država, oblikovanje polisi, dograjevanje politiki, transformacija, tranzicija, okoljski režimi, deliberacija, okoljska in ekološka etika, okoljska in ekološka politika itn. Nekaj tovrstne temeljne teoretske literature je že dostopne tudi v slovenskem jeziku.

V naslednjih letih je na nas, zaposlenih, ki proizvajamo družboslovna vedenja, da v kontinuiteto obstajanja institucionalnega proizvajanja vedenja in njene prenašanja na mlajše generacije zarežemo globlje, kot je bilo treba zarezati našim predhodnikom. Zdaj ni več dovolj, da si rečemo »Jaz sem v družboslovju, ki je v družbi, in družba je z menoj v sebi«, ampak si je treba reči »Jaz sem v družboslovju, ki je v družbi in ta v naravi, in družba – narava je z menoj v sebi«.

Civilizacijski sestop ali nevarnost svobode

Igor Lukšič

Moderna doba je s Hobbesom postavila svobodo posameznika v razmerje z varnostjo. Svoboda vlada v naravnem stanju in je bila vodilni princip delovanja posameznikov po naravi. Naravno svobodo posameznika se razume tako, da je svoboda posameznika omejena s svobodo drugega. Ta tip svobode je mogoč toliko časa, dokler se drugi ne namnožijo tako zelo, da se stanje svobode vseh sprevrže v stanje vojne vseh proti vsem. Neznosna vojna, ki ji vladata smrt in strah.

Hobbes nasproti tej neznosni situaciji ponuja družbeni dogovor, ki vzpostavlja državo. Država odvzame individualno svobodo in vpelje individualno varnost. Suveren prevzame nadzor nad življenjem in smrtjo. Vzpostavi se ogromna konceptualna struktura, ki pravi, da je država prostor samo varnosti, hkrati s tem pa nesvobode.

Kriza, povezana s covidom-19, nas je vrgla v ta mentalni okvir. Izbrisala je 400 let zgodovine in civilizacijske omike, napredovanja v svobodi posameznika, razvoja koncepta politike in mesta posameznika v skupnosti.

Spomnimo se, da je vladajoča zavest najprej lansirala potrebo po socialni distanci. To so razumeli kot fizično distanco, ki so jo merili v metrih: 1 m, 1,5 m, 2 m. Ta operacija pretvorbe fizične distance v socialno in nasprotno ni naključna. Vrnila nas je v 17. stoletje. Ta ideološka operacija nam dopoveduje, da družbe ni, da politike ni, da je samo gola snovnost, da so razmerja med ljudmi samo mehanska. In ker so mehanska, se lahko na (ne)družben problem odzovemo samo mehansko: razdalja, maske, rokavice, preoblačenje, ustavitve fizičnega gibanja – ostani doma. Politika se je vrnila v čase, ko se je ukvarjala z reguliranjem mehanike teles: zapovedi, prepovedi glede gibanja teles. V nič je šla izkušnja zadnjih nekaj sto let, ko smo se posamezniki naučili v družbi z uporabo zavesti, zavestne presoje, uporabo svoje volje, vsega tega, čemur se reče civilizacijski napredek in rast kulturne ravni prevzemati nase odgovornost in tveganje za življenje in smrt, bolezen in zdravje. Da nam virus ne bi prišel do živega, si moral na fakulteti, ki je

jedro družboslovja v Sloveniji, odkleniti in zakleniti za seboj štiri vrata. Pa tega ni ukazala kaka avtoritarna vlada. To je ukazal civilizacijski sestop.

Skladno s to mehansko predstavo se svoboda posameznika konča tam, kjer se začne svoboda drugega. Drugi je po tej logiki ovira svobode posamezniku. V situaciji covid-19 pa je drugi postal ne le ovira, ampak smrtni sovražnik – prinašalec virusa. S samo mehanskim konceptualnim okvirom smo idejo, da je drugi ovira moji svobodi, ljudomrzno zaostri v koncept, da je drugi/druga vsem vojni sovražnik. Virusu je bil namreč pripisan smrtonosni učinek; samo v Sloveniji naj bi v treh mesecih, od sredine marca do sredine junija, umrlo 90.000 ljudi. Znašli smo se v Hobbesovski situaciji: vojni vseh proti vsem. Vsak je bil pretvorjen drugemu v smrtnega sovražnika: drug drugemu smo prinašalci smrtonosnega virusa, ki ubija. Ponujena rešitev izpred 400 let se je čez noč implementirala: ‚novi‘ družbeni dogovor je vzpostavil državo, ki je ukinila svobodo in vpeljala varnost.

Zdrs v brutalni varnostniški paternalizem Hobbesovske logike je pustil prostor svobode za velika podjetja, zaprl pa je prostore svobode življenja posameznikov prav v tistih najbolj urbanih točkah, v katerih je svoboda posameznika najbolj radoživa in preizprašujoča do koncepta varnostniškega paternalizma. To so gostilne, restavracije in kavarne ali kar ‚kafiči‘ in študentsko življenje.

Študentska svoboda se lahko doživi samo na odprti univerzi. On line, virtualno, se nihče ne more mojstriti v uporabi svoje svobode: svobode mišljenja, svobode socializacije znotraj generacije, doživljanja kulturnega utripa univerze in mesta. Konservativna akademska skupnost je zaprtje pozdravila najbolj, tako da je še pred državo zaprla Univerzo v Ljubljani. V imenu avtonomije. In v imenu avtonomije in svobode odpira Univerzo zadnja. Šolamo konservativne intelektualce in ne razumnih ljudi, ki bi se zanašali tudi na lastno presojo, ko gre za vprašanje (nalezljivih) bolezni. Tako imenovana policijska ura je bila uvedena, zato ker naj bi zamejila predvsem svobodo gibanja študentov: ti namreč niso pod nadzorom staršev, kot to velja za osnovnošolce in srednješolce, niso pod nadzorom dnevnega utripa zaposlenih ali s starostjo nadzorovanih upokojencev. Preveč živijo svobode, ki jo svetovni red, kot se je nekje odločil, ne odobrava več.

Potencial študentstva je tako zelo mogočen, ker gradi na mantri »Bodimo realni, zahtevajmo nemogoče«. Leta 1968 se je potencial svobodnjaštva študentske populacije prelil v kritiko vladajočega režima tako močno, da mu je bilo treba natakiniti uzde. Da bi se pri tej transformaciji ne zgodilo kaj podobnega, so bili študentje prizemljeni v dobro nadzorovana družinska oposamljena okolja ‚ostani doma‘.

Situacija covid-19 nas šola v novih konceptih svobode. Nič več ne bo tako, kot je bilo pred krizo. Kriza svobode je permanentna kriza te civilizacije. Premalo je svobode vedno takrat, ko se novi red vehementno zaganja v starega, preveč pa takrat, ko je stari še dovolj močen, da novega lahko pusti v kotu doma.

Mogoče smo se malo postarali, ampak svobodo, svobodo pa vseeno potrebujemo.

Paradoksi odziva na krizo covid-19

Marjan Malešič

Krizno upravljanje in vodenje je že več kot dve desetletji pomembno področje preučevanja v okviru Obramboslovnega raziskovalnega centra, pri čemer se osredinjamo na konceptualne pa tudi na strukturne in funkcionalne vidike kriz in kriznega upravljanja. Analiziramo različne krize, ki se dogajajo doma in po svetu in so posledica političnih konfliktov, humanitarnih razmer, demografskih gibanj, stanja v okolju, uporabe informacijsko-komunikacijske tehnologije, organiziranega kriminala, ekonomsko-socialnega stanja, zdravstveno-epidemioloških razmer, velikih nesreč itn. Pozornost posvečamo tudi akterjem, ki se organizirajo in pripravljajo za odziv na krize; med njimi so organi oblasti, policija in vojska, zdravstvene ustanove, sistem varstva pred nesrečami, nevladne organizacije in drugi. Poseben raziskovalni izziv predstavljajo njihovo delovanje v konkretnih krizah in problemi, ki se ob tem manifestirajo, pa naj gre za različne zaznave krize in njenih posledic, sodelovanje in konflikt med akterji odziva na krizo, pomanjkljivo koordinacijo, nezaupanje, improvizacijo ali za paradokse krize in odziva nanjo. Tudi kriza covid-19, ki jo živimo in se nanjo odzivamo, prinaša zanimive paradokse.

Iz opredelitev pojma paradoks lahko izluščimo, da gre za položaj, ki ga je nemogoče ali težko razumeti, saj vsebuje dve nasprotujoči si dejstvi ali značilnosti. Politiki in visoki uradniki po svetu se javno sprašujejo, kdo bi lahko vedel, da se bo kriza, ki jo povzroča virus covid-19, tako razširila in imela uničujoče globalne posledice. Nekateri raziskovalci že več desetletij razkrivajo vse večjo povezanost in soodvisnost sodobnega sveta ter njegovo ranljivost zaradi različnih virov ogrožanja. Hkrati opozarjajo na posledice krize, ki se nenadzorovano širijo v prostoru, času in v družbi ter otežkočajo preštevanje žrtev, izračunavanje škode in omejujejo možnost njene kompenzacije. Hkrati so raziskovalci poročali o krizah, njihovi sestavljenosti, verižni povezanosti in kompleksnosti, ki vodijo v začaran

krog. Zdaj smo soočeni s krizo covid-19, ki zahteva življenja, ogroža javno zdravje, ima politične in ekonomske učinke, vpliva na psihološko stanje posameznika in družbe, omejuje človekove pravice, vpliva na kulturo, izobraževanje, šport in na medosebne odnose.

Viri ogrožanja sodobnih družb so univerzalni, sekajo fizične, časovne in socialne meje ter zahtevajo skupno delovanje držav, mednarodnih organizacij in institucij ter nevladnih organizacij, se pravi ‚globalno upravljanje‘, mi pa smo bili v letih pred krizo priča renacionalizaciji različnih politik po svetu in v regiji. Nekdanji predsednik velesile, ki se je trudil, da bi zmanjšal pomen mednarodnih organizacij, prava in dogovorjenih aranžmajev sodelovanja med državami na ekonomskem, finančnem, okoljskem, zdravstvenem, celo na poštnem področju, se je spraševal, kje je bila ob pojavu virusa Svetovna zdravstvena organizacija, in ji pretil s finančno kaznijo. Čeprav je imel na voljo najboljše obveščevalne in informacijske vire, ga je kriza presenetila, rešitve zanjo pa je iskal predvsem znotraj države in ne v sodelovanju z drugimi. Za reševanje skupnih problemov tega sveta so nacionalni instrumenti sicer nujni, vendar niso zadostni, globalni in regionalni instrumenti za njihovo reševanje, ki bi napor držav morali podpreti, pa so vse šibkejši.

To ob širjenju virusa covid-19 dokazuje tudi Evropska unija, ki je v prvi fazi virusne krize, podobno kot pred tem v ekonomsko-finančni in migracijski krizi, odpovedala. Pred več kot tremi desetletji je začel nastajati Mehanizem EU za civilno zaščito, namenjen ljudem, ki jih je prizadela nesreča, v njegovem temelju pa so bile vrednote solidarnosti, evropske identitete, Evrope narodov in Evrope brez meja. In kaj je prinesla prva faza krize? Odsotnost solidarnosti, samostojno delovanje držav članic, prepoved izvoza medicinske opreme in zdravil ter neusklajeno zapiranje meja, pri čemer je največjo škodo utrpela prav evropska identiteta. Simbolične akcije, ki odstopajo od tega vzorca, finančna pomoč članicam, ki naj bi šele prišla, ter koordinacija nabave in distribucije cepiv ne morejo bistveno popraviti ne vtisa ne načete verodostojnosti organov in institucij EU.

Tudi na nacionalni ravni prepoznavamo paradokсне pojave. Slovenija je po dobrem desetletju prizadevanj znanosti, stroke in dela politike prišla do spodobnega (vsekakor ne popolnega) modela kriznega upravljanja, ki je določil vlogo različnih akterjev, jih okrepil in jim omogočil uspešno medsebojno koordiniranje. Zakonske in podzakonske spremembe so ta napor formalizirale, vendar je vlada model ignorirala, ga parcialno spremenila, posledica pa je, da uradno nismo v ‚kompleksni krizi‘, ki bi omogočala celovit odziv na posledice virusa, ampak v ‚stanju epidemije‘, v poluradni retoriki pa celo v ‚izrednih razmerah‘ ali v vojnem stanju: ‚sovražnik‘, ‚vojne razmere‘, ‚bojne vrste‘, ‚prva frontna linija‘ ... Kakor komu ustreza, motiv pa je verjetno mešanica potrebe po mobilizaciji ljudi za vedenje skladno s sprejetimi ukrepi ter želje po omejevanju

pravic in svoboščin. Iz tega se porodijo ideje o ustanovitvi (in hitri ukinitvi) zunajsistemskega kriznega štaba, strogo nadzorovanih karantenah in o posebnih pooblastilih vojske ob varovanju meje.

Paradoksi odziva na epidemijo v Sloveniji so prisotni tudi na drugih področjih. V prvi fazi epidemije je bila naša država med najuspešnejšimi v svetu, v drugi fazi je med najmanj uspešnimi, še posebej po merilu števila smrti, po katerem je skupaj z Belgijo in s San Marinom čisto na dnu. Paradoks je tudi v tem, da se to dogaja kljub strogim omejevalnim ukrepom za zajezitev epidemije. Oblasti pa kljub temu najdejo čas za odpiranje ideološko spornih tem in napade na kadre, medije, sodstvo, del civilne družbe ... Nadalje, oblast od državljanek in državljanov pričakuje vestno spoštovanje ukrepov, medtem ko jih nekateri njeni predstavniki kršijo. Strategija komuniciranja z javnostjo je v nasprotju z njeno prevladujočo politično kulturo, ki zavrača avtoritarno vsiljevanje informacij. In ne nazadnje, ukvarjanje z virusom covid-19, naj bo to uspešno ali ne, je posrkalo večino zdravstvenih virov, ki jih ni mogoče uporabiti v boju z drugimi boleznimi, kar predstavlja dolgoročno javnozdravstveno težavo.

Kriza je problem, a je tudi priložnost, so ugotavljali že stari kitajski in grški misleci. Kriza prizadeti družbi ponudi priložnost za katarzo, iz nje družba lahko izide močnejša, ampak očitno je paradoks v tem, da se mi iz krize ne želimo dovolj naučiti in komaj čakamo njen konec, da bo lahko vse po starem. Do naslednje kompleksne krize.

Ali vsako kvantitativno merilo nujno ogroža kvaliteto v znanosti? Kratek miselni utrinek ob današnjih dilemah vrednotenja znanosti

Franc Mali

V svojem prispevku se bom dotaknil tematike, s katero sem se kot sociolog znanosti tudi ukvarjal oziroma ji vsake toliko časa posvečal več raziskovalne pozornosti. Gre za problem vrednotenja znanstvenega raziskovanja. Razpoložljivi prostor omogoča samo kratek miselni utrinek, ne pa dolge razprave. Tudi prav. Dejstvo je, da se raziskovalci, če priznamo ali ne, v svoji poklicni karieri pogosto srečujemo s situacijami, ki vzbujajo občutek nezadovoljstva, jeze, frustracij itn. To se nam dogaja enkrat ob naših habilitacijskih postopkih, drugič pri ocenjevanju predlogov projektov, ki smo jih pripravili, tretjič pri negativnih recenzijah naših člankov in tudi ob številnih drugih priložnostih. Sprašujemo se, ali so ocene, ki jih dobivamo za rezultate (včasih tudi samo napovedi) svojega dela, še zlasti, če ne izpolnijo naših pričakovanj, objektivne, nepristranske in argumentirane. Ne glede na naša takšna ali drugačna (subjektivna) občutenja moramo na koncu vendarle priznati, da sistemi in mehanizmi vrednotenja oziroma evalvacije znanosti predstavljajo njen inherentni del. Brez teh mehanizmov znanosti, takšne kot jo poznamo danes, ne bi bilo. Slavni nemški literat in znanstvenik Wolfgang Goethe je ob neki priložnosti dejal, da je zgodovina znanosti znanost sama. Isto velja za vrednotenje znanosti: je konstitutivni element znanosti in nujni predpogoj njenega obstoja. Ali si sploh lahko predstavljamo, kaj bi moderna znanost danes predstavljala, če se ne bi že ob njenih prvih začetkih pred več kot tristo leti, ko se pojavijo prve avtonomne združbe znanstvenih raziskovalcev in prve znanstvene revije, ob zahtevi po univerzalnosti, komunalnosti, nepristranosti, postavila tudi zahteva po medsebojnem ocenjevanju »sebi enakih«, ki zmorejo tudi na tem področju intelektualnega dela ločiti zrno od plevela? Najbrž ne več kot neko ljubiteljsko društvo, ne pa gonilna sila napredka modernih družb.

Razpoložljivi prostor ne dovoljuje, da bi se na dolgo in široko razpisal o vseh družbenih in epistemoloških dejavnikih, ki vplivajo na postopke vrednotenja znanosti. O tem sem pisal na drugih mestih, v številnih člankih, zbornikih in poglavjih monografij doma in v tujini. Zato naj si tem mestu dovolim samo nekaj kratkih misli o tistem vidiku vrednotenja znanosti, ki na področju naših ved, to je družboslovja in humanistike, večkrat povzroča veliko slabe volje. Pri nas je v zadnjem času deležna veliko kritike uporaba kvantitativnih meril v ocenjevanju raziskovalcev in njihovih del. Tovrstne kritike vodijo običajno v zaključek, da bi bibliometrijo kot eno izmed orodij v različnih postopkih znanstvene evalvacije morali pri nas kratko malo ukiniti. Sam se ne strinjam s pogosto precej pavšalnimi ocenami, ki trdijo, da vse, kar je povezano z bibliometrijo, dela škodo znanosti. Če se omejim samo na področje znanstvenih evalvacij, ki se nanašajo na projektno in programsko raziskovanje, je treba reči, da se nekoliko bolj standardizirana praksa uporabe kvantitativnih kazalnikov (npr. objave v revijah s faktorjem vpliva, število znanstvenih citatov itn.) v kombinaciji z ekspertnimi ocenami uporablja v Sloveniji ne več kot dve do tri desetletja. Zelo kratko obdobje, torej. Pred tem je obstajalo bore malo tistega, kar naj bi imelo značaj bolj eksaktnih oblik ocenjevanj in ki bi zmoglo izstopiti iz lokalnih okvirov. Še koncem osemdesetih let je celotni sistem »kontrole« kakovosti rezultatov raziskovalnega dela izhajal iz specifik samoupravnega sistema, ki jih ni bilo mogoče primerjati s takrat razvitimi znanstvenimi okolji drugod po svetu. Najbrž se kdo izmed nas, starejših, še dobro spominja pisanja več sto strani dolgih poročil, ki so se oddajala na takratni RIS. Ta so potem v devetdesetih, ko se je začela spreminjati raziskovalna politika, končala v mlinskih kolesih vevške papirnice. Ker sem se kot sociolog znanosti v drugi polovici osemdesetih let že ukvarjal tudi z vprašanjem znanstvene evalvacije, sem stanju takrat in po tem, ko je prihajalo do sprememb v prvi polovici devetdesetih let, lahko natančno sledil. In ga primerjal z dogajanjem drugod v Evropi. Menim, da je kljub vsem izkazanim slabostim postopno uvajanje bolj standardiziranih, čeprav posrednih bibliometričnih kazalnikov vneslo večjo transparentnost v raziskovalno politiko in njene procese odločanja. Seveda je bil in je še vedno osnovni predpogoj za to korektna uporaba in ne zloraba tovrstnih meril. (Sam sem bil kot sociolog znanosti, ki se je skozi vso profesionalno kariero ukvarjal s tem vprašanjem, bolj redko vabljen v katerega izmed ekspertnih teles, ki si ga je – če sploh – omislila vsakokratna vladajoča garnitura na področju znanstvene politike pri nas.) V majhni oziroma – bolje – mini skupnost družboslovcev v Sloveniji, v kateri je nevarnost »inbreedinga«, konflikta interesa, negativnega vpliva ozkih lobističnih grup in ne nazadnje tudi pretiranega vpliva politike na vse družbene podsisteme pri nas, bolj navzoča kot v večjih znanstvenih skupnostih, je skrb za vzpostavitev objektivnih meril ocenjevanja še toliko pomembnejša. V tej luči pavšalno izrečeni slogani, češ da se kakovosti v znanosti ne da »meriti«,

zvenijo naivno in tudi nekoliko preračunljivo. Sta kategoriji kvalitete in kvantitete v znanosti res absolutno ločeni? Veliki ruski literat Lev Nikolajevič Tolstoj je dejal, da sta v našem svetu merjenje in tehtanje glavni spoznavni sredstvi. In dodal: »Znanost se začne takrat, ko začne meriti«. Najbrž tudi na področju vrednotenja v sami znanosti ni drugače, če ga imamo za del znanosti same.

Naj na tem mestu samo omenim, da sem v zadnjih dveh desetletjih raziskovalno intenzivno sodeloval s prof. dr. Anuško Ferligoj in z njeno raziskovalno skupino, ki se prvenstveno ukvarja z analizo socialnih in koavtorskih omrežij v znanosti. V naših skupnih bibliometričnih raziskovanjih, ki so se nanašala na analizo publicističnega »habitusa« raziskovalcev v Sloveniji in so se opirali na vse mogoče podatkovne baze (SICRIS, COBISS, WoS), smo ugotovili, da oblikovanje – če uporabim terminologijo teorij omrežij – »majhnih svetov« v znanosti, ki so pogosto odraz zaverovanosti raziskovalcev v to, da je vsaka objava dobra, ne glede na to, kje se, samo da se pojavi, ne prispevajo k znanstveni odličnosti in njenemu mednarodnem ugledu.

Na koncu tega kratkega miselnega utrinka še eno vprašanje: kako se lotiti zadev na področju vrednotenja znanstvenega raziskovanja pri nas v prihodnje, še zlasti v luči danes tako forsiranih načel odprte znanosti, ki predstavlja enega izmed šestih stebrov evropske strategije odgovornega raziskovanja in inovacij? Odgovor po mojem je, da z ohranjanjem dobrih praks, ki jih ponuja (tradicionalna) bibliometrika, ne pa samo z nekritičnim zatekanjem k sicer modni, vendar znanstveno nepreverjeni altmetriki.

Paradoksi ekoloških stališč v raziskavah Slovensko javno mnenje

Brina Malnar

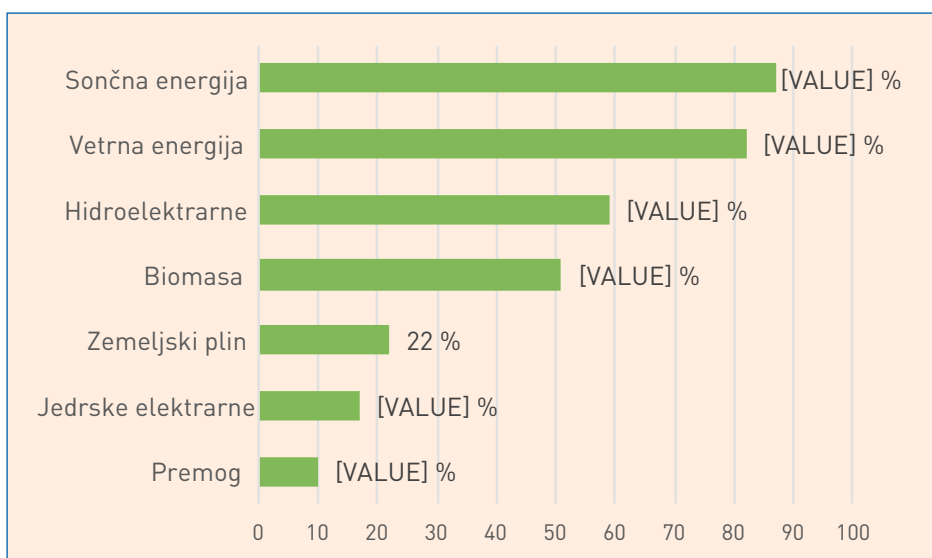
Kot kažejo primerjalne raziskave, je naraščajoča skrb javnosti za okolje globalni trend, ki ga opazimo pri vseh družbenih slojih in v vseh delih sveta. V Sloveniji so raziskovalci programa *Slovensko javno mnenje (SJM)* **že leta 1973 začeli meriti zaznave okoljskih tveganj, pri čemer so prvotne problematike vključevale onesnaženost ozračja, vode**, hrup prometa, kemikalije v hrani, propadanje gozdov ter po letu 1984 tudi odnos do jedrskih odpadkov in nuklearne energije. Analitiki ob tem ugotavljajo, da zaznave okoljskih problemov ne temeljijo toliko na osebni izkustvu, saj so njihovi učinki pogosto neotipljivi (emisije, sevanja) ali zelo postopni (ogrevanje ozračja), zato za oceno okoljskih tveganj, kot se je izrazil Ulrich Beck, potrebujemo **„čutila znanosti“**. To pa ne pomeni, da je znanost tista, ki pretežno določa okoljske zaznave javnosti, saj so tu veliko pomembnejši dejavniki mediji in politični akterji, ki imajo vlogo posrednika oziroma razlagalca znanstvenih podatkov in ugotovitev.

Trend zaznav okoljskih tveganj v raziskavah SJM kaže, da so bile te na začetni točki merjenja leta 1973 sorazmerno nizke, nato pa so se bistveno povečale leta 1987, v prvi meritvi po nesreči v jedrski elektrarni Černobil. Vrh so dosegle leta 1990, ko je izrazito skrb zaradi različnih okoljskih problemov navedlo 50–65 % anketirancev, nato pa so deleži začeli upadati. V meritvi leta 2015 je tako izrazito skrb zaradi posameznih dejavnikov ogrožanja okolja izrazilo le še 5–20 % anketiranih. Longitudinalni podatki programa SJM obenem kažejo, da javnost vsaj na splošni ravni ne razlikuje med različnimi vidiki ogroženosti okolja, ampak se zaznava tveganj giblje kot enovit konstrukt, ki niha navzgor ali navzdol. Kot poglavitni dejavnik nihanja stališč pa se bolj kot socialno-demografske sprememljivke kažejo medijsko izpostavljeni dogodki, predvsem velike ekološke nesreče. Takrat se javnost za določen čas akutno zave realnosti okoljskih tveganj, vendar pa z oddaljevanjem dogodka zaznava tveganj navadno izzveni skupaj z njihovo

medijsko in s politično izpostavljenostjo, prioriteto pa prevzamejo druga vprašanja, zlasti ekonomska.

Ob tem pa vendarle lahko ugotovimo, da je zaradi podnebnih sprememb, katerih učinki so vse bolj otipljivi tudi v vsakdanjem življenju, ta vidik okoljske problematike postal ena izmed stalnic v medijih in politiki, obenem pa je tudi eno izmed prioritetenih področij raziskovanja na ravni EU. Tako je bil leta 2016 v *Evropsko družboslovno raziskavo* (European Social Survey – ESS), ki je tudi del mednarodnega programa Centra za raziskovanje javnega mnenja, vključen modul o podnebnih spremembah. Iz podatkov tega modula lahko vidimo, da zaznava teh sprememb v slovenski javnosti ni (več) vprašljiva, saj 71 % anketiranih meni, da se podnebje na zemlji ‚gotovo spreminja‘, manj kot 1 % pa jih meni, da to ‚gotovo ni tako‘. Velik del javnosti (85 %) vzroke za podnebne spremembe v celoti ali deloma pripisuje človekovi dejavnosti, medtem ko le 7 % anketiranih meni, da gre v celoti za naravne procese. Ta stališča pa se ne prevedejo samodejno v občutke ogroženosti, saj je delež anketiranih, ki jih podnebne spremembe ‚zelo skrbijo‘, sorazmerno nizek (28 %), dodatnih 51 % pa izjavlja, da jih ti procesi ‚nekoliko skrbijo‘.

Ker energetska politika predstavlja pomembno področje ukrepanja, ko gre za problematiko podnebnih sprememb, je ESS-modul meril tudi naklonjenost nacionalnih javnosti različnim scenarijem energetskega razvoja. Graf prikazuje, v kolikšnih deležih se anketirani v Sloveniji zavzemajo za posamezne rešitve.

»Koliko električne energije, porabljene v Sloveniji, bi morali proizvesti iz vsakega izmed navedenih virov?« Prikazani so seštevki odgovorov ‚zelo veliko‘ in ‚veliko‘.

(European Social Survey 2016, N = 1.307)

Kot lahko vidimo, je velik del anketiranih naklonjen rešitvam, ki veljajo za trajnostne in kot take ne prispevajo k emisijam v ozračje (premog) ali v očeh javnosti ne predstavljajo nevarnosti za hude nesreče ali vira dolgotrajnih nevarnih odpadkov (jedrska energija). Podobna slika je tudi v drugih evropskih državah, na primer v Avstriji, Nemčiji ali na Norveškem, kjer so deleži anketiranih, ki so naklonjeni trajnostnim energetske rešitvam, pogosto blizu 90 %. A tu gre predvsem za normativno raven stališč in problemi z izvedljivostjo teh rešitev ali strah pred motnjami v energetske preskrbi lahko to sliko hitro in radikalno spremenijo. Tako je na primer v raziskavi SJM leta 2000 le 7 % anketiranih menilo, da bi bilo treba JE Krško .nemudoma zapreti', medtem ko jih je 62 % menilo, da to ni smiselno oziroma zaželeno.

Javnost torej normativno izkazuje skoraj plebiscitarno naklonjenost trajnostnim okoljskim rešitvam, pri konkretnjših dilemah pa hitro prevladajo pragmatizem (v smislu nuklearke bi bilo načelno bolje zapreti, a če že deluje, naj tako ostane), oportunitizem (učinki podnebnih sprememb mogoče za nas niso tako slabi) oziroma logika zaznave tveganj in hudih nesreč kot redkega dogodka, ki se skoraj gotovo ne bo zgodil v naši bližini. Precejšen del prebivalstva tudi ne želi ali ne zmore prevzeti individualnih stroškov okoljskih ukrepov, saj je na primer v letu 2016 uvedbo davka na fosilna goriva .odločno' ali .delno' podprlo 29 % anketiranih v Sloveniji, .delno' ali .odločno' proti pa jih je bilo 45 %, pri čemer so ukrepu izrazito bolj naklonjene skupine z višjimi dohodki in izobrazbo. Ključno vprašanje izvajanja okoljskih politik je tako, kdo bo prevzel največje breme stroškov varovanja okolja – davkoplačevalci, država ali korporacije.

Družbena neenakost in njeni spremenljivi pomeni

Srna Mandič

Družbena neenakost je ena izmed velikih tem družboslovja in politike, ki jo danes spremlja veliko interpretacij in reinterpreteracij ter veliko nelagodja. V tem prispevku želim spomniti na različna razumevanja, ki so neenakost spremljala v daljni in tudi bližji preteklosti, pa tudi pokazati, kako je pomen (ne)enakosti v sodobni družbi vse kompleksnejši. Tisto kompaktno in zaokroženo razumevanje neenakosti, razvito in institucionalizirano ob državi blaginje, ne pokriva več relevantnega problemskega polja. (Ne)enakost se pomensko drobi in izgublja mobilizacijsko moč ter emancipatorični potencial, ki ga je tradicionalno zagovarjala levica.

Kako so družbeno neenakost razumeli in problematizirali v srednjem veku? V srednjeveških spisih pojma enakosti (aequalitas) še niso razumeli normativno, kot neko zaželeno stanje in ideal, ki bi usmerjal zahteve ali delovanje; neenakost je bila politično nevtralna kategorija (Alfani in Frigeni 2016). Neenakost problematizirajo šele meščanske revolucije s tem, ko vzpostavijo državljanski okvir enakosti (egalite, liberte, fraternite): ko monarhijo zamenja republika, od boga danega monarha pa izvoljeni predstavniki ljudstva, postanejo državljani enaki pred zakonom, zakoni veljajo za vse in niso predmet monarhove samovolje.

Na polju blaginje se je vprašanje neenakosti problematiziralo šele pozneje in ob odločilnem prispevku povojne države blaginje (Titmuss 1974; Armingeon in Bonoli 2006; Taylor - Gooby 2002). V času potrebe po povojni rekonstrukciji in po mobilizaciji ljudi je ideja napredka in blaginje za vse utelesila država blaginje s svojimi programi in storitvami, enako dostopnimi vsem. Bila je odgovor na konkurenco socializma in na Univerzalno deklaracijo človekovih pravic OZN, ki je v politično govorico vključila normo zadovoljevanja osnovnih človekovih potreb in zadevno odgovornost držav. Bila je temelj razrednega, političnega in vrednostnega konsenza na nacionalnih ravneh, na katerih so imele veliko težo delavske

stranke in socialna demokracija. Ta konsenz je vključeval redistribucijo dohodka v smeri izenačevanja, skozi davčno politiko na eni strani ter javne programe na različnih področjih blaginje na drugi strani. V teh okoliščinah je bilo vprašanje neenakosti zelo pomembno, manjšanje materialne in drugih neenakosti pa norma. Neenakost je bila problematizirana predvsem kot preizpraševanje delovanja institucionalnega jedra države blaginje in zagotavljanja enakega dostopa do njenih dobrin in storitev. Temu sta služila standardiziranje in normiranje storitev, definiranje ravni zadovoljevanja potreb ter tudi empirično raziskovanje dosežene življenjske ravni oz. kakovosti življenja v različnih družbenih skupinah in identifikacija prikrajšanih. Najdlje je šel skandinavski tip države blaginje z univerzalnimi programi in težnjo tudi po izenačevanju življenjskih priložnosti (socialna mobilnost, socialni inženiring).

Po tem t. i. zlatem obdobju socialne demokracije do konca sedemdesetih let je na državo blaginje vezana norma enakosti začela slabeti, ob njej pa so se javljale zahteve z drugimi zastavki. Če zanemarimo kritične poglede iz tabora klasičnih nasprotnikov socialne demokracije, lahko izpostavimo dve tematiki, ki sta v zadnjem desetletju močno relativizirali prej uveljavljeno razumevanje neenakosti. Prva tematika predstavlja vprašanje ‚identitete‘ in priznanje novih identitetnih okvirov, kar je bil rezultat političnih diskusij in zahtev, naj bodo posamezniki iz različnih etničnih, rasnih, spolnih idr. manjšin priznani in sprejeti v svoji različnosti. Sodobne zahteve v primerjavi s prejšnjimi se preusmerjajo ‚od redistribucije k rekogniciji‘, od zahtev po ekonomski redistribuciji in porazdelitvi materialnih dobrin, k priznanju in spoštovanju razlik v polju identitete/kultur (Fraser 1995). Gre za zahtevo po enaki obravnavi, spoštovanju in priznanju teh skupin, ne da bi se morale asimilirati v dominantne kulturne norme. Zastavek teh bojev ni več odpravljanje materialne neenakosti, ampak izogibanje degradaciji, nespoštovanju, poniževanju. Ob vprašanju, kako reflektirati in razumeti to spremembo, prihaja v družboslovju do teoretskega razcepa (Fraser idr. 2003). Gre za razhajanja med mikro- in makroanalizo, med na identiteto osrediščeni in strukturno analitičnimi pristopi, ki obravnavajo različne dimenzije v ločenih in celo konfliktnih diskurzih. Tako ena stran očita drugi zastareli ekonomski materializem in egalitarizem, ki je slep za identitetna vprašanja, druga stran pa prvi lažno zavest, ki spregleduje realen porast materialne neenakosti, gledano nacionalno, globalno in strukturno. Medtem ko je klasična država blaginje ustrezno odgovarjala na zahteve in potrebe delavstva in je priznavanje različnih identitetnih okvirov ostajalo odrinjeno, pa teh zahtev ni več mogoče prezreti, saj predstavljajo gonilo družbenega boja v zdajšnjem času.

Druga tematika, ki relativizira kompaktno in na državo blaginje osrediščeno razumevanje enakosti, pa je vprašanje delovanja v polju blaginje, vključno z lokalno noto ter novimi pojavi in pojmi (krepitev moči oz. »empowerment«,

skupnostne prakse, socialne inovacije itn. (Gilchrist 2004; Moulaert 2013). To je široko problemsko področje, v katerem se v nasprotju z državo blaginje izpostavljajo zahteve in vrednote krepitve lastnih moči akterjev individualno in v povezavah/sodelovanju z drugimi, kolektivnem delovanju in v skupnosti, ob samoorganizaciji in novih načinih povezovanja pri reševanju starih in novih problemov. Tu se odpira novo problemsko polje, ko v nasprotju z normo enakega dostopa, ki ga zagotavlja nacionalna država blaginje, ti pojavi s svojo enkratnostjo in z inovativnostjo v polje blaginje vnašajo razlikovanje. Kot opozarjajo Evers idr. (2015), to postavlja zahtevo po redefiniranju razmerja med enakostjo in različnostjo.

Dobrodošli v širni in živahni špansko govoreči svet

Santiago Martín

Predavanja »španščina kot strokovni jezik« so vsako leto vnovič prijetno presenečenje zaradi raznovrstnosti študentov in tematik, povezanih s Španijo in Latinsko Ameriko (ali špansko Ameriko ali ibernsko Ameriko, odvisno od predmeta preučevanja). Pri urah se zmeraj poskušamo navezati na aktualne teme, zanimive za slušatelja, ki se na univerzitetni ravni ukvarja s študijem družbenih ved. Ko se je, na primer, pred nekaj časa pojavilo vprašanje Venezuele, smo bili takoj na preži in o tem brali in se učili. Ob naglem odhodu zaslužnega kralja Juana Carlosa I. Burbonskega so se zvrstile naloge in govorni nastopi o monarhu, vlogi španske monarhije, in razprave o tem, ali monarhija ali republika. Večino držav Latinske Amerike čaka pestro volilno obdobje 2021–2024 – tam bomo tudi mi. Besedila, ki jih beremo, po navadi prihajajo iz španskih in hispanoameriških »možganskih trustov« (»think tanks« se temu reče v angleščini), in nam kot takšna omogočajo uvid v pluralnost vizij in mnenj.

Poleg tega, da imamo v vsakem akademskem letu vnaprej določene didaktične cilje, ki jih morata izpolniti študent in profesor, še zmeraj ostaja dovolj prostora za teme, ki jih lahko predlagajo študentje in ki se zato menjajo iz leta v leto. Če pobrskamo po spominu, smo skočili od podrobne razčlenbe katalonskih želja (protiustavnih ali ne, tudi o tem razpravljamo pri urah) po neodvisnosti, znane španske tranzicije v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja in raznih nacionalizmov (kot je galicijski, baskovski in druga manj znana nacionalistična žarišča, posebno zunaj Španije) pa vse do koncepta tako imenovane »nove latinskoameriške levice 21. stoletja« (ki se je pojavila, na primer, v Boliviji, Ekvadorju in v Venezueli), pregleda številnih mitov o osvajanju Novega sveta in nastanka kreolskih jezikov na podlagi španščine. Skratka, premikamo se – bolj ali manj spontano, a po logičnem zaporedju in glede na potrebe in prošnje študentov – s prve na drugo temo, ne da bi pri tem izgubili rdečo nit: pridobivanje kar najširšega znanja

iz mogočne raznoterosti, kompleksnosti in lepote jezika, ki ga danes govori 489 milijonov ljudi kot materni jezik. Več kot 585 milijonov je potencialnih uporabnikov španščine, naj bo prvi, drugi ali tuji jezik, kot pravi zadnje poročilo Inštituta Cervantes iz leta 2020 (»El español: una lengua viva«, dostopno na spletu). Po podatkih iz poročila je španščina druga najštevilčnejša materinščina na svetu, za mandarinščino, in tretji svetovni jezik govorcev uporabnikov (število govorcev materinščine + z omejeno rabo + učenci španščine kot tujega jezika), za angleščino in mandarinščino. Kot enciklopedični podatek poročilo navaja točno število učencev španščine kot tujega jezika na svetu za leto 2020, in to je 22,329.275. Z muzajočim se ponosom domnevamo, da so naši študenti FDV znotraj te množice.

Predavanja ne obsegajo le kulturnih in zgodovinskih tem, ampak tudi jezikovne in slovnične, saj tako utrdimo znanje jezika. Slovnica obsega utrjevanje, ki omogoča zadovoljivo nadaljevanje dela, ne da bi študent izgubil motivacijo, in se nadgrajuje z govornimi nastopi – ki so zmeraj prilagojeni znanju letnika –, pri katerih morajo študentje predstaviti temo, ki jo izbere profesor. Skoraj zmeraj gre za aktualne teme (družba, kultura in politika), ki so na ta ali oni način že bile obravnavane pri urah. Vsakemu nastopu sledi razprava, v kateri sodeluje vsa skupina. Posebno v višjih letnikih se nam v devetdesetih minutah včasih zgodi le en nastop z razpravo, včasih pa je še to prekratko in bi nam ugajalo imeti na voljo več časa, da bi lahko uro sklenili z odgovori na vse podteme, ki so v razpravi mogoče ostale nedorečene. Prav tu se namreč študent nauči podajanja vsebine s svojimi lastnimi merili.

Ljubljanska Fakulteta za družbene vede se ponaša z močno in s pisano katedro za moderne jezike. Da se lahko študentje učijo jezika – v našem primeru španščine, in sicer z vso družbeno, kulturno, zgodovinsko in drugo prtljago – v okviru svoje študijske smeri, je res velika prednost, ki študenta ne obogati le na poklicni, ampak tudi na osebni ravni.

Dobre in slabe zaposlitve

Danica Mesner - Andolšek

Razprave o slabih zaposlitvah na trgu dela med raziskovalci in tudi v splošni javnosti že dolgo časa vztrajajo in v zadnjem času dobivajo vse večje razsežnosti. Izraz »slaba – dobra zaposlitev« sugerira moralni predznak in avtorica želi pojasniti, zakaj je takšna izbira termina ustrezna. V zgodovini se je veliko raziskovalo o kakovosti delovnega življenja in tudi danes se veliko razpravlja o slabih in dobrih zaposlitvah.

Vprašanje pa je, kako jih meriti. Vsaj trije pristopi oziroma vidiki so mogoči. Prvi so gotovo objektivni kazalniki, s katerimi lahko opazujemo opravljanje delovnih nalog nekoč in danes (na primer delo rudarja danes in pred 100 leti). Drugi so subjektivni kazalniki (na primer poročanje zaposlenih o zadovoljstvu in smiselnosti dela). In tretji so »objektivirani pogledi« (na primer, kaj družba razume za slabo ali dobro zaposlitev: odvetnik, zdravnik). Še posebej se je razprava o kakovosti delovnega življenja razvnela ob spoprijemanju z epidemijo, ki smo ji danes priča.

Razprave pa imajo dolgo zgodovino in segajo vse nazaj do utopičnih socialistov in marksizma ter do začetka prejšnjega stoletja z raziskavami inštituta Tavistock pa do gibanja za kakovost delovnega življenja v 60. letih prejšnjega stoletja, do družbe tveganj (Beck 2001) in prekarnega dela v 80. letih. V zadnjem času nas zaposlujejo razprave o delu od doma ter razmejitev med delom in zasebnim časom, slabe posledice prekomernega dela od doma in preobilica skrbstvenega dela v družini. Delo se je spremenilo in prevrednotenje dela bo nekatere razprave zasukalo v novo smer. Veliko delovnih mest je v epidemiji izginilo. Vprašanje pa je, ali so zaposlitve, ki so ostale, boljše ali slabše od tistih, ki smo jih imeli v preteklosti.

Odgovor na to vprašanje lahko iščemo na način, da prikažemo, kaj menijo raziskovalci trga dela skozi zgodovino. Perspektive se med seboj razlikujejo in

nobena ne nadomešča drugih, zato jih poglejmo po vrsti. Govorimo o več mogočih potekih. Prvi potek lahko nakazuje, da so se zaposlitve izboljšale: zaposleni so začeli delati od doma, tam, kjer lahko. Delo je v tem pogledu postalo avtonomnejše, zaposleni fleksibilnejši, odpadla sta potovanje na delo in stres v prometu. Zaposleni so pridobili na kakovosti delovnega življenja. Družba je z zmanjšanjem delovnih potovanj izboljšala ekološki odtis. Delodajalci so zmanjšali stroške. Država pa je intervenirala z znatnimi pomočmi delodajalcem, da se trg dela ne bi zlomil.

Drugi potek nakazuje, da so se zaposlitve poslabšale (Warhurst, Carre, Finlay in Tilly 2012). Vseskozi opazen trend od 80. let prejšnjega stoletja naprej nakazuje, da so se zaposlitve poslabšale. Brawerman (1974) govori o tem, da je delo izgubilo intelektualno komponento, saj je veliko del postalo repetitivnih brez vsebinskih elementov. Delo je na veliko delovnih mestih postalo »nesmiselno«, trdi David Graeber (2018). Graeber trdi, da je družba proizvedla veliko nesmiselnih delovnih mest.

Tretji potek nakazuje na to, da na trgu dela prihaja do polarizacije. Vse več zaposlitev na trgu dela postaja slabih zaposlitev zaradi večjega števila zaposlitev v tretjem, storitvenem sektorju (hotelirstvo, turizem) in vse več zaposlitev postaja boljših (vse več je dela strokovnjakov, ki imajo dobre pogoje dela: strojna in računalniška industrija (Florida 2005). Vmesnih zaposlitev skoraj ni več, te izginjajo.

Zaradi zadnjih gibanj naj bi četrti potek nakazoval, da vse več zaposlitev postaja boljših predvsem z vidika višjega plačila. Peti potek na trgu dela naj bi šel v smeri, da slabe zaposlitev postajajo vse slabše. Prekarizacija zaposlitev (Standing 2004) se je zgodila predvsem v poklicih na lestvici nižje plačanih zaposlitev (v ZDA: Kalleberg 2013; UK: Metcalf 2007; Avstralija: Poccock, Skinner 2012; EU: Gallie 2007). Prekarizaciji naj bi bili bolj podvrženi ženska delovna sila, mladi in obrobne skupine (migranti).

Šesti potek nakazuje, da so se dobre zaposlitve poslabšale (Osterman, Shulman 2011). Globalizacija in neoliberalni zasuk (Harvey 2005) sta pripomogla k temu, da se je veliko dobrih zaposlitev močno poslabšalo tudi na strani dobro plačanih zaposlitev. Veliko strokovnega dela je postalo bolj rutinskega, obremenjenega z rutinskimi elementi, delo strokovnjakov je postalo manj avtonomno, slabše plačano, zdravstveno subsidiarno brez bonitet in ugodnosti (piloti, akademske zaposlitve, umetniško delo). Slabitev delovnih standardov in pravic delavcev so jasen trend. Dobro plačana delovna mesta so se sprevrgla v prekarne zaposlitve. »Ekonomija oziroma gospodarstvo 2.0 in 3.0« nakazujeta ta trend.

Sedmi potek nakazuje, da so se slabša delovna mesta izboljšala. Težaška in nevarna dela so postala bolj avtomatizirana, avtomatizacija odpravlja večino težkih in repetitivnih opravil, ljudje lažje opravljajo delovne naloge. Vse to naj bi

kazalo, da se situacija na trgu dela, kar se tiče odpravljanja slabih delovnih mest, izboljšuje. Tak pogled večinoma prihaja iz tehnološko usmerjenih strokovnjakov in menedžerskih krogov.

Ti poteki kažejo na malo strinjanja okrog tega, kaj se trenutno dogaja v povezavi s kakovostjo delovnega življenja. Epidemija je vso situacijo samo zaostрила in pokazala na utrjevanje negativnih trendov na trgu dela. Bolj verjetno je, da se prek teh trendov da videti, da se je družba tvegatelj, ki jo je opisoval Beck, samo dodobra utrdila in da so nekateri trendi ireverzibilni. Družba postaja vse bolj družba brez zaposlitev, ne pa tudi družba brez dela. Veliko dela je v družbi treba opraviti, delo pa ne bo več »zapakirano« v zaposlitev. Ne gre samo za mlade, ženske in marginalne skupine, ki so prizadete, ker so še mlade in bodo te neugodne okoliščine minile, ko bodo postale osrednje družbene skupine in ne bodo več diskriminirane. Ne, opraviti imamo z globoko strukturno spremembo družbe in s temačno prihodnostjo, razklano družbo, v kateri izobrazba ne bo več temelj uspešnega vstopa na trg dela, mobilnosti, varnosti in kakovostnega delovnega življenja. V kaj se bo zdajšnja družba preobrazila, je odvisno od institucionalne regulacije (državnih intervencij), kapitalskih pritiskov na institucionalne regulatorje in predvsem kolektivnih bojev.

Povezanost sprememb v jeziku in družbenih razmerjih med spoloma v obdobju zadnjih šestdesetih letih v Sloveniji

Jasna Mikić

V zadnjih šestdesetih letih smo bili v Sloveniji priča številnim političnim, ekonomskim, družbenim, tudi nacionalnim in jezikovnim spremembam, ki so različno vplivale in odražale odnose (moči) med spoloma. Na podlagi številnih teoretičnih in novih empiričnih izhodišč lahko potrdimo, da so – in so bili – odnosi med spoloma vedno hierarhizirani. To se skozi čas ni spremenilo, spreminjala pa se je raven, do katere se je razlikoval položaj žensk in moških in v kateri je spol predstavljal oviro ali priložnosti za uveljavljanje statusa v družbi (Wharton 2012).

Skozi čas smo bili priča rahljanju moškosrediščnosti na način, da se je začela v družbi vzpostavljati podoba o več tipih moškosti, kljub temu pa se je prevlada moških skozi čas ohranjala, saj je moč, ki je delovala v obliki ideologije, stališča moških definirala kot sprejemljiv način razmišljanja in razumevanja sveta, upravičevala njihova dejanja, sočasno pa izključevala vse, kar temu okviru ni ustrezalo oz. mu je nasprotovalo (Haugaard 2002). Dominanten položaj moških, ki je bil zagotovljen na podlagi določenih (simbolnih in drugih) virov, je tako v procesu številnih nasprotovanj in bojov vzpostavljaj pogoje, na podlagi katerih je postajal samoumeven, nepreizpraševan in se skozi čas ohranjal kot norma (Giddens 1984). Posredni viri moškosrediščnosti so bili vzdrževani tudi v jeziku, najočitneje z rabo moške slovnične oblike kot generične ali ‚nevtralne‘. Prepričanje o nezaznamovanosti moške oblike je globoko vkoreninjeno in nenehno potrjevano z jezikovno normo, ki takšno rabo predpisuje in upravičuje v vsakdanji rabi jezika. Ohranjanje tega prepričanja kaže na trdoživost hegemonškega diskurza moškosti, ki ga patriarhalni družbeni red in reproduciranje spolne hierarhije, tudi na ravni simbolnega, ohranjajo skozi čas stabilnega (MacDonald 2003). Vsakršno nasprotovanje ali preizpraševanje tega diskurza in obstoječega družbenega reda je bilo neodobravano, predvsem v jezikoslovni stroki, ki je jezikovne

spremembe razumela kot (neutemeljene) ‚posege v jezikovni sistem‘, ki naj bi bil spolno nevtralen.

Vendar pa ugotovitve prve nevrolingvistične raziskave (Mikić 2020), ki je raziskovala vpliv slovnične oblike poklicnih poimenovanj na ravni možganske obdelave informacij, nasprotujejo ideji ‚nevtralnosti‘ moške slovnične oblike. Raziskava je pokazala, da je moška generična oblika v zapisu poklica, kljub prepričanjem, da deluje (spolno) vključujoče, povzročila različne interpretacije, če ji je sledil moški ali ženski spol (v glagolu), in ne enake, kot bi se pričakovalo po nevtralni obliki. Na podlagi tega je bilo jasno dokazano, da moška generična oblika ni enako odprta za moške in ženske interpretacije (poklicna vloga, zapisana v množinski generični obliki, ki ji sledi glagol v moški obliki, ne sproži kršitve pričakovanj pri obdelavi stavka, v nasprotju s primerom, ko ji sledi glagol v ženski obliki). Številne raziskave, ki so potrdile takšno zaznamovano rabo moške oblike pri zapisovanju poklicev/zaposlitvenih oglasov, so to razumele kot (moško) pristranskost, ki prispeva k ustvarjanju pričakovanj o (pretežno) moških kandidatih (in njihovih lastnostih) kot ustreznih za določeno delovno mesto (Crawley 2014; Eagly in Koenig 2014). V takšnih primerih lahko tudi presojanje o sposobnostih in znanjih kadrovske strokovnjakov in strokovnjakinj temelji na lastnostih ‚idealnega (moškega) kandidata‘, pri čemer bodo kandidatke (samodejno) dojemane kot manj ustrezne (na zavestni in nezavedni ravni). Tako se jezikovne pristranskosti lahko pretvorijo tudi v dejanske prednosti moškim, ko se potegujejo za določeno delovno mesto (Acker 1990; Stahlberg idr. 2007; Merkel 2013). Po drugi strani pa se je spolno uravnotežena oblika (besedni par) izkazala kot sprejemljivejša do ženskega spola (v glagolu) oz. manj izključujoča kot generična oblika (tudi po spolno uravnoteženi obliki ženski spol v glagolu ni videti kot popolnoma ustrezen, saj vseeno sproži kršitev, vendar je ta manjša kot po generični obliki). To nam omogoča sklepanje, da obojespolne oblike prispevajo k spolno bolj uravnoteženim predstavam o poklicih, in sicer njihova raba v primerjavi z generično obliko poveča možnost razumevanja, da neko poklicno skupino sestavljajo tudi ženske.

Na račun navidezne nevtralizacije moči moškosrediščnosti v današnjem času, ki se kaže v manj odkritih načinih izvajanja moči in ohranjanju statusa quo v družbi, trgu delovne sile in v jeziku, se je (na podlagi formalnih pogojev) vzpostavilo prepričanje, da so moški in ženske uravnoteženo zastopani na (skoraj) vseh področjih javnega življenja ter imajo enake pravice pri zaposlovanju, napredovanju in pri nagrajevanju, česar pa realno stanje na trgu delovne sile še manj pa raba jezika ne odslikavata. Institucionalna ureditev področja enakosti spolov na vseh ravneh je nujen, vendar nezadosten pogoj, da bi se enakopravnost lahko izvedla v dejansko enakost na simbolni ravni. Zato je pomembno upoštevati (neseksistični) jezik kot enega pomembnejših vidikov enakosti spolov, brez

katerega se enakosti ne more udejanjiti, saj stremi k zagotavljanju enakovredne nagovorjenosti vseh članic in članov družbe. Hkrati je tudi nujen predpogoj za ustvarjanje spolno uravnoteženih mentalnih predstav, ki pa lahko vplivajo tudi na bolj enakopravne možnosti žensk in moških v družbi in na trgu delovne sile.

Analiza in prikaz velikih omrežij s programom Pajek

Andrej Mrvar

Pajek je program za analizo in prikaz velikih omrežij. Andrej Mrvar je začel razvoj programa *Pajek* leta 1996 skupaj s prof. dr. Vladimirjem Batageljem. Program je prosto dostopen na naslovu <http://mrvar.fdv.uni-lj.si/pajek>.

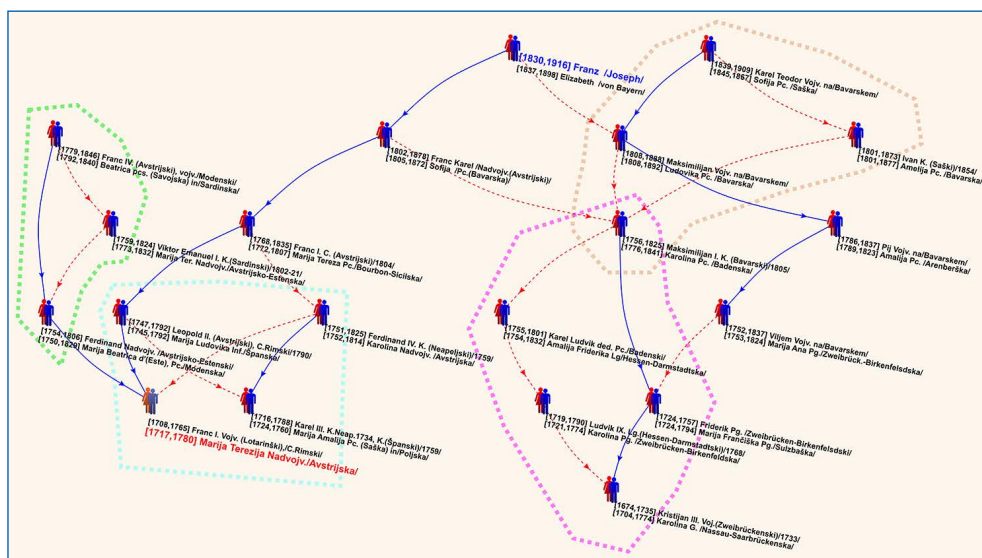
Čeprav bo letos program že petindvajsetletnik, je *Pajek* še vedno edini splošnonamenski program, s katerim lahko analiziramo omrežja, ki vsebujejo tudi več milijard točk in povezav.

Velika omrežja srečamo na številnih področjih: socialna omrežja, rodovniki, omrežja, dobljena iz slovarjev in drugih besedil, računalniška omrežja, omrežja delov spleta, omrežja soavtorstev, omrežja sklicevanj, transportna omrežja, diagrami poteka programskih sistemov, organske molekule (DNA), omrežja lastništva delnic ... Obvladovanje velikih omrežij predstavlja časovno in tudi prostorsko zahteven problem. Zato so v program *Pajek* vključeni le zelo učinkoviti (podkvadratični) algoritmi. V programu *Pajek* je tudi velik poudarek na slikovnih prikazih omrežij.

Program *Pajek* in novorazviti postopki so naleteli na zelo dober sprejem pri strokovnjakih, ki se ukvarjajo z analizo omrežij oziroma jo uporabljajo pri analizi svojih podatkov. V spletni storitvi *Google Scholar* program *Pajek* in povezane publikacije trenutno citira že več kot 10.000 drugih publikacij.

Rezultat večletnega razvoja programa je tudi monografija *Wouter de Nooy, Andrej Mrvar, Vladimir Batagelj: Exploratory Social Network Analysis with Pajek*, ki je izšla leta 2005 pri založbi *Cambridge University Press*. To je prva monografija s področja analize socialnih omrežij, ki povezuje teorijo in primere analize, podprte s programom *Pajek*. Knjigo je mogoče uporabljati tudi kot učbenik pri predmetih, ki vključujejo analizo omrežij. Pozneje je knjiga izšla še v dveh izdajah (druga leta 2011 in tretja leta 2018). Prva izdaja je bila prevedena v *japonsščino*, prva in druga v *kitajščino*, prevod tretje izdaje v kitajščino je predviden v letu 2021.

Eno izmed zanimivih področij analize socialnih omrežij, kjer je na voljo večje število empirično zajetih obsežnih omrežij, so *rodovniki (genealogije)*, s katerimi se ukvarja (predvsem zbira podatke) vse več ljudi. Tako tudi v Sloveniji obstaja Slovensko rodoslovno društvo. V največjem slovenskem rodovniku najdemo podatke o več kot 500.000 osebah. Vprašanja, povezana s temi zbirkami podatkov, so tudi družboslovno izjemno vznemirljiva, saj rodovniki vsebujejo velika sorodstvena omrežja, ki se raztezajo skozi daljši čas in lahko – ni pa to nujno – močno vplivajo na socialno vedenje ljudi. Poleg standardnega vprašanja: »Ali sta dve osebi v kakršnem koli sorodstvu?« lahko s programom *Pajek* dobimo odgovore tudi na številna druga vprašanja. Eno takih zanimivih vprašanj je, ali se (in v kakšnem obsegu) v nekem rodovniku pojavljajo krvne ali kako drugače med istimi družinami večkrat prepletene poroke. Slika prikazuje nekaj zanimivih, med seboj povezanih krvnih porok med potomci cesarice Marije Terezije: poroka tipa *sin – vnukinja* (obkrožena z zeleno barvo), štiri poroke tipa *vnuk – vnukinja* (ena izmed njih je obkrožena z rjavo barvo), dve poroki *vnuk – pravnukinja* oziroma *pravnuk – vnukinja* (ena izmed njiju je obkrožena z vijolično barvo), pa tudi primer *nekrvne prepletene poroke (izmenjava bratov in sester* iz dveh družin, ki je obkrožena s svetlo modro barvo). Slika je v visoki ločljivosti dostopna tudi [tukaj](#).

Slika: Številne prepletene poroke med potomci cesarice Marije Terezije

Evropska študijska mobilnost, razlika med spoloma in karierni načrti mladih

Elena Nacevska

Prispevek ponuja vpogled v študijsko mobilnost, ki kot pomemben dejavnik vpliva na oblikovanje kariernih in zaposlitvenih načrtov mladih. Rezultati kvantitativne raziskave, ki je bila izvedena jeseni leta 2019¹³, med tujimi in domačimi študenti prve, druge in tretje stopnje študija na Fakulteti za družbene vede v sorazmerno homogenem vzorcu kažejo na raznolikost spolov in strukturne dejavnike, ki vplivajo na mobilnost študentov ter njihove načrte za karierno prihodnost. Rezultati kažejo, da dejavniki vpliva niso vezani samo na individualne preference študentov, ampak na njihovo mobilnost vplivajo tudi strukturni dejavniki, ki so močno odvisni od stereotipnih, ekonomskih, kulturnih in od socialnih razmer med študenti. *Glavni cilj* prispevka je tako ugotoviti, kateri so prevladujoči dejavniki, ki vplivajo na mobilnost ženskih in moških študentov in njihove karierni poti. *Osrednja teza* tega prispevka je, da so karierni načrti mladih odvisni od veliko dejavnikov, in sicer so lahko odraz individualnih želja in izbir, a so hkrati odvisni od specifičnih družbenih, socialnih in kulturnih ozadij ter stereotipnih vedenj, kjer družinske obveznosti zlasti pri ženskah (v primerjavi z moškimi študenti) predstavljajo mejnik pri sprejemanju odločitev za mobilnost in karierno pot v tujini.

Raziskava (anketni vprašalnik) je vključevala več različnih sklopov. Tukaj izpostavljamo dve vprašanji: *Kako o svoji prihodnosti razmišljajo ženski in kako moški študenti? in Kako so različne vizije o njihovi prihodnosti odvisne od izkušenj s študijsko mobilnostjo in z njihovo karierno potjo?* Znotraj tega okvira so bila za nas ključna naslednja podvprašanja: *Ali so/bodo študentje opravili študij na tuji univerzi? Kateri so glavni razlogi za njihovo mobilnost? Zakaj mladi (moški in ženski študenti) sploh odidejo v tujino oz. kaj jih od študijske mobilnosti odvrača?* Tukaj nas predvsem zanima razlika med spoloma. V vzorcu smo zajeli tri četrtine domačih (FDV) študentov (75 %)

13 Od 16. 12. 2019 do 1. 1. 2020.

in četrtno tujcev (25 %). Podobno razmerje smo vzpostavili na ravni študijskih programov (72 % študentov prve stopnje in 26 % študentov druge stopnje), na ravni spola pa je bila v anketi zajeta tretjina študentov (30 %) in dve tretjini študentk (70 %). Zanimivo je, da je skoraj 40–47 % vprašanih študentov del študija že opravilo v tujini, drugih 30–35 % jih to še namerava, medtem ko dobra četrtna vprašanih (22 %) v tujini še ni bila niti nima namena oditi. Rezultati so pokazali, da je večji odstotek moških študentov že opravil del študija na tuji univerzi v primerjavi z ženskimi. 34,9 % žensk študija v tujini ni izkusilo, a ga nameravajo, medtem ko 21,7 % žensk študij v tujini ne zanima. Za ženske študentke, ki študijske mobilnosti še niso izkusile, predstavljajo največjo oviro prav družinske obveznosti (18,9 %), kar kaže na to, da so ženske bolj odprte do »stereotipnih« vlog v družini. V nasprotju pa moške študente od študija v tujini odvrčajo predvsem prenizka študentska stipendija za študij (25 %) in študentsko delo (18,8 %), kar kaže na pretežno socialne in materialne ovire pri uresničevanju tovrstnih možnosti. Ugotovimo lahko, da so med ženskimi in moškimi študenti razlike, in sicer med pričakovanimi kompetencami, potrebnimi za mobilnost, ter socialnim ozadjem. Šibek družbenoekonomski status pa predstavlja drugo pomembno oviro. Pripravljenost za zaposlitev v tujini¹⁴ je v največji meri odvisna od pričakovanega dohodka – največ moških študentov meni, da bi se v tujini zaposlili, le če bi bila plača tam bistveno višja kot pa predvideni dohodek za delo doma, pri čemer se kažejo razlike tudi med spoloma (ženske: 25,9 %; moški: 30,4 %). Hkrati je pri ženskah zaposlitev v tujini verjetnejša v obdobju, v katerem si še ne bodo ustvarile lastne družine (ženske: 23,6 %, moški: 22,1 %).

Predstavljena statistična analiza je pokazala, da so strukturni dejavniki, ki prispevajo k odločitvi študentov za mobilnost v okviru kariernih poti, predvsem ekonomsko in socialno determinirani. Poleg strukturnih okoliščin pa je (ne)odločitev za študijsko mobilnost lahko rezultat povsem individualnih preferenc. Kot lahko ugotovimo, so karierni načrti mladih vsaj do določene mere odraz predvsem individualnih želja in izbir ter stereotipnih vedenj, zlasti pri ženskah. Lahko rečemo, da pospeševanje kariernih poti v tujini predvsem pri ženskih študentkah posledično prispeva tudi k destereotipizaciji v kontekstu povezanosti žensk z družinskimi obveznostmi.

14 V 50 – V kolikšni meri se strinjate oziroma ne strinjate z naslednjimi trditvami? a) V drugih državah bi se zaposlil(a), dokler si ne ustvarim svoje družine. b) V drugih državah bi zaposlitev iskal(a), le če dlje časa ne bi našel(a) zaposlitve doma. c) V drugih državah bi se zaposlil(a), le če bi bila plača bistveno višja kot v moji državi.

Kako do bolj vključujoče, decentralizirane in trajnostne globalizacije?

Matjaž Nahtigal

Današnje mednarodno okolje zaznamuje neuravnotežen in netrajnostno naravnani globalni gospodarski razvoj, ki vodi h koncentraciji ekonomske, tehnološke, raziskovalne in finančne moči v maloštevilnih regijah vodilnih držav in v posameznih predelih hitro razvijajočih se držav. Dobrobiti globalizacije so neenakomerno porazdeljene med družbenimi skupinami, regijami in državami. Pojavnost finančnih kriz, socialnih in okoljskih kriz je vse pogostejša. V zadnjem času so se pridružili še trgovinski spori med največjimi trgovinskimi bloki in pandemija. Večina prebivalstva ostaja izločena in oddaljena od priložnosti, ki jih ustvarja sodobna, na znanju temelječa družba. Prepuščeni so lastnim sredstvom, brez ustreznega dostopa do kakovostnega izobraževanja, potrebnih finančnih podpor, do tehnologij, veščin in kompetenc, potrebnih za opolnomočeno vključitev v ekonomijo in družbo znanja. Velik del razlogov za vzpon populizmov po svetu izhaja iz tovrstne izključenosti pomembnega dela prebivalstva v razvitem in razvijajočem se svetu.

Leto dni po izbruhu pandemije, ki pretresa družbe, države in regije iz vsega sveta – še posebej nesorazmerno prizadeva najranljivejše in najbolj izpostavljene družbene skupine –, je mogoče priti do nekaterih pomembnih spoznanj tudi z družboslovnega vidika. Med nje sodi potreba po okrepljenem delovanju multilateralnih institucij za zagotavljanje globalnih javnih dobrin, kot so: javno zdravje, zdravo okolje in globalne neenakosti. Na nacionalni ravni pa pomen dobro delujočega sistema javnega zdravstva ter vseh podpornih institucij lahko pomaga pri spopadanju s pandemijo in z drugimi izzivi, ki čakajo sodobne družbe.

Gre za spoznanja, ki kličejo po preusmeritvi prevladujočega razvoja preteklih štirih desetletij, temelječega na neoliberalni globalizaciji. Zadnja je učinkovita pri podpori multinacionalk, a je odpovedala pri zagotavljanju temeljne socialne in ekonomske varnosti veliko prebivalcev v različnih predelih sveta.

Temeljni socialni stebri kot ena najpomembnejših pridobitev družbenih gibanj 20. stoletja – izobraževalni, zdravstveni, socialni in pokojninski – niso ostanek preteklosti, ampak predpogoj za bolj vključujočo in trajnostno globalizacijo, kot jo poznamo danes. Podpora in institucije za zagotavljanje vseživljenjskega izobraževanja, usposabljanja, pridobivanja novih znanj, kompetenc in veščin bi morale postati eden ključnih socialnih stebrov sodobnih družb.

Tradicionalno dihotomijo trg ali država je treba preseči, saj potrebujemo dobro delujoč, transparenten in odgovoren javni sektor ter dobro regulirano in inovativno tržno gospodarstvo. Socialno vključujoča družba znanja terja obsežno rekonstrukcijo institucij javnega in zasebnega prava ter okrepljen demokratični diskurz na vseh ravneh odločanja.

Mednarodni pravni, ekonomski in politični kontekst postaja preveč omejevalen za države, njihove regije in za lokalne skupnosti pri izdelovanju in izvajanju njihovih razvojnih politik, skladnih z njihovimi primerjalnimi prednostmi. Obenem pa ne opredeljuje potrebnih skupnih pravil na vrsti pomembnih področij za trajnostnejši mednarodni razvoj. Namesto enega modela, univerzalno veljavnega za vse regije in države sveta, ki vodi do globalne hierarhične segmentacije gospodarstev in družb, je treba spodbuditi več iniciative in ustvarjalnosti državljanov, lokalnih skupnosti, svobodne civilne družbe za nove, raznolike razvojne strategije. Najpomembnejše reforme pravil mednarodne trgovine in investicij bi morale vsebovati jasno opredeljene delovnopravne in socialne standarde ter standarde varovanja okolja in javnega zdravja. Še posebej zavezujoči morajo biti ti standardi za multinacionalke, kar predpostavlja reformo mednarodnih investicijskih sporazumov in mehanizmov za reševanje sporov.

Maksimiranje mednarodne trgovine v okviru Svetovne organizacije ni cilj sam po sebi. Cilj je zagotoviti bolj uravnotežen, vključujoč in trajnostni razvoj ob ohranjanju odprte mednarodne trgovine. Pandemija in razvoj cepiva proti covidu-19 sta pokazala neustreznost in neučinkovitost rešitev mednarodnega sporazuma o zaščiti intelektualne lastnine TRIPS. Sporazum sicer pozna možnost prisilne licence v izjemnih razmerah, a določila so tako omejevalna in zahtevna, da so v praksi težko izvedljiva za manj razvite države po svetu. Potreba po koordiniranem delovanju pri proizvodnji, investicijah, zagotavljanju vseh potrebnih sestavin in pri distribuciji cepiva na globalni ravni presega obstoječi mednarodni normativni okvir in terja okrepljeno sodelovanje v okviru multilateralnih institucij. Podobno velja za področje davčnih obveznosti multinacionalk z vzpostavitvijo skupne konsolidirane davčne osnove s še posebno pozornostjo za digitalne korporacije.

Izzivi in priložnosti, ki jih predstavljata poučevanje in raziskovanje v okviru Katedre za mednarodne odnose, so veliki. Potrebna bo veliko raziskovanja in delovanja v smeri bolj trajnostnega razvoja, mednarodne vladavine prava, varstva človekovih pravic in ranljivih družbenih skupin, kot ga poznamo danes.

Nacionalne interesne skupine in njihovo delovanje

Meta Novak

Interesne skupine in lobiranje sta dva koncepta, ki pri državljanih pogosto spodbudita odpor. Povezujejo ju s korupcijo, klientelizmom, z nepotizmom in s podobnimi negativnimi konotacijami. Negativna podoba lobiranja je tako prisotna, da se moramo tudi raziskovalci interesnih skupin, ki se sicer zavedamo njihove vloge in prispevka h kakovostni demokraciji, pri raziskovanju pogosto izogibati teh konceptov, če želimo pridobiti sogovornike. Različne nevladne organizacije, društva, zavodi in ustanove pa tudi gospodarska združenja in sindikati zavračajo takšno pojmovanje svoje dejavnosti in aktivnosti. V katerem grmu tiči zajec?

Interesne skupine, kot že pove samo ime, predstavljajo različne interese. Lahko gre za interese lastnih članov ali pa interese tistih, ki se sami ne morejo ali težje zastopajo. Tako so v demokratičnih družbah zastopana tudi mnenja in stališča tistih, katerih predstavniki niso bili izvoljeni v predstavniška telesa, kot je parlament. Predstavništvo interesnih skupin poteka na drugačen način. Tu si želimo, da bi bilo zastopanih čim več različnih pogledov in interesov, ne glede na to, kako majhna je določena skupina v družbi. Interesne skupine namreč posedujejo pomembne informacije. Ker so blizu tistim, ki jih zastopajo oziroma predstavljajo, bolje poznajo določene tematike. In te informacije lahko političnim odločevalcem, izvoljenim predstavnikom in izvršni oblasti pomagajo pri odločitvah, ki jih sprejemajo pri oblikovanju različnih politik: okoljskih, zdravstvenih, izobraževalnih, za mlade, za starejše, za manjšine, za živali itn. Informacije, ki jih odločevalci dobijo od interesnih skupin, naj bi pomagale pri oblikovanju boljših politik, takšnih, ki so bolj demokratične, upoštevajo vrednote spoštovanja človekovih pravic, človekovega dostojanstva, trajnostnega razvoja in podobno ter so predvsem izvedljive in dosejajo zastavljene cilje. Problem nastopi, ko so predstavniki različnih interesov izključeni iz procesov oblikovanja politik, pa tudi, ko so nekateri interesi bistveno močnejše predstavljeni kot

drugi in ko nekateri interesi za uveljavljanje svojega stališča ne uporabljajo le informacij in argumentov, ampak tudi nepoštene prakse.

V državah članicah Evropske unije imajo interesne skupine več priložnosti, da vplivajo na oblikovalce politik, ki zadevajo njihove člane oziroma tiste, ki jih predstavljajo. Če ne najdejo sogovornika na lokalni ali nacionalni ravni, lahko potrkaajo na vrata odločevalcev evropskih institucij. Dodatna priložnost pomeni tudi dodatno obvezo. Na področju politik, kjer ima pristojnosti Evropska unija oziroma si jih vsaj deli z nacionalno ravno, se javne politike pogosto začnejo oblikovati prav na EU-ravni. To pomeni, da mora interesna skupina, da lahko vpliva na odločitve na področju svojega interesa, intenzivno spremljati dogajanje tudi na EU-ravni. Aktivacija interesne skupine šele v fazi, ko se evropska politika že prenaša v nacionalni zakonodajni red ali pa se celo že začne proces implementacije, pomeni manjšo možnost večjih sprememb in oblikovanja politik po svoji meri.

Prisotnost na EU-ravni, s čimer imam v mislih predvsem aktivno sprejemanje evropskih politik ter naslavljanje evropskih institucij, je za posamezne interesne skupine več, kot lahko zmorejo. Vsaj v Sloveniji je velika večina interesnih skupin vzpostavljena na prostovoljni bazi. Njihove kadrovske kapacitete, ki bi lahko v okviru svoje službene obveznosti aktivno spremljale oblikovanje politik, so tako pomanjkljive. Poleg tega so potrebni tudi: znanje tujih jezikov, poznavanje odločevalskih procesov in zadostna finančna sredstva, da se evropske odločevalce lahko obišče v Bruslju in se jih osebno nagovori.

Neprisotnost v Bruslju pa še ne pomeni nujno nezanimanja in neaktivnosti na področju oblikovanja EU-politik. Raziskovanje delovanja interesnih skupin je namreč razkrilo, da interesne skupine iščejo dodatne priložnosti za vplivanje na evropske politike, ki zahtevajo manj virov in so tako izvedljivejše. Sem nedvomno sodita članstvo v evropskih združenjih sorodnih interesnih skupin ter delitev nalog in aktivnosti med nacionalnimi in evropskimi krovnimi organizacijami. Nacionalne interesne skupine lahko tudi izkoristijo fazo javnopolitičnega procesa, ko se oblikuje nacionalno stališče, ki ga bo Slovenija zastopala v Svetu Evropske unije. V tej fazi lahko nacionalne interesne skupine skušajo vplivati na odločevalce, vključene v koordinacijo EU-zadev v Sloveniji. Podobno lahko naredijo v fazi prenosa in implementacije evropske zakonodaje v nacionalno. Je pa v teh fazah težje doseči večje spremembe. Ne gre pa zanemariti tudi možnosti vplivanja na slovenske evropske poslance. Čeprav ti v Evropskem parlamentu navadno zagovarjajo interese svoje politične skupine in ne države, iz katere prihajajo, pa so za nacionalne interesne skupine lažje dostopni – ne samo zaradi istega jezika, ampak tudi zaradi obiskov, ki jih evropski poslanci opravijo med volivci ob koncih tedna.

Oddaljenost od Bruslja tako še ne pomeni ne vključevanja nacionalnih interesnih skupin v evropske politike. In čeprav so nekatere interesne skupine iz

držav, lociranih bližje Bruslju ter z boljšim ekonomskim položajem, v privilegiranem položaju, ko skušajo vplivati na evropske politike, ne gre zanemariti, da se lahko tudi z nacionalnim delovanjem interesne skupine vključijo v evropske javnopolitične procese.

Raziskovanje interesnih skupin prinaša zanimive vidike in razumevanja vključevanja interesnih skupin. Področje ni vedno črno-belo in težko je razmejiti, kdaj je bilo vključevanje neke skupine za oblikovanje boljših politik dobro in kdaj je preprečilo interese šibkejših skupin, ki so zagovarjale javno dobro. Raziskovalci interesnih skupin si tako nenehno prizadevamo k odstiranju pristranosti v interesno skupinskem predstavnstvu.

»Vabljeni na Zoom«: digitalne prakse kot kolektivna usoda ali samo izhod v sili?

Tanja Oblak Črnič

Pandemični čas nudi nazoren okvir za razmislek, kako se lahko z institucionalnimi določili izvršujejo posegi v človeška življenja. Z epidemično krizo se je namreč Beckova »okrog jaza osrediščena slika sveta«, ki zahteva aktivni model delovanja, paradoksalno intenzivirala, diapazon mogočih aktivnosti pa se je skrčil na minimum. Kot družba smo že od lanskega marca soočeni z ukrepi trenutne politične oblasti, ki so radikalno transformirali naš vsakdan: prakticiramo nove načine šolanja in dela, raziskovanja in poučevanja, nakupovanja, gibanja, druženja in komuniciranja. Tudi številne fakultetne prakse, od predavanj, konferenc, sestankov, okroglih miz, celo volitev, izvajamo izključno v digitalnih okoljih. Kot kolektivna skupnost vse bolj komuniciramo na daljavo in vse več dela izvajamo prek omrežnih platform. Nova spletna orodja so lahko zadovoljivi facilitatorji stika med razpršenimi prostori, niso pa zadostni nadomestki. Trenutno se na primer spoprijemam z zahtevo, da preverjanje znanja med študenti, ki jih že več kot leto nisem družno nagovorila v fakultetni predavalnici, izvedem z zmogljivostmi digitalnih orodij: v spletne učilnice nalagam »kviz«, ki ga bodo opravili od doma, vsak iz svojega naslonjača, kavča ali postelje, izvajalci in asistenti pa bomo z aplikacijo Zoom opazovali njihovo dejavnost med testom. Tako uvajamo nov, tehnološko sicer preverjen, a strukturno negotov sistem, ki spreminja utečene oblike preverjanja znanja. Obstaja celo nevarnost, da se sprva izredna rešitev prelevi v institucionalno pravilo.

Zoomanje je namreč postalo ponotranjena institucionalizirana praksa, kamor se dnevno priklapljam in izvajamo pedagoško delo. Posledično študentje v tekočem študijskem letu univerzitetno znanje konzumirajo izključno prek zaslonov vseh vrst. Pri tem poljubno sodelujejo; eni z odprtimi, drugi z zaprtimi kamerami, a najpogosteje študentske obraze nadomeščajo uokvirjeni zapisi njihovih imen. »Dober dan, dobrodošli, ali se slišimo?« je nov pozdravni ritual, ki

normo slišnosti postavlja kot normo prisotnosti. Tehnološki posredniki prinašajo še druge performativne novosti: zaslone so most do udeležencev, govorimo navadno sede, premikanje po prostoru je dejansko onemogočeno. Poglobljena komunikacija z udeleženci je omejena, verbalne artikulacije raje nadomeščajo zapisi v »klepetu«. Tudi geste in šepetanje, siceršnji opozorilni znaki padca pozornosti med poslušalci, umanjajo. In po letu zrenja v zaslone je živahne diskusije nerealno pričakovati. A tak je trenutni študij na fakulteti. Morebitno izboljšanje epidemiološke slike sicer predvideva prehod na t. i. »hibridni model«, ko manjšina študentov fakulteto obišče, preostala večina pa predavanja sočasno spremlja od doma, šele nato je mogoče popolno odprtje univerzitetnih ustanov.

Odrasla šolajoča se mladina je mogoče res ena bolj opremljenih, tehnološko povezanih in digitalno prilagodljivih generacij, a zaprta v meje lastnih občin in regij je hkrati orožna pristnega študentskega življenja. Zadnje namreč poleg predavanj, seminarskega dela, udeležbe na vajah in drugih študijskih obveznostih prinaša za »študentski status« značilne privilegirane doživljaje: skok v samostojnost in neodvisnost, osebne vezi s kolegi, prihodnjimi sodelavci, prijatelji, z intimnimi partnerji, izkušnje pri novih projektih, idejah in v priložnostnih službah pa tudi angažiranost v različnih kolektivih ali gibanjih ter prepotrebno poznavanje in razčlenjevanje aktualnih družbenih, kulturnih in političnih fenomenov.

Utečen in trajen dialog s fakultetnimi svetovi in z izkušnjami zunaj njih je za študente preprosto neizogiben. Njihove osebne biografije nastajajo tako na raznolikih presečiščih, a skozi »staremodne« prakse. Digitalizacija študija in delo »na daleč« prinašata preobrazbe, ki že odražajo strukturne posledice zaprtja univerz in fakultet. Kljub številnim mobilnim pripomočkom se utrjuje dvom o utopičnih scenarijih digitalne družbenosti. Umik študentov in visokošolskega osebja v zasebne prostore je repositioniral njihovo družbeno vlogo, vzpostavljeni digitalni scenariji pa ne zmorejo odigrati funkcij družbene korekcije. Posledično se družbena vrzel poveča, socialne in ekonomske neenakosti pa poglobijo.

Ob t. i. prvem valu smo v aprilskem merjenju ustreznosti ukrepa o zaprtju univerz in fakultet z javnomnenjsko poizvedbo, izvedeno na vzorcu 771 polnoletnih oseb, zaznali presenetljivo visoko (64 %) naklonjenost, ki ga je močno podpirala prav šolajoča se mladina (67 %). Z novembrskim merjenjem v drugem, jesenskem valu je zaprtje univerz podpiralo sicer manj, a še vedno kar 53 % šolajočih se respondentov oz. 50 % vprašanih med 18. in 25. letom. Tretji val vidnih mnenjskih preobratov ni prinesel, je pa na plano vrgel veliko stisk ter problemov sodobne mladine in njihove predrugačene stvarnosti. Beck trdi, da se institucionalno zaznamovana kolektivna usoda zaznava, manifestira in obdeluje v življenjskem kontekstu ljudi. Ta se v individualizirani družbi vse bolj privatizira, poosebi in transformira v »naredi si sam« biografijo. A ko je življenjski kontekst zaznamovan s permanentno karanteno še dolgo po tem, ko so drugi družbeni

prostori sproščeni, se odvisnost osebnih biografij od institucionalno determiniranih ukazov poveča, prisila k predrugačenim načinom samodoločanja, samonačrtovanja in samoustvarjanja pa postane neizbežna.

V tako spremenjenih okoliščinah sodelavci raziskovalnega projekta Medijski repertoarji mladih poglobljeno preučujemo aktualne osebne in izobraževalne digitalne prakse mladostnikov, ki so na lastni koži spoznali, kako radikalno in hipoma se lahko spremeni utečen vsakdan. Kakšno institucionalno biografijo bo izobraževanje gradilo v prihodnje, vendarle ne sme (p)lostati stvar zasebnih biografij, ampak kolektivnih premislekov in multidisciplinarnе vednosti za razumevanje globoko mediatizirane družbe.

Informacijsko varnostno vedenje zaposlenih: izziv ali nujno zlo?

Špela Orehek

V nastajanju je doktorska disertacija, ki obravnava nevarnosti in pasti pri interakciji zaposlenih z informacijsko-komunikacijsko tehnologijo (IKT) ter različne dejavnike informacijskega varnostnega vedenja. Nezanje ter predvsem naivnost in neprevidnost zaposlenih so med najpomembnejšimi vzroki različnih varnostnih groženj, zaradi česar prihaja do večje izpostavljenosti organizacijskih sredstev. Konceptualizacija informacijskega varnostnega vedenja v organizacijskem kontekstu ima tako pomembno vlogo za razumevanje ključnih vidikov zagotavljanja informacijske varnosti vseh organizacijskih akterjev (vodstva in zaposlenih).

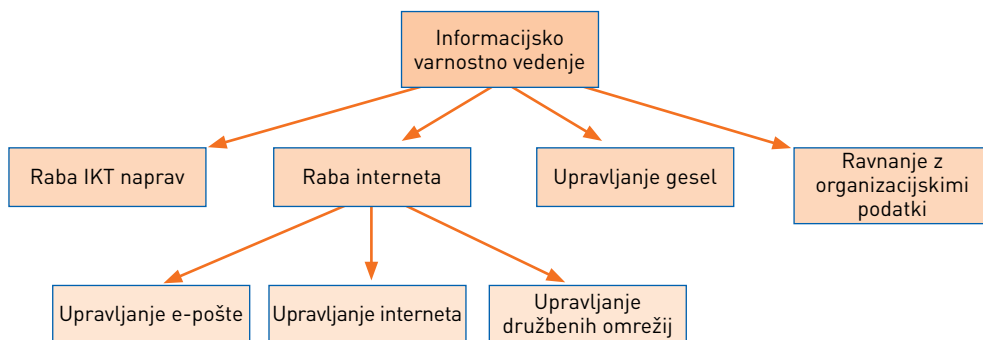
Informacijska varnost po tradicionalnem pristopu zaobjema tri glavne elemente, kar imenujemo triada CIA¹⁵ (Whitman in Mattord 2018): *zaupnost* se nanaša na sposobnost varovanja informacij pred razkritjem ali vpogledom nepooblaščenim uporabnikom; *celovitost* pomeni sposobnost preprečevanja spreminjanja ali uničenja informacij; *razpoložljivost* pomeni možnost dostopanja pooblaščenih oseb do informacij in sistemov, kadar koli jih ti potrebujejo. Primarni cilj vsake organizacije je čim bolj dosledno izpolnjevanje teh treh temeljnih elementov, ki prek zaščitnih ukrepov (npr. šifriranje podatkov oz. enkripcija, uporaba programske opreme za varnostno kopiranje in obnovitev podatkov, redne posodobitve sistemov in aplikacij) zagotavljajo nadzor nad varnostjo informacij in informacijskih virov. Pri tem gre za systemske in tehnične rešitve v domeni IT-oddelkov. Bolj kot to pa so v organizaciji pomembni družbeno-kulturni elementi, ki se nanašajo predvsem na delovanje zaposlenih, organizacijsko integracijo in na mehanizme njihovega usklajevanja (Kling 2007). Ravnanje zaposlenih v smislu informacijske varnosti poimenujemo kot informacijsko varnostno vedenje, pojem pa se nanaša na skupek varnostnih aktivnosti in odzivov zaposlenih v kritičnih trenutkih, ki

15 Kratica je sestavljena iz začetnic angleških besed za zaupnost (ang. *confidentiality*), celovitost (ang. *integrity*) in dostopnost (ang. *availability* ali *accessibility*).

se kažejo v obliki njihovih vedenjskih vzorcev pri vsakdanjem delu (Padayachee 2012; Safa idr. 2015). V lastni konceptualizaciji so zajete štiri glavne oblike informacijskega varnostnega vedenja, in sicer: a) raba naprav; b) raba interneta; c) upravljanje gesel; č) ravnanje z organizacijskimi podatki. Med rabo naprav se v splošnem uvršča ravnanje z računalniki, s telefoni, z mobilnimi telefoni in drugo IKT-opremo (fizična zaščita elektronskih naprav, uporaba USB-ključev, uporaba protivirusne programske opreme itn.); raba interneta vključuje upravljanje e-pošte, interneta in družbenih omrežij, upravljanje gesel se nanaša na prakso ravnanja z gesli pri rabi naprav in interneta (sestavljanje, menjava, skupna raba gesel itn.), ravnanje z organizacijskimi podatki pa na dostopanje, varovanje in na posredovanje dokumentov v fizični ali elektronski obliki.

Informacijsko varnostno vedenje je del širšega koncepta informacijske varnostne kulture, ki poleg vedenja vključuje tudi vrsto drugih individualnih in organizacijskih dejavnikov (Da Veiga idr. 2020). Med individualne dejavnike spadajo norme, stališča, prepričanja, pripadnost organizaciji, samoučinkovitost itn., med organizacijske pa komunikacija, usposabljanje in izobraževanje, informacijska varnostna politika, vodstvo itn. Mehanizmi za informacijsko varnostno vedenje in ugotavljanje odnosov med njim in drugimi dejavniki izhajajo pretežno iz socialno-psiholoških teorij (teorija utemeljene akcije/načrtovanega vedenja, varnostno-motivacijska teorija) in kriminoloških teorij (splošna teorija zastraševanja in teorija samonadzora) na osnovi različnih teorij organizacije in organizacijske kulture. Ker je področje vedenjskih konceptov informacijske varnosti sorazmerno mlado (začetki segajo v konec 20. stoletja), je raziskovalcem še vedno izziv oblikovati koherenten teoretski okvir, ki bi zajemal vse relevantne dejavnike in bil hkrati primeren za kvantitativno merjenje pojava, saj bi tako lahko učinkovito identificirali slabosti in šibkosti, ki vplivajo na vedenje zaposlenih. Standardiziran model pojasnjevanja informacijskega varnostnega vedenja bo tako nekoč imel velik prispevek, saj bo poleg tehnično dovršenih rešitev učinek informacijske varnosti močno povečal tudi človeški faktor.

Slika: Konceptualizacija informacijskega varnostnega vedenja

»Kot da je sploh mogoče govoriti o družbenem svetu brez udejstvovanja v političnem«

Nina Perger

Na Centru za socialno psihologijo v našem raziskovalnem delu posebno pozornost namenjamo preučevanju družbenih situacij in položajev marginaliziranih skupin. Ena izmed teh skupin je sicer pogosto družbeno, v manjši meri pa tudi raziskovalno – vsaj kar se Slovenije tiče – tudi skupnost LGBTIQ+, še posebej skupnost transspolnih oseb, torej oseb, ki se ne identificirajo s spolom, ki jim je bil pripisan ob rojstvu.

Skupnosti LGBTIQ+ so v zadnjem obdobju deležne intenziviranega pritiska organiziranih civilnih iniciativ in organizacij ter vladnih institucij, ki – še posebej v okviru t. i. »ideologije spola« – stremijo k razvrednotenju znanstvenih družbenokonstrukcionističnih pristopov k spolu pa tudi političnih zahtev po enakopravnosti spolnih in seksualnih manjšin: na tem ozadju se tudi z vladno pomočjo vzpostavljajo »mesta, prosta LGBT-ideologije« (gl. prim. Poljske) in prepovedi »širjenja LGBT-ideologije« (gl. prim. Madžarske) (Kuhar in Patternote 2017). Ob tem se intenzivirajo tudi pritiski k reduciranju, še posebej družboslovne znanosti na znanost, ki je skladna z »zdravim razumom«, s samoumevnostjo sveta, kot je – spola sta dva, heteroseksualnost je edina naravna, dvostarševska raznospolna družina je edina primerna oblika družine itn.

Znanosti, ki prevprašuje našete samoumevnosti – študije spolne in seksualne nenormativnosti, še posebej transspolnosti in nebinarnosti –, se pogosto očitajo: ideološkost, pristranskost, političnost, skratka, neznanstvenost. To na trenutke poraja specifične zagate tudi za samo polje družboslovja, ki ob siceršnjem razlikovanju med makro- in mikrosociologijo včasih z zadrego in zadržki spremlja lastno podpolje družbenega konstrukcionizma spola in seksualnosti, vključno s študijami spola in seksualnosti, ki se jim poleg »pretirane političnosti« očita tudi pretiran fokus na t. i. »identitetne politike« ob domnevno »resnejših« družbenih izzivih in dilemah. V pluralizaciji identitet pa

ob spregledu pomena družbene rekognicije za posameznice in družbo neredko uzira le indikatorje pretirane in – oziroma še posebej – politično nepomembne, nepomenljive in razvodenele individualnosti.

Namesto da se z očitki, s katerimi se družboslovje srečuje, spoprijema tako, da se jim pravzaprav uklanja – na primer skozi klice k manj feminizma v znanosti –, bi veljalo resno pripoznati to, kar je ob vzpostavljanju sociologije zapisal že Émile Durkheim v enem izmed temeljnih klasičnih del sociologije, tj. Družbena delitev dela (2014, 4): »Pa vendar, iz tega, da je predmet našega preučevanja realnost, ne sledi, da se moramo odreči ideji njenega izboljševanja. Naše raziskovanje bi smatrali kot nevredno ene same ure dela, če bi bil njegov interes zgolj spekulativen.« Preučevanje marginaliziranih družbenih skupin po osi spola in seksualnosti si prizadeva za izboljšanje družbenega položaja tistih, ki se jim odreka t. i. »upravičenost eksistence« (Bourdieu 2000, 237). To počnemo z analiziranjem družbenih položajev, z razgrinjanjem družbeno proizvedenega nasilja, ki ga legitimira in za katerim stoji celoten družbeni red in katerega simbolno avtoriteto in privilegij *comme il faut* (prav tam) – tj. simbolni privilegij »biti skladna z družbenimi normami«, tj. »kot naj bi bila« – si pogosto privzemajo in jim v samoumevnosti spolnega in seksualnega reda tudi domnevno spontano pripada, tisti družbeni agenti, ki jim je to dano in ki zaradi lastnih pozicij, razmeroma skladnih z družbenim redom, ne pripoznavajo teže identitet in primeža družbenih struktur. S tovrstnim delom se, kot pišeta Bourdieu in Wacquant (1992, 195), prispeva k oteževanju »pasivne in nezavedne kontribucije k simbolni dominaciji«. Še več, z vednostjo o objektivnih pogojih, o tem, kar se kaže kot družbeno nujno, neizogibno – to, kar je naturalizirano in kot tako domnevno nespremenljivo in družboslovni znanosti pravzaprav nedotakljivo –, pravzaprav pridobivamo vednost o mogoči svobodi (prav tam).

V tem pogledu je ta tip znanosti gotovo družbenopolitičen; še več, drugačen – z izjemo specifičnega spregleda družbene umeščenosti znanosti oziroma, kot zapiše Bourdieu: »[k]ot da je sploh mogoče govoriti o družbenem svetu brez udejstvovanja v političnem« (Lahire 1999: 15, v Lane 2006, 1) – pravzaprav ne more biti.

Točka osveščanja o varni rabi interneta Safe.si – Center za varnejši internet

Ajda Petek, Tanja Šterk,
Marko Puschner
(Center za družboslovno informatiko)

Na Fakulteti za družbene vede že 16 polnih let koordiniramo Točko osveščanja o varni rabi interneta Safe.si. Projekt od samega začetka vodi prof. dr. Vasja Vehovar iz Centra za družboslovno informatiko, na prvem evropskem razpisu leta 2004 pa ga je uspešno pridobila Tanja Šterk. V letu 2007 se je ekipi pridružila Ajda Petek, leta 2016 pa še Marko Puschner – skupaj tvorimo jedro ekipe projekta, ki pa so jo v vseh letih bogatili in k uspešnosti projekta veliko prispevali še mnogi drugi sodelavci. Safe.si je v slovenskem prostoru izjemno pomemben družbeno koristen projekt, ki ima za glavno poslanstvo ozaveščanje otrok in mladostnikov o tem, kako lahko internet in mobilne naprave uporabljajo varno in odgovorno, da bodo imeli od njih čim več koristi in zabave ter čim manj nevarnosti in težav. Ključne ciljne javnosti, ki jih projekt naslavlja, so poleg otrok seveda tudi odrasli, ki nanje pomembno vplivajo: starši in stari starši, učitelji, vzgojitelji, socialni, mladinski in drugi strokovni delavci, ki delajo z otroki.

V dolgem delovnem stažu, ki je za nami, smo bili priča veliko vsebinskim premikom in razvoju projekta pa tudi tehnologij, ki jih obravnava, in občinstva, ki ga nagovarja. Doživeli smo premik poudarka od varnosti k odgovornosti pri uporabi interneta in potem naprej k poudarjanju ustvarjanja prijaznejšega, boljšega interneta, k čemur lahko prispevajo vsi uporabniki pa tudi industrija in odločevalci, pa vse do zavzemanja za otrokove pravice tudi v digitalnih okoljih. V zadnjem času se v ospredje vse bolj postavlja digitalna dobrobit, dobro počutje pri uporabi interneta, torej vprašanje iskanja idealnega ravnotežja med koristmi in slabimi vplivi na naše zdravje, počutje, odnose in življenje na splošno, ki jih imamo kot posamezniki od uporabe tehnologije.

Neverjetno je v življenjski dobi projekta napredovala tehnologija: od računalnikov in mobilnih telefonov k tablicam, pametnim telefonom, igračam in uram, obogateni resničnosti ... Pojavila in razmahnila so se družabna omrežja, nekatera izmed njih so tudi že v zatonu ali ne obstajajo več. Kot zaposleni na

točki ozaveščanja o varni rabi interneta moramo biti ves čas na tekočem z vsemi novostmi, ki jih ta bliskoviti napredek prinaša, in slediti svojim uporabnikom od Facebooka do Instagrama, Snapchata, TikToka in naprej.

Spremenila so se tudi naša občinstva, doživeli smo evolucijo od analogih staršev, ki so bolj kot ne le od daleč opazovali, kako tehnologije prihajajo v življenja njihovih otrok, k staršem, ki so tudi sami digitalni domorodci in prav tako potrebujejo opomnik, da odložijo napravo in se posvetijo svojim otrokom ali malo premislijo, preden nekritično objavijo slike svojih otrok na internet. Pri otrocih je podobno: če smo imeli na začetku še digitalni razkorak med otroki, ki so imeli dostop do interneta, in tistimi, ki ga niso imeli, se je ta precej uspešno zaprl. Odprl pa se je nov razkorak uporabe, in sicer med otroki, ki v prostem času na internetu počnejo stvari, ki jim širijo obzorja, jih izobražujejo, jim koristijo, razvijajo njihove talente, in otroki, ki so prepuščeni vsebinam in napravam, jih uporabljajo tjavendan, nenamensko, samo za zabavo, igranje iger in klepet. Ta novi razkorak je – zanimivo – prav tako močno, kot je bil prvi, povezan s socioekonomskim položajem družine otroka. Čas je prinesel tudi nad tehnologijo navdušene dedke in babice, ki imajo tablice, profile na družabnih omrežjih in postajajo vse pomembnejši vpliv na svoje vnuke glede uporabe tehnologij in tako tudi vse pomembnejše ciljno občinstvo za Safe.si.

Naše vsakdanje delo zajema vzdrževanje in razvoj osrednjega vsebinsko izjemno bogatega portala www.safe.si, organizacijo izobraževanj v obliki delavnic za učence in dijake, predavanj za starše, učitelje in vzgojitelje v šolah in vrtcih, komuniciranje na družabnih omrežjih, pripravo in distribucijo izobraževalnih in promocijskih gradiv – tiskanih in online – od letakov, zloženek, brošur, priročnikov, vodičev, videoprodukcije, risank, učnih ur, e-učenja, testov, kvizov, dreves odločanja itn. – in, ne nazadnje, sodelovanje z mediji za čim bolj učinkovito doseganje ciljnih javnosti.

Projekt poleg Evropske unije sofinancira tudi slovenska država, in sicer v začetku prek ministrstva za informacijsko družbo, nato prek različnih ministrstev za šolstvo ter nazadnje prek ministrstva za javno upravo ter Uprave Republike Slovenije za informacijsko varnost. Projekt uživa podporo, je dobro poznan in cenjen kot kredibilen vir informacij v slovenski javnosti in medijih. Prav tako smo v vseh letih delovanja ustvarili veliko plodnega sodelovanja z industrijskimi partnerji, predvsem internetnimi ponudniki in z mobilnimi operaterji.

V projektu Safe.si poleg koordinatorja FDV sodelujeta tudi partnerski organizaciji: Zavod Arnes in Zavod MISSS. Vključeni smo v družino enakih projektov po drugih državah EU – omrežje Insafe. Točka osveščanja o varni rabi interneta Safe.si je ena izmed treh storitev, ki jih ponuja projekt Center za varnejši internet: poleg nje v njem delujeta še svetovalna linija za težave na spletu Tom telefon v okviru ZPMS in točka za prijavo posnetkov spolnih zlorab otrok in sovražnega govora na internetu Spletno oko.

Informacijski mehurčki, ograjeni vrtilčki, odmevne sobe in druge internetne ovojnice

Gregor Petrič

Na področju internetnih študij, v politiki pa tudi širši javnosti se v povezavi s pridobivanjem informacij na internetu pogosto uporablja pojem informacijski mehurček (pa tudi informacijski kokon, odmevna soba, ideološki silos itn.), ki skuša opisati pojav, ko so uporabniki interneta vedno bolj ujeti v ozek nabor informacij, ki se skladajo z njihovimi (političnimi) prepričanji, vedno manj pa so izpostavljeni informacijam in ljudem drugačnih prepričanj. Ta pojav je problematičen, saj onemogoča konstruktivno komuniciranje in soočanje različnih mnenj, spodbuja pa fragmentacijo in polarizacijo, ki nadalje vodita v družbene konflikte različne antagonizme.

V povezavi s tovrstnimi pojavi se zastavlja več kritičnih vprašanj, ki jih bom skušal nasloviti v tem prispevku, med drugim: 1) Ali so pojmi informacijski mehurček, filtrirni mehurček, odmevne sobe itn. različni izrazi za isti pojav ali gre za med seboj različne, distinktivne pojave? 2) Zakaj prihaja do tovrstnih pojavov, v kolikšni meri sploh obstajajo in kakšne so njihove posledice? 3) Kako se lahko posameznik spoprijema s tovrstnimi pojavi?

Na internetu so s pojavom t. i. spleta 2.0 postale izjemno priljubljene t. i. personalizacijske tehnologije, ki so se izkazale za odlično poslovno idejo, saj povečujejo verjetnost nakupa in s tem večji dobiček. Ideja je precej preprosta: na osnovi preteklih obiskov in nakupov v spletni trgovini se posamezniku prikazujejo predvsem izdelki, za katere lahko z neko verjetnostjo predvidevamo, da ga bodo bolj zanimali kot pa naključni, splošni sezname izdelkov. Personalizacija se je s področja e-poslovanja postopoma širila na druge internetne storitve – ponudnike vsebin, spletna socialna omrežja in ne nazadnje tudi na iskalnike, kot je Google. Z razširitvijo personalizacijskih tehnik pride do latentnih družbenih posledic, na katere je opozarjal že ustanovitelj spleta, Berners - Lee, ko je govoril o nevarnostih ograjenih vrtilčkov, bolj sistematično pa jih je popisal Pariser (2011), ki je za opis tovrstnega pojava uporabil pojem filtrni mehurček (ang. filter bubble). Filtrirni mehurček se nanaša predvsem na funkcionalnost internetnih tehnologij, algoritme, katerih naloga je,

da personalizirajo iskanje informacij – da zagotavljajo, da uporabnik prejme informacijo, ki ga zanima, pri čemer algoritem temelji na podatkih o uporabnikovi pretekli uporabi interneta (iskalne poizvedbe, lokacija, vsebina, všečki, stiki itn.). Pri tem ne gre podcenjevati sposobnosti sodobnih statističnih metod, ki na osnovi uporabnikove internetne aktivnosti (od vsebine e-sporočil do vrste obiskanih profilov na družbenih medijih) z neko stopnjo verjetnosti ugotavljajo naše nakupovalne, politične, socialne, informacijske, zdravstvene in druge preference in potrebe.

Pojmi, kot so: odmevna soba, ideološki silos itn., se po drugi strani ne nanašajo na funkcionalnosti internetne tehnologije, ampak na uporabniške prakse, ki se napajajo s temeljnimi socialnopsihološkimi in komunikacijskimi procesi, kot so npr.: selektivna izpostavljenost in izogibanje kognitivni disonanci. Gre namreč za splošno prisotno, sicer variabilno tendenco ljudi, da se izogibamo informacijam in stikom, ki bi morebiti povzročili mentalno neskladje, in se raje izpostavljammo ljudem in informacijam, ki so skladne z našimi prepričanji in s pričakovani. V kontekstu interneta se za ta pojav še najpogosteje uporablja pojem odmevna soba (ang. echo chambers) (Sunstein 2007), ki jo ponazarja situacija, ko se npr. uporabnik Twitterja obda z omrežjem somišljenikov, hkrati pa blokira in iz omrežja odstrani vse potencialne motilce kognitivne harmonije. Ta pojav seveda ni problematičen sam po sebi, saj tako nastajajo spletne interesne skupine, gradi se občutek pripadnosti, socialni kapital in drugi pomembni viri. Težava je, ker se na spletu srečata ta dva mehanizma (kot ponazarja skica), ki učvrščujeta drug drugega, tako da prihaja do intenzifikacije selekcioniranja; rezultat teh mehanizmov lahko imenujemo internetni informacijski mehurček. Tako prihaja do pospešitve polarizacije in fragmentacije diskurza, nezmotljivosti v lastna prepričanja, antagonizma med različnimi mehurčki, ki niso več samo informacijski, ampak postanejo tudi socialni mehurčki, s čimer sta nadalje povezani preprostost širjenja in trdovratnost lažnih novic. Zmotno bi bilo trditi, da so družbeni mediji in internet v splošnem glavni vzrok za tovrstne informacijske mehurčke, ampak so predvsem priročni teren za intenzifikacijo že dlje časa odvijajočih se procesov poznomoderne družbe, kot so: ekstremna individualizacija, fragmentacija, izguba moči in družbene neenakosti.

Moralna panika v povezavi z informacijskimi mehurčki se zdi pretirana in se zlorablja v politične namene (Burns 2019), vendar pa ne gre podcenjevati potencialno nevarnih posledic informacijskih mehurčkov. Ob zavedanju, da je za lastnike družbenih medijev personalizacija odličen način večanja dobička in da spremembe na ravni tehnoloških rešitev niso verjetne, sta še toliko pomembnejša gojenje spletne pismenosti in izvajanje minimalnih aktivnosti, ki onemogočata formacijo mehurčkov, od uporabe različnih spletnih brskalnikov, brisanja zgodovine in piškotkov do rabe različnih družbenih medijev z različno strategijo grajenja osebnih spletnih omrežij.

Digitalne veščine starejših: izzivi sedanjosti za medgeneracijsko solidarnost prihodnosti

Andraž Petrovčič, Darja Grošelj
in Katja Prevodnik

Lani je minilo 25 let od objave poročila *Falling through the Net*,¹⁶ ki se je prvo kritično posvetilo vprašanju uporabe interneta in zmanjševanju socialnih neenakosti v družbi. Mogoče je samo naključje, da je objava poročila sovpadala z začetkom delovanja prvega Centra za družboslovno informatiko,¹⁷ ki ga je leta 1996 na Univerzi v Indiani v Bloomingtonu ustanovil prof. dr. Rob Kling, da bi skupaj s somišljeniki med drugim kritično ovrednotil vlogo interneta z vidika socialne vključenosti. Pogosto se namreč razvoj na področju internetnih tehnologij nekritično enači z idejo družbenega napredka. Še večkrat pa se pozablja na za družbo še pomembnejše vprašanje, in sicer ali je tehnološki razvoj družbeno vključujoč. Ta tematika je v internetnih študijah in med družboslovnimi informatiki zato postavljena v središče raziskovanja digitalnih neenakosti.

Prve raziskave digitalnih neenakosti so se večinoma osredinjale na vrzeli v dostopu do interneta med posamezniki in v gospodinjstvih. Tak pristop se je sčasoma izkazal za vsebinsko omejenega, saj ni pojasnil, zakaj posamezniki, ki imajo različne digitalne veščine, različno uporabljajo internet. Digitalne veščine so skupaj z nenehnim razvojem internetnih tehnologij, ki spreminjajo prostorske, časovne in družbene razsežnosti interneta in njegove uporabe, tako še dodatno izpostavile potrebo po družboslovno osmišljenih pristopih k preučevanju in izpraševanju sposobnosti družbe, da vsem posameznikom omogoča enakopravno vključenost v digitalna okolja.

16 Brown idr., 1995. *Falling Through the Net: A Survey of the "Have Nots" in Rural and Urban America*. <https://www.ntia.doc.gov/report/1995/falling-through-net-survey-have-nots-rural-and-urban-america-html>

17 <https://rkcsi.luddy.indiana.edu/about/>.

Teorije digitalnih neenakosti nam lahko pomagajo pojasniti novodobne oblike socialne izključenosti in njihove posledice, saj se ne osredinjajo samo na demografske in socioekonomske dejavnike, ampak opisujejo tudi, kako zadnji delujejo posredno prek neenakosti v motivaciji za uporabo tehnologij, neenakosti v dostopu do tehnologij in neenakosti v veščinah za njihovo uporabo. Raziskave kažejo, da so ravno zaradi manjše motivacije, omejenih možnosti pri dostopu do najnovejših internetnih storitev in nezadostnih digitalnih veščin starejši, manj izobraženi, ljudje z nižjimi dohodki in na splošno socialno ranljivejši posamezniki pogosto manj veščini ne samo uporabe interneta, ampak tudi drugih digitalnih naprav in storitev, kot so pametni telefoni in mobilne aplikacije.

Pandemija covid-19 je pred oči širše javnosti prvič nazorno postavila zlasti »digitalno ranljivost«
starejših, vendar je prepričanje, da je digitalna izključenost starejših posledica trenutnih razmer, zmotno. Civilna družba in raziskovalna skupnost že vsaj 20 let opozarjata na nizko stopnjo internetnega udejstvovanja starejših. S hitrim globalnim staranjem družbe, ki smo mu priča tudi v Sloveniji (do leta 2030 bo skoraj četrtnina slovenskega prebivalstva starejša od 65 let), postaja razumevanje temeljnih vzrokov za nizko digitalno vključenost starejših osrednji cilj veliko razvojnih usmeritev in »digitalnih politik«. Težava omenjenih strategij je, da na področju starejših (še vedno) vidijo »tehnologijo kot rešitev problema«
in so zato preveč osredinjene na vprašanje zagotavljanja dostopa. Internetni raziskovalci so si edini, da digitalnih neenakosti med ranljivimi skupinami ni mogoče dolgoročno zmanjševati samo z zagotavljanjem dostopa, saj svetlobna hitrost razvoja interneta kot sociotehničnega omrežja vedno znova ustvarja nove možnosti za strukturne neenakosti, povezane z digitalnimi veščinami.

Za vključujoč digitalni napredek dolgožive družbe se torej zdi ključnega pomena, da skušamo celoviteje razumeti lastnosti starejših, ki sooblikujejo njihovih odnos do internetnih tehnologij in veščin. Zadnje niso povezane le z njihovimi osebnimi značilnostmi in motivacijo, ampak tudi s strukturnimi priložnostmi v socialnem okolju, ki na primer vključuje dostop do dolgoročne opore in tehnične pomoči pri uporabi interneta. Pomen socialnega okolja se kaže tudi v tem, da nekateri starejši najdejo načine, kako nadomestiti svoje pomanjkanje internetnih veščin. Posledično lahko dobro shajajo brez neposrednega dostopa do spletnih storitev ali digitalnih naprav ter do interneta in digitalnih storitev dostopajo le posredno, s pomočjo družinskih članov ali prijateljev, ki imajo vlogo posrednikov v omrežjih socialne opore, kar imenujemo posredna uporaba interneta (angl. proxy internet use). To ni pomembno le za vključevanje neuporabnikov, ki mogoče ne iščejo pomoči v organiziranih oblikah digitalnega opismenjevanja, ampak tudi za starejše uporabnike, ki si želijo izboljšati lastne digitalne veščine in tako postati samostojni uporabniki.

Predstavljeno ponovno dokazuje osnovno in najpomembnejše izhodišče družboslovne informatike kot znanstvene discipline: inovatorji novih tehnologij

in storitev niso le njihovi razvijalci in ponudniki, ampak tudi uporabniki, ki s svojimi digitalnimi veščinami oziroma morebiti ravno zaradi njihovega pomanjkanja oblikujejo nove načine in oblike internetnih uporab. Prihodnje strategije za digitalno opismenjevanje starejših v dolgoživi družbi bodo zato morale po našem mnenju izhajati iz vsaj treh spoznanj. Prvič, razumevanje t. i. »vstopnih točk« v digitalni svet, ki jih uporabljajo starejši, mora postati širše in manj tehnološko osrediščeno. Drugič, v luči nadaljnjega razvoja interneta stvari mora tematizacija uporab interneta vključevati neposredne (osebne) in posredne oblike uporabe interneta. Tretjič, dejavniki digitalne vključenosti so močno povezani z medgeneracijskimi odnosi v družbi. To pomeni, da odgovornost za digitalno vključenost starejših nosimo vsi in jo moramo zato čim prej razumeti kot novo obliko medgeneracijske solidarnosti.

Prek deležniške naravnosti podjetij do komparativne prednosti države

Klement Podnar

Delo Halla in Soskica (2001) v širši kontekst razumevanja komparativnih prednosti držav prinaša spoznanje, da so podjetja središčni socialni akterji tržnega gospodarstva. Njihova uspešnost je v veliki meri odvisna od upravljanja odnosov z drugimi subjekti v različnih okoljih politične ekonomije. Avtorja prevzemata odnosni vidik razumevanja podjetja, iz katerega izhaja, da je eden izmed osrednjih izzivov, s katerim so gospodarski subjekti soočeni, koordinacija z drugimi akterji znotraj gospodarstva, s katerimi si delijo podobne ali pa nasprotujoče si interese. Prav skozi nenehna pogajanja in redefinicije, ki potekajo med subjekti znotraj gospodarstva in ki vplivajo na izvedene poslovne strategije podjetij, države dosega edinstvene strateške prednosti. Čeprav avtorja ne uporabljata terminologije deležniške paradigme, pa se ji v svoji temeljni premisi povsem približata, saj so prav pogajanja in stalne redefinicije odnosov ter prilagajanje interesov med subjekti bistvo omenjene paradigme, zato je njena uporaba še kako smiselna.

Deležniška teorija (npr. Friedman in Miles 2002) v središče svoje obravnave postavlja prizmo povezav, komuniciranja, menjav in odnosov, ki jih ima določen korpus s svojim okoljem in subjekti znotraj njega. Organizacija mora kontinuirano spremljati in komunicirati z različnimi posamezniki, s skupinami in/ali z institucijami ter načrtovano paziti na razmerja in interese, ki jih imajo do njega oziroma jih ima do njih sama, ter obenem skrbeti za njihovo uravnoteženost in sprejemljivost.

Iz ožje zastavljenih opredelitev deležnikov je jasno, da avtorji razumejo deležnike kot skupine, ki imajo neposredno povezanost s ključnimi ekonomskimi interesi organizacije v smislu njihove nujnosti oz. neposrednega vpliva na preživetje organizacije. Posledica ožjega razumevanja deležnikov je, da se v odnose in komuniciranje vstopa zelo omejeno in selektivno, tako kot to omogočajo omejeni resursi. Drugo, širše razumevanje koncepta povezave podjetja z deležniki

postavlja zelo široko, saj lahko podjetje vpliva skoraj na kogar koli oz. lahko skoraj kdor koli vpliva na podjetje, kar ustreza realnosti kompleksnosti okolij, v katerih delujejo organizacije. Različne opredelitve deležnikov izhajajo iz razlik pri temeljnih izhodiščih, ki jih zavzemajo avtorji, ko obravnavajo teorijo deležnikov.

Prvi vidik zavzema deskriptivni pristop, saj teorija deležnikov opisuje, kaj podjetje je. Model deležnikov opisuje podjetje kot združbo kooperativnih in konkurenčnih interesov, ki posedujejo intrinzično vrednost. Drugi vidik pristopa k teoriji instrumentalno. Znotraj instrumentalnega pristopa podjetja razumejo svoje deležnike kot sestavni del svojega poslovnega okolja, s katerim morajo upravljati, če želijo doseči višje dohodke in večjo vrednost za svoje delničarje. Tretji vidik je normativni in temelji na dveh prepričanjih: »a) deležniki so osebe ali skupine z legitimnimi interesi v okviru delovanja podjetja; b) interesi deležnikov imajo intrinzično vrednost. To pomeni, da vsaka skupina deluje na podlagi lastnih interesov in ne daje v ospredje interesov drugih skupin. Četrty vidik pa k teoriji deležnikov pristopa upravljavsko. Pri tem ne gre za opisovanje stanja ali predvidevanje vzročno-posledičnih zvez, ampak skuša tudi predlagati rešitve za delovanje podjetij v praksi.

Za preučevanje kooperativnih tržnih vzorcev sta še posebej pomembna deskriptivni in instrumentalni vidik. S pomočjo deskriptivnega pristopa dobimo vpogled v posebne značilnosti in vedenje podjetij. Uporablja se npr. za opisovanje narave podjetja, načina razmišljanja menedžerjev o podjetju in deležnikih ter njihovih interesih, vključno s temeljnimi vodili upravljanja interesov deležnikov in podjetja. Z njegovo pomočjo lahko dobimo stopnjo deležniške naravnosti podjetij, ki posredno kaže na razvitost kooperativne tržne ekonomije. Prav tako pa nam deskriptivni pristop omogoča razkrivati temeljne mehanizme usklajevanja različnih interesov aktivnih akterjev, ki po teoriji Halla in Soskica (2001) vodijo do konkurenčnih prednosti. Instrumentalni pristop, čeprav v svoji usmerjenosti bistveno različen od deskriptivnega, pa lahko v kontekstu raziskovanja razumemo kot njegovo logično nadaljevanje. Predvsem to velja v smeri preverjanja povezav med deležniško usmerjenostjo in upravljanjem ter doseganjem zelenih ciljev oziroma rezultatov podjetja skozi merila uspeha, kot so npr. dobičkonosnost in rast dohodka pa tudi zmanjševanje (transakcijskih) stroškov. Jones (1995, 422) dokazuje, da bodo podjetja, ki imajo odnose s svojimi deležniki, ki temeljijo na obojestranskem zaupanju in kooperaciji, imela konkurenčno prednost pred podjetji, ki takih odnosov nimajo. Podjetja z vzpostavljenimi odnosi bodo imela nižje transakcijske stroške, prihranki pa bodo koristili podjetju in tudi deležnikom. Konkurenčna prednost podjetij, ki izvajajo kooperativne odnose s svojimi deležniki, prevzame obliko povečane sposobnosti za sodelovanje v določenih oblikah ekonomskih odnosov in transakcij, ki so za oportunistična podjetja nedosegljive. Iz navedenega lahko sklenemo: bolj kot bo podjetje deležniško usmerjeno, večje

bodo njegove konkurenčne prednosti in bolj bo uspešno. Skozi navedene povezave se lahko posredno preverja tudi, ali so pretežno kooperativne tržne ekonomije oziroma subjekti znotraj njih uspešnejši od neoliberalnih tržnih ekonomij. Izpeljemo namreč lahko načelo, da več kot bo deležniško usmerjenih podjetij v družbi, bolj kooperativno bo njeno gospodarstvo.

O (ne)razumevanju vloge novinarjev kot varuhov demokracije in skrbnikov javnega interesa

Melita Poler Kovačič

Preteklo leto so zaznamovali brezštevni napadi in pritiski slovenskih političnih oblastnikov na novinarje – vse od žaljivih izjav in neutemeljenih obtoževanj do različnih oblik oviranja novinarskega dela, na primer z onemogočanjem postavljanja novinarskih vprašanj, in škodljivih poskusov spreminjanja medijske zakonodaje. Prav nedoumljivo se zdi, da se ti posegi v dostojanstvo in avtonomijo novinarjev stopnjujejo v zahtevnih razmerah pandemije, ko se s platform družbenih medijev razliva povodenj dezinformacij in se je pokazalo bolj kot kadar koli prej, kako zelo potrebujemo zaupanja vredne informacije verodostojnih novičarskih medijev. Med večdnevni premlevanjem idej za ta prispevek me je zato vztrajno preveval občutek, da bi bilo v času, ko slovenski novinarji doživljajo tako nepojmljive pretrese, prav neprimerno teoretizirati o neki ozki strokovni temi.

Ko me je sredi teh premišljevanj novinar enega izmed slovenskih dnevnikov prosil za oceno aktualnih primerov komuniciranja predstavnikov oblasti z novinarji, sem med drugim dejala: *Da besedno obračunavanje z novinarji kaže na pomanjkanje olike in na splošno nizke standarde javnega komuniciranja nekaterih politikov, je očitno; kaže pa tudi na njihovo nerazumevanje vloge in pomena novinarstva v demokratični družbi.* Le nekaj dni pozneje je predsednik slovenske vlade obtožil novinarko bruseljskega *Politica*, da je v prispevku o njegovi »vojni z mediji« lagala; njegov tvit je med drugimi obsodila tudi Evropska komisija, češ da so sovraštvo, grožnje in osebni napadi na novinarje nesprejemljivi. In ob tem me je prešinilo: ob novih in novih primerih neprimerne odnosa do novinarjev je očitno treba spregovoriti o tem, kar je v demokratičnih družbah običajno samoumevno – o nepogrešljivi vlogi novinarjev kot varuhov demokracije in skrbnikov javnega interesa.

Po teoriji družbene odgovornosti imajo novinarji dolžnost, da nadzirajo posameznike in institucije glede morebitnih zlorab oblasti ter obveščajo javnost o zadevah, pomembnih za izvajanje državljanskih dolžnosti (Scheuer 2008, 27). Novinarstvo kot institucija organiziranega dvoma (Schudson 2018, 6) je osrednjega

pomena za demokratično vladanje, zato ni pretirana trditev, da demokracija brez novinarstva ne more obstajati. Značilnost dobrih novinarjev je, da dvomijo in postavljajo vprašanja, se upirajo vladnemu nadzoru, skrbno preiskujejo dejanja in ne-dejanja vlade, voljenih predstavnikov javnosti in javnih uslužbencev ter dogajanja v poslovnem svetu, zagotavljajo glas tistim, ki običajno niso slišani, držijo ogledalo družbi, si prizadevajo za izpeljavo preiskav in doseganje pravice ter spodbujajo svobodno izmenjavo idej (Randall 2000, 3). Ko se zaradi teh obveznosti znajdejo pod udarom vladajočih elit, ko so zaradi prizadevanj za uresničevanje novinarskega poslanstva poniževani, žaljeni in na različne načine ustrahovani, lahko ugotovimo, da oblastniki vloge novinarstva ne razumejo ali pa razumevanje sprenevedajoče prilagajajo trenutnim situacijam oziroma političnim ciljem.

Pomen svobodnega in kritičnega novinarstva bi morali razumeti še zlasti predstavniki oblasti z znatno družbeno močjo in vplivom. Ti z neprimernim odnosom do novinarjev kažejo predvsem svoj odnos do nas, državljanov in volivcev, kajti ko novinarji nadzirajo oblast, tega ne počnejo sebi v korist ali veselje, ampak za dobro obveščenost javnosti o temah v javnem interesu – takih, ki prispevajo k demokratični razpravi, preprečujejo zavajanje javnosti ali razkrivajo nezakonitosti oziroma resne nepravilnosti (Moosavian 2014, 244–248). Novinarska vprašanja postavljajo v imenu javnosti – da bi zanjo pridobili pomembne informacije. Verjamem, da so novinarska poizvedovanja za vprašane lahko neprijetna in obremenjujoča, da jih pojasnjevanje mogoče utruja ter da v novinarskem vztrajanju pri odgovorih včasih vidijo vsiljivost, provokacijo in zlonamernost. Kot raziskovalka novinarskih praks in profesorica novinarske etike vem, da v novinarstvu obstajata tudi neprofesionalnost in manipulativnost. Toda večina slovenskih novinarjev v medijih, ki so jih predstavniki oblasti v zadnjem letu najbolj napadali, svoje delo vendarle opravlja odgovorno do javnosti in upoštevajoč visoke etične standarde novinarskega poklica. Mnogi med njimi so študenti in diplomanti programa *novinarstvo* naše fakultete. Iz živahnih razprav v predavalnici se spominjam njihove etične zavzetosti, znanja in zavedanja, da jih svoboda izražanja zavezuje k veliki odgovornosti. S ponosom spremljam njihovo etično držo in profesionalnost pri novinarskem delu tudi po tem, ko so njihova študentska leta (že zdavnaj) mimo.

Novinarji lahko polno delujejo v javnem interesu le v razmerah, ko predstavniki oblasti njihovega dela ne podcenjujejo in ne otežujejo, ampak ga razumejo in spoštujejo. Kot je v odzivu na premierjev tvit o novinarki *Politica* zapisal podpredsednik *Evropske komisije* Frans Timmermans: »Ni treba, da nam je všeč, kar piše v medijih, vendar imamo obveznost spoštovati svobodo medijev.« Zastrasovanje in kaznovanje oblastnikom nevšečnih novinarjev in medijev, poskusi utišanja novinarske kritike, zatiranje novinarskega nestrinjanja ter pričakovanje oblasti, da bodo novinarji podložni in ubogljivi, so znak nedemokratične družbe. Demokracija je mogoče negovati le s pomočjo svobodnih in glasnih novinarjev, nepodložnih oblasti in odgovornih javnosti.

Ranljivost družbe v covidnih časih

Vladimir Prebilič

21. stoletje je obdobje drugačnih varnostnih izzivov sodobnim družbam. Pričakovane konvencionalne grožnje, ki jih povezujemo z vojno, so dokončno, vsaj za Evropo, stvar preteklosti. Čeprav bi pričakovali kot posledico pravkar omenjenih varnostnih groženj stabilno, varno in predvidljivo okolje, je prav nasprotno. Varnostni izzivi so se modificirali. Niso več vojaški, niso več neposredni in največkrat ne predstavljajo življenjske grožnje posamezniku ali narodu, ampak se prikrađejo tiho, na način, da jih nacionalnovarnostni sistemi težko zaznajo. Prav zato nas vedno znova presenetijo in imajo ob nastopu delovanja obsežnejše, težje predvidljive posledice, ki so vse prevečkrat tudi trajne in nepovratne. Države se sistemsko odzivajo prepočasi, sistemi se prilagajajo z velikim zamikom, in kar je največji izziv – novodobne grožnje imajo vseobsegajočo lastnost. Zato jih nikakor ni mogoče naslavlјati samo z delovanjem nacionalnovarnostnega sistema, ampak se pričakuje mobilizacija različnih sistemov hkrati. Še več, za obvladovanje sodobnih varnostnih izzivov je nujno koordinirano delovanje več sistemov v državi. Če ti niso razvili določene stopnje odpornosti, učinkovitosti in predvsem nimajo kakovostnega upravljanja virov, tako interoperabilno oziroma medsystemsko delovanje ni mogoče implementirati. Za marsikatero državo je to nedosegljiv cilj, kar se izkazuje v občasnem naslavljanju groženj. Namesto da bi jih obvladovali, te vse bolj obvladujejo države. A tu še ni konec izzivov, saj je vsej kompleksnosti nujno dodati še nadržacionalno delovanje faktorjev ogrožanja. Za uspešno in predvsem učinkovito naslavljanje tovrstnih izzivov je pričakovano tesno in predvsem koordinirano upravljanje z viri različnih držav na način medsebojne pomoči, morebitnega zapolnjevanja vrzeli in obilico razumevanja, ki mora izhajati iz samoomejevanja in velikokrat iskanja najnižjega skupnega imenovalca.

Tovrstni viri ogrožanja so z nami že dlje časa. Mednje prištevamo področja vodne varnosti, ki se osredinjajo na zagotavljanje dostopa do pitne vode in vode

na splošno za vse in ves čas, energetske varnosti, pri kateri v ospredje stopa predvsem ekonomska komponenta, saj brez zanesljive, cenovno sprejemljive, odporne in okoljsko sprejemljive energije gospodarstvo izkazuje vso svoje ranljivost. Kljub naporom tudi v Evropi pričakovano z dvigom cen hrane v ospredje stopa prehranska varnost, ki je zaradi specifik sodobnega globalnega prehranskega sistema posamezne države preprosto ne morejo – kljub vsem naporom – zagotavljati. Vprašanje okoljskega odtisa in življenja v okoljskem dolgu, ki nastaja zaradi preobsežnega izkoriščanja naravnih virov, pa se zdi, da niti ne naslavljamo, saj odločevalcem in vsem drugim obseg posledic ni doumljiv in so/smo zato zanje preprosto neobčutljivi. A to ne pomeni, da že prihodnja generacija tega dolga ne bo prisiljena plačati skozi vse bolj omejene naravne vire, katastrofe in omejen življenjski prostor.

Vsem tem izzivom se je pridružila še epidemiološka katastrofa, ki jo, tako kot prej omenjene, ne dojemamo na ta način. Nemo spremljamo številke umrlih vsak dan z lastnim razumevanjem, da se to nam ne bo zgodilo. A številke so prav grozljive: več kot milijon ljudi je umrlo v Evropi (v svetu že krepko prek tri milijone), kar je najvišja umrljivost po drugi svetovni vojni. Brez izstreljenega naboja, brez pravega zavedanja, kaj se nam in okrog nas dogaja. A kriza, s katero se evropske države spopadajo že dobro leto in pričakovati je še kar nekaj zahtevnih mesecev, se bo nadaljevala, prav tako bodo rastle tragične številke. Zato je še kako na mestu vprašanje, kako je mogoče, da smo tako nemočni, tako nekoordinirani in žal tako neuspešni, ko se je treba spopasti s tovrstnim izzivom. Čeprav je razlog treba iskati v na začetku izpostavljenih dejstvih delovanja sodobnih družbenih sistemov, pa sistemi sami niso svet zase. So del nas, pripadnikov skupnosti. So celo naše ogledalo. In tu je videti izjemno veliko zadrego, ki jo pojmem kot varnostno nepismenost, nadomeščeno s poudarjenim individualiziranim razumevanjem družbe brez vsakega občutka za prevzemanje odgovornosti. V tem bistvu obramboslovci leta in leta bijemo plat zvona in poskušamo opozoriti, da sodobnih varnostnih izzivov ne bo in ne more nasloviti samo nacionalnovarnostni sistem, da kompleksni izzivi pričakujejo družbeno in individualno samoomejevanje in da je za kaj takšnega potrebno aktiviranje vse družbe s polnokrvnim prevzemanjem odgovornosti. Prav varnostna nepismenost v slovenski družbi, ki neodgovorno prelaga odgovornost za vse oblike varnosti na oborožene sile, razmišljajoč, saj jih zato imamo, je razgalila vso sistemsko nepripravljenost na (ne)varnostno odzivanje. A se ne konča samo pri državljankeh in državljanih, ki jim njihovo nevednost vsaj pogojno lahko odpustimo, to je težje ob pričakovani profesionalnosti v številnih sistemih v naši državi. Obvladovanje covidne krize v državi z dvema milijonoma prebivalcev bi moralo biti v digitalni dobi stvar rutiniranega systemskega delovanja, a je namesto tega skoraj razkroj slovenske družbe. Ne samo izrazito pomanjkljivo delovanje različnih sistemov, tudi komuniciranje in

odločanje odločevalcev je popolno nasprotje uspešnega kriznega upravljanja, katerega model smo razvili prav na obramboslovju.

Zato se kar samo ponuja vprašanje, zakaj ni mogoče prenesti vedenj, modelov in rešitev iz akademskega okolja v realni svet. Prav iz izkušenj in njihovih analiz namreč razpolagamo z vsem (pre)potrebnim vedenjem za upravljanje z različnimi krizami. Ali če parafraziram znano misel: zakaj se zgodovina vedno znova ponavlja? Odgovor je pravzaprav preprost: zato, ker nihče ne posluša.

Covidna polarizacija in radikalizacija družbe v smeri nasilja

Iztok Prezelj

Sodobna informacijska in globalizirana družba postaja vedno bolj dinamična; ključne spremembe se odvijajo vedno hitreje na več med seboj povezanih področjih. To pomeni, da se naša družba/država spoprijema z več izzivi, ki jih moramo nekako razrešiti ali se jim prilagoditi. Spremljajoča pojava, ki sta se intenzivirala v teh okoliščinah, sta polarizacija in radikalizacija v smeri nasilja. Polarizacija se nanaša na povečevanje razlik in zaostrovanje odnosov ter razmerij v družbi med skupinami, organizacijami in pomembnimi akterji. V polarizirani družbi se pogosto dogajajo konflikti, nesporazumi in celo spopadi oziroma napadi različnih intenzivnosti. Polarizirana družba je odraz razkola med družbenimi skupinami, vendar pa hkrati vodi k integraciji znotraj polarizirajočih ali polariziranih skupin. Radikalizacija pa je proces korenitega spreminjanja oziroma transformacije posameznikovih ali skupinskih zaznav, prepričanj, vrednot in vedenja v smeri političnih stališč in vedenjskih vzorcev, ki opravičujejo uporabo nedemokratskih sredstev in/ali nezakonitega nasilja za doseganje lastnih političnih, ideoloških, verskih idr. ciljev. Končna postaja radikalizacije je ekstremizem in pa tudi terorizem, pri katerem se probleme rešuje z nasiljem in poziva k uporabi nasilja (glejte Prezelj idr. 2021).

Trenutna covidna kriza je polarizacijo in radikalizacijo v smeri nasilja samo še pospešila, namesto da bi pripeljala do poenotenja družbe in višje stopnje konsenza med družbenimi deležniki. Naše odzivanje na krizo tako v resnici pove več o naši družbi kot o samem problemu (virus). Žal nam krizno upravljanje ob tem problemu pove, da smo nebogljeni pred naravo, razdrobljeni, konfliktni in interesno zavarovani v svoje partikularne potrebe. Ker je virus neviden očem oziroma viden samo v posledicah, ko je že prepozno, se poudarja pomen zaupanja v državo in stroko. To zaupanje je bilo v tej krizi zelo omajano, in ne samo v stroko, tudi zaupanje v znanost je nevarno omajano. Če v sodobni družbi ne zaupamo več

niti v znanost, komu potem še lahko zaupamo? »Inteligenca« socialnih medijev (stroka na FB in Twitterju) ve vse bistveno bolje kot znanost in teorije zarote so marsikdaj privlačnejše kot resnica. Tako ni čudno, da se pojavljajo primeri, ko v bolnišnico vstopijo zanikovalci virusa in želijo odklopiti svojca iz ventilatorja, ker naj virus sploh ne bi obstajal. Skladno s to logiko se je v ZDA pojavil kult Qanon, ki je odigral svojo vlogo pri napadu na ameriški kongres. Kult verjame, da »pedofilski levičarji« želijo prevzeti oblast v ZDA in da se le Trump lahko temu zoperstavi. Trenutna covidna kriza je še posebej razklala našo družbo na levi in desni radikalizem. Levi ekstremisti nepravilno verjamejo, da so vsi ukrepi kriznega odzivanja izraz represije države, militarizacije, policizacije in vsega slabega. Odrešitev naj bi bila namreč v ukinitvi vojske, policije in ne nazadnje kar same države. Pri tem ne upoštevajo dejstva, da vsi omenjeni mehanizmi ščitijo državljane in družbo pred številnimi drugimi nevarnostmi, ki so trenutno manj pereče. Po drugi strani eskalira desna radikalizacija, ki bi nepravilno v imenu varnosti proti virusu samodejno poteptala velik odstotek človekovih pravic, tudi če predstavljajo vrhunec naše civilizacije in so rezultat stoletnih prizadevanj naših prednikov.

Zgoraj opisani razkol je izjemno nevaren, saj vpliva na to, kam se nagne večinska sredina. Ko se ta nagne na eno izmed omenjenih smeri, začne prevladati poenostavljeni pogled na svet, ki ponuja črno-bele interpretacije in rešitve. Trump je primer takšnega delovanja. V resnici je demokracija najranljivejša od znotraj, kar se je pokazalo že z »demokracijskim« prihodom nacistov in fašistov na oblast pred drugo svetovno vojno. Z drugimi besedami, za demokracijo je nevarno, da demokratično pride na oblast voditelj z nedemokracijskim vzorcem vladanja. To je tisto, česar se moramo bati v polarizirani in radikalizirani covidni družbi. Zgodovina Evrope nas lahko veliko nauči in ni nam treba ponavljati napak.

Naslednji nevarni korak v smer radikalizacije je pojav koruptivne interesne sprege med nekaterimi nepoštenimi politikami, nepoštenimi gospodarstveniki, običajnimi kriminalci in varnostnimi službami. Še posebej problematična in nevarna je vključitev varnostnih služb, saj bi te morale preganjati prvotno omenjene. Takšna ugrabitev države ali »state capture« je pat pozicija za demokracijo. To je tisti rak, ki pod avreolo demokracije zagotavlja učinkovito vodenje države na račun državljanov in družbe ter v svojo lastno korist.

Na koncu se zastavlja vprašanje, kaj storiti, da nas ne čaka tak scenarij. Radikalizacijo v smeri nasilja je treba zgodaj identificirati in jo blažiti na kognitivni (interpretativni) ravni ter tudi operativno s pomočjo varnostnih struktur. Stvarnost je kompleksna in preproste radikalne rešitve so učinkovite samo v svoji preprosti dimenziji, v drugih dimenzijah pa večinoma povzročajo kolateralno škodo. Politika in znanost morata iskati množico preprostih in uresničljivih rešitev v okviru kompleksnega koncepta trajnostnega in uravnoveženega vodenja

sodobne družbe. Vrednote so še vedno najpomembnejše izhodišče kakršnih koli rešitev kriznih problemov. Varnostne institucije morajo opraviti svoje delo pri identificiranju in procesiranju korupcije katerih koli akterjev. Akademske institucije, kot je FDV, pa morajo v zdajšnji krizi delovati kot faktor iskanja konstruktivnih rešitev nastale kompleksne družbene situacije in kot faktor družbene kritike ter opozarjanja na napake. Vse to pa seveda na znanstvenih osnovah in ne na osnovah pavšalnega kritizerstva, česar je zmožen vsak neznanstvenik.

Mediatizacija kolektivnega spomina: kako YouTube konstruira spomin?

Maruša Pušnik

YouTube je moderni kraj spomina (*les lieux de mémoire*); obravnavamo ga lahko kot tisto spominsko medijsko tehnologijo, v kateri se spomin umetno konstruira in vzdržuje. Takšno razumevanje medijske tehnologije kot aparata materialnega spomina pa pomeni tudi razumevanje YouTubea kot modernega arhiva. YouTube kot eden izmed osrednjih medijev v sodobni mediatizirani družbi tako kreira in diseminira prostetični spomin, tj. spomin, ki se ohranja s pomočjo medijskih protez ali pripomočkov. Gre za zasebno izkušane javne spomine, ki se razvijajo v stiku z množično kulturno reprezentacijo preteklosti. Moderne digitalne medijske tehnologije namreč radikalno transformirajo tradicionalne arhive in z YouTubeom so v porastu zasebne prakse arhiviranja, ki jih izvajajo individualni amaterji. Danes je namreč vsakdo tehnološko zmožen in usposobljen, da arhivira. Tako imenovane YouTube, Facebook in Instagram spominske kulture pa rastejo kot gobe po dežju.

YouTube ima veliko sposobnost konstruiranja kolektivnih spominskih praks in dandanes tako rekoč piše novo zgodovino različnih preteklih obdobj. V porastu mobilnih, personaliziranih, intimnih in instantnih komunikacij ti novi mediji ponujajo povsem nove prostore za javno razpravo o številnih družbenih temah, tudi o zgodovini. Zato si lahko zastavimo vprašanje, ali online YouTube vlogi in »posti« kreirajo nove oblike digitalnega povezovanja z zgodovinskimi obdobji in ali odpirajo morebiti nove javne prostore za razprave o preteklosti. Veliko avtorjev opozarjajo, da YouTube na neki način razširja dostop do širokega spektra televizijskih materialov in tako na neki način ponuja možnost za demokratizacijo medijskih spominov in tokov. Še več, ta tehnološki potencial YouTubea namreč ne kreira le novih spominskih prostorov, ampak posameznikom ponuja tudi subjektivne pozicije, s katerih se kreirajo njihove identitete, saj se občinstva poistovetijo z YouTube podobami in se na njihovi osnovi tudi povezujejo v skupine istomislečih

ter se diferencirajo od skupin, ki si delijo drugačne spomine in ideje. Različni medijski teksti (filmi, televizijske epizode, glasba, stripi, romani, videoigrice itn.) so uporabljeni in premešani v digitalnem prostoru YouTube; nekoč pasivna občinstva tradicionalnih množičnih medijev se zdaj spreminjajo v aktivne producente in potrošnike digitalnih medijskih spominov. Digitalni material o preteklosti, ki ga najdemo na YouTubeu, odlikuje še nekaj novosti, in sicer konstantna dostopnost (24 ur na dan/7 dni v tednu), ničelna bariera za dostop do teh vsebin, saj do njih lahko dostopa vsakdo, ki ima dostop do interneta, te vsebine so zas-tonj in zelo lahko objavljive so tudi tiste zgodovinske vsebine, ki jih nikakor ne bi vključili v tradicionalne zgodovinske medije. Z YouTubeom kolektivni spomin tako postaja vse bolj nefiksiran in dinamičen koncept.

V nasprotju z velikimi korporativnimi mediji z modelom diseminacije tekstov od zgoraj navzdol YouTube deluje precej bolj fleksibilno in po modelu od spodaj navzgor, saj lahko posamezniki z lahkoto prispevajo svoje vsebine o preteklosti. Zato so vsi uporabniki, ki objavljajo na YouTubeu, na neki način ljubiteljski kura-torji in tako se pojavlja veliko glasov, ki kreirajo in katalogizirajo spomine v tem digitalnem prostoru. Ves ta digitalni arhivski material na YouTubeu, ki predstavlja preteklost, je tako začel odigravati ključno vlogo v ponovni naraciji in rekreaciji vednosti o preteklosti.

Obstaja pa še ena temeljna značilnost YouTube vloganja o zgodovini, in sicer da predstavlja preteklost na zelo emocionalen način in njegovi vlogi delujejo kot intimne izpovedi. Govorimo namreč o velikem kulturnem obratu, ki ga zaznavamo z vzponom digitalnih družbenih medijskih platform: obrat h globalnim trendom fatične komunikacije med tujci, ki jo spremljajo zelo empatične reprezentacije, percepcije zgodovine in emocionalne povezave s preteklostjo. Govorimo lahko namreč o pojavu ter vse večji pomembnosti intimne in emocionalne potrošnje zgodovine med tujci. YouTube je namreč postal eden izmed najbolj priljubljenih medijev in primarni globalni kraj, ki omogoča, da kamere prinašajo intimnosti posamičnih biografij v množični medij. YouTube je namreč zelo robusten prebu-jevalec emocij s svojim liričnim, muzikalnim slogom. To pa govori o tem, da so spominski procesi v javnem prostoru, kot je virtualna vas YouTubea, podvrženi de-privatizaciji skritih spominov. Z drugimi besedami, s pomočjo YouTube vlogov so razkriti zelo zasebni in intimni spomini, ki so bili desetletja zakriti, zdaj postajajo javni in globalni, ko se viralno širijo po digitalnem javnem prostoru. Na neki na-čin lahko govorimo o banalni komemoraciji preteklosti, ko govorimo o YouTube reprezentacijah preteklosti, saj YouTube postaja zelo emocionalen, intimen pri-ljubljeni zgodovinar, kjer je preteklost rabljena na način, da bolj vzbuja emocije, kot pa da bi slonela na zgodovinskih dokazih.

Čeprav nekateri avtorji poudarjajo, da digitalni ljubiteljski arhivarji na You-Tubu raziskujejo potenciale digitalnih tehnologij, da bi demokratizirali kulturni

spomin, se veliko drugih avtorjev z njimi ne strinja. Namesto da bi YouTube demokratično odpiral prostor javne razprave med različnimi spomini v družbi, pa pogosto zatira določene spomine ter razširja netolerantnost in revizionistične zgodovine. YouTube ima namreč le navidezne demokratske značilnosti, saj ob predstavljanju zgodovine zelo pogosto širi sovražni govor prek zgodovinskega revizionizma, ko ponuja zelo enostranične podobe preteklosti z veliko mero netolerantnosti, šovinizma in nacionalizma, ki se razširjajo med tujci v globalnem digitalnem prostoru.

O pravici do protesta med epidemijo

Barbara Rajgelj

Po letu življenja s pandemijo se kristalizirajo obrisi novih, pomembnih družbenih vprašanj. Za družboslovce, tudi pravnike in pravnice, so ti izzivi povezani s posegi v človekove pravice. Skoraj ni človekove pravice, ki v tem času ne bi bila na prepihu. Medtem ko je virus ogrozil pravico do zdravja in življenja, so prizadevanja za njegovo zaježitev s prepovedjo prehajanja občinskih mej posegla v svobodo gibanja, šolanje na daljavo v pravico do izobraževanja, zaprtje številnih dejavnosti v svobodo dela in gospodarsko pobudo, izselitev študentov v pravico do stanovanja, obvezna testiranja v telesno integriteto, prepoved protestov v svobodo izražanja in mirnega zbiranja. Veliki izzivi, ki jih je za delovanje države in družbe prinesel virus, so pospremljeni z zaostrenimi političnimi razmerami, v katerih je vse težje, a nujno vztrajati na temeljnih stebrih miru in sobivanja povojne Evrope: demokraciji, pravni državi in spoštovanju človekovih pravic.

Slovenija je demokratična republika, država vseh svojih državljanek in državljanov, v kateri ima oblast ljudstvo. To oblast državljani in državljanke izvršujejo z volitvami in neposredno. Oblika neposrednega izvrševanja oblasti ljudstva je nedvomno tudi pravica do protesta, ki se udejanja skozi preplet mirnega zbiranja in svobode izražanja, ki sta po slovenskem in mednarodnem pravu temelj demokratične družbe. Tako kot številne druge ustavno varovane pravice je tudi pravica do mirnega zbiranja lahko omejena, če to zahteva varstvo pred širjenjem nalezljivih bolezni, a omejitve morajo biti sorazmerne – vsebinsko in časovno. Pri nas je ta pravica ves čas epidemije izvotljena, večino časa popolnoma prepovedana. Čeprav se je javnost na prepoved protestov odzvala šele ob uvedbi postopkov zoper mladoletne dijakke, ki so v Mariboru zahtevali vrnitev v šole, gre za pravico vseh, tudi tistih, ki niso »mladi, lepi in pametni«. Gre za pravico (tudi) tistih, s katerimi se ne strinjamo.

Demokracije ni mogoče reducirati na predstavniško demokracijo, v kateri je ljudstvo z rezervne klopi vpoklicano v igro enkrat na štiri leta, vmes pa se stopi v nemega opazovalca. Demokracija je vsakodnevni trening, proces, dialog, vaja v sobivanju in iskanju ravnotežja. V tem iskanju so protesti elementarna utež strankarski demokraciji, katere predstavniki po ustavi uživajo delno, dejansko pa polno pravno imuniteto, hkrati pa postajajo gluhi, slepi in neobčutljivi za potrebe velikega dela prebivalcev in prebivalk.

Možnost mirnega zbiranja na javnih krajih je eden ključnih elementov v zgradbi demokratične republike. Tudi med epidemijo morajo prebivalci in prebivalke imeti možnost sodelovati v razpravi o aktualnih in dolgoročnih političnih usmeritvah države. Ni mogoče privoliti v izhodišče, da vladajoči razred v epidemiji rešuje življenja, ljudje pa jih ogrožajo. Nasprotno, večina ljudi na ulicah upošteva epidemiološke ukrepe, saj se zaveda nevarnosti virusa. Še več, številni zahtevajo večjo skrb države za ranljive, ohranitev javnega zdravstva, varstvo narave, odpravo epidemiološko nevarnih privilegijev poslovnih subjektov pri dostopu do storitev, odgovornost za opustitev skrbnosti pri naročanju cepiv in organizaciji cepljenja, izražajo skrb glede psihičnega zdravja mladih in starejših. Varno uresničevanje pravice do protesta je torej treba ubraniti tudi v tej krizi, ne kljub epidemiji, ampak zaradi nje. Samo v polno delujoči demokraciji, v kateri se slišijo raznoliki glasovi, se oblikujejo optimalne rešitve za svobodno in varno sobivanje.

Poseben pomen pravici do protesta je v svoji odločitvi U-I-50/21 aprila 2021 priznalo tudi Ustavno sodišče, ki je začasno zadržalo prepoved protestov in naložilo vladi, da pravico do mirnega protesta uredi na način, ki bo omogočil njeno varno izvrševanje. Vlada je kot odziv na to odločitev sprva omogočila proteste do 100 udeležencev, že čez nekaj dni pa je brez obrazložitve ponovno uvedla splošno prepoved shodov nad 10 oseb, čeprav (ji) je ustavno sodišče pojasnilo, da je omejitev na 10 udeležencev prekomerna. Sodišče je podalo tudi jasne usmeritve, da se lahko za shode določi podobne pogoje kot za verske obrede. Namesto da bi vlada napotila vzela resno in omogočila uresničevanje pravice do mirnega zbiranja in svobode izražanja, je po novem nesorazmerno posegla še v uresničevanje verske svobode, saj je tudi verske obrede na prostem, vključno s pogrebi, omejila na 10 udeležencev. Ko oblast v najpomembnejše ustavno varovane pravice brez razumnih razlogov posega globlje kot v manj varovane (npr. zbiranja v trgovinah, lokalih, tržnicah in v proizvodnih prostorih), izkazuje veliko mero nerazumevanja in ignorance ustavne ureditve.

Zadnja desetletja države vlagajo velike napore v gradnjo zbirk osebnih podatkov, institucij in informacijskih sistemov za nadzor nad ljudmi; izvrševanje sankcij za kršitve predpisov običajnih ljudi je izpiljeno do potankosti: prisilne izterjave neplačanih glob, davkov in prispevkov se izvršijo v nekaj dneh, največ tednih. Na drugi strani oblastnemu sprejemanju nezakonitih in neustavnih pravil

ne grozi niti rubež niti policistov pendrek; zakonito in ustavno upravljanje skupnega temelji na pravni in politični kulturi, ki pa v svojem jedru namesto iskanja grešnih kozlov predpostavljata obstoj osebne odgovornosti, namesto cinizma občutek sramu ter namesto arogance in vulgarnosti potrebo po dostojnosti.

Razvoj in izzivi socialnih podjetij v Sloveniji

Tatjana Rakar

Slovenija ima dolgo tradicijo razvoja različnih organizacij znotraj socialne ekonomije, sam pojem socialnega podjetja pa stopi v ospredje šele leta 2011 z Zakonom o socialnem podjetništvu. Do konca druge svetovne vojne so imela društva in zadruga poleg neformalnega sektorja ključno vlogo v zagotavljanju javnih dobrin in storitev. Pozneje, v obdobju socializma, so bile te organizacije potisnjene na obrobje družbenega delovanja, njihova revitalizacija pa se je ponovno začela v obdobju tranzicije po letu 1990.

Tako danes socialna podjetja ne predstavljajo samo organizacije, ki imajo status socialnega podjetja (*ex lege* socialna podjetja), ampak tudi organizacije, ki tega statusa nimajo, vendar pa v praksi delujejo kot socialna podjetja (*de facto* socialna podjetja). Zadnje izhajajo iz preteklega razvoja organizacij socialne ekonomije, kot so: društva, zavodi, zadruga, ustanove pa tudi organizacije, ki zaposlujejo ranljive skupine, kot so podjetja za zaposlovanje invalidov in zaposlitveni centri. Tako gre za množico različnih formalnopравnih oblik organizacij in različnih statusov, ki ga te lahko pridobijo. Status socialnega podjetja je tako le eden izmed statusov poleg drugih, kot so: status zaposlitvenega centra (za zavode, zadruga in za družbe z omejeno odgovornostjo), status invalidskih podjetij za družbe z omejeno odgovornostjo ter status nevladne organizacije v javnem interesu za društva, zavode in za ustanove.

Analiza podatkov iz baze Ajpes pokaže, da organizacije s statusom socialnih podjetij predstavljajo le majhen delež znotraj univerzuma socialnih podjetij, tj. izmed vseh organizacij socialne ekonomije, ki ustrezajo definiciji socialnih podjetij EU. Ta je osnovana na EMES-ovi definiciji socialnih podjetij¹⁸, ki omogoča natančnejšo opredelitev socialnih podjetij in hkrati njihovo ločevanje od drugih

18 EMES International Research Network. Dostopno na: <https://emes.net/>.

oblik, kot so klasična podjetja in predvsem od širšega pojma socialne ekonomije. Eden najpomembnejših podatkov o razvoju socialnih podjetij je stopnja profesionalizacije, ki pomeni delež zaposlenih v socialnih podjetjih glede na aktivno prebivalstvo. Pomemben indikator razvoja je tudi delež prihodkov socialnih podjetij v slovenskem BDP-ju. *Ex lege* socialna podjetja tako zaposlujejo le 0,045 % aktivnega prebivalstva v Sloveniji, njihovi prihodki pa predstavljajo 0,041 % PDB. Izmed *ex lege* socialnih podjetij jih največ deluje v obliki zavodov, čeprav jih je številčno manj, pa imajo največ zaposlenih socialna podjetja, ki so registrirana kot društva (Rakar in Kolarič 2019). Skladno z daljšo tradicijo razvoja *de facto* socialna podjetja, ki vključujejo različne formalnopravne oblike, kot so: društva, zavodi, ustanove, zadruge, zaposlujejo 0,268 % slovenskega aktivnega prebivalstva, njihovi prihodki pa predstavljajo 0,269 % slovenskega BDP. Socialna podjetja, ki delujejo na področju zaposlovanja ranljivih skupin, kar so pri nas invalidska podjetja in zaposlitveni centri, pa imajo znatno večje število zaposlenih, in sicer invalidska podjetja kar 1,37 % aktivnega prebivalstva, zaposlitveni centri pa 0,1 % aktivnega prebivalstva (Rakar in Kolarič 2019).

Regijska razporeditev socialnih podjetij pokaže, da je bil razvoj *ex lege* socialnih podjetij najintenzivnejši v podravski regiji, ki jo je gospodarska kriza po letu 2009 najbolj prizadela in se je spoprijemala z eno najvišjih stopenj brezposelnosti. V splošnem je bilo kar 75 % vseh *ex lege* socialnih podjetij ustanovljenih v slabše razviti vzhodni kohezijski regiji, medtem ko so *de facto* socialna podjetja z daljšo tradicijo regijsko enakomerneje razporejena (Rakar in Filipovič Hrast 2020). To lahko povežemo z gospodarsko krizo in veliko brezposelnostjo, kar je vplivalo na iskanje alternativnih rešitev, kot so posebne spodbude za razvoj socialnega podjetništva.

Socialna podjetja so tako lahko učinkovit odgovor na izzive v lokalnih skupnostih: reševanje problematike socialne izključenosti s socialno aktivacijo, reševanje problema brezposelnosti ranljivih skupin, še posebej med mladimi. Prav tako pomemben potencial razvoja socialnih podjetij predstavlja razvoj skrbstvenih storitev na področju dolgotrajne oskrbe. Nagle demografske spremembe in nezmožnost obstoječih struktur, da se spoprijemajo z njihovimi posledicami, bodo prinesle potrebo po celi vrsti specifičnih in lokalno pogojenih storitev v skupnosti, kar odpira možnost socialnim podjetjem, da jih učinkovito zadovoljujejo s socialnimi inovacijami. Za razvoj socialnih podjetij na podlagi iniciative od spodaj navzgor je eden ključnih elementov uspeha ravno podpora javnih politik na nacionalni in lokalni ravni. Zadnja predvsem na širši sistemski ravni v Sloveniji še vedno manjka. Tudi družbeni učinki kot eno ključnih meril delovanja socialnih podjetij ostajajo še neopredeljeni. Ključno za razvoj socialnega podjetništva je tako čimprej sprejetje razvojne strategije za razvoj socialnih podjetij in širše socialne ekonomije ter predvsem njena sistematična implementacija na nacionalni in lokalni ravni. Razvoj socialnih podjetij tako ne bo več prepuščen »dobri volji« posameznikov.

Raziskovanje trga pametnih tehnologij za samostojno življenje posameznikov v starajoči se družbi

Natalija Rebrica

Neizpodbitno dejstvo je, da se družba stara. Na globalni ravni število starejših narašča hitreje kot pri drugih starostnih skupinah (United Nations 2020), kar prinaša nove izzive. Starejši želijo ohraniti karseda aktiven in kakovosten življenjski slog, a za to pogosto potrebujejo pomoč (npr. neformalne oskrbovalce) ali okolje (dom za starejše), s katerim ohranjajo svoj vsakodnevni ritem. Ker vsi starejši nimajo enakih možnosti (otroci so zaposleni in živijo drugje, prenizki prihodki za selitev v dom idr.), se je v današnji dobi digitalizacije pojavila rešitev – pametne tehnologije za samostojno življenje doma. Tovrstne tehnologije sicer zajemajo širok spekter različnih produktov (izdelkov in storitev), a imajo skupen namen: zagotoviti karseda samostojno in kakovostnejše življenje starejših doma.

V Sloveniji je trg pametnih tehnologij za samostojno življenje doma še v povojih v nasprotju z nekaterimi drugimi državami (še posebej velja poudariti skandinavske države), v katerih obstaja veliko ponudbe na komercialnem trgu. Za financiranje teh tehnologij je opazna tudi težnja po socialnih transferjih, s katerimi bi tovrstni produkti postali dostopni širšemu krogu zainteresiranih porabnikov. A finančna sredstva še zdaleč niso edini vzrok za nizko povpraševanje oziroma neprisojitev teh tehnologij. Kot navaja veliko raziskav (npr. Ward in Ray 2011), je trg pametnih tehnologij za samostojno življenje starejših doma še vedno poln neznank. Starejši kot porabniki so bili še do pred kratkim razumljeni kot enoviti segment, brez endogenih razlik, čemur primerno je bilo tudi predstavljanje teh tehnologij na trgu. Dandanes sicer že obstajajo raziskave, ki potrjujejo izjemno heterogenost tega segmenta, a je še vedno mogoče zaznati enovito naslavljanje starejših v tržnokomunikacijskih akcijah. V tržnokomunikacijskih sporočilih je namreč še (pre)večkrat vkomponiran apel strahu, ki pogloblja stereotip o starejših – nepokretnih, slabotnih, potrebnih pomoči itn. A raziskave so

pokazale (npr. Ward in Ray 2011), da tako stigmatizirajoče predstavljanje tovrstnih tehnologij (»ker so starejši, potrebujejo te tehnologije«) starejše porabnike odvrča od njihovega prisvajanja. Predstavitev teh tehnologij bi morala zato temeljiti na njihovi uporabnosti in omogočanju kakovostnejšega življenja, kot to omogočajo tudi druge tehnologije na drugih področjih in pri drugih starostnih skupinah. Če pogledamo iz širšega zornega kota, bomo ugotovili, da je med epidemijo covid-19 tehnologija igrala ključno vlogo pri nadaljevanju vsakodnevnih opravil. Mogoče si niti ne predstavljamo, kako oteženo bi bilo delo/šolanje na daljavo, če ne bi obstajali računalniki ali slušalke, ki zadušijo zvoke iz okolja. Veliko starejših si je v tem času kupilo pametne telefone zaradi socialnega pritiska ali potrebe po urejanju različnih administrativnih stvari (e-bančništvo, pošiljanje izvidov zdravniku prek e-pošte idr.). Tudi pametne tehnologije za samostojno življenje doma lahko starejši prisvojijo šele takrat, ko bodo prisiljeni (zaradi prenasičenosti domov za starejše ali pomanjkanja pomoči družine), a bi morali odgovorni težiti k temu, da starejši prepoznajo te tehnologije kot zanje uporabne in ne kot nujno zlo, po katerem posežejo, ko se znajdejo v neugodnem položaju.

Raziskave na tem področju, ki potekajo v Sloveniji in v drugih državah, med izvedbo intervjujev in anket seveda posredno širijo informacije o uporabnosti teh tehnologij, prav tako pa s pilotnimi študijami starejši ugotavljajo koristi teh tehnologij. Vseeno je to premalo za razcvet povpraševanja na trgu. Eden izmed vzrokov za nizko povpraševanje je tako tudi slabša seznanjenost starejših s temi tehnologijami, kar je bilo ugotovljeno tudi v nekaterih raziskavah (npr. Ward in Ray 2011). Seznanjenost (ang. awareness) z nekim produktom je namreč prvi korak pri porabnikovem nakupnem odločanju in je tako predpogoj za procese višjega reda v nakupni poti (poznavanje, všečnost, nakup/prisvojitve). Če starejši porabnik ni seznanjen s tehnologijami, ki bi mu omogočile kakovostno življenje doma, jih niti ne bo identificiral kot zanj uporabne, saj jih ne pozna. Čeprav je seznanjenost pomemben dejavnik, ki vpliva na prisvojitve teh tehnologij, pa – kolikor nam je znano – take raziskave, ki bi se konkretno ukvarjala z dejavniki, ki vplivajo na seznanjenost v tem kontekstu, ni. Seveda obstajajo splošne smernice, kako seznaniti porabnike z nekim produktom: s komuniciranjem oziroma prenašanjem sporočila do porabnikov, ti pa ga pa morajo tudi »(za)slisati«. Sporočilo se lahko prenese po različnih komunikacijskih kanalih, z različnimi toni in s premišljenimi poudarki, ki vpliva na senzorično izkušnjo in pritegnitev pozornosti. Uveljavljeno »pravilo« pravi, da ne moreš vsega prodajati vsem na enak način. A očitno je še ta zelo heterogena skupina porabnikov premalo raziskana z vidika sporočanja o obstoju pametnih tehnologij za samostojno življenje doma. Ta izziv slabše seznanjenosti starejših je treba nasloviti in raziskati, kako pritegniti pozornost, in predstaviti tehnologijo, ki je lahko v pomoč in ne nekaj, kar porabnik potrebuje, ker je »starejši«.

O ekonomskem redukcionizmu in veselju do življenja

Tanja Renner

Pred nekaj leti, ko sem iz Trubarjeve hiše literature dobila vabilo, da bi na okrogli mizi kaj rekla o ekonomskem redukcionizmu, sem se spomnila na Rorschachov test, to je tisti test, s katerim psihologi/-nje kažejo črne pake in sprašujejo o asociacijah. Test se uporablja za identifikacijo motenj v mišljenju (ang. thinking disorders). Na kaj me je najprej spomnila črna packa ekonomskega redukcionizma? V sedemdesetih sem imela na takratnem FSPN-ju dva dobra učitelja marksizma, Božidarja Debenjaka in pokojnega Dolfeta Bibiča. Mislim, da jima je bilo skupno to, da sta nas predvsem hotela odvrniti od vulgarizacij v takratnem razumevanju historičnega materializma. Debenjak tako, da je poučeval študij mladega Marxa (pred Grundrisse in Kapitalom), Bibič tako, da nas je vztrajno silil brati Rozo Luxemburg in Antonia Gramscija. Profesorja sta najbrž tako vztrajala pri obrambi marksizma pred vulgarnimi redukcionističnimi interpretacijami preprosto zato, ker jih je bilo takrat na pretek. Marksizem je bil vladajoča ideologija in težko bi se mu zgodilo kaj hujšega od tega. Pa smo se takrat bolj od tega brigali za seks, droge in R & R. V tistih časih je šlo za priljubljeno obliko hedonizma, povezava s historičnim materializmom pa je po mojem mnenju proizvedla izvrstno, pravzaprav subverzivno kombinacijo, saj je užitku priskrbelo svetovni nazor in metodo, tema zadnjima pa distanco, da se ne jemljeta preveč resno. Kako zelo so šli stari časi v pozabo, govorijo današnji študentke/-i, ki Bibičeva favorita izgovarjajo kot ... Gramski in Louksembar. Da ne bo nesporazuma, nič jim ne očitam, ker to nemara pomeni samo, da so njuna dela mogoče celo brali, niso pa o njih slišali govoriti, ker sta bila izgnana iz študijskega in pedagoškega procesa.

Paradoksalno in ironično je, da je ekonomski redukcionizem, ki se je dobrih sto let očital historičnemu materializmu, triumfiral na drugi strani, med konservativci in neoliberalci. Če je sploh kdo ekonomski redukcionista, so to falange

kadrov svetovnega sistema; po večini jih najdemo v korporacijah, na univerzah, inštitutih in na mednarodnih upravljavskih organizacijah, to so ljudje, ki jih preveva duh Davosa, in jih tudi v Sloveniji ni malo. Bistrejši med njimi, na primer kakšen Mišo Mrkaić, je vedel, kje so mehurčki odpora, ko se je spravil na kulturo in predlagal uničenje Metelkove.

Tretja asociacija se veže na razredni redukcionizem ter je bila domnevno vir sporov med marksizmi in feminističnimi teorijami. Pravim domnevno, ker kakšen zelo resen spor po mojem to niti ni bil. Ne spomnim se, da bi kak/-a pomembnejši/-a avtor/-ica na tej ali oni strani strogo vztrajal/-a na monokavzalnih interpretacijah. Feministične teorije so imele vsaj dva, najbrž tri učinkovite analitične mehanizme, s katerimi so se izognile monokavzalnosti, najprej antiesencializem, potem interseksionalne pristope in queer teorijo performativnosti spolov.

Seveda je šlo pri Marxu in precej manj pri Engelsu za neko precej nenavadno slepoto, pravzaprav ignoranco do opresije na podlagi spola, za spregled tega, kako temeljna je hierarhizirana spolna razlika za vsako družbeno organizacijo in kako velik je pomen nemezdnega dela. Marxov spregled so odpravljali/-e številni/-e marksisti/-ke, od Bebla naprej. Kako dobro se veže historični materializem s feminističnimi poudarki, kažeta na primer Silvia Federici na feministični strani ali I. Wallerstein na historično-materialistični, ko pravi, da neskončna akumulacija kapitala definira kapitalizem kot svetovno ekonomijo, a med konstitutivne dimenzije kapitalizma uvršča tudi seksizem in rasizem in dobro pozna izjemen pomen nemezdnih oblik dela. Mimogrede, lanski podatek za Slovenijo pravi, da znaša teža neplačanih oblik dela, kar je kodno ime za družinsko delo, to zadnje pa je kodno ime za delo žensk, okoli 40 % BDP-ja. To pomeni, da je po obsegu in pomenu najpomembnejša produkcija še zmeraj v območju potopljene ekonomije. Pri nas in povsod drugod.

Nazadnje sem se z očitki o ekonomskem redukcionizmu srečala v diskusijah o UTD-ju. Z levece vztrajno prihajata dva očitka, prvi je reciprocitetni, ne moremo dobiti nekaj za nič, se pravi brezpogojno, in ta očitek je po mojem mnenju metafizičen, ker sedi na idolatriji avtonomnega dela, ki ga za velikansko večino ljudi že dolgo ni več, o čemer je nazadnje navdahnjeno pisal pokojni Graeber v svoji knjigi o službah za en drek (»shitty jobs«). Drugi očitek je političen in pravi, da bi bil UTD tamponski, globoko sistemski ukrep, ki bi samo blažil in podaljševal kapitalistično svetovno ekonomijo. Moj odgovor tu je, da bi moral biti UTD dovolj visok, da bi bil pogoj svobode in ne blažilo revščine, drugič pa, da bi moral biti vpet v serijo drugih utopistik, da bi sploh lahko deloval kot pogoj svobode.

Še enkrat k seksu, drogam in k R & R. V primeru, ki ga imam v mislih, gre sicer bolj za pivo, petje in za ples. Pred nekaj leti se je v Ljubljani predvajal film Kena Loacha Jimmy's Hall, ki najbrž niti ni med boljšimi Loachevimi filmi, malo

je razvlečen, njegovo sporočilo pa se mi zdi pomembno: upanja sicer (skoraj) ni več, a je nujno treba ohranjati človeško dostojanstvo in razvijati veselje do življenja, gramscijevski optimizem volje, najbolje tako, da povežemo težnje po socializmu z užitki druženja. V Loachevem filmu je to videti tako, da se v delavskem kulturnem domu, ogroženem z vseh strani, veliko smeji, pije in pleše. Po mojem mnenju je treba sporočilo danes brati takole: zanalašč, iz inata, in ker jih kravo potrebujemo, je treba spet in spet vzpostavljati vzporedne, drugačne, naše svetove. Čeprav začasne, čeprav nepospravljene po merilih malomeščanskega konformizma.

Enega takih nam je hojs-jankovičevska kamarila pravkar uničila.

Svoboda in varnost kot človekovi pravici v sodobni demokratični državi

Teodora Tea Ristevska

Reševanje dileme med pravico do svobode in pravico do varnosti je bil vedno izziv za vsako demokratično državo, saj je ni mogoče popolnoma rešiti. Razmerje med zgoraj omenjenima pravicama se nenehno spreminja glede na trenutno situacijo v družbi.

Varnost je ena izmed osnovnih človekovih potreb. Ljudje so jo začeli zagotavljati s pojavom nacionalnih in suverenih držav ter z ustanovitvijo državnega in mednarodnega varnostnega sistema. Ne samo z zgodovinske perspektive, ampak tudi s sodobne je zagotavljanje varnosti ena najpomembnejših pravic posameznika, nacionalne države in obstoja mednarodnega sistema. Posledično bi moralo današnje razumevanje narave varnosti zajemati te tri ravni.

Pravica do svobode človeka, ki jo najdemo v državnih in mednarodnih instrumentih o človekovih pravicah, ne zagotavlja popolne svobode pred aretacijo ali pridržanjem. Odvzem svobode je pravna oblika nadzora države nad osebami, ki prebivajo v njej. Namesto tega pravica do svobode dejansko zagotavlja, da aretacija ali pridržanje ne bo samovoljno ali nezakonito. Vsak odvzem prostosti je dovoljen, le če se izvede skladno s postopkom, določenim z državno zakonodajo. Na splošno, državljske svoboščine zagotavljajo človekove pravice, za katere se liberalne vlade zavezujejo, da jih ne bodo krčile z zakonodajo niti s sodno razlago brez ustreznega postopka. Čeprav se področje uporabe pojma razlikuje med državami, lahko državljske svoboščine v demokratičnih sistemih vključujejo svobodo vesti, tiska, gibanja, veroizpovedi, izražanja, zbiranja, govora pa tudi pravico do zasebnosti, varnosti in svobode, enakega obravnavanja po zakonu in do ustreznega postopka, poštenega sojenja in življenja. Formalni koncept državljskih svoboščin pogosto izhaja iz t. i. Magne Carte – angleške pravne listine iz leta 1215, na kateri temelji veliko obstoječih dokumentov.

Po padcu berlinskega zidu so se zvrstili novi vidiki varnosti: okoljski, informacijski, ekonomski, demografski, teroristični, zdravstveni, emigracijski in tako naprej. Prav tako pogled na varnost od takrat naprej ni bil osredinjen samo na državo kot entiteto, ampak je bil usmerjen tudi v individuume in lokalne skupnosti s skupno etnično, religiozno ali ideološko karakteristiko. K razvoju koncepta človekove varnosti so med drugim pripomogli naslednji dejavniki: politični in varnostni kontekst, proces demokratizacije, globalizacije ter krepitev človekovih pravic in svoboščin v nacionalnih in mednarodnih politikah.

Drugi večji mejnik, ki je vplival na razmerje med varnostjo in svobodo, je globalna vojna proti terorizmu, v katero so se vključile demokratično urejene države z namenom, da preventivno preprečijo morebitne teroristične napade. Vse od 11. septembra 2001, ko se je zgodil največji teroristični napad v ZDA, je bilo spopadanje s terorizmom eden izmed najpomembnejših in najtežjih izzivov zahodnih demokratičnih družb. Vlade in politični voditelji se pri oblikovanju politik za boj proti terorizmu spoprijemajo z dilemo na področju varnosti in svobode, ki izhaja iz želje po doseganju največje mogoče učinkovitosti proti terorizmu ob ohranjanju liberalnodemokratičnega značaja države. To pomeni oblikovanje protiteroristične politike, ki ne postavlja pod vprašaj temeljnih demokratičnih vrednot, vključno s človekovimi pravicami in z državljanskimi svoboščinami.

Zadnji večji dogodek, ki je vplival na dilemo med varnostjo in svobodo, je pojav globalne pandemije, ob izbruhu koronavirusa SARS-CoV-2. Priča smo začetni ustavitvi ali spremembi nekaterih državljanskih svoboščin. Vlade so po vsem svetu sprejele stroge ukrepe in omejile svobodo gibanja svojih državljanov, da preprečijo širitev pandemije. Prav tako so začele uporabljati posebne ukrepe, kot so: omejitve gibanja ponoči oz. t. i. policijska ura, ki omejuje gibanje ljudi v določenem roku, in državne institucije kaznujejo njihovo neposlušnost, kot to predpisuje zakon. Od izbruha pandemije je bila dilema med svobodo in varnostjo večkrat v ospredju prava in politike.

Da povzamem, v novejši zgodovini so zanimivi trije ključni dogodki za analizo razmerja med varnostjo in svobodo, torej: padec berlinskega zidu (1989), teroristični napad v ZDA (2001) in pandemija koronavirusa (2019). Vsi zgoraj naštetih dogodki so imeli pomembno vlogo pri demokratičnih poskusih reševanja dilem, da zagotovijo varnost državljanov in hkrati upoštevajo svobodo ter druge človekove pravice. V moji doktorski nalogi podrobneje preučujem omenjeno razmerje v globalni vojni proti terorizmu.

Mednarodno varstvo narodnih manjšin: med varnostjo, človekovimi praviciami in geopolitiko

Petra Roter

Preučevanje mednarodnih odnosov že nekaj desetletij vključuje tudi preučevanje manjšinskih vprašanj, zlasti v kontekstu (pre)oblikovanja držav. Zagotavljanje varstva manjšin, navadno v pomembnih mednarodnih mirovnih pogodbah, je bilo zgodovinsko povezano z zagotavljanjem stabilnosti in miru – manjšine so bile (in ostajajo) razumljene kot problem, tj. kot anomalija v prizadevanjih za vzpostavitev (eno)nacionalnih držav, ki naj bodo tudi čim bolj homogene, češ da prav ta zagotavlja mir, varnost ter stabilnost njih samih in mednarodne skupnosti. In nasprotno: čeprav je etnična, jezikovna, verska in kulturna heterogenost nekaj običajnega v vseh sodobnih družbah, je razumljena kot problematična, češ da lahko vodi v manifestne konflikte v državah in med njimi. Narodne ali etnične, jezikovne in verske manjšine (nedominantne skupnosti) so tako razumljene kot ‚problem‘, ki ga je treba nasloviti, da ne bi prišlo do konfliktov.¹⁹

Varstvo manjšin kot sklop norm zagotavlja možnosti pripadnikom manjšin, da ohranijo svojo identiteto ne glede na njihov nedominanten položaj. Po koncu hladne vojne, ko so razpadle nekdanja Jugoslavija, Sovjetska zveza in Češkoslovaška, nadomestile pa so jih enonacionalne države,²⁰ je nastal večnivojski mednarodni režim za varstvo narodnih (ali etničnih, jezikovnih in verskih) manjšin. Režim na globalni ravni (z deklaracijo generalne skupščine Organizacije združenih narodov (OZN) iz leta 1992 o pravicah pripadnikov manjšin) ter na regionalni, bilateralni in na (sub)nacionalni ravni je posebej institucionalno zgoščen prav v Evropi, ki se je v 90. letih 20. stoletja, ko je režim nastajal, spoprijemala z vojnami na območju nekdanje Jugoslavije, ki so vključevale tudi instrumentalizacijo medetničnih odnosov v politične namene.

19 Več o t. i. ‚problemu manjšin‘ v P. Roter (2001). Locating the “minority problem” in Europe: a historical perspective. *Journal of International Relations and Development* 4(3), 221–249.

20 Bosna in Hercegovina je izjema v številu konstitutivnih narodov, ne pa tudi v načinu organiziranosti in odnosu do diskiminiranih pripadnikov manjšin.

Tokrat so mednarodne institucije, kot so: OZN, Svet Evrope, Organizacija (takrat še Konferenca) o varnosti in sodelovanju v Evropi ter Evropska unija, vzpostavile varstvo manjšin kot sklop splošnih človekovih pravic pripadnikov narodnih manjšin (ne glede na to, v kateri državi živijo, brez definicije termina manjšina, ampak na osnovi načela svobodnega samoopredeljevanja posameznikov kot pripadnikov manjšinskih skupnosti). Hkrati so vzpostavile tudi številne nadzorne mehanizme, od političnih (pogojevanje priznavanja novih držav ali članstva v mednarodnih organizacijah z varstvom manjšin) do kvazipravnih (npr. odbori neodvisnih strokovnjakov za nadzor implementacije mednarodnih pogodb). Režim naj bi tako zagotovil enakost med posamezniki (ne glede na njihovo identiteto), integracijo raznolikih družb (ne integracije manjšin) ter mednarodni mir in varnost. Prav tak multilateralen pristop, temelječ na splošnih normah o varstvu manjšin kot sklopu individualnih človekovih pravic pripadnikov manjšin ter kot sklopu pravic in dolžnosti vsakega posameznika (tudi pripadnikov večine), da spoštuje raznolikost kot sestavni del družb, ter na zagotavljanju enakosti vseh, tudi za sodelovanje v javni sferi, je bil razumljen kot zagotovilo, da manjšine (končno) postanejo sprejete kot enakopraven sestavni del raznolikih družb in ne več kot njihova anomalija oz. ‚problem‘. Toda pričakovanja o tem se niso uresničila.

Tako znova spremljamo krepitev razumevanja manjšin kot varnostnega vprašanja (če ne kar problema – npr. ruskogovorečih državljanov Ukrajine, Srbov v Črni gori ali na Hrvaškem ali Kataloncev v Španiji in Kurdov v Turčiji), krepitev bilateralizacije naslavljanja manjšinskih vprašanj (torej ne na multilateralni ravni, ampak med dvema zainteresiranima državama, kar je ob asimetričnih odnosih posebej problematično in ne prispeva h kreptvi dobrih medsosedskih odnosov po načelu manjšin kot mostov, ki povezujejo dve državi) ter pojav okrepljenih nacionalizmov, ki se odražajo v unifikacijskih težnjah v smislu razumevanja nacije na osnovi enega jezika, ene kulture, ene zgodovine in ene veroizpovedi (ene cerkve). Spremljamo tudi vračanje k primordialnemu razumevanju izvora narodov (torej na osnovi prirojene identitete, namesto svobodnega samoopredeljevanja), ki se pogosto odraža v diskurzu o ‚drugih‘, ‚drugačnih‘, ki po tej logiki nikoli ne bodo postali del ‚nas‘ – naše nacije. Ta postaja narod z nekaj varovanimi (avtohtonimi) manjšinami, ki pa niso sprejete kot njen enakopraven sestavni del.

A tisto, kar vzbuja dodatno skrb in kar opažamo v nedavnem delovanju (pre) številnih držav, je fenomen, ki zahteva nadaljnje raziskovanje: geopolitika manjšinskih pravic. Gre za neke vrste paradoks, ko država postane močna zagovornica manjšinskih pravic – a ne doma, kot predpostavlja eno temeljnih načel mednarodnega režima varstva narodnih manjšin, ampak v tretjih državah, in sicer prav tistih, v katerih prebivajo pripadniki narodnih manjšin, ki so etnično sorodne dominantnemu narodu države, ki izraža tak goreč odnos do zagotavljanja

manjšinskih pravic (npr. Ruska federacija za ruskogovoreče državljane Ukrajine, a ne nujno hkrati tudi za pripadnike manjšin doma). To se odraža tudi v multilateralnih institucijah, kot je Svet Evrope, a ne v smislu krepitve multilateralizma, ampak v smislu krepitve bilateralizacije manjšinskih vprašanj (po načelu Ti meni, jaz tebi), kar otežuje delovanje nadzornih mehanizmov, krepi nezaupanje in manjšine znova postavlja na dnevni red mednarodnih organizacij kot eno pomembnejših vprašanj – ne glede na človekove pravice, ampak znova kot vprašanje varnosti.

Kriza korporacije

21. stoletja

Andrej Rus

Sodobna korporacija je tako močno prisotna v današnjem svetu, da jo jemljemo za samoumevno. V zgodovini civilizacije predstavlja inovacijo, ki je omogočila kopičenje velikanskih količin raznovrstnih virov. Finančni kapital je le manjši del zgodbe, čeprav danes zaseda osrednje mesto v imaginaciji javnosti. Veliko pomembnejši so namreč ljudje, praktično znanje, ki mu pravimo tehnologija, in abstraktno znanje, ki je ključna sestavina inovacij in razvoja. Koncentracija teh raznovrstnih virov in njihova organizacija v produktivni sistem je ustvarila mehanizem, ki je zmožen poganjati nesluteno rast, ki smo ji bili priča v moderni dobi.

Korporacija je skozi vso svojo zgodovino obstoja doživela več transformacij ter se tudi danes razvija in spreminja. V začetku prejšnjega stoletja so korporacijo videli predvsem kot tehnični sistem. Korporacijo so enačili s tehnologijo, ki so ji stregli milijoni delavcev v velikih tovarnah in administratorjev v takrat novih nebotičnikih. Trajalo je več kot 30 let, da je prišlo do spoznanja, da so korporacije predvsem ljudje, ki potrebujejo drugačen pristop kot stroji. Stroje je bilo mogoče priganjati v neskončnost, ljudi pa ne. Korporacije so se postopno transformirale iz tehnoloških v socialne sisteme, v katerih niso več prevladovali inženirji, ampak je glavno besedo dobil netehnični menedžment, ki je razumel, da produktivnosti delavcev ne moreš iztisniti s prisilo, ampak jo je treba izvabiti z uravnavanjem medčloveških odnosov.

Z rastjo proizvodnih kapacitet in s povpraševanjem po drugi svetovni vojni se je povečala tudi konkurenca na trgu. Zato se je pozornost preusmerila na dejavnosti, ki so organizacijo povezovale z njenim okoljem. Prodaja in marketing, osvajanje novih trgov in začetki globalizacije so prinesli nov pogled na korporacijo kot odprt sistem, ki se dinamično odziva na krize in priložnosti, se premika med državami, skuša konkurenco prehiteti z inovacijami in se je sposoben učiti, naučiti, se prilagoditi in spremeniti samega sebe. Z rastjo trgov in konkurence se

je transformirala tudi korporacija, saj za uspeh ni bilo več dovolj, da znaš narediti kakovosten produkt. Predvsem si moral premagati konkurenco. Zato so korporacije začele na veliko zaposlovati visokoizobražene in specializirane profesionalce. To je pripeljalo do nove transformacije, saj so korporacije začele kopiciti nov strateški vir – znanje. Ključna mesta v korporacijah so nenadoma zasedli visokousposobljeni specialisti, ki so prevzeli vajeti v vseh organizacijskih funkcijah, kar je korporacijam vtisnilo nov pečat profesionalizacije.

Že v 80. tih letih pa se je pojavila huda lakota, ki ni prišla z najrevnejših, ampak z najbogatejših koncev našega planeta. Finančna sfera, ki je z deregulacijo dobila proste roke, je namreč začutila velikanski tek, ki ga je bilo treba potešiti. Cesta za zidom (naj tako prevedemo Wall Street?) je nenadoma spoznala, da korporacije niso samo proizvodni in ekspertni sistemi, v katerih se menedžerji in zaposleni trudijo, da bi ob izvajanju kompleksnih verig dejavnosti na koncu realizirali dobiček. Finančniki so odkrili način, kako se izogniti čakanju na dobiček in kako hitreje priti do svojega zaslužka. S tem, ko so korporacijo začeli obravnavati kot finančno naložbo, so lahko pozabili na dejavnost korporacije in druge »moteče« podrobnosti, kot so trgi, na katerih je kupovala surovine in prodajala izdelke. Korporacija kot finančna naložba je sama postala tržno blago na finančnih trgih.

Korporacije kot naložbe so doživele ponovno transformacijo. Znotraj korporacij so na najvišje položaje prišli finančni specialisti. Spremenil pa se je tudi odnos do sestavnih delov korporacije. Korporacija v očeh finančnikov ni bila več celota, sestavljena iz soodvisnih delov. Finančniki so korporacijo videli kot aglomeracijo sredstev, ki jih je mogoče prodati na finančnih trgih. V tem času financializacije se je uveljavilo novo pravilo, da je za vsako korporacijo treba preveriti, ali ni mogoče vsota vseh njenih delov vredna manj kot tržna vrednost vsakega posameznega dela. Če si lahko s prodajo tovarn v nekem trenutku veliko zaslužil, zakaj bi se sploh še ukvarjal s proizvodnjo, prodajo, z marketingom in razvojem. Nekatera velika podjetja so začela postopoma izginjati. Razprodana so bila na kapitalstskih trgih, in sicer po kosih, kupci pa so bile druge korporacije, ki so si s tem izboljšale tržni delež, utrdile svojo tržno moč (eliminirala konkurenco) in si prisvojile tehnologije. Razkosa in prodaje korporacij potekajo na kapitalstskih trgih, na katerih kraljujejo investicijski bančniki. Ti pa niso poceni, predvsem pa njihove lakote ni mogoče nikdar potešiti. Ko so pri prodaji velikanske južnoafriške pivovarne SAB dvema belima investitorjem, a starima 80 in več let, zaračunali kar eno milijardo dolarjev, so to opravičevali s trdim delom, vloženim v transakcijo. Ker nakup ni bil poceni, je bilo treba takoj začeti varčevati in odprodajati posamezne dele podjetja. Delo so takoj izgubili vsi južnoafriški menedžerji, racionalizacijo pa so doživeli tudi delavci v obliki množičnega odpuščanja.

Transformacija korporacije pod paradigmo financializacije še vedno poteka. Njene posledice pa so postale najjasnejše s finančno krizo leta 2008 in

poznejšimi krizami, vključno s trajajočo pandemijo. V tem procesu so korporacije odigrale vlogo kot finančne naložbe: namesto agregatorjev virov so postale akter velikanskega zadolževanja, ki še zmeraj poteka. Sodobna korporacija danes postaja instrument za igro na kapitalskih trgih, na katerih se zaslužek dela ne s trdim delom, ampak s pogostimi transakcijami. Zato je kljub velikanskim finančnim injekcijam v času po krizi 2008 celotni korporativni svet klonil že po enem mesecu pandemije in nastavljal dlan v prošnji za pomoč. S tem se je potrdilo spoznanje, da korporacije niso več odporni proizvodni sistemi, sposobni preživeti in premagati nenadne spremembe v okolju, ampak so le še naložbe, iz katerih stotine finančnikov izsesavajo vnovčljiva sredstva. Zato so korporacije ostale brez vsakršnih rezerv in so se ob prvih znakih pandemije začenjale sesuvati same vase.

Sodobna korporacija, ki je zaradi zmožnosti kopičenja in organizacije velikanskih virov nekdaj predstavljala stabilni steber gospodarskega razvoja, je to v procesu financiranja izgubila. Zato je neizbežna ugotovitev, da je korporacija 21. stoletja zašla v resno krizo.

Slovenija 2025

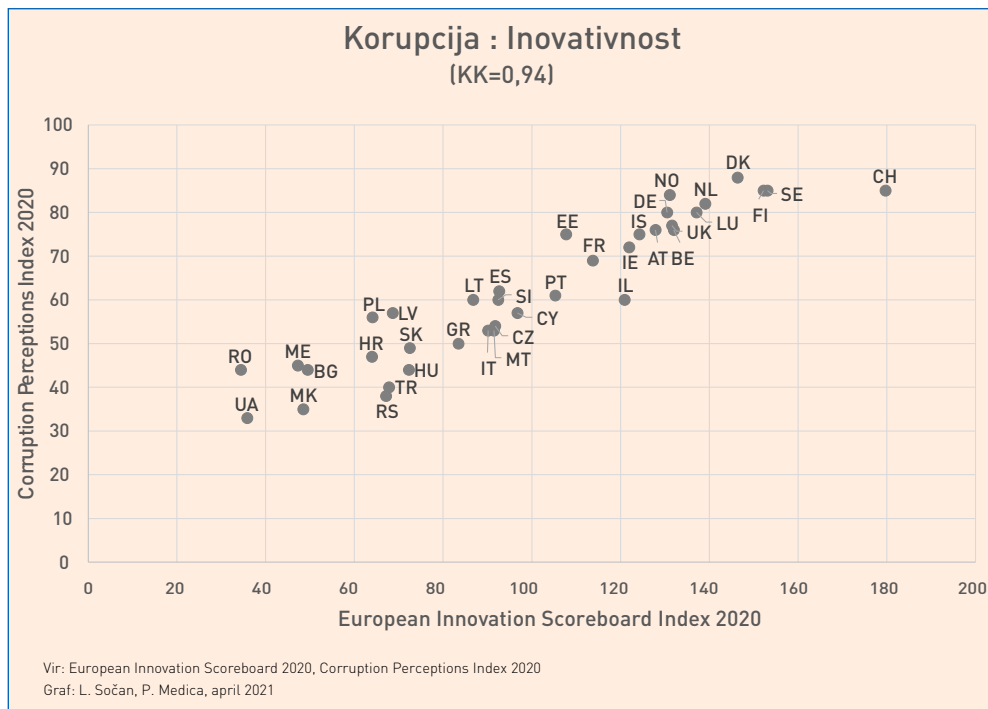
Lojze Sočan

(Iz gradiva L. Sočan in S. Pejovnik: Inovacijski sistem Slovenije, Inženirska akademija Slovenije, 2020)

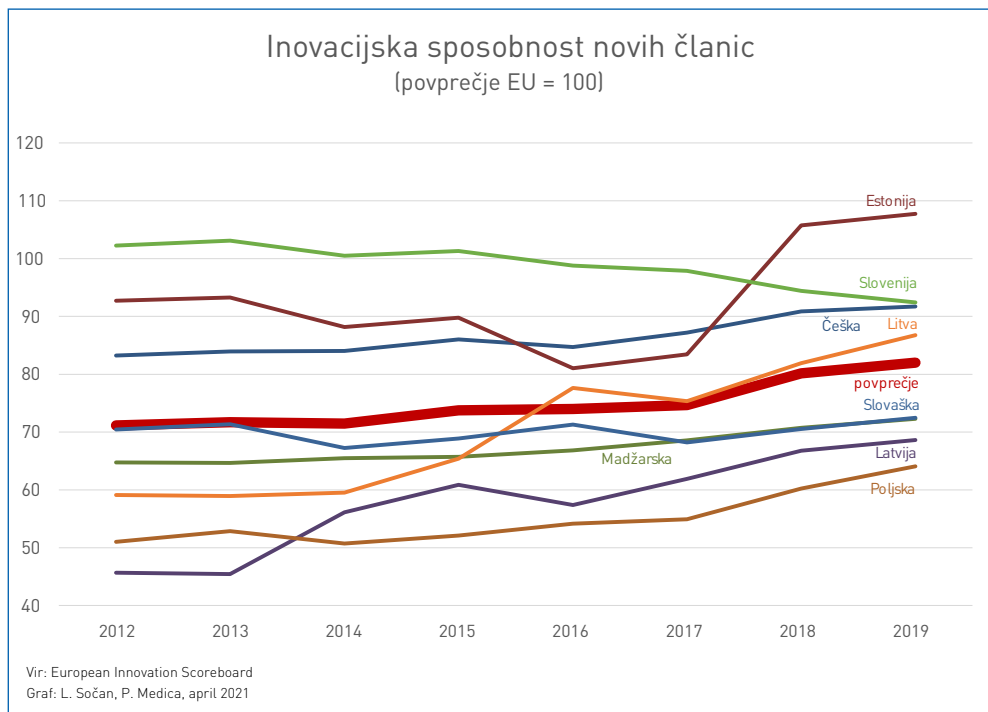
Povzetek

Zadnje slovenske vlade in parlamenti niso bili dorasli podpiranju sodobnega razvoja Slovenije na znanju, tehnološkem napredku in na inovativnosti s hitro rastjo dodane vrednosti za uveljavljanje »zelene, digitalne in socialne EU«. Slovenska država ostaja pri nepreglednem poslovanju vlade, gospodarstva in družbe, visoki ravni strankarskega klientelizma ter veliki moči birokracije, kar vse bolj zavira inovativnost in povečuje beg možganov iz naše države (grafikon 1). Na področju inovativnosti je Slovenija v obdobju 2012–2019 znotraj EU padla od nadpovprečno uspešne članice (103 %) v skupini »močnih inovatorok«, ob Franciji, Avstriji, Belgiji, v skupino »zmernih inovatorok« in pod povprečje EU (93 %). V zadnjih letih sta jo prehiteli Estonija in Češka (grafikon 2). Ta trend vodenja naše države pomeni enega ključnih uničevanj slovenskega naroda in ogrožanja njegove države.

Graf 1: Korupcija : inovativnost

Graf 2: Inovacijska sposobnost novih članic

Glavne razvojne naloge

Vlada in GZS pričakujeta (2019), da bo Slovenija do leta 2025 dosegla 60.000 evrov dodane vrednosti na zaposlenega, predvsem z nadaljnjo podporo izrazito izvoznim podjetjem (predvsem z olajšavami za naložbe v opremo (40 %) in davčne olajšave za naložbe v R + R (do 63 %). To je temeljni program, ki ga bo treba podpirati tudi v prihodnje. Da bi se približali zgornjemu cilju, pa bo morala naša država podpreti tudi razvojno okolje za množično nastajanje visokotehnoloških in okoljsko naravnanih novih podjetij v gospodarstvu, na univerzi in inštitutih ter pospeševati strateško povezovanje univerz in inštitutov z gospodarstvom. Bistveno večja vlaganja v R + R bodo potrebna tudi na področju medicine, saj Slovenija z zdajšnjimi sredstvi lahko spremlja le okoli eno petino vseh novosti v zdravljenju v svetu. Naša država bo morala bistveno bolj podpreti tudi razvoj informacijsko-komunikacijskih tehnologij (IKT), saj so osnova za uspešno uveljavljanje digitalizacije v gospodarstvu in družbi. In končno, Slovenija bo morala omogočiti vodstveno, tehnološko in inovacijsko prenovo nekaj deset tisoč mikro- in malih podjetij z dodano vrednostjo pod 30.000 ali celo pod 20.000 evrov na zaposlenega.

Kako to doseči?

Današnji pogoji za uresničevanje zgornjega cilja so razen davčne olajšave za R + R in podpore naložbam povsem neprimerni. Že EU (razen skandinavskih držav) vlaga v tvegani kapital za nastajanje novih podjetij okoli 5-krat manj kot npr. ZDA. Slovenija pa v zadnjih letih vlaga v tvegani kapital le okoli eno desetino EU-povprečja, Estonija pa dvakratno povprečje EU. Zato bi ob prodaji zelo uspešnega podjetja, kot je Biaseparations, za 380 mio. evrov država dobila le 15 mio. evrov; zaradi zaležanega SDH pa je dobila le 1,5 mio. evrov. Poleg tega se je znižal delež vlaganj slovenske države v R + R univerz in inštitutov za raziskave, opremo, kadre, mednarodna sodelovanja itn. od 0,8 % BDP še v osemdesetih letih na okoli 0,45 % BDP v zadnjih letih. Zato je nujna prilagoditev teh vlaganj na 1 % BDP kot v uspešnejših članicah srednje Evrope, za uspešno delo teh institucij in končanje bega možganov. Telekom ne sme biti politično voden niti ne molzna krava proračuna. Skupaj z množico IKT morajo dobiti pogoje za konkurenčno zaposlovanje vrhunskih kadrov in obvladovanje sodobnih tehnologij na znanjih, vključno z umetno inteligenco in robotiko, ki sta v Sloveniji na primerni ravni. Kako raziskovalno in razvojno podpreti naše vodilne medicinske centre, je lepo pokazal zdajšnji minister za zdravje Pokljukar, ki je takoj po obetavnih raziskavah omogočil nadaljevanje dela na razvoju zdravljenja sladkorne bolezni pri otrocih. In končno, brez temeljite prenove večine mikro- in malih podjetij, v katerih dela nad polovico zaposlenih, Slovenija ne bo mogla doseči 60.000 evrov dodane vrednosti na zaposlenega do leta 2025.

Kot vsem članicam se tudi Sloveniji ponuja resna možnost za pridobitev pomembnih sredstev brez vračila ter še večjih z vračilom in garancijo nizkih obresti. Program za okrevanje slovenske vlade niti približno ne vključuje večine zgoraj navedenih programov, ki temeljijo na znanju ter omogočajo uspešno strukturno prenavo našega gospodarstva, družbe in okolja ter z bistveno višjo dodano vrednostjo. Za vsa področja R + R pa namenja le sramotnih 133 mio. evrov do leta 2026. Večina kreditov Slovenija zavrača, tudi zaradi strogih finančnih kontrol EU.

In končno, dokler prva uspešna slovenska vlada in parlament ne bosta zmogla dovolj modrosti in etične države ter znanja, da bosta zagotovila visoko stopnjo preglednosti poslovanja vlade, gospodarstva in družbe ter zagotovila ničelno stopnjo korupcije in nepotizma, kot to določajo in zagotavljajo vrednote in pravne norme v EU-članicah iz skandinavskih držav in nemškega sveta, brez političnih pritiskov pa mediji o vsem informirajo državo, Slovenija ne bo imela možnosti, da se reši korupcije in vodilnih avtokratskih struktur, ki sta jim politično, poslovno in človeško nesprejemljiva vrhunska preglednost in demokratično soglasje družbenih partnerjev pri sprejemanju in izvajanju ključnih razvojnih usmeritev. Do takrat tudi Slovenije ne bo med uspešnimi nosilkami »zelene, digitalne in socialne EU«.

Meje rasti, družbeno okrevanje in odpornost

Slavko Splichal

[Iz uvodnega nagovora na posvetu *Delo, ekonomija in družba v nematerialnem kapitalizmu*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 23. februarja 2021]

Letos mineva pomembna obletnica, čeprav ni razlogov, da bi jo slavili. Na mednarodnih srečanjih v Moskvi in Riu de Janeiru je bilo pred 50 leti – v letu, ko sem začel svojo akademsko kariero – prvič predstavljeno poročilo Rimskega kluba z naslovom *Meje rasti*, ki ga je pripravila mednarodna skupina raziskovalcev na bostonskem MIT. Njihov računalniško generirani model razvoja človeške družbe je temeljil na petih dejavnikih, ki določajo in omejujejo razvoj: naraščanje prebivalstva, proizvodnja hrane, industrijska proizvodnja, onesnaževanje okolja in izraba neobnovljivih naravnih virov. Ključna teza poročila je bila, da ob vseh objektivnih omejitvah ljudje lahko ustvarimo družbo, v kateri bomo lahko neomejeno dolgo živeli na Zemlji, a samo pod pogojem, da sebi in proizvodnji materialnih dobrin zavestno postavimo omejitve in dosežemo globalno ravnovesje med velikostjo prebivalstva in proizvodnje.

Kritiki poročila – bili jih je veliko – so se sicer strinjali, da se takratna rast ne more nadaljevati v nedogled, a ob tem trdili predvsem dvoje: prvič, da je »naravni konec« rasti boljši od intervencionizma in regulacije, in drugič, da lahko tehnologija reši vse težave, na katere opozarja poročilo, vendar le, če se bo rast nemoteno nadaljevala.

Ni težko videti vzporednice med recepcijo *Meje rasti* in sodobnimi polemikami o globalnem segrevanju. *Meje rasti* so bile znanstveno strogo in verodostojno opozorilo, ki so ga zavračali intelektualni podporniki močnih gospodarskih interesov. Podobna zgodba se zdaj odvija okrog okoljskih in podnebnih znanosti. O pomenu poročila *Meje rasti* veliko pove dejstvo, da se je leta 2005 znašlo na seznamu 30 najškodljivejših knjig 19. in 20. stoletja, ki ga je za Human Events

pripravila skupina ameriških konservativnih znanstvenikov. *Mejam rasti* so na seznamu delali družbo Marx, Hitler, Zedong, Dewey, Keynes ...

Desetletje po *Mejah rasti* je izšlo novo poročilo Rimskega kluba *Mikroelektronika in družba – v dobro ali zlo*, ki je doživelo podobno kritiko kot *Meje rasti*. Poročilo o družbenih posledicah uveljavljanja »mikroelektronike« je nakazalo in kritično ocenjevalo pričakovane »dobre« in »slabe« spremembe, ki jih danes obravnavajo kritične razprave o digitalizaciji, informatizaciji in o globalizaciji.

Alexander King, kemik in eden izmed ustanoviteljev Rimskega kluba, je v poročilu opozarjal na prihodnje negativne posledice hitrega razvoja transportne in komunikacijske tehnologije, med drugim na mogoče »nazadovanje družbe kot posledice nesmotrne aplikacije mikroelektronike« ter na nesprejemljivo »tradicionalno delitev sadov novega vala rasti, ki bi prinesla dobičke le nekaterim, frustrirani večini pa bi omogočila le minimalne prednosti«.

Poljski filozof Adam Schaff je opozarjal na socialne, etične in na politične posledice avtomatizacije, zlasti na problem strukturne brezposelnosti ter na produktivistično razumevanje izobraževanja in vrednotenje znanja, ki je močno uveljavljeno tudi pri nas, kot kažejo nedavni dogodki.

Pomemben razlog za podcenjevanje sprememb na področjih dela in zaposlovanja je Schaff pripisoval prepričanju konservativnoliberalnih zagovornikov politike »laissez-faire«, da bodo spremembe na področju tehnologije slej ko prej same »proizvedle« tudi ustrezne rešitve za vse probleme na področju dela in zaposlovanja, tako kot so se »rešitve« tudi v zgodovini vedno našle. Schaff je nasprotno opozarjal, da bo verovanje v spontano reševanje problemov imelo za posledico »daljnosežno družbeno patologijo« in socialni upor, saj bo svet ob taki politiki nevmešavanja postal za »desetine, stotine milijonov ljudi, ki bodo trajno ali začasno strukturno nezaposleni, ... svet zaprtih možnosti«.

Po objavi poročila *Meje rasti* Rimski klub vsakih pet let pripravlja osvežitve izvirnih ugotovitev z novimi podatki. Leta 2016 je tako poročilo britanske parlamentarne skupine za meje rasti ugotovilo, da nekatera vprašanja, ki niso bila celovito obravnavana v prvotnem poročilu iz leta 1971, na primer podnebne spremembe, pomenijo dodatne grožnje za človekov razvoj. Poročilo opozarja, da »obstajajo alarmantni dokazi, da družba še vedno sledi razvoju, pred katerim je svarilo prvotno poročilo ter ki vodi v končni kolaps proizvodnje in življenjskega standarda«.

Ob naraščajoči neenakosti in nepravilnosti razvoja poudarek na življenjskem standardu ni naključen, saj le z merjenjem družbene blaginje lahko ocenjujemo rezultate ekonomskih politik. Podatki so neizpodbitni. V ZDA sta bili v prvem tridesetletju po 2. svetovni vojni stopnji rasti produktivnosti in plač skoraj izenačeni, v obdobju 1979–2018 pa je produktivnost naraščala šestkrat hitreje kot plače. V desetletju po finančni krizi se je število milijarderjev podvojilo. V letu 2020 je

imelo po oceni britanskega Oxfama 26 najbogatejših Zemljanov v lasti toliko premoženja kot 50 % najrevnejših na svetu. Pri tem je paradoksalno, da se za ključni argument zoper trditev, da bogati bogatijo na račun revnih, uporablja Kitajska. Le na Kitajskem se je namreč kljub naraščanju števila njihovih milijarderjev po letu 2005 delež revnih zmanjševal, čeprav počasneje kot pred tem.

Na take probleme in vprašanja bi lahko opozorila javna razprava o nacionalnem Načrtu za okrevanje in odpornost, če bi tako razpravo v Sloveniji imeli.

Bojim se, da pričakovanja, da bodo opozorila Rimskega kluba izpred 40 in 50 let upoštevana, danes niso nič manj utopična kot takrat. Pa vendarle: njihova ključna ideja je, da ljudje lahko ustvarimo družbo, v kateri bomo lahko neomejeno dolgo živeli na Zemlji, vendar le, če omejimo nebrzdano rast proizvodnje materialnih dobrin.

Do kdaj bo ta ideja utopična?

O Sloveniji in izzivu kulturne raznolikosti

Peter Stanković

26. junij 1991, predvečer razglasitve slovenske samostojnosti. Medtem ko so mediji polni vznesenih izjav o uresničitvi »tisočletni sanj« in ko množice pred parlamentom navdušeno proslavljajo novo državo, se del slovenske mladine osamosvojitveni evforiji v velikem loku izmika. Mnogi od teh mladincev in mladink tisti večer tudi spontano pristanejo v *Klubu B-51*. Tu se najprej vrti rock glasba vseh vrst, potem pa se na didžejevem gramofonu v iskri spontanega navdiha znajde vrsta uspešnic iz takrat že nekdanje Jugoslavije. Občinstvo se odzove z velikim navdušenjem, tako da se je dogodek hitro sprevrgel v enega bolj spektakularnih paradoksov v novejši slovenski zgodovini: medtem ko so državljani proslavljali odcepitev od Jugoslavije, se je del njihovih otrok noro zabaval ob zvokih rock in pop glasbe iz prostorov natanko te Jugoslavije.

Ta dogodek izpred skoraj tridesetih let je seveda mogoče odpraviti kot izraz značilno mladinskega upornišтва. Sam bi kot eden izmed prisotnih na tej zabavi želel poudariti, da je tu vendarle šlo za več od tega, zlasti pa bi rad z zornega kota te generacije ponudil premislek o razvoju, ki ga je od takrat napravila samostojna Slovenija. V povezavi s prvim moram poudariti, da tisti večer ni bil izjema. Po velikem uspehu so se v Klubu B-51 tovrstne zabave (pod oznako »Balkan žurov«) nadaljevale, pri čemer so ples na yu-rock glasbo spremljali tudi peka burekov, gledanje partizanskih filmov in druge podobne jugonostalgčne aktivnosti. Vse skupaj se je kmalu tako zelo populariziralo, da smo družboslovci začeli govoriti o nastanku posebne *balkan scene*, ki se je razlezla v vse mogoče smeri – od tematskih večerov na srednješolskih plesih do čisto pravih subkulturnih dejavnosti. Mogoče še bolj od samega pojava jugonostalgije je zanimiva njena vztrajnost: v devetdesetih letih je bila pomemben del kulturne krajine poosamosvojitvene Slovenije, kljub meri izzvenenja pojava pa so njeni sledovi med mladimi, ne nazadnje pa tudi ne več tako zelo mladimi razvidni še danes.

S čim imamo torej tu opravka? Seveda je težko posploševati, toda s perspektive mladine tistega časa lahko mogoče tvegam trditev, da »Balkan žuri« niso bili preprost izraz nezadovoljstva nad Slovenijo kot tako. To, čemur smo mladi takrat nasprotovali, je bil zlasti nacionalni partikularizem, logika vase zagledanega separatizma, ki je nasledila barvito pestrost multikulturne Jugoslavije. Nasprotovali smo tudi nacionalnim mitologijam, ki so se po padcu socializma naselile v ideološki vakuum, še posebej pa smo se bali, da bo samostojna Slovenija brez korektiva balkanske odprtosti postala nekaj, kar smo takrat povezovali s predstavo o Avstriji: majhna in ekonomsko stabilna država, v kateri se pod različnimi fasadami udobnih hiš skrivajo ozkosrčnost, nestrpnost in skoraj popolna odsotnost kakršne koli kulturne širine.

Vprašanje je, ali so bile naše domneve o Avstriji točne, toda to, kar je v luči tistega dogajanja pomembno danes, je vprašanje, kako je s Slovenijo danes, 30 let pozneje. Je zacvetela v sodobno, dinamično in odprto evropsko državo, kot so napovedovali osamosvojitelji? Ali pa je šla mogoče po poti, ki smo se je leta 1991 bali mladi alternativci? Stvari seveda niso preproste, toda če se osredinim na področje, s katerim se ukvarjam – kultura v najširšem smislu besede –, se bojim, da naši strahovi ob slovesu od Jugoslavije niso bili povsem neutemeljeni.

Prva stvar, ki zbode v sodobni Sloveniji, je razširjenost nacionalizma. Raznoverstna poveličevanja slovenstva so v javni sferi popolnoma samoumevna, toda v resnici je nacionalizem problematična ideologija, ki po svoji destruktivnosti ne zaostaja veliko za tistimi, ki jih običajno obsojamo. V zadnjih nekaj sto letih, odkar države delujejo »v interesu naroda«, je spodbudila tako številne krvave konflikte, pregone, pogrome in podobno, da jo marsikje tudi že opuščajo. V svetu posamezniki tako pogosto prevzemajo različne postnacionalne identitete (*metal tribe, gay nation, travellers* itn.), do nacionalizma pa je ne nazadnje kritična tudi stroka, ki opozarja, da je narod tipično moderen konstrukt (in ne naravno dejstvo), v Sloveniji pa ostaja pod na videz neškodljivo oznako domoljubja še vedno brezpriziven ideal. In končno, nacionalizem je problematičen tudi zato, ker se ne more izmakniti ujetosti v reproduciranje negativnega odnosa do simbolnega Drugega. Ker je nacionalna identiteta vedno relacijska, je neogibno odvisna od nečesa, nasproti čemur se vzpostavlja, ne nazadnje pa tudi tega, da je to drugo predstavljeno kot slabo, saj če hočemo sami sebe razumeti kot dobre, morajo biti drugi slabi. Je torej glede na to, da nacionalne identifikacije neogibno vodijo k izključevanju in negativnim stereotipom, sploh smiselno, da se z njimi obremenjujemo? Spomnimo se samo na številne žaljive stereotipe, ki vladajo v Sloveniji (ali kjer koli drugje) o sosednjih narodih. Ključno pri tem je seveda to, da stvari niso samo akademske: dvoličnost, ki je značilna pri obravnavi tujcev v Sloveniji (Slovenci so do prišlekov z Zahoda izjemno prijazni, do vseh drugih pa prezirljivi), nezanimanje za brezobzirno izkoriščanje delavcev iz drugih nekdanjih jugoslovanskih republik v Sloveniji, tiha podpora izbrisu in podobno so samo konkretne manifestacije bolj temeljnega problema pretiranega poveličevanja slovenstva.

Poleg nacionalizma in z njim povezanih pojavov samozaverovanosti, nestrpnosti, ozkosrčnosti in podobno je težava v sodobni Sloveniji tudi odsotnost kulturne pestrosti. V času, ko svet preplavljajo valovi navdihujočega multikulturalizma, dinamični stiki kultur in nastajanje vedno novih življenjskostilnih kombinacij, Slovenija ostaja monotona dežela, v kateri se pod minimalnimi – bolj ali manj samo folklornimi – regionalnimi razlikami skriva razmeroma uniformen kulturni vzorec. Ker je za kulturni razvoj nasprotno pomembna dinamična napetost, do katere prihaja ob trkih različnih kulturnih krogov, je takšna uniformnost seveda neproduktivna, še pred tem pa je Slovenija v svoji enobarvnosti dolgočasna.

Stvari bi bile boljše, če bi se v Sloveniji naselila kakšna večja imigrantska skupnost iz tretjega sveta in kulturno monotonijo razgibala. Za zdaj žal nič ne kaže v to smer, še dodatno težavo pa predstavlja svojevrstna zgodovinska konstelacija, zaradi katere v Sloveniji znotraj enotnega kulturnega vzorca ni niti minimalne variacije v obliki cepitve na ruralno in urbano kulturo. Nemško in italijansko meščanstvo, ki je nekoč sestavljalo pretežen del slovenskih mest, se je po vojnah skupaj z delom slovenskega odselilo, v mesta pa so se priselili zlasti priseljenci s podeželja. S priseljevanjem s podeželja seveda ni nič narobe, toda če priseljenci prevladajo, tako kot se je to zgodilo marsikje v Sloveniji, se mesta sprevržejo v napol urbanizirane vaške konglomerate, v katerih se namesto barvitega sožitja različnih življenjskih slogov bohotita zadušljiva uniformnost kulturnih vzorcev in samo površinski individualizem. Zadnji se v slovenskem primeru tipično zvaja na tekmovanje v tem, kdo bo svojo hišo (ali blok) pobarval v bolj nemogočih barvah, mesta pa bolj kot na razgibana kulturna središča spominjajo na neznačajne prostore, ki jih naseljuje množica skoraj identičnih posameznikov, katerih urbana senzibilnost se zvaja na srebanje kavice v kakšnem izmed trgovskih središč in sanjarije o življenju na podeželju.

Ker so politika in mediji zavezani imperativu všečnosti, ne gre drugače, kot da se kulturni monotoniji prilagajajo še sami, s tem pa problematičen kulturni vzorec na dolgi rok celo krepijo. Takšna Slovenija seveda ni niti »nova« niti »drzna«, kot so napovedovali osamosvojitelji, pri čemer je najbolj skrb vzbujajoče to, da veliko mladih in iskrivih duhov, ki bi bili dolgoročno lahko nosilci kulturnih inovacij, v odsotnosti možnosti osebnega in profesionalnega razvoja doma odhajajo na študij in delo v tujino. Tam je življenje vznemirljivejše, toda odliv talentiranih posameznikov položaj v Sloveniji le še slabša. V medijih se sicer pojavljajo pozivi, da je treba izboljšati razmere doma, da bodo mladi ostali, toda nihče ne piše o tem, da mlade v tujino vabita tudi kulturna širina in barvitost in ne samo boljši materialni pogoji. Če torej slovenske kulture ne bomo uspeli razgibati, bo Slovenija ostala ekonomsko in kulturno periferna država, ki bo na Zahod izvažala zlasti izobražene kadre, predvsem pa bo to natanko tista država, pred katero je veliko mladih leta 1991 svarilo.

FDV iz preteklosti v prihodnost

Ivan Svetlik

Ko sem se s FDV prvič srečal kot njen študent, je bila pri osmih letih še povsem mlada, ambiciozna in polna energije. Takrat je ravno postala Visoka šola za sociologijo, politične vede in novinarstvo. Z uresničevanjem razvojnih zamisli in energijo njenih snovalcev in protagonistov, kot so bili profesorji Benko, Mlinar, Toš, Klinar, Bibič, Vreg in drugi, je še med mojim študijem postala članica Univerze v Ljubljani in se preimenovala v fakulteto. Njen mladostniški razvoj je bil sklenjen v začetku devetdesetih let, ko se ji je pridružil Inštitut za sociologijo in se je preimenovala v Fakulteto za družbene vede.

Spreminjanje imena fakultete je sledilo njeni notranji rasti in razvoju: od enega izobraževalnega programa na več kot dvajset, od visokošolske na univerzitetno, magistrsko in doktorsko stopnjo študija, od splošnih na uporabno usmerjene programe, od nekaj deset na več kot tri tisoč študentov, od nekaj deset na več kot tristo sodelavcev, od samo pedagoške na močno empirično usmerjeno raziskovalno dejavnost, organizirano v številnih raziskovalnih centrih, od politične šole v znanstveno ustanovo. Navedeni koraki niso potekali povsem premočrtno, saj so bili plod živahnih notranjih razprav in razprav z državo kot ustanoviteljico. Verjetno je bila fakulteta na največji preizkušnji po desetih letih delovanja, ko se je izvila iz objema politike in se odločila za akademsko pot. Kljub prepovedi pedagoškega dela profesorjem Arzenšku, Hribarju, Jerovšku in Rusu te poti ni zapustila.

Lahko bi rekli, da se je FDV razvijala skladno z zakonitostmi razvoja socialnih sistemov. Na začetku enovita organizacija se je postopno notranje diferencirala na oddelke, katedre in na raziskovalne centre. Trije osnovni študijski programi so dobili notranje smeri študija, dodajali so se novi. Vsak študijski program je potreboval svojo raziskovalno podlago, ki so jo sodelavci želeli zagotoviti v ustreznem raziskovalnem centru. Z diferenciacijo študijskih in raziskovalnih programov pa

je naraščala tudi specializacija. Novi sodelavci so iskali nova področja raziskovanja, ki so se vse pogosteje oddaljevala od jeder temeljnih znanstvenih disciplin sociologije, politologije in komunikologije, dodani sta bili področji obramboslovja in kulturologije. Vse več je bilo tudi spogledovanja z mejnimi področji ekonomije, psihologije, organizacijskih in poslovnih ved, kar je občasno sprožalo napetosti z organizacijami, ki so tako širitev dojemale kot poseganje na njihova področja. Mogoče bi lahko celo rekli, da je šlo bolj za rast – širitev dejavnosti in zapuščanje osrednjih znanstvenoraziskovalnih področij – kot za njen razvoj v smislu poglabljanja znanja in specializacije na temeljnih področjih sociologije, politologije in komunikologije. Izraz takega vzorca rasti so bile tudi selitve osebja in z njimi vsebine programov na konkurenčne ustanove.

Navedeni razvojni vzorec s systemskega vidika ni povsem neproblematičen. Notranja diferenciacija in specializacija, ki se širita celo čez organizacijske meje, slabita medsebojno povezavo delov sistema oziroma povečujeta dezintegracijske težnje. Ob reformah študijskega področja je bilo vse manj posluha za skupna programska jedra, ki jih tvorijo temeljne znanstvene discipline. Tudi zato so se na FDV občasno odpirala vprašanja osamosvajanja njenih delov. Po drugi strani pa je notranja diferenciacija naletela na zunanje omejitve. Pri bolonjski reformi se je na primer izkazalo, da je bilo glede na število zainteresiranih študentov predvideno število študijskih programov preveliko za ekonomično izvedbo. Zato je bilo treba nekatere opustiti oziroma preoblikovati.

Systemska teorija nas uči, da je na določeni stopnji notranje diferenciacije in specializacije delov sistem pred izbiro – razpad ali reintegracija. FDV se je do zdaj razpadu v smislu popolnega osamosvajanja delov uspešno izognila. Vprašanje pa je, ali je našla ustrezne oziroma dovolj močne razvojne točke reintegracije. Te seveda niso pristne, če so izraz omejitev, ki prihajajo iz okolja, kot so na primer moč univerze in vlade ali upadanje števila študentov. Prihajati morajo od znotraj kot motivator za povezovanje ter skupno razvojno delovanje posameznikov in organizacijskih enot. Take točke reintegracije bi bile lahko naslednje:

- Okrepitev temeljnih disciplin na vseh študijskih in raziskovalnih programih, vključno z več klasičnimi raziskovalnimi temami, kot so: družbene neenakosti, socialna stratifikacija in mobilnost, država in politični sistem, ki jih je seveda treba postaviti v kontekst globalizacije, novih tehnologij, trajnostnega razvoja, staranja prebivalstva in podobne.
- Tako imenovano problemsko zasnovano (ang. challenge driven) izobraževanje in raziskovanje, pri čemer se ob reševanju posameznih problemov srečujejo študentje in učitelji ter raziskovalci z različnih disciplinarnih področij in oddelkov.

- Takšno izobraževanje in raziskovanje narekujeta tudi tesnejše povezovanje oziroma partnerstva z okoljem, ki več prispeva k zasnovi in izvedbi izobraževalnega procesa, v katerem se lahko neposredno odvija del izobraževanja in ki je odprto za skupne razvojne projekte s fakulteto.
- Ne nazadnje je točka reintegracije lahko tudi aktivnejše vključevanje v mednarodni prostor, ki presega individualna sodelovanja raziskovalcev in učiteljev ter sega na institucionalno raven, na raven poglobljenega sodelovanja pri izobraževalnih programih in raziskovanju z izbranimi tujimi fakultetami oziroma univerzami. Take možnosti ponuja EUTOPIA, novi program Univerze v Ljubljani.

Seveda po 52 letih sobivanja s FDV lahko izrazim le svoj pogled, ki vse bolj postaja pogled z razdalje. Odločitve bodo sprejemale mlajše generacije.

Refleksija o sobivanju

Ksenija Šabec

Zgodba o Fakulteti za družbene vede, takratni FSPN, se začne prepletati z mojo življenjsko zgodbo v letu, ki je sledilo osamosvojitvi Slovenije. Lahko bi torej rekla, da sta moje osebno osamosvajanje in vstopanje v življenjski potek mlade odrasle osebe povezana z odraščanjem neodvisne slovenske države, ki letos praznuje 30 let, obenem pa v tem obdobju neločljiva tudi od akademske institucije, ki jih letos šteje 60.

Pogled nazaj me prepričuje, da je moj osebni raziskovalni interes, ki se je sicer izoblikoval že med univerzitetnim izobraževanjem, če ne že prej, in poglobljeno zgostil z doktorsko disertacijo, pozneje knjigo, na temo etničnih in nacionalnih stereotipov in (evropske) identitete pomembno zaznamoval tudi moje nadaljnje raziskovalno in pedagoško delo. Zavestno ali nemara naključno, kajti v vsakem naključju se skriva tudi ključ, kot je sicer ironično, a dobronamerno tolikokrat pripomnil moj dragi prijatelj, mentor in pozneje kolega Aleš Debeljak, izvorno pa tudi »dežurni krivec«, da sem se na fakulteti zadržala dlje kot običajno. Ob neki priložnosti sem študentom in študentkam FDV dejala, da je za prestop praga te hiše potreben dodaten pogum, ki naj ga ohranijo in krepijo na svoji osebni in poklicni življenjski poti. Danes mi je jasno, da sem takrat to sporočala tudi sama sebi. Izkušnja s stereotipi in predsodki, ki so jih študenti in študentke, diplomanti in diplomantke FDV pa tudi zaposleni pogosto deležni v vsakdanjem diskurzu, v času avtorskih kvazidemokracij pa še toliko bolj izpostavljeni v medijskih in političnih diskreditacijah, naj nam bodo po eni strani dragocena šola empatije, kako je biti naslovnik, tarča negativnih in nevarnih mikroideologij sodobnega sveta, ki najedajo človekovo dostojanstvo in ki jih moramo na vsakem koraku, poklicnem ali zasebnem, v akademski etični maniri neskromno dekonstruirati in se proti njim boriti. Po drugi strani pa naj bo ta pogum tudi zvesti zaveznik odgovorne in kritične drže do sveta, ki ni stereotipno

črno-bel, kot se sicer propagandno, a vendar ne napačno glasi moto te največje interdisciplinarne družboslovne fakultete v Sloveniji in v katerem je treba argumentirano zagovarjati tudi tiste odločitve, življenjske strategije in družbene spremembe, ki jim sodobni čas ni naklonjen in jih nemalokrat omejuje ali – v najslabšem primeru – konformira, najpogosteje zato, ker kritično problematizirajo prav njegova lastna (krivična) načela, na katerih je vzpostavljen.

A če smo kot družboslovni pedagogi po-klicani k nadgrajevanju, pogosto pa tudi v kontekstih zgodovinske večperspektivnosti in sodobnih aktualizacij k preoblikovanju ali vsaj preizpraševanju interpretativnih okvirov o (etničnih) drugih, ki si jih odraščajoči mladi pridobivajo prek primarne socializacije v družini, vrstniškega druženja, otroških knjig, televizije, svetovnega spleta, predvsem pa sekundarne socializacije v šolah, je treba v luči dejstva, da je izobraževanje politični proces, krepiti tudi lastno vednost o ideoloških, epistemoloških in o kulturnih predpostavkah pedagoškega dela. Sodobna stališča o teh (etničnih) Drugih so namreč močno pogojena s sistematičnim, historičnim temeljem sodobnih kulturnih definicij tujcev in tujega, s tem pa pogosto podvržena reproduciranju in aktivnemu ali pasivnemu legitimiranju etničnega statusa quo, ne pa k njegovi kritiki in spodbujanju več-/medetnične in več-/medkulturne družbe. Čeprav je zadnja realnost, ki jo živimo, je bolj kot sicer zahteven izziv, ki omogoča srečevanja, soočanja in izmenjave kumulativnih potencialov ljudi z različnimi tradicijami, s kulturami, praksami videna kot grožnja, strah, nevarnost. Ljudje smo si seveda tujci, a podobni tujci, saj človeška tujost, kot pravi Paul Ricœur, ni nikoli totalna in »Drugi« je zanimiv, ker je njegova kulturna različnost ustvarjalna, izjemna in izziv »naši« lastni kulturi. Zato ni dovolj, da pedagoški proces uči mlade biti »sodobni«, »strpni« (tj. velikokrat pasivno nestrpni) in »napredni« Slovenci, Slovenke, Evropejci, Evropejke, ki sicer zavračajo tradicionalni manifestni, ekstremni nacionalizem in rasizem, ne pa tudi sodobnega simbolnega, subtilnega, latentnega, kaj šele da bi jih po eni strani naučil izzivati sisteme etnično večinske dominacije in njegov nemalokrat inherentni stereotipni, diskriminacijski in nacionalistični diskurz ter po drugi strani aktivno naslavljati več- oziroma medkulturne teme ter pomembnost empatije, kulturne in etnične raznolikosti, spremembe etnocentrične perspektive v etnorelativno, medetnično solidarnost, prehod od ekskluzivnosti kolektivnih identitet k inkluzivnosti itn. Bistvo optimalnih medkulturnih odnosov je dinamična interakcija notranjih medkulturnih vplivov različnih etničnih skupin, ne pa le skupinska identiteta vsake posamične etnične skupnosti, kot je že v prvi polovici 20. stoletja pisal Louis Adamič, eden izmed najproduktivnejših in nedvomno tudi najodmevnejših slovenskih izseljenskih pisateljev, ki je po preselitvi v ZDA vztrajal pri svoji osebni dvokulturnosti pa tudi pri širših prizadevanjih po revidiranju ameriške zgodovine na način priznanja prispevkov vseh (priseljenskih) etničnih skupin v razvoju ZDA.

In ne nazadnje, v osrčju kolektivnih, skupinskih identitet ostaja človek. FDV so najprej študenti in študentke, ki smo jim pedagoginje in pedagogi – ne samo v epidemičnih časih – čuječi sogovorniki, ki v žlahtni humanistično-družboslovni tradiciji negujejo dragoceno vrlino, izraženo v misli starogrškega predstavnika filozofije stoicizma, Epikteta, ki pravi: Dve ušesi imamo in ena usta, da lahko poslušamo dvakrat toliko, kot govorimo.

Izolirani, ignorirani, a prisotni: nepriznane in nezastopane države ter medparlamentarno povezovanje

Zlatko Šabič

Spomini na obdobje osamosvajanja Slovenije so še vedno živi. Na začetku je bila Slovenija namreč del sveta, resda le za kratek čas (22. maja 1992 je bila sprejeta v članstvo OZN), ki ‚uradno‘ ne obstaja: bila je del skupine mednarodno nepriznanih in posledično nezastopanih držav. O tem fenomenu literatura ne govori veliko. Za znanost o mednarodnih odnosih in družboslovje na splošno je to nesprejemljivo, saj s tem ‚pozabljamo‘ na številne akterje, ki jih je nujno poznati, če želimo razumeti ne samo te entitete, ampak tudi procese in odnose v okolju, v katerem nastajajo. Ne kaže spregledati niti etične motivacije. V teh državah na obrobju politične arene, v nestimulativnem, neperspektivnem okolju, ki ga diktira status njihove države, živijo običajni ljudje, s svojimi problemi in potrebami, z ambicijami, ki jih pogosto ne morejo zadovoljiti, saj so jim vrata v svet močno priškrnjena. Te države se vseeno skušajo povezovati s svetom tam, kjer je to mogoče. Ena izmed možnosti je z vzpostavljanjem medparlamentarnih stikov. Parlamentarci kot (načeloma) neposredno izvoljeni akterji v mednarodnih odnosih so namreč nekje vmes med predstavniki držav in predstavniki civilne družbe. Vtise o tegobah nepriznanih in nezastopanih tako lahko sporočajo vladam in volivcem.

Navdahnjena z izkušnjo Slovenije je bila zato opravljena raziskava potencialih medparlamentarnih povezav za nepriznane in nezastopane države. Abhazija, Južna Osetija (obe danes znotraj mednarodno priznanih meja Gruzije) in Pridnestrje (Moldavije) so nastali po razpadu Sovjetske zveze, prvi dve Moskva priznava kot državi. Njihov obstoj je v celoti odvisen od ruske pomoči, poti za vodenje mednarodnih odnosov pa gredo navadno prek Moskve. Tam ima sedež tudi medparlamentarna institucija, v kateri se srečujejo njihovi parlamentarci. Kot posledica razpada

Sovjetske zveze je nastala republika Gorski Karabah (Artsakh), ki jo podpira Armenija. Omenjena republika leži na ozemlju, ki je znotraj mednarodno priznanih meja Azerbajdžana. Ta je to ozemlje v boju proti armenskim silam izgubil v začetku devetdesetih let, a je v drugi polovici leta 2020 povrnil nadzor nad vsemi strateškimi točkami. Usoda Gorskega Karabaha je negotova. Ne priznava ga nobena država, stiki s tujino so občasni. Vključujejo medparlamentarna srečanja, vendar so obiski iz tujine bolj na ravni lokalnih skupnosti oziroma posameznih zainteresiranih parlamentarcev.

Izolirana je tudi Turška republika Severni Ciper, ki jo priznava samo Turčija; medparlamentarno sodelovanje se odvija le med njima. Somaliland je nastal iz Somalije, ki je v devetdesetih propadla kot država. Danes si osrednje oblasti prizadevajo vzpostaviti učinkovite institucije po celotni državi, kar pa v primeru Somalilanda ni lahko. Gre za območje, ki ima svojo zgodovino. Nekoč je bil pod britansko oblastjo, za kratek čas, pred združitvijo s Somalijo, je bil celo samostojna država. Danes ga sicer ne priznava nihče. Ko gre za medparlamentarno sodelovanje, so za Somaliland odnosi z britanskimi parlamentarci prav zato posebnega pomena. Zahodna Sahara je primer nedokončane dekolonizacije. Po odhodu Špancev v sedemdesetih letih je tam živeče saharavijsko ljudstvo upalo na razglasitev samostojnosti na celotnem ozemlju. A vmešal se je Maroko, tako da zahodnosaharska oblast nadzoruje vsega petino ozemlja. Zahodna Sahara je revna, njene možnosti medparlamentarnega sodelovanja pa omejene, sploh v zadnjem času, ko veliko držav umika ali suspendira priznanje te države. Po drugi strani Palestino med vsemi mednarodno nepriznanimi in nezastopanimi priznava največ držav. Vseeno ni članica OZN in posledično številnih pomembnih mednarodnih organizacij. Še huje je to, da na trenutke sploh ne deluje kot država. To še posebej velja za njen parlament, Palestinski nacionalni svet, ki se ni sešel že več kot 15 let. V to skupino spada še Kosovo, ki ga sicer priznava stotnja držav, a tako kot v primeru Zahodne Sahare in Palestine ključnih ni med njimi. Zato se Kosovo ne more včlaniti v OZN, se pa zaveda pomena navezovanja stikov s parlamentarci drugih držav in se na tem področju lahko tudi pohvali s konkretnimi rezultati.

Zadnji na seznamu je Tajvan, ki je kategorija zase. Spada med najbogatejše, tehnološko razvite ekonomije sveta. Zelo malo držav – 14 – priznava Tajvan. Za to, da je njegova izoliranost čim večja, skrbi Kitajska, ki Tajvan razume kot uporniško pokrajino znotraj njenega ozemlja, ki si jo bo slej ko prej podredila. Do takrat pa si sistematično prizadeva preprečevati vsakršne uradne stike med Tajvanom in svetom, tudi na medparlamentarni ravni. Kljub oviram si Tajvan prizadeva razvijati medparlamentarne povezave, še posebej pa je za tajvanski parlament pomembno sodelovanje z ameriškim kongresom. Ta je leta 1979 sprejel celo Zakon o odnosih s Tajvanom (*Taiwan Relations Act*).

Raziskave o nepriznanih in nezastopanih državah prispevajo k literaturi o mednarodnih odnosih. Opravljena študija pokaže, da svojo mednarodno izoliranost med drugim skušajo omiliti tudi s pomočjo medparlamentarnega sodelovanja. Pri tem se srečujejo s številnimi ovirami, a tudi priložnostmi. Vsaj v demokratičnih državah parlamentarci namreč niso podaljšek držav. To jim omogoča stik z akterji, ki do uradnih državnih ustanov nimajo dostopa, si pa prizadevajo, da njihov glas seže prek meja izoliranosti, v kateri se nahajajo.

Šport je bil vedno sestavni del Fakultete za družbene vede

Jaroš Štekl

Začetki športa na Fakulteti za družbene vede segajo v leto 1971, ko se je fakulteta imenovala še Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo. Na uvedbo športne vzgoje je močno vplivala pridružitve fakultete k univerzi. Študijsko leto 1971/72 je bila »Telesna vzgoja« (predhodnica današnje športne vzgoje) prvič zapisana v predmetnik. Bila je obvezna za študente vseh smeri v 2. letniku. Študentje, ki niso opravili študijske obveznosti pri predmetu telesna vzgoja, niso mogli napredovati v 3. letnik. Za ta predmet je bil takrat zadolžen prof. Herman Berčič.

St. semestra zimski — poletni			Studijsko leto 19 71 /19 72		
Ime docenta	Naslov predavanj oz. vaj	Število teden. ur	Docent potrdil lastnoročno inškrpcijo	frekvenco	Opombe
mag. Peter Klinar	Obča sociologija II	2+1			
dr. Adolf Bibič	Obča politologija II	1+1			
dr. Zdravko Klinar	Sociologija lokalnih skupnosti	3+1			
dr. Dintinjina	Politična ekonomija	2+1			
N. K. TOS	Metodologija druž. raziskovanja	2+1			
dr. Persič	Socialna in politična psihologija	3+1			
Nusa Bulatović	Angleščina	3			
Anton Pristav	Osnove narodna obramba	2			
Berčič	Telesna vzgoja	2			
dr. Malonovič	Sociologija mladine (starostne kategorije)	2+1			
Cvetlo Trampuž	Statistika II	2+1			
					Dekan potrdi veljavnost semestra
					dekan

Slika 1: Na FDV v indeks prvič vpisana telesna vzgoja

Pri predmetu je sodeloval dve študijski leti, nakar ga je v študijskem letu 1973/74 zamenjal prof. Jože Ogrinc. V študijskem letu 1975/76 je bila telesna vzgoja obvezna že za vse smeri v prvem in drugem letniku študija. Močen vpliv na razvoj športne oz. takratne telesne vzgoje je imela zasnova študija splošna ljudska obramba in družbena samozaščita leta 1974. Korak naprej pa se je zgodil v študijskem letu 1976/77, ko je bila telesna vzgoja zapisana v predmetnik kot obvezni predmet v vseh štirih letnikih v vseh smereh. Takrat je prevzel vodenje predmeta prof. Roman Kavčič. Po izoblikovanju novega učnega načrta leta 1979, ki je v 3. in 4. letnik uvedel pet smeri (sociološko, politološko, novinarsko, pedagoško samoupravljanje s temelji marksizma in splošna ljudska obramba), se je enotni program športne vzgoje začel diferencirati v program športne vzgoje za študente SLO (splošna ljudska obramba) in program za druge študente.

Sliki 2, 3: Nogometna tekma med študenti in profesorji

Poseben program za študijsko smer SLO je bil sprejet leta 1980. Vseboval je: v prvem letniku splošno telesno vzgojo, v drugem judo s samoobrambo, v tretjem plavanje in v četrtem izbirni program. Del programa je bil vezan tudi na posamezne vojaškostrokovne predmete in tovrstnega usposabljanja (Kavčič 1993).

Druga polovica osemdesetih let (študijsko leto 1987/88) je prinesla ukinitvev športne vzgoje v tretjem in četrtem letniku. To spremembo je ob nespremenjenih prostorskih in kadrovskih pogojih narekovalo vedno večje število vpisanih študentov (Kavčič 1993). Vse od takrat in do uvedbe bolonjskega sistema izobraževanja se na področju športne vzgoje ni nič spremenilo. Tako je bila športna vzgoja obvezna v prvem in drugem letniku v vseh študijskih smereh vse do študijskega leta 2006/07.

Vse od maja leta 2007, ko je Senat za akreditacijo pri Svetu za visoko šolstvo izdal soglasje za uvedbo izbirnega predmeta športna vzgoja na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani v vseh študijskih programih prve stopnje, se športna vzgoja izvaja v obliki izbirnega predmeta in ne več kot obvezni predmet. Namen

in cilji predmeta so usmerjeni k ozaveščanju študentov o vrednotah športa in prek tega vplivanje na oblikovanje pozitivnih stališč do športa ter navajanje na zdrav način življenja, odpravljanje in preprečevanje posledic pomanjkanja gibanja oziroma skrb za izboljšanje psihofizičnih sposobnosti, krepitvi zdravja in ustvarjalni izrabi prostega časa ter izpopolnjevanju znanja v izbranih športnih panogah.

Športna tekmovanja

Športna tekmovanja je do leta 1993 organizirala matična katedra za šport na Univerzi v Ljubljani v sodelovanju s Študentsko organizacijo. Po tem letu je organizacijo tekmovanj prevzela izključno Katedra za šport na Univerzi, leta 1999 pa novoustanovljena Zveza športnih društev Univerze v Ljubljani, ki še vedno opravlja to funkcijo. Študentje Fakultete za družbene vede so se redno udeleževali tekmovanj ljubljanske univerze v različnih športih, individualnih in kolektivnih, zaznali pa so tudi kar nekaj dobrih rezultatov.

Slika 4: Moška košarkarska ekipa FDV, študijsko leto 2013/14 – 2. mesto na UKL²¹

21 Vir: <https://sites.google.com/site/unisportsite/programi-zveze/programi-sportne-zveze-univerze-v-ljubljani-2013-14/adidas-univrzitetna-liga-v-dvoranskem-nogometu---adidas-ufl-2013-14/foto-in-video-galerija>, 3. januar 2019.

Vadba za zaposlene

Že vse od leta 1978 poteka organizirana rekreativna vadba za zaposlene. Nabor športnih panog se je skozi leta spreminjal in tudi povečeval; tako je od začetnih športnih panog – košarke in namiznega tenisa – v preteklosti v zadnjih letih mogoče izbirati med naslednjimi športnimi panogi: košarko, nogometom, badmintonom, squashom, jogo in plavanjem. Tradicionalni so zimski športni dnevi. Junija 2018 pa je bil organiziran tudi prvi poletni športni dan v Bovcu. V študijskem letu 2018/19 pa je fakulteta v skrbi za zdravje zaposlenih storila še korak naprej in uvedla vodene »aktivne odmore« enkrat tedensko ter vodene pohode enkrat mesečno, ki imajo poleg gibalnega tudi družaben namen.

Slika 5: Zimski športni dan zaposlenih na FDV

Raziskovanje vsakdanjega življenja skritih socialnih manjšin: primer vsakdanjega življenja gejev in lezbijk v Sloveniji

Alenka Švab

Raziskovanje vsakdanjega življenja skritih socialnih manjšin predstavlja velik raziskovalni izziv v prvi vrsti zaradi težke dostopnosti do skupine, ki je pri gejih in lezbijkah neposredna posledica heteronormativne družbene organizacije ter s tem stigmatizacije in izključevanja. To se je potrdilo tudi v prvi sociološki raziskavi o vsakdanjem življenju gejev in lezbijk v Sloveniji, ki je potekala med letoma 2002 in 2004²², v veliki meri pa je to veljalo tudi dobrih deset let pozneje ob ponovitvi raziskave leta 2014²³.

Namen obeh raziskav je bil v prvi vrsti pojasniti značilnosti vsakdanjega življenja gejev in lezbijk v Sloveniji v kontekstu heteronormativnosti, pri čemer pa smo že v izhodišču upoštevali, da geji in lezbijke predstavljajo tudi notranje heterogeno družbeno skupino. Izhajali smo iz ideje, da družbe pozne modernosti doživljajo pomembne družbene spremembe na sistemski ravni in na ravni

- 22 Prva sociološka raziskava o vsakdanjem življenju gejev in lezbijk je nastala v okviru ciljno-raziskovalnega projekta »Družinski in socialni konteksti življenja istospolno usmerjenih v Sloveniji« (2002–2004). Nosilka projekta je bila Alenka Švab, soavtor in sodelavec na raziskavi pa tudi Roman Kuhar, financerja sta bila Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport ter Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, sofinancer pa Open Society Institute New York. Za več informacij o raziskavi glejte Švab, Alenka in Kuhar, Roman (2005): Neznosno udobje zasebnosti: vsakdanje življenje gejev in lezbijk v Sloveniji. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- 23 Ponovitvena raziskava je bila izvedena v okviru projekta »DIKE (Empowerment of LGBT Persons and NGOs for the Elimination of Systemic and Structural Discrimination of LGBT People, Enhancement of Active Citizenship, Rule of Law, Democracy and Social Justice)«, s finančno podporo EGP 2009–2014, koordinator projekta je bila DIC Legebitra, vodja projekta Mitja Blažič. Avtorja raziskave sva Roman Kuhar in Alenka Švab. Za več informacij o raziskavi glejte Kuhar, Roman in Švab, Alenka (2014): Raziskava o pravni podinformiranosti LGBT-skupnosti in vsakdanjem življenju gejev in lezbijk (raziskovalno poročilo). Ljubljana: Mirovni inštitut.

vsakdanjega življenja ter da je populacija istospolno usmerjenih ključen del teh družbenih sprememb. To pomeni, da prispevajo k preobrazbi vsakdanjega življenja, življenjskih potekov in življenjskih slogov, s tem pa pomembno preoblikujejo v modernosti poznane družbene vzorce življenja (družino, partnerska razmerja, zakonsko zvezo itn.). Hkrati pa je heteronormativnost ključni družbeni okvir vsakdanjega življenja gejev in lezbijk, ki pogosto deluje negativno in hierarhično: ustvarja stigmatizacijo, homofobijo in nasilje.

Tako kot sicer velja za raziskovanje vsakdanjega življenja, so tudi pri tej temi navadno najprimernejše kvalitativne metode, vendar pa, če se lotevamo raziskovanja še neraziskane teme in o raziskovani družbeni skupini (oz. populaciji) nimamo osnovnih podatkov, navadno v eksploratorne namene uporabljamo tudi kvantitativno metodologijo. Pri raziskavah o vsakdanjem življenju gejev in lezbijk smo se tako najprej odločili za izvedbo anketiranja s strukturiranim anketnim vprašalnikom med istospolno usmerjenimi in s tem pridobili osnovne statistične podatke oziroma značilnosti te družbene skupine. V vzorec smo zajeli tiste, ki so sami sebe identificirali za geja oziroma lezbijko.

Z anketo smo pridobili osnovne podatke o naslednjih temah oz. pomembnih vidikih vsakdanjega življenja gejev in lezbijk: vprašanja identitete in razkritja istospolne usmerjenosti, istospolna partnerska razmerja, vprašanje nasilja in diskriminacije, še posebej v šoli in na delovnem mestu, gejevska in lezbična subkultura in mediji ter vprašanje otrok in istospolnih družin.

Pri vzorčenju smo uporabili pristop ‚od spodaj navzgor‘, s katerim smo skušali preseči temeljni problem težavne dostopnosti do te populacije. Veliko gejev in lezbijk je namreč razkritih samo v ožjih neformalnih socialnih omrežjih, na primer pred prijatelji in družino, nekateri pa sploh niso razkriti, kar je posledica visoke stopnje homofobije, potencialne socialne stigmatizacije in izpostavljenosti nasilju zaradi istospolne usmerjenosti. Vse to bistveno zamejuje dostopnost do te socialne skupine, vendar pa imajo skrite socialne skupine to lastnost, da se pripadniki in pripadnice med seboj navadno poznajo oziroma pripadajo istim socialnim mrežam. To omogoča posebno vrsto vzorčenja, tako imenovano metodo snežne kepe oziroma metodo vzorčenja link-tracing prek socialnih mrež. Gre za kvalitativni način vzorčenja, ki je uporaben predvsem v primerih, ko raziskujemo majhne skupine, v katerih je za navezavo stika potrebna določena stopnja zaupanja.

Podatke, pridobljene z anketiranjem, smo v obeh raziskavah v drugem koraku poglobili s kvalitativno metodologijo, s tem pa smo pridobili bolj poglobljen vpogled v določene vidike vsakdanjega življenja, kot so: razkritje, partnerstvo in intimnost ter izkušnja nasilja zaradi spolne usmerjenosti. Odločili smo se za izvedbo fokusnih skupin, ki so še posebej primerne za pridobitev poglobljenih informacij o vsakdanjem življenju socialnih manjšin. Skupinski intervju lahko omogoči močno identifikacijo v skupini, v tem primeru pa je bil skupni imenovalec v

prvi vrsti stigmatiziranosti v večinski heteronormativni družbi. Kot je pokazala tradicija feminističnega raziskovanja, pa imajo fokusne skupine tudi pomemben emancipatorni potencial, kar še dodatno utemeljuje družbeno vrednost raziskovanja konkretne socialne manjšine s tovrstno metodologijo.

Ne Marxova brada ne Janševa pleša

Gregor Tomc

Mineva 60 let od ustanovitve Visoke šole za politične vede. Razlog za proslavljanje, a tudi za razmislek. Za proslavljanje, ker je 60 let veliko ne le za človeka, ampak tudi za šolo. Za premislek pa, ker začetki naše fakultete niso bil ravno najspodbudnejši. Začela se je kot šola za vzgojo mladega, perspektivnega kadra avtoritarnega režima. Ni naključje, da je bila VŠPV med ljudmi, ki niso bili komunistični navdušenci, znana kot Marxova brada.

Ko je režim v 60. letih postal nekoliko strpnejši do drugače mislečih (temu se je takrat reklo ‚liberalizem‘), je iz šole kot priveska partije leta 1970 zrastle Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo. Ni se vzgajalo več le v marksističnem duhu, namenjena je bila tudi vsem tistim, ki jih je zanimala družboslovna znanost. Ker pa je bil ‚liberalizem‘ stvar začasne prevlade ene struje v partiji nad drugo, so spremenjene politične razmere v partiji kmalu pripeljale do prevlade ‚dogmatičnih‘ sil. Posledice teh internih bojov so bile kmalu vidne tudi na FSPN. Leta 1974 so bili štirje profesorji iz fakultete izključeni (Veljko Rus, Tine Hribar, Janez Jerovšek in Vladimir Arzenšek). Krivi so bili širjenja nemarksističnih, meščanskih družboslovnih stališč med nič hudega slutečimi študenti. Najbolj nerodno pri celotni zadevi je bilo to, da je pobuda za čistko sicer prišla od zunaj, da pa so jo izvedli partiji zvesti kadri iz vrst profesorjev na fakulteti.

Ko smo leta 1991 dobili demokratično politično ureditev in Fakulteto za družbene vede, je bilo videti, da se stari časi lomastenja po avtonomiji univerze ne morejo več ponoviti. A ni bilo treba čakati dolgo, da smo doživeli politični deja vu. Leta 2021 imamo pri oblastnem koritu stranko, ki nam pot v demokracijo – ki je domnevno še vedno nimamo dovolj – tlakuje z avtoritarnimi ukrepi. Zaradi prevlade levih sil, globoke države, katere lovke domnevno segajo iz Murgel v vse pore življenja, je bila nova oblast poklicana, da izvede uravnoveženje po desni. Na čelu kontrarevolucije stoji človek, ki ga imajo njegovi »fani« za

svetilnik 21. stoletja, v resnici pa gre le za klon Franceta Popita. Lahko bi rekli, da stranka s kopernikanskim poslanstvom doživlja paradoks zgodovine: proti silam kontinuitete se bori z metodami sil kontinuitete, vendar pa nas to niti ne bi smelo presenečati. Njihov vodja se je socializiral v mladinskem podmladku komunistov in – kar se Janezek nauči, to Janez zna.

Če bo ta stranka skrajne desnice dosegla svoj cilj ter si postopno podredila medije in STA, sodno vejo oblasti in represivni aparat države, bo prej ali slej prišla na vrsto za uravnoteževanje v katoliškem duhu tudi FDV. Ko bo enkrat do tega prišlo, bo že prepozno. Tako kot je leta 1974 Popit z lahkoto na FSPN našel zveste izvajalce čistke med profesorji, jih bo leta 2022 našel tudi Janša. Da se ne bi slovensko družboslovje ujelo v past cikličnega časa in bi se v 21. stoletju ponovno vračalo v čase VŠPV, je treba ta avtoritarni projekt ustaviti že prej. Da ne bi FDV med državljani, ki nismo janšistični navdušenci, postala znana kot Janševa pleša.

Univerza niso z marmorjem obložene stene, najnovejši računalniki, usnjeni fotelji, pa tudi ne sredstva za raziskovanje ali število vpisanih študentov. Univerza je – mogoče zveni nekoliko patetično, a je vseeno res – stanje duha na univerzi zaposlenih. Univerza je avtonomna ali pa je ni. Zato je ob 60. obletnici naše fakultete dober čas za premislek. Glede na našo ne ravno zgledno preteklost (vzgoja partijskih aparatčikov, čistka ‚meščanskih‘ sociologov) mogoče ne bi bilo slabo, če bi se vprašali, kako je videti poučevanje in raziskovanje na FDV danes. Po mojem mišljenju si moramo priznati, da se izobraževanje v družboslovju še vedno prepogosto meša z vzgojo v ideoloških pogledih na svet (od marksizma do psihoanalize in feminizma). Gre za poglede na svet iz zgodnje moderne dobe, ki bi jih počasi res lahko pustili na smetišču zgodovine, sami pa bi se osredinili na znanstveno raziskovanje, na to, kako družba deluje. Levo ideologiziranje pa ima še neko nenameravano posledico – dela nas ranljivejše za morebitne poskuse desnega uravnoteževanja fakultete v katoliškem duhu. Veliko bolj upravičeno bi se zoperstavljali Janševi pleši, če bi se odrekli Marxovi bradi.

Raziskovanje zahodnoslovenskega naravoverstva

Cirila Toplak

Pred šestimi leti sva s kolegom politologom doc. dr. Andrejem Kurnikom ugotovljala, da Slovenija nima staroselcev, ki bi nam kot politologom lahko bili subjekt postkolonialnih študij, kot državljanom pa vzgled alternativnih in avtohtonih političnih praks. Raziskovalna radovednost v tej smeri me je vodila do etnografskega opusa solkanskega zbiralca zahodnoslovenske kulturne dediščine Pavla Medveščka Klančarja. Ta je v 60. letih v soški dolini naletel na zadnje pripadnike skrivne kontrakture, ki so se imenovali »naši«, naravoverci ali kačarji, njihovi krščanski sosede pa so jih slabšalno klicali »staroverci«. Po razkritju obstoja te skupnosti, na katerega smo zaradi Pavlove prisege molčečnosti čakali pol stoletja, se je slabšalno poimenovanje žal uveljavilo v slovenski javnosti, čeprav tukajšnji staroverci nimajo prav nobene povezave z rusko pravoslavno heretično ločino »staroverov«.

Naravoverska skupnost, katere izročilo je popisal in številne pomembne predmete shranil Pavel Medvešček, je temeljila na predkrščanskih kulturnih prvinah. Naravoverci so častili Veliko mater naravo in nad njo abstraktno prasilo stvarnico Nikrmano. Sveti so jim bili tudi duhovi v naravi in še posebej duhovi prednikov. Strahospoštljiva vera v moč in dobrohotnost narave zanje ni bila ločena religijska razsežnost, ampak samoumeven, vseobsegajoč način življenja. V njem je bil posameznik v stiku z božjim brez posredovanja »duhovnika«, »cerkve« pa so bile rečne struge, skalne pečine, podzemne jame. Verjeli so v trojnost (*tročanstvo*) kot najmočnejšo vez med naravnimi tvorbami in ljudmi. Osrednji element njihovega prebivanja je bil, v sozvočju s pokrajino, ki so jo poselili v za zdaj nedoločljivi preteklosti, kamen ter vpliv megalitov *matjarjev* in kamnitih *kačjih glav* na plodnost zemlje in varnost skupnosti.

Naravoverska skupnost je vzdrževala učinkovit sistem skrbi za zdravje ljudi, živali in rastlin s pomočjo potujočih zdravilcev. Pretok znanja v skupnosti je

bil nedogmatiziran in neinstitucionaliziran; aktualni frazi »doživljenjsko učenje« njihove prakse dajejo nov, mogoče pravi pomen. Naravoverski voditelji so v družinah, rodu in skupnosti na splošno spodbujali in skrbeli za strpne in spoštljive odnose med generacijami in spoloma, nenasilno vzgojo otrok ter napredno spolno vzgojo in odnos do telesa. Solidarnost, strpnost, vzajemnost, biocentrična enakopravnost vseh oblik življenja, zvestoba (domači zemlji, ne odtujenim državnim oblastem) so naravoverce ostro ločevale od večinske tekmovalnosti, diskriminatornosti in hierarhičnosti. Sobivanje te vzporedne družbe s kristjani so skozi stoletja zaznamovali skrivanje, nasilje in preživetveni kompromisi. Najpomembnejša je bila le na videz nenačelna odločitev, da se naravoverci prikrijejo in prestopijo v »tuje« krščanstvo, ki je zajelo te kraje s frankovsko kolonizacijo. Za zidovi odročnih hribovskih domačij so še naprej živeli domačo vero. Tako so se odločili, da bi obstali; svojih svetišč niso mogli odnesti s seboj v izgnanstvo, ker je njihova vera zrasla iz specifične zahodnoslovenske krajine, ki jim je bila edini vir preživetja.

S politološke perspektive je naravoverstvo nadvse zanimivo, tudi zaradi ostrega kontrasta s politično sodobnostjo. Naravoversko srenjo, razdeljeno na majhne administrativne enote, imenovane *hoste*, so vodili *dehnarji*. *Dehnar* je bil zaradi varnosti tabuiziran posvetni in religiozni voditelj, ki je bil goreč vernik, spreten govornik, zaupnik, svetovalec, razsodnik in interpret naravoverstva. Imel je najobširnejše znanje, ki ga je pridobil skozi dolgoletni uk pri predhodnem *dehnarju*. Vsak *dehnar* je imel za prvo nalogo zagotoviti kontinuiteto vodenja. Uk je sprva zajel vse dečke v *hosti*, krog pa se je nato ožal do treh najobetavnejših, med katerimi je *dehnar* izbral naslednika, preostala dva pa sta postala njegova svetovalca ali *zaprisežena*. Skupnost je iz svoje srede izvolila še tretjega *zapriseženega*. *Dehnar* je ob nastopu dosmrtnega mandata svečano prisegel, da bo služil samo svoji skupnosti, in v izročilu se ni ohranil primer, da bi se kdo tej obljubi izneveril. Kombinacija meritokracije in neposredne demokracije se je skozi generacije tako utrdila, da so nekatere *hoste* razpadle, ko so zaradi vojne ali bolezni ostale brez *dehnarjevega* naslednika.

Dehnar se je o vseh odločitvah široko posvetoval, a za odločitev na koncu prevzel vso odgovornost, zato je v skupnosti užival ugled in spoštovanje. O skupnostnih ekonomskih politikah vemo, da je vsaj v enem primeru *dehnar* upravljal z vzajemno posojilnico pa tudi z banko semen in vzporedno preskrbo. *Dehnarji* so se, seveda skrivoma, redno srečevali in usklajevali. Vodili so tudi vsak svojo *črno vahto*, neke vrste skrivno policijo, sestavljeno iz treh neporočenih mož, ki je skupnosti zagotavljala varnost pred nasiljem kristjanov in kaznovala zločince med naravoverci. Za komunikacijo s svojo skupnostjo in z drugimi *dehnarji* so uporabljali vsak po tri *laufarje*, ki so kot kurirji skrbeli za hiter pretok informacij v takratnih razmerah.

Metodološko je tako kompleksen družboslovni pojav, kot je bila naravoverska skupnost, mogoče raziskovati le integralno in interdisciplinarno. Sčasoma sem se preselila na zahod Slovenije in v povsem drugačne bivanjske razmere, da bi se naravoverstvu vsaj malo približala tudi z neposredno izkustveno metodo. Ob intenzivnem analiziranju primarnih virov in njihovem nadaljnjem kreiranju skozi številne intervjuje s Pavlom Medveščkom (ki ga je naravoverska skupnost kooptirala) in prebivalci zahodne Slovenije, ki so se še spominjali naravoverstva, sva s Pavlom Medveščkom udejanila tudi metodo aktivističnega raziskovanja z ustanovitvijo društva, ki naj bi vzpostavilo in krepilo lokalno dediščinsko zavest in prek katerega bi se lokalna javnost lahko opolnomočila z rezultati našega raziskovanja. Raziskovalne rezultate sem sproti smiselno prenašala tudi v pedagoški proces.

Na raziskovalni poti sem naletela na veliko ovir: nezaupljivost, sumničavost, maloumnost, ozkoglednost, malomestna vzvišenost in strokovnjaštvo, prirejanje zgodovine, akademsko vrtičkarstvo, dogmatizem, politikantstvo. Fakulteta za družbene vede mi je vseskozi zavetje pred naštetim in spodbudno intelektualno okolje.

Ob nedavni nenadomestljivi izgubi raziskovalnega mentorja in zaupnega prijatelja Pavla Medveščka sem se boleče zavedela, kako zelo se je prepletlo moje profesionalno delovanje z zasebnim. Živim, kar raziskujem, in raziskujem zato med drugim tudi lastno prebivanje. Tako kot Pavla me žene neustavljiva želja priti do dna tej zapleteni neznanki, ki je zahodnoslovensko naravoverstvo; tudi slutnja, da imamo mogoče opraviti z odkritjem, ki lahko dopiše celovitejšo zgodovino ne le slovenstva – iz dostopnih virov je razvidno, da so naravoverci igrali pomembno vlogo v kmečkih puntih, v TIGR-u in v NOB –, ampak tudi alpske Evrope, saj so bili sledovi tovrstnega izročila do zdaj zaznani tudi v Beneški Sloveniji, Avstriji in v Franciji. Čeprav pričevalcev ni več, ostajajo materialni viri, in po zaslugi Pavla Medveščka vem, kaj iskati. Interpretacija teh virov je velik izziv za omejujoči »univerzalizem« in linearizem zahodne znanosti, a tudi priložnost za razširitev naših intelektualnih obzorij. Naravoverski nazori, še posebej odnos do narave in javnega interesa, pa nas mogoče lahko še pravočasno vodijo k rešitvam perečih problemov sodobne družbe.

So omika, olika in protokol (ne)pomembni za vsakdanje življenje (na fakulteti)?

Boštjan Udovič

Vsak izmed nas se dnevno srečuje z vprašanji in dilemami, kako se postaviti, če gostimo gosta, kdo koga pričaka pri vratih ali na recepciji, kdo gre prvi v dvigalo (gost ali gostitelj), kako se primerno obleči za sejo senata, sprejem gosta ... konec koncev, kako naj pride na zagovor diplome, magisterija ali doktorata oblečen kandidat/-ka in kako člani komisije? Ta in druga vprašanja kažejo na to, da smo se v našem (visokošolskem) izobraževanju nekje izgubili. Da smo mogoče (preveč) le brali strokovno literaturo, premalo prostora pa smo posvetili vsakdanjim vprašanjem (so)odnosa med ljudmi, ki jih srečujemo dnevno ali celo na nekaj minut na dolgih fakultetnih hodnikih.

Naj povem zgodbo z začetka moje zaposlitve na tej fakulteti. Bil je vroč junij (leto bom zamolčal) in bil sem eden izmed članov komisije za zagovor diplomskega dela. Kot nekomu, ki so mu vprašanja olike in omike blizu, sem se temu primerno oblekel. Vstopim v prostor za zagovor in oblije me pot. Ne zaradi vročine, ampak zaradi pogleda, ki ga doživim. Začutim, da je vsem nerodno. V prostoru za zagovor me namreč že čakata kandidat in mentor: kandidat v poletni rahli majčki, napol prosojni, mentor pa v kratkih hlačah in japonkah. Meni nerodno, ker sem sam v obleki, njim nerodno, ker sem jaz v obleki. Mentor celo v tisti točki nekako izusti: »A ni malo prevroče za obleko ...?« Nisem vedel, kaj storiti. Kislo se nasmehnem ... in skušam preživeti. Sveta jeza me je pograbila po zagovoru. Spraševal sem se, kdo izmed nas je naredil napako. Kdo je bil preveč ali premalo oblečen, kaj smo izkazovali s tem, ko smo prišli na svečan dogodek oblečeni, kot smo. Čeprav nekatere strokovnjakinje za protokol rade poudarijo, da obleka ni vse, se moramo strinjati, da je obleka veliko. Razni pregovori, kot npr. »Obleka naredi človeka«, niso iz trte izviti, ampak so rezultat dolgoletnega opazovanja družbenega dogajanja okrog nas. Kaj torej sporočamo z izbiro napačne obleke? Neznanje, nevednost ali pišmeuhovstvo? Kdo izmed bralcev mi bo očital, da sem

preveč konservativen, da slog oblačenja označuje tudi širino ustvarjalnega duha. Ampak če je res tako, potem lahko to trdimo za vse pore našega življenja. In če si dam duška – zakaj potem pospravljamo, ko pridejo gostje k nam domov? A ne bi razmetanost stanovanja lahko označili kot širino našega duha? Prostost? Ne, ne ... obleka odseva priložnost. In zagovori pa tudi druge aktivnosti na fakulteti so slovesnosti. Čeprav se kdaj zdijo kot tekoči trak. Kajti vsak zagovor bi moral biti edinstven. Na njem namreč potrdimo (ali ne), da kandidat/-ka prejema svoj strokovni/znanstveni naziv. Z vsemi pravicami in dolžnostmi.

Če zgornji prigodek lahko kdo razume utesnjujoče, pa v nadaljevanju ponujam nekaj primerov, ko nas omika, olika in protokol lahko rešijo iz zagate. Kako pričakati gosta? Odvisno, kdo je gost. Če so to najvišji predstavniki države, jih pričaka dekan/-ja, pred vhodom v fakulteto. Če je to gostujoči predavatelj/-ica, potem (razen če se že dobro poznamo), ga pričakamo na recepciji. Če predava v D-traktu, ga vedno vprašamo, ali želi iti z dvigalom. Stopnice: gostitelj/-ica na levi, gost/-ja na desni. In kaj je z dvigalom? Gost/-ja prvi vstopi, gostitelj/-ica mu/ji sledi, prav tako pri izstopu iz dvigala. Zakaj? Prvi vstopi gost po pravilu prednosti (gostitelj skrbi za dvigalo); prvi izstopi gost, da ga ne bi dvigalo kam odpeljalo, ko bi gostitelj že odšel iz dvigala. Ti primeri nam kažejo, kako praktični sta omika in olika. Ne utesnjujoči, praktični.

Končno: pozdravljanje. S kolegicami in kolegi se lahko na fakulteti v istem dnevu srečamo večkrat. Mogoče večkrat na uro. A se vsakokrat pozdravimo? Seveda ne, pozdravimo se prvič, morda če nekoga nismo videli že več ur (ocena je od 5 do 6 ali več), drugače pa je nasmeh, pomig z glavo dovolj. Ni pa primerno, da se enkrat pozdravimo, potem pa se delamo, kot da ga/je nismo videli več. Kot tudi ni treba (in primerno), da vsakokrat dvignemo roko, snamemo klobuk ali glasno pozdravimo čez najdaljši hodnik. Nasmeh je dovolj. In tudi tu naj to pravilo ne bo utesnjujoče, ampak naj ustvarja skupnost, ki ji želimo pripadati.

Če se vrnemo na začetek tega zapisa – omika, olika in protokol naj ne bodo naša »gajžla« ali v pepel odrinjena pastorka, ampak pripomoček. Za bogatejše, lepše, predvsem pa razigrano življenje. Na fakulteti in širše.

P. S.: O postavljanju zastav, sprejemanju državnikov, odnosu do njih, nazivanju in drugih pomembnih postranskostih pa mogoče ob 70-letnici fakultete.

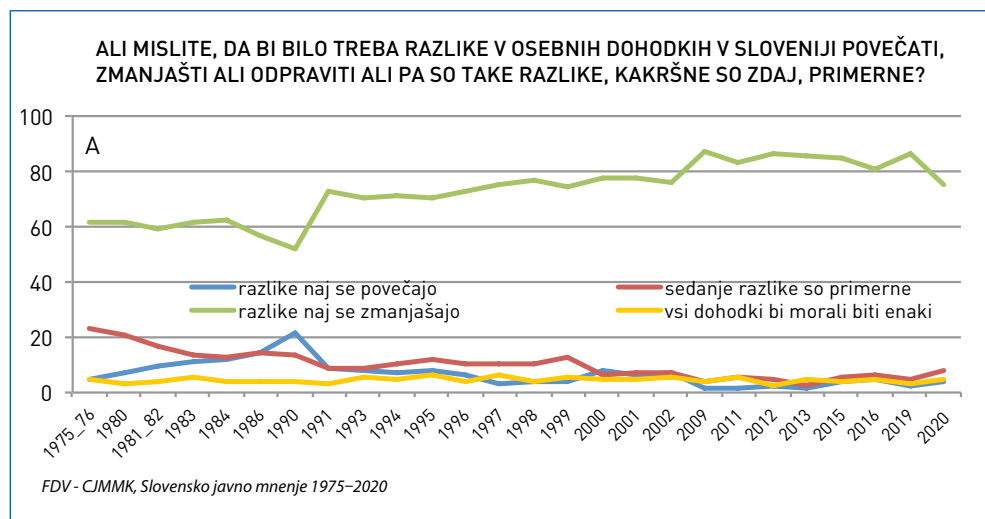
Svoboda, varnost, enakost

Samo Uhan

Filozof Heidegger je nekoč izjavil, da ko je kriza največja, je rešitev najbližja. Mogoče. Mogoče pa gre samo za še eno »samotolažilno« misel, ki jih vpletamo v strategije reševanja vsakdanjih zagat, kajti za to gre. Ne glede na to, kako globalna ali sistemska je kriza, jo najprej čutimo in doživljamo kot posamezniki in šele potem kot člani družbe. Vsak dan slišimo, da je kriza, s katero se srečujemo, večplastna. To naj bi pomenilo, da jo občutimo predvsem kot družbeno, ekonomsko, zdravstveno in politično krizo, doma pa tudi v širšem evropskem prostoru. Kako iz zagate? Če odmislimo t. i. antikapitalistične alternative (sam sicer menim, da vsaj razmislek o tem ni povsem irelevanten), se zdi, da je naloga, pred katero je Evropa (in tudi Slovenija), »civiliziranje« kapitalizma. V enem izmed zadnjih poročil raziskave Eurofound najdemo namig, na kak način naj bi to potekalo. V izhodišču raziskave je ugotovitev, da se od sedemdesetih let prejšnjega stoletja skokovito povečujejo socialno-ekonomske neenakosti na svetovni ravni, pri čemer Evropa ni nikakršna izjema, čeprav so nekateri najuspešnejši blaginjski modeli, ki vključujejo pravičnejšo redistribucijo dobrin, evropska dediščina. Posledice neenakosti se seveda kažejo kot drastično poslabšanje kakovosti življenj posameznikov, posledično pa se krha tudi družbena povezanost. Na drugi strani podatki številnih mednarodnih raziskav kažejo, da se bolj »enake« družbe preprosto ekonomsko učinkovitejše. V ospredju razmislekov o izhodih iz krize ni torej samo moralna dimenzija pojava, ampak trivialna, če hočete zdravorazumarska ugotovitev, da »enakost« deluje. Vprašanje je le, kako.

Razprave o tej temi dolga leta spremlja svojevrsten javnomnenjski paradoks. Prepričanja ljudi o ključnih temah so namreč pogosto v popolnem neskladju z objektivnimi (ali vsaj objektiviziranimi) kazalniki. Dober primer za to so prav ocenjevanje neenakosti v slovenski družbi. Številne meritve potrjujejo, da Slovenci neradi sprejemamo velike dohodkovne razlike. Raziskava Slovensko javno mnenje je

v več kot štiridesetih letih uspela ujeti le en zgodovinski trenutek, ko je bila želja, da se dohodkovne razlike povečajo, nekoliko bolj izražena. Ta trenutek je bil leta 1990, na prehodu iz socialističnega v tržno gospodarstvo. Simpatije do povečevanja dohodkovnih razlik so takrat kazali predvsem višjeizobraženi. Že leta 1993 je delež tistih, ki so zagovarjali večje razlike v dohodkih, padel pod 10 %, danes pa je zanemarljivo majhen, saj povsem prevladuje mnenje, da so dohodkovne razlike v Sloveniji enormne. Zanimivo pri tem je, da so po GINI-kazalniku dohodkovne neenakosti v Sloveniji med najmanjšimi med v EU.

Rezultati raziskav razkrivajo še en paradoks. Zadnjih 20 let se delež zadovoljnih z materialnimi razmerami v gospodinjstvu ne spreminja oziroma ostaja na visoki ravni (več kot 60 %). Kljub temu izrazito narašča delež tistih, ki menijo, da bi se morale razlike v dohodkih zmanjšati. To kaže, da želja po zmanjšanju razlik ni v celoti posledica naraščajoče materialne stiske ljudi, ampak prepričanja, da razlike hitro in predvsem nepravilno naraščajo.

Zanimiva je tudi klasična javnomnenjska dilema, ki se kaže kot razmerje med svobodo in enakostjo. V našem prostoru je postala aktualna šele po transformaciji nekdanjih socialističnih držav v parlamentarne demokracije. Leta 1992 se v projektu Slovensko javno mnenje prvič spopadeta svoboda in enakost; v večini izmed naslednjih petnajstih meritev je bil delež anketirancev, ki se jim je zdelo svoboda pomembnejša od enakosti, večji. To je bilo še zlasti izrazito v času gospodarskega in socialnega blagostanja v letih 2003–2008. Po nastopu ekonomske krize pa se začne razlika v deležih izrazito zmanjševati. Ko smo v naslednjih letih v meritve vključili še eno vrednoto – varnost, se slika izostri. Varnost kot vrednota v javnomnenjskem dvoboju tako rekoč »pomete« s svobodo, saj varnosti navadno daje prednost okoli 60 % anketiranih, svobodi pa 30 %.

Enako prepričljivo pa varnost prevlada tudi nad enakostjo, saj je razmerje med deleži podobno – dve tretjini anketiranih dajejo prednost varnosti, ena tretjina pa enakosti. Sklepamo lahko, da je varnost v resnici tista vrednota, ki je za posameznika ključna, svoboda in enakost pa sta ji podrejeni. Če je ta ugotovitev dolgo časa veljala predvsem za nekdanje socialistične države, je v zadnjem času vse očitnejše, da postaja vseevropsko prisotna. Enakost je zaželena prav zato, ker je v njej veliko varnosti, še zlasti ekonomske. In nasprotno, povečevanje neenakosti s seboj prinaša vrsto težko obvladljivih tveganj. Zato zahteve po večji enakosti ne izhajajo toliko iz občutkov družbene solidarnosti, ampak iz družbenega oportunitizma. Drugače povedano, anketiranci z zahtevo po več enakosti nimajo v mislih revnejših državljanov, ampak izboljšanje ali vsaj ohranjanje lastnega gmotnega položaja.

Ob 60- obletnici FDV.

Kje smo in kam gremo?

Mirjana Ule

Obletnice so vedno priložnost, da se vprašamo, kje smo in kam gremo, in ker smo družboslovna fakulteta, ki mora misliti svet in družbo, smo naravnost poklicani, da si zastavljamo ta vprašanja.

Znanstveno delo je intenzivno ter kognitivno, čustveno in časovno zahtevno; poteka pod nenehnim pritiskom norm znanstvenega vrednotenja in zahtev po znanstveni odličnosti. Takšno delo terja od znanstvenice ali znanstvenika celostni osebni angažma in veliko odrekovanja od kratkoročnih zadovoljitev zaradi (negotovih) prihodnjih dosežkov. To pomeni, da osebe, ki se odločijo za znanstveno kariero, podredijo veliko svojega, tudi osebnega življenja znanstvenemu delu. Zato je seveda razumljivo, da mora odločitev za tak poklic vsebovati neki presežek, celo osebni »romantičen« odnos do dela. V to delo moramo biti malce »zaljubljeni«, zahtevne pogoje dela premagujemo z erosom in s patosom, ne samo z logosom. Ravno s tem presežkom angažiranja se lahko premagujejo naporu znanstvenega dela, posebej, če niso ovrednoteni in nagrajeni s kakimi drugimi zunanjimi poplačili.

Znanstveno delo je tudi oblika podružbljenega kognitivnega in epistemskega dela. Sloni na številnih in raznolikih diskurzivnih interakcijah med raziskovalkami/raziskovalci pa tudi med raziskovalci in drugimi družbenimi akterji. Teoretični znanosti ugotavljajo, da razni družbeni interesi pogosto pomembno vplivajo na upravljanje z znanostjo in znanstveno prakso, vendar le redko neposredno. Ti interesi delujejo tako, da ustvarjajo socialno klimo, v kateri se prav določeni postopki in prakse privzamejo kot samoumevni in so vsaj začasno zavarovani pred kritiko. Družbeni interesi, predvsem interesi nosilcev ekonomske in politične moči, so pogosto zelo pomembna nevidna predpostavka znanstvenega dela. Ta »skriti kontekst« predstavlja ponekod hudo oviro kritičnemu preverjanju in premisleku veliko domnevno povsem objektivnih izjav, konceptov ali ovrednotenij znanstvenega dela.

Na fakulteto sem prišla v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja. Sem torej sopotnica fakultete od časov, ko se je izvila iz stereotipa »politične fakultete« v živo akademsko institucijo, ko smo skupaj kritično reflektirali in analizirali družbene razmere in ko je fakulteta postajala vse bolj pomembna in referenčna institucija tudi v širši družbi. Spomnim se, da sem se zaradi zahtevnih in dobro informiranih študentov pred vstopom v predavalnico pogosto spraševala, ali sem spregledala kak aktualen tekst, intervju, dogodek, ki bi utegnil biti predmet diskusije. To vzdušje se je v novem tisočletju, zlasti po sprejemu bolonjske reforme, ki je del neoliberalne agende v svetu in pri nas, to danes že lahko ugotovimo, povsem spremenilo.

V neoliberalnih družbenih pogojih življenja se je zgodilo pomembno preurejanje znanosti prek znanstvenih in drugih politik. Ključni elementi tega preurejanja znanosti so zahteve po ekonomski učinkovitosti, konkurenčnosti, trženju znanja, tekmovalnosti. Znanosti in raziskovanju zato širše okolje daje jasno naročilo: dajte nam kaj, od česar bomo imeli dobiček, in pri tem ne zamujajte, ampak počnite to hitro, učinkovito in koristno. Širše okolje se je spremenilo v lonec na pritisk, v katerem se raziskovanje kuha do mehkega in užitnega rezultata.

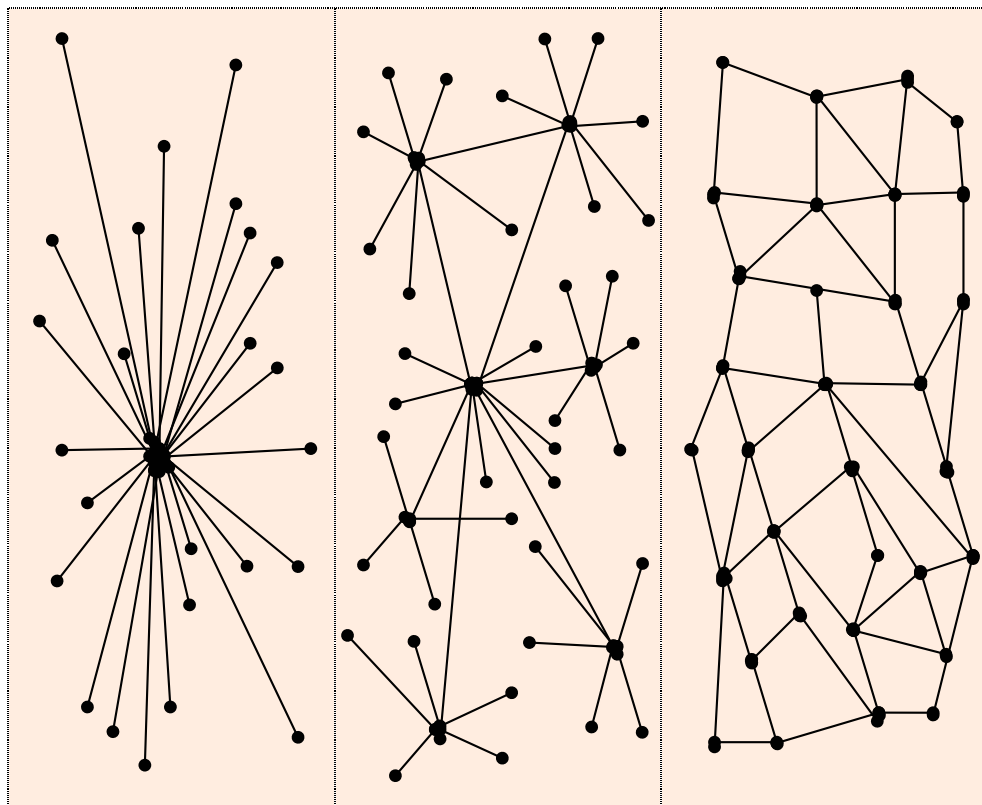
Zahteva po odpiranju univerz je na določen način realizirana. Univerza je res stopila v službo družbe, vendar tako, da se od nje čedalje bolj pričakuje, da streže potrebam trga. Humboldtovski ideal »vednost zaradi vednosti same« se je ob izstopu univerz iz slonokoščene stolpa samozadostnosti spremenil v zahtevo po informaciji, ki naj se jo čim bolje in čim hitreje uporabi. Med vednostjo in informacijo pa obstaja ogromna razlika. V našem času smo tako informirani, kot nismo bili še nikoli v zgodovini. Standardi vednosti pa upadajo. Družbena vloga univerze danes je predvsem v tem, da zaokroža celoten sklop institucij, ki skrbijo za discipliniranje in domestifikacijo mladih ljudi. Zahteve po družbi znanja se v teh razmerah hitro izkažejo za iluzorne ali ideološke. Saj sploh ne vemo, o čem govorimo, ko govorimo o družbi znanja, torej imamo dovolj razlogov za zahteve po spremembah akademske kulture, za revolt, za gibanje.

Ko lokalno postane globalno: izzivi glokalizacije

Matjaž Uršič

Vsaka skupnost se na drugačen način spoprijema z izzivi globalizacije. Nekatere skupnosti so bolj odprte in manj selektivno sprejemajo globalizacijske trende z namenom čim boljšega izkoristka »moči tokov« (Castells 1996). Druge skupnosti so manj odprte in skušajo z namenom zaščite značilnosti lokalnih prostorov in krajev zadržati višjo stopnjo nadzora nad globalnimi tokovi. Vse današnje skupnosti pa imajo pravzaprav skupno lastnost, ki je ni mogoče prezreti. Vse so namreč na en ali drug način povezane s procesom prilagajanja in prehodom iz lokalne skupnosti h globalni družbi. V tem smislu vse skupnosti hote ali nehotе oblikujejo svojo prostorsko identiteto v navezavi na procese globalizacije. Castells (1997) ugotavlja, da ob tem prihaja do nasprotij med »prostorom tokov« in »prostorom krajev«. Na prvi pogled se namreč zdi, da zadnji zaradi vplivov novih »virtualnih« tehnologij postopoma izgubljajo funkcijo generatorja družbenih interakcij in prihaja do zmanjševanja pomena fizičnih – teritorialnih oz. lokalnih skupnosti in nastanka »transnacionalnih skupnosti«.

Pri tej tezi, ki temelji na »izginjanju teritorialnih determinizmov«, je treba biti nekoliko skeptičen in previdnejši. Nove tehnologije in globalno usmerjeni gospodarski in politični procesi nedvomno zmanjšujejo vlogo fizičnega prostora, ki pa lahko na drugi strani, prek procesov globalizacije, hkrati pridobijo nove vrednosti in kvalitete. Informacijske tehnologije imajo dvojen učinek na krajevnost prostorov. Prvič, lahko sklepamo, da procesi globalizacije pomagajo pri premagovanju družbeno-prostorskih omejitev krajev in tako neposredno vplivajo na organizacijo vsakdanjega življenja v skupnosti. V tem smislu lahko rečemo, da prihaja do navezave krajev na širše globalne procese, pri čemer prostor postaja vedno manj izrazit. Drugič, procesi globalizacije obenem ponujajo tudi možnosti za pluralizacijo prostorskih identitet. Tudi v tehnološko najrazvitejših družbah kulturne specifike s procesi globalizacije ne izginejo, ampak predstavljajo pomembno in

Slika: Od centralizacije k decentralizaciji in distribuciji – od prostora krajev k prostoru tokov?

intenzivno sociopsihološko povezavo med posameznikom in njegovim lokalnim okoljem.

Zelo nazorno vplive globalizacije opišeta Harvey (1989) in Urry (1995), ko ugotavlja, da hitrejše premagovanje prostorskih ovir povzroča dvojne različnih učinkov na lokalnost in krajevnost prostorov:

- a) Po eni strani prihaja do povečane občutljivosti in zavzetosti pri ohranjanju lokalnih posebnosti. Predvsem gre za to, kaj lahko neki kraji ponudi glede na globalni kontekst. Veliko krajev med seboj tekmuje v ponudbi kulturnih posebnosti in znamenitosti ter pri tem nemalokrat poudarjajo historično povsem nepomembne lokalne značilnosti ali pa celo na novo oblikujejo zgodovinske artefakte in dogodke, s katerimi privabljajo obiskovalce (Urry 1995). Čim manj kot so pomembne prostorske ovire, tem bolj je kapital občutljiv za krajevne variacije v prostoru in tem večja je spodbuda za diferenciacijo krajev na načine, ki so privlačni za kapital.

Harvey (1989) v tem primeru omenja, da globalnost lahko prispeva tudi k povečevanju občutka za zgodovino in ohranjanju tradicionalnih kulturnih značilnosti v mestu.

- b) Po drugi strani pa časovno-prostorsko zgoščevanje povzroča tudi hitrejše razprševanje priljubljenih in množičnih vsebin. S tem se univerzalizirajo okusi in zmanjšuje pomen lokalnih posebnosti v prostoru, predvsem pa večja poraba mnogovrstnih kulturnih izdelkov. Nove tehnologije v tem primeru prek globalizacije in razširjanja različnih kulturnih vzorcev na vse konce sveta prispevajo k standardizaciji oz. omogočajo razvoj množične popularne kulture ter zmanjšujejo moč povezav med kulturami, kraji in lokalnimi identitetami.

Ne glede na nejasne rezultate procesov globalizacije je jasno da je »sodobni svet svet mest« (Pacione 2001, 37), saj se število prebivalcev na urbanih območjih nenehno večja. Pri tem je opazno, da vse večja, včasih nemestna (podeželska) območja pridobivajo lastnosti, ki so bile prej samo značilnosti mest. Celotisti posamezniki, ki živijo prek administrativnih in funkcionalnih meja mesta, svoj življenjski slog do določene mere prilagajajo bližnjim ali daljnim mestom. Ob tem ne moremo preprosto govoriti le o širjenju ali razraščanju mest, saj se ob tem spreminjajo tudi sama mesta, ki postajajo vse bolj povezana z drugimi območji in odvisna od različnih infrastruktur. Podobne procese je že leta 1977 opazil Castells, ki omenja, da je »razločljivost, na kateri temelji prostor, ki ga imenujemo mesto, močno ogrožena«. Isti avtor navaja, da »ne moremo več uporabljati pojma mesto za opis entitete, ki je – čeprav velika in napihnjena – vendarle prepoznana kot omejena in zaokrožena struktura, ki zaseda določen prostor. Na njegov položaj smo prisiljeni postaviti urbano: ne mesto v klasičnem pomenu besede, ne podeželje, temveč požrešno pošast, ki golta tako mesto kot podeželje in pri tem učinkovito ruši staro razlikovanje.« (1997, 6).

Za splet brez posnetkov spolnih zlorab otrok in sovražnega govora

Urša Valentič

Že 14 let mineva, odkar prijavna točka Spletno oko uporabnikom interneta omogoča anonimno prijavo posnetkov spolnih zlorab otrok in sovražnega govora. V teh letih smo prejeli in pregledali več kot 20.000 prijav sovražnega govora in več kot 6.000 prijav posnetkov spolnih zlorab otrok.

Ključnega pomena za delovanje prijavne točke je bilo vsa ta leta sodelovanje s policijo in ponudniki internetnih storitev, še posebej pa sodelovanje s partnerji v mednarodnem merilu.

Prijavne točke po vsem svetu si prizadevamo za hitro odstranjevanje posnetkov spolnih zlorab otrok, pri tem pa sta pomembna usklajeno delovanje in povezovanje z organi pregona.

Poleg ukrepanja ob posnetkih zlorab uporabnikom interneta, ki se obračajo na nas, vsa leta svetujemo ob izsiljevanju z intimnimi posnetki in neprimernem nagovarjanju mladoletnih oseb. Pri tem je ključnega pomena izmenjava strokovnih znanj s tega področja, zato si vsako leto prizadevamo za organizacijo odmevnih konferenc o zlorabah otrok na internetu, ki jih pripravljamo v sodelovanju z Generalno policijsko upravo ter Združenjem za informatiko in telekomunikacije pri GZS. Gre za strokovne posvete, namenjene vsem, ki se pri svojem delu spoprijemajo s problematiko spolnih zlorab otrok na internetu. V prvi vrsti so to organi pregona, predstavniki tožilstev in sodišč, pripravljavci zakonodaje, zaposleni v šolstvu in centrih za socialno delo ter nevladne organizacije. Cilj posvetov je poglobiti znanje o problematiki zlorab otrok na internetu z namenom učinkovitejše obravnave teh primerov v praksi.

Strokovna srečanja pripravljamo tudi na temo sovražnega govora oziroma spodbujanja in razpihovanja sovraštva, nasilja ali nestrpnosti, kot ta pojav opredeljuje slovenska zakonodaja. Tovrstna srečanja ponudijo prostor za strokovno razpravo na temo zakonodaje, ki uravnava sovražni govor v Sloveniji, pa tudi o

mejah svobode govora in dolžnostih, ki jih ta svoboda prinaša, sodni praksi, ki se izoblikuje v Sloveniji in tujini, ter preprekah, s katerimi se spoprijemajo institucije pri izvajanju predpisov, ki uravnavajo sovražni govor.

V sklopu projekta Spletno oko je nastal priročnik E-zlorabe otrok in mladostnikov, ki predstavlja razsežnosti zlorab otrok in mladostnikov na spletu ter ponudi smernice za ukrepanje. Priročnik je v strokovnih institucijah naletel na izjemno pozitivne odzive in številni strokovni delavci ga s pridom uporabljajo pri vsakdanjem delu. Na osnovi priročnika je nastala tudi serija videoposnetkov, ki med drugim prikazujejo razširjenost posnetkov spolnih zlorab otrok na globalni ravni – trgovanje z njimi je preraslo v več milijard evrov vredno industrijo, ki ne pozna meddržavnih meja. Vsak teden je na splet naloženih na tisoče fotografij in videoposnetkov, dnevno pa je izvedenih več sto tisoč spletnih iskanj teh posnetkov. Videoposnetki obravnavajo problematiko posnetkov spolnih zlorab otrok, storilce spolnih zlorab in načine pomoči žrtvam.

Ob tej priložnosti se želimo zahvaliti uporabnikom interneta za trud in čas, ki ga vlagajo v prijavljanje domnevno nezakonitih vsebin na internetu. Kazenska represija je zadnje, skrajno sredstvo, ki ga ima država na voljo za odzivanje na neželene družbene pojave, vendar pa je pomembno zavedanje, da svoboda izražanja, pomembna ustavna pravica, ni absolutna pravica, kar pomeni, da jo je v določenih primerih dovoljeno omejiti, na primer, kadar nedopustno posega v pravice drugega.

Kaznivi sovražni govor v smislu 297. člena Kazenskega zakonika je do določene mere omejen dejansko povsod po svetu. V vseh demokratičnih državah preprečujejo pozivanje k nasilnemu obračunavanju z določenimi skupinami državljanov na podlagi spola, rase, narodnostne pripadnosti, vere, spolne usmerjenosti in drugih osebnih okoliščin. Prav tako vse države, ki s svojimi zakonodajami sledijo Splošni deklaraciji človekovih pravic in Evropski konvenciji za človekove pravice, preganjajo posnetke spolnih zlorab otrok. Prepreke v teh prizadevanjih so zlasti omrežja, do katerih je mogoče dostopati samo s pomočjo posebnih računalniških programov, njihovo konfiguracijo ali določenimi posebnimi pooblastili (t. i. temni internet), pregon posnetkov spolnih zlorab pa otežujejo tudi tehnološka podjetja, ki v nekaterih primerih za tovrstne posnetke nudijo hrambo in popolno zaščito zasebnosti, kljub sodobnim možnostim prepoznavanja posnetkov spolnih zlorab s pomočjo umetne inteligence. Verjamemo, da bodo prizadevanja široke globalne koalicije, katere del je tudi Spletno oko, kmalu obrodila sadove in bodo otroci pri uporabi internetnih storitev deležni nujno potrebne zaščite.

Aplikacija za spletno anketiranje 1KA

Vasja Vehovar

Aplikacija za spletno anketiranje 1KA je znan in odmeven rezultat raziskovalnega dela na Fakulteti za družbene vede, natančneje na Centru za družboslovno informatiko. Svojo programsko zaokroženost in tudi ime je dobila leta 2008, ko se je začelo financiranje projektov s širšega področja anketne metodologije, ob katerih so se postopno razvijale prototipne funkcionalnosti 1KA. Razvoj 1KA je projektom nadvse koristil, saj je pripomogel k odličnosti v objavah, citatih, vzgoji kadra (študentje, mladi raziskovalci), vzpostavitvi letnih strokovnih dogodkov (Dan spletnega anketiranja, Posvet o kombiniranih anketah) ter v sodelovanju z zunanjimi organizacijami (SURS, NIJZ, Ministrstvo za javno upravo itn.). Vse to je pomembno prispevalo tudi k nastanku globalno uspešne monografije *Web Survey Methodology*, ki je izšla pri založbi Sage leta 2015.

V več kot desetih letih razvoja je 1KA postala kompleksna aplikacija z okoli milijon vrstic programske kode. V pogledu zmogljivosti podpira dejansko vse funkcionalnost, ki jih potrebujejo raziskovalci pri svojem delu. Posebej se odlikuje po preprostem vmesniku v slovenskem in angleškem jeziku, ki omogoča izvedbo opravil s kar najmanj kliki. Zaradi svojih zmogljivosti, odprtosti in brezplačnosti je 1KA pridobivala vse več uporabnikov. V letu 2020 je bilo samo na osnovni domeni www.1KA.si izvedenih več kot tri milijone anketnih vprašalnikov, predvsem iz domačega javnega in akademskega sektorja. Poleg tega je 1KA nameščena tudi na drugih domenah, saj jo lahko zaradi odprtosti brezplačno namesti in neomejeno uporablja kdor koli. Največja zunanja namestitvev v letu 2020 je bila na Univerzi v Ljubljani, kjer se vsako leto izvede več kot pol milijona študentskih evalvacijskih anket, še obsežnejša pa postaja namestitvev na domeni 1KA.arnes.si, kjer lahko vsi AAI-uporabniki (študenti, raziskovalci, učitelji itn.) izvajajo ankete brez omejitev; projekcije kažejo, da bo v letu 2021 na tej domeni izpolnjenih več kot milijon anketnih vprašalnikov.

Ker se projekti s področja spletnega anketiranja, ki so financirali začetni razvoj 1KA, v letu 2021 iztekajo, je nadaljnji razvoj 1KA odvisen izključno od zagotavljanja lastnih virov, torej od trženja. Pri tem pa se lahko trži le gostovanje in uporabniško podporo, saj je zaradi odprtosti programske koda oziroma namestitvev prosto dostopna. Odgovarjajoči tržni potencial 1KA se je preveril s pilotno e-trgovino 1KA, ki je bila vzpostavljena julija 2020; v njej lahko komercialni uporabniki kupujejo različne pakete gostovanja in uporabniške podpore. Nekajmesečne izkušnje so pokazale, da določen tržni potencial obstaja. Ker pa gre za trženje specifične komercialne storitve, to v javnem sektorju ne more potekati najučinkovitejše in najbolj konkurenčno. V tem okviru je nastal predlog prenosa na podjetje. Predlog je bil formalno že usklajen s strokovnimi službami Univerze v Ljubljani, v procesu pa je tudi izbira partnerskega podjetja; po tem se bodo lahko izpeljali **še vsi standardni postopki na FDV in Univerzi v Ljubljani.**

S prenosom na podjetje se bo FDV rešila vseh bremen stroškov, vzdrževanja, trženja in komercialnega razvoja 1KA. Hkrati bo za zaposlene in študente 1KA še naprej brezplačna na 1KA.arnes.si in tudi na morebitnih lastnih namestitvah (npr. Center za družboslovno informatiko, Center za raziskovanje javnega mnenja). Za nadaljnje raziskovalne potrebe pa bomo lahko raziskovalci na FDV, tako kot vsak drug subjekt, še naprej razvijali odprto kodo.

Če bo celoten proces uspešno izpeljan, bo 1KA postala dober primer prenosa znanja iz akademskega v poslovni sektor. Na strani FDV in Univerze v Ljubljani bodo s tem pridobili prav vsi deležniki, trženje, komercialni razvoj in poslovna tveganja pa se bodo preselila tja, kamor spadajo, v poslovni sektor.

Strateško komuniciranje v hipermoderni družbi

Dejan Verčič

Čeprav se zdi, da nas je pandemija koronavirusa spravila v hibernacijo, se svet okrog nas vrti vedno hitreje. Že moderna naj bi se od prejšnjih dob razlikovala po hitrosti spreminjanja vsega z umom in delitvijo dela, postmoderna naj bi dodala pospeške z inovativnostjo in s tekmovanjem znanja, vendar današnji čas naravnost drvi v neznanje s hiperspreminjanjem, hiperpotrošništvom, hipernarcisizmom in s paradoksi. Hipermoderna po eni strani spodbuja odprtost in prožnost posameznikov in organizacij, hkrati pa od nas in njih terja vedno večjo sposobnost prevzemanja odgovornosti za svojo usodo; torej da s(m)lo avtentični, izvirni in strateški hkrati (Verhoeven, Zerfass, Verčič, Tench in Moreno 2018).

Maja pred petnajstimi leti sva s kolegico Betteke van Ruler z amsterdamske univerze priletela vsak s svojega konca na letališče Newark in se odpeljala do osrednje newyorške železniške postaje Grand Central ter od tam v satelitsko mesto Mahwah, kjer je domovala založba Lawrence Erlbaum Associates, takrat najpomembnejša založba za področje odnosov z javnostmi na svetu. Potovala sva k urednici Lindi Bathgate, kjer smo se v majhni montažni hiši sešli Kirk Hallahan, ki je takrat poučeval na Državni univerzi v Koloradu, Derina Holtzhausen, takrat na Univerzi na Južni Floridi, Krishnamurthy Sriramesh, takrat na Tehnološki univerzi Nanyang v Singapurju, in midva. Dve leti pozneje je izšla prva številka mednarodnega znanstvenega časopisa *International Journal of Strategic Communication* (danes ga izdaja založba Routledge, ki je prevzela LEA) in uvodni članek smo napisali romarji v Mahwah. Ta članek (Hallahan, Holtzhausen, Ruler, Verčič in Sriramesh 2007) ima na Google Scholar več kot tisoč citatov in začrtal je novo smer raziskovanja uporabnega komuniciranja v sodobnem svetu: strateško komuniciranje.

Deset let po začetku izhajanja *International Journal of Strategic Communication* in objavi uvodnega, programskega članka smo zdajšnja urednika revije Kelly Page

Werder z Univerze na Južni Floridi in Ansgar Zerfass Univerze v Leipzigu s kolegom s švedske Univerze v Lundu organizirali predseminar ob letni konferenci mednarodnega združenja komunikologov (ICA) v Miamiu, kjer smo s kolegi z vsega sveta pregledali prvo dekada raziskovalnega (in praktičnega) polja in revije ter kam gremo. Povzetek spoznanj smo objavili v članku (Zerfass, Verčič, Nothhaft in Werder 2018), ki je izšel v posebni številki revije, ki jo je založba izdala tudi v knjižni obliki.

Kaj danes vemo več, kot smo pred petnajstimi oziroma desetimi leti? Najprej to, da komunikacijske strategije niso le nameravane in načrtovane, ampak so pogosto (samo)nastajajoče. Včasih vzporedno delujejo ene in druge. Komuniciranje pa v življenje organizacij vstopa kot proces (eno- in dvosmernega prenašanja sporočil oziroma pogovorov), kot komunikativni viri (znamke, mediji s pripadajočimi občinstvi ali platforme z dosegom in s sledilci) in neopredmetena sredstva (družbeni kapital, kot so: zaupanje, podoba, ugled).

In kakšno zvezo ima vse to skupaj s korono in časom, ki ga živimo? Vprašajmo se, kakšen je komunikacijski proces, ki ga vodijo vlade v kontekstu pandemije koronavirusa, koliko je nameravan in načrtovan ter koliko nastaja kar sam po poti časa; koliko vlade razumejo komunikativne vire, ki jih imajo na voljo za vplivanje na dogajanje in kaj se v zadnjem letu dogaja z neopredmetenim kapitalom držav in njihovih sestavnih delov?

Težko je razumeti, kaj se dogaja in zakaj so vse vlade tako izgubljene. Za začetek boljših časov bi bilo dovolj že to, da bi (si) priznale, da ne razumejo, kaj se okrog njih dogaja, ampak da samo improvizirajo. (Pandemija korone je za to le simptom in ne jedro problema.) Kot je pred več kot tridesetimi leti zapisal Tom Peters: »Če niste zmedeni, potem samo niste dovolj pozorni.«

Akademija mora biti protifašistična

Andreja Vezovnik

Na obletnice najbrž gledamo kot na eno tistih redkih priložnosti, ko nam ni treba razmišljati o tem, kaj bomo počeli v prihodnosti, ampak lahko za trenutek postanemo in se ozremo nazaj na tisto, kar smo počeli v preteklosti. Odkar sem se leta 2005 zaposlila na FDV, sem napisala marsikateri znanstveni tekst, učila marsikateri predmet in opravila marsikatero raziskavo. A ko sem razmišljala, kako bi se predstavila v tej publikaciji, sem se zavedela, da mi pri mojem delu na FDV pravzaprav ni najpomembnejša »klasična znanstvena produkcija«, ampak mi je najpomembnejše to, da sem del skupnosti istomislečnih kritičnih intelektualov in intelektualcev. Vedno sem bila namreč del nečesa takega v eni izmed FDV-jevskih podskupnosti. Od skupine, imenovane Prekerni inkubator, prek visokošolskega sindikata do iniciative imenovane, Antifa seminarji FDV. In tu se želim ustaviti ter se ozreti nazaj. Antifa seminarje sem soorganizirala s skupino meni zelo ljubih sodelavcev in sodelavk ter študentov in študentk med letoma 2010 in 2014. Seminarji so predstavljali to, kar naj bi akademska skupnost po mojem mnenju bila: avtonomna, kritična in reflektivna ter predvsem protifašistična družbena celica. Antifa seminarji so bili edinstvena iniciativa, polna entuziazma in kakovostnih vsebin, zato si zasluži obeležje v tej publikaciji. V nadaljevanju objavljam govor, ki sem ga imela ob enem osrednjih dogodkov v okviru Antifa seminarjev na FDV.

Umberto Eco govori o fašizmu kot večnem, vseprisotnem pojavu, zažrtemu v pore družbenega. Njegova ideja o večnem fašizmu govori o tem, da danes fašizma ne gre razumeti zgolj v njegovi sistemski in zgodovinski obliki. Fašizem je potrebno videti kot vseprisoten in vseobsegajoč skupek fenomenov, okrog katerih se oblikujejo sodobni fašizmi. Mednje prišteva na primer tradicionalizem, zavračanje modernega sveta, zavračanje progresivne intelektualne misli in univerzitetne kritičnosti. Tak fenomen je tudi

spodbujanje strahu do »drugačnih« in konstruiranje Drugega kot sovražnika, zagovarjanje rasizma in nacionalizma, spodbujanje elitizma in večvrednosti »nas« napram manjvrednim »drugim«, zagovarjanje mačizma, ki hkrati pomeni prezir do žensk in nebinarnih spolov ter neodobravanje homoseksualnosti in nenormativnih seksualnosti. Ne nazadnje je del večnega fašizma tudi spodbujanje selektivnega populizma, na katerem se večni fašizem pravzaprav utemeljuje. Gre za navidezno ustvarjanje t. i. »obče volje« ljudstva, ki je pasivna volja konformistične povprečnosti ravnodušnih. Eco pravi, da kateri koli izmed omenjenih fenomenov lahko že sam po sebi predstavlja zasevek, okrog katerega se lahko artikulira sodobni fašizem.

Skozi idejo, da je fašizem večni in ga je zato potrebno vsakodnevno kritično naslavljanje, se je na FDV izoblikovala tudi potreba po kontinuirani seriji dogodkov, ki že od leta 2010 potekajo pod imenom Antifa seminarji in Antifa intervencije. Za nami so tri leta aktivnega in kontinuiranega Antifa delovanja. Ko smo maja 2010 organizirali prvi Antifa dogodek, smo želeli v prvi vrsti odgovoriti in opozoriti na porast fašizma in neonacizma na Fakulteti za družbene vede, predvsem pa smo v univerzitetni prostor želeli vnesti problematizacijo sistematične ravnodušnosti, ki je na fakulteti vladala v odnosu do spornih manifestacij fašizmov in neonacizmov. Prevladujoči argument ravnodušnosti je bil na las podoben argumentu državnega despotizma v najširšem smislu, da pravzaprav nimamo opravka s fašističnimi ideologijami, temveč s sporadičnimi vandalizmi, »potenciranim« razkazovanjem domoljubja in domoljubnih simbolov ter občasnimi nasilnimi in skrajnimi izpadi, ki so se v takšni ali drugačni obliki manifestirali v fakultetnih in javnih prostorih. Antifa seminarji so zato nastali predvsem z idejo, da je potrebno spremeniti fakultetno in univerzitetno kulturo ter jo senzibilizirati za bolj kritično, refleksivno in angažirano soočanje s problemom neofašizma in neonacizma ter ostalih večnih fašizmov.

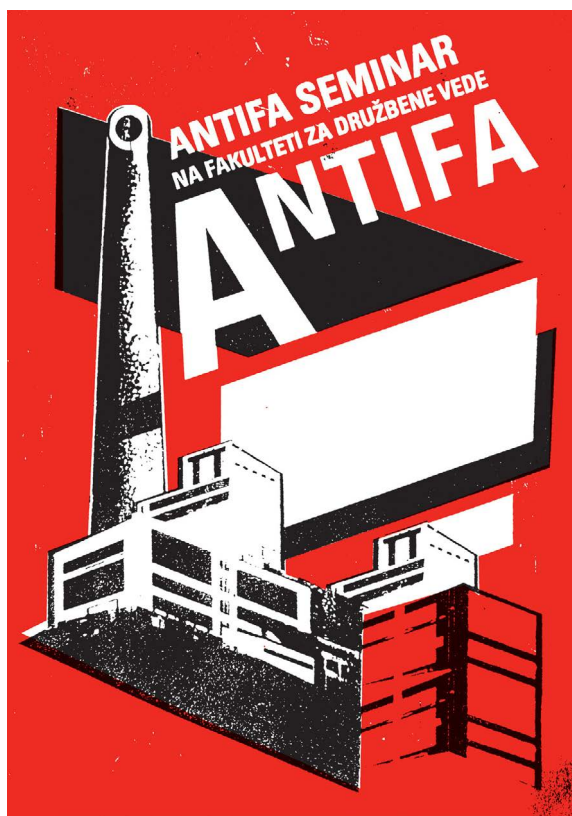
Ravno večni fašizmi so se kazali kot največja zagonetka, saj so kot predmet kritike tematsko močno razširili delovanje Antifa seminarjev. Jeseni 2011 se je zato na FDV rodila ideja o bolj kontinuiranem antifašističnem delovanju, ki vse do danes potekajo v obliki rednih mesečnih seminarjev. Naslavljali smo različne fenomene sodobnih fašizmov ter mehanizme njihove reprodukcije. Kritično smo premlevali ekonomski fašizem, neokolonialni fašizem, vzpon fašizma v Evropi danes, fašizme, ki se reproducirajo skozi medije, šport, zakonodajo, državni rasizem, izginjanje države blaginje itd. S seminarji smo želeli vzbuditi kritično mišljenje, plodne razprave ter izoblikovati publiko med študenti in zaposlenimi Univerze v Ljubljani, predvsem pa pokazati, da univerzitetni prostor ni fašizmom prijazen okolje. Vsakomesečni seminarji na temo evidentiranja in kritike fašizmov so privabili kar precejšnje število zainteresiranih študentov FDV, in kar je še posebej pomembno, prišli so tudi študentje drugih fakultet in tisti, ki s študijskim življenjem niso neposredno povezani, a se jim zdi problematika in tovrstna obravnava fašizmov relevantna.

Zaradi nenehnega burnega družbenega dogajanja, na katera se je bilo potrebno odzvati karseda hitro, smo Antifa seminarje dopolnili z Antifa intervencijami, ki smo si jih zamislili kot ažurne kritične plenumi, ki naslavlajo najbolj aktualna vprašanja. Tako smo

imeli kar nekaj odmevnih tovrstnih intervencij. Ob arabski revoluciji, z nevidnimi SCT-jevi-mi delavci, ob sprejemanju Družinskega zakonika in ne nazadnje ob valu protestov, ki so zajeli Slovenijo konec lanskega leta.

Vseskozi smo ohranjali idejno in organizacijsko zasnovo Antifa seminarjev in intervencij. Antifa platforma je namreč zastavljena heterogeno, gibljivo in kritično. Gre za platformo, namenjeno kroženju znanja, idej in ljudi. Organizacija je odprta, usmerjeno k delovanju od spodaj navzgor. Vsebinsko pa je najpomembnejši boj proti ravnodušnim in ravnodušnosti. Želimo graditi na združevanju ljudi, ki ne bo zgolj pasivno spremljalo dogodkov in poteka zgodovine. Na kratko, strinjali bi se z Antoniem Gramscijem, ki pravi: »Ljudje ne morejo obstajati kar tako, odtujeni od skupnosti. Ravnodušnost je neodločnost, je zajedavstvo, je strahopetnost, ni življenje. Zato sovražim ravnodušne, kajti ravnodušni se umikajo pred odgovornostjo. Živeti namreč pomeni biti angažiran (it. partigiano).«

Antifa seminarji so popisani v posebni številki Časopisa za kritiko znanosti z naslovom *¡No pasaran! Zapisi s seminarja antifa* (št. 251, l. 2013), posnetki nekaterih seminarjev so dostopni tudi na YouTube kanalu *Antifa seminarji FDV*. In če boste šli mimo moje pisarne, boste tudi na njih uzrli naš Antifa plakat; le preberite, kaj piše na njem.

Avtor: Vasja Lebarič

Novinarstvo od doma

Igor Vobič

Novinar osemdesetih let bo mogoče želel več nadzora nad svojim gradivom. Mogoče bo raje delal doma s pomočjo računalniškega zaslona, povezanega s telefonom. Mogoče pa bo hotel več nadzora nad usodo svojega prispevka, kot ga je bilo kadar koli prej mogoče imeti.

S to vizijo novinarja prihodnjega desetletja Anthony Smith (1977/1979, 194), britanski novinar in raziskovalec medijev, sklene svoj kritični elaborat o zgodovinski vlogi tehnologije pri nadzoru časopisne produkcije. V zadnjem delu se posveča tehnološkim inovacijam znotraj stalno tlečega konflikta med poslovodstvom in korporativnimi interesi na eni strani ter uredništvom in javnimi zavezami novinarstva na drugi. »Različni deli medija se ohranjajo skozi notranje in družbene pritiske. Novinarji kot drugi deli tega stroja so nenehno reprofesionalizirani, kot se kaže, z novimi nalogami, ko vsaka formulacija medija nasledi predhodno« (prav tam, 193). Razvoj modernega uredništva je zaznamovan s podrejanjem novinarstva tehnološkim inovacijam po načelu »več novic hitreje« (Örnebring 2010, 63–66), zato se z digitalizacijo intenzivnost novinarskega dela ni zmanjševala, ampak se je z razširjanjem zahtev in pričakovanj po večopravnosti celo povečevala (Slaček Brlek, Smrke in Vobič 2017). Medtem ko se nadzor nad delom posebej v skrajno standardiziranih načinih digitalnega novinarstva postopoma seli k tistim, ki vodijo razvoj in implementacijo tehnoloških inovacij v medijskih hišah ali zunaj njih (prav tam), se ta proces dodatno krepi med epidemijo, ko so predvsem časopisni in digitalni novinarji svoje delo iz uredništev preselili domov.

Novinarstvo je zgodovinsko na daljavo, saj sta produkcija in distribucija določeni s procesi rutinskega preseganja oddaljenosti s pomočjo tehnologije in ustvarjanja bližine s konvencijami upovedovanja družbene realnosti (Rantanen 2009, 1–18). Sodobna časopisna in digitalna uredništva so z začetkom epidemije

zbiranje informacij prek tiskovnih agencij, drugih medijev in internetnih družbenih omrežij, stike s sogovorniki prek mobilnih telefonov, videokonferenčnih klicev ali drugih namenskih aplikacij ter upovedovanje s pomočjo hišnih sistemov za urejanje vsebin tako rekoč čez noč preselila kar v domove novinarjev. Medtem ko so prispevki (vidno) zaznamovani z omejitvami zaradi ukrepov v poskusih za jezitive virusa in oblastnih posegov v vzpostavljene načine družbenega komuniciranja in združevanja, novinarji s pojavom dela od doma (nevidno) nadalje izgubljajo nadzor nad svojim delom.

Novinarji so – podobno kot drugi delavci – doma izpostavljeni dvojnemu tveganju, ki ga predstavljajo globoke časoprostorske spremembe njihovih življenj s pojavom dela od doma (Fuchs 2020, 387). Po eni strani so novinarji doma socialno in psihološko preobremenjeni, saj poskušajo delati doma pod budnim digitalnim očesom delodajalca ter hkrati med epidemično krizo opravljati tudi nego in šolanje otrok ter drugo nevidno delo. Po drugi strani so zaradi (delne) zaustavitve gospodarskega življenja potencialno ogroženi sektorji ali panoge in s tem delovna mesta delavcev od doma, kar v medijski sferi najbolj zadeva novinarje komercialnih časopisov, ki se med epidemijo spoprijemajo z nadaljnjim padanjem prodanih naklad, s težavami z distribucijo in z usihanjem prihodkov od oglaševanja.

Čeprav državni in organizacijski ukrepi med epidemijo novinarje različno vežejo na dom, se v digitaliziranem novinarstvu od doma zrcalijo posebni problemi. Z opravljanjem novinarskega dela s pomočjo digitalnih orodij in okolij so novinarji izpostavljeni ne le množičnemu nadzorovanju in poblagovljenju platformnega kapitalizma (Srnicsek 2016), ampak tudi ciljnemu nadzorovanju s pomočjo kibernetičnih orodij, ki ogroža digitalno varnost tudi novinarskih (zaupnih) virov (Unesco 2020). Oddaljenost novinarjev od uredništva pomeni tudi oddaljenost od procesov »konstrukcije dejstvenosti« (Tuchman 1978), ki jo odločilno določajo stalna pogajanja znotraj uredniške hierarhije odgovornosti in določanja prioritete v tvorbi novic. Novinarsko avtonomijo je v atomiziranih uredništvih, v katerih digitalni uredniški nadzor posameznih novinarjev najbrž prednjači pred njihovo participacijo v odločanju, težko ohranjati. Ta je zaradi poglobljene krize komercialnih modelov medijev med epidemijo, posebej časopisov (Pickard 2020), nadalje izpostavljena notranjim pritiskom posloводства (komercialnim) in prek njih zunanjim (političnim).

Novinarstvo od doma tako po eni strani tudi med zaostrenimi epidemičnimi razmerami omogoča novinarsko obveščanje javnosti, ki je ključno v prizadevanjih za zajezitev virusa, po drugi strani pa novinarji doma nadalje izgubljajo nadzor nad svojim delom. Če bodo novinarji med epidemijo ali po njej »hoteli več nadzora nad usodo svojega prispevka«, kot piše Smith, njihova prizadevanja priti nazaj v uredništva ne bodo dovolj. Za kaj takega bi si morali kot družba prizadevati preseči zgodovinsko uveljavljene odnose dela, ne le v novinarstvu, sicer se bodo protislovja tehnoloških inovacij v družbenem komuniciranju ohranjala.

Raziskava Slovensko javno mnenje in pandemija: začasni prehod z osebnega na spletno anketiranje

Tina Vovk

Od leta 1968 do danes smo v Centru za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij opravili 91 raziskav pod osrednjim imenom Slovensko javno mnenje. V teh skoraj 53 letih smo osebno (s pomočjo anketarjev) anketirali 122.469 oseb, v zadnjem letu pa smo z načinom samoizpolnjevanja prek spleta in poštne ankete anketirali še 1.955 oseb.

Čeprav večina metodologov napoveduje, da je – srednje- in dolgoročno gledano – prihodnost anket na spletu, pa je nas pandemija covid-19 prisilila, da smo v ekstremno hitrem času začasno (mogoče pa tudi ne) spremenili način zbiranja javnomnenjskih podatkov – iz osebnega anketiranja smo prešli v samoizpolnjevanje. Prva taka raziskava je bila Slovensko javno mnenje SJM 2020/1, v roku enega leta pa sta sledili še dve.

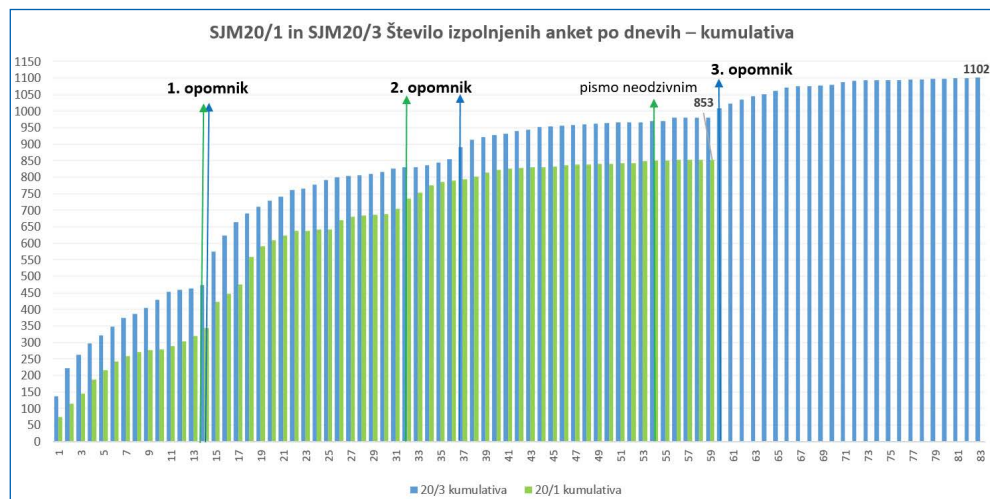
V nasprotju s predhodnimi SJM-raziskavami, v katerih smo uporabljali le metodo računalniško podprtega osebnega anketiranja, je bilo torej zaradi epidemioloških razlogov pri raziskavah SJM 20/1 in SJM 20/3 mogoče sodelovati prek spleta (spletni vprašalnik) ali pošte (pisemski vprašalnik). Vsem posameznikom z vzorčnega seznama smo najprej poslali pisno povabilo za sodelovanje v spletni anketi. Če oseba ni želela ali mogla sodelovati prek spleta, pa je lahko odgovarjala s pomočjo pisemskega vprašalnika. Vsem sodelujočim, ki bodo skrbno in v celoti izpolnili vprašalnik, smo obljubili darilno kartico v vrednosti 10 €.

V času od 1. aprila do 31. maja 2020 je potekala faza zbiranja podatkov za tematsko raziskavo Življenje in stališča v času epidemije covid-19, skupaj z njo pa standardni blok raziskave Slovensko javno mnenje – Ogledalo javnega mnenja. V času od 10. novembra 2020 do 31. januarja 2021 pa je potekalo zbiranje podatkov za drugo raziskavo Odnos do okolja (mednarodna raziskava ISSP 2020, Environment), Mediji in problematika migracij ter še nekaj drugih tematik.

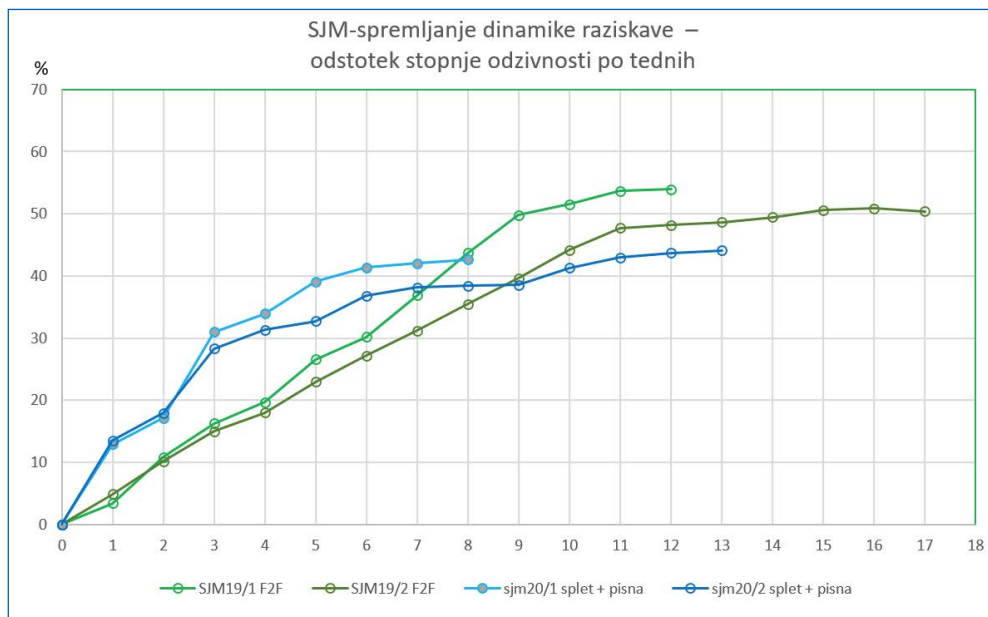
Vzorčni načrt za pomladansko raziskavo je bil v izhodišču zasnovan za namen

osebnega anketiranja, kar je bila vse od začetka SJM v letu 1968 pa do raziskave v letu 2020 ustaljena metodološka praksa. Ker so se okoliščine tik pred začetkom raziskave zaradi epidemije drastično spremenile, smo preklicali napovedane seminarje za anketarje in že izdelani vzorčni seznam uporabili za izvedbo ankete prek spleta in pošte. Populacijo sestavljajo vsi prebivalci Republike Slovenije, stari 18 let ali več. Zgornja starostna meja ni postavljena. Izbor oseb, ki so bile vključene v vzorec, je bil izveden na podlagi Centralnega registra prebivalcev Slovenije kot izhodiščnega vzorčnega seznama. Izbor je bil slučajni dvostopenjski. Vzorčni načrt za jesensko raziskavo pa je bil že prilagojen situaciji – zasnovan za anketo s spletnim samoizpolnjevanjem. Populacija in izbor oseb, vključenih v vzorec, sta enaka kot pri pomladanski raziskavi. Postopek izbora oseb je bil naključni sistematični, pri čemer je imela vsaka oseba iz populacije enako verjetnost, da bo vključena v vzorec. Velikost pomladanskega vzorca je bila 2.000 oseb, v jesenski vzorec pa je bilo vključenih 2.500 oseb.

Terenski potek raziskav, izvedenih v letu 2020, je potekal v primerljivem tempu; po približno dveh tednih smo vsem tistim, ki še niso odgovorili na anketo, poslali prvi opomnik, po naslednjih dveh tednih pa še drugi opomnik za sodelovanje v raziskavi. V jesenski raziskavi smo se na podlagi mednarodnih izkušenj in po pregledu izkoriščenosti vzorca odločili še za tretji opomnik po 60 dneh od obvestilnega pisma – ta je prispeval dodatnih 5 % realizacije vzorca.

Ob pregledu primerljivosti dinamike raziskav v zadnjih dveh letih (2019 in 2020) lahko opazimo, da sta bili prvi dve raziskavi izvedeni s pomočjo osebnega anketiranja v letu 2019 v bolj linearnem tempu, saj je bil tempo dela prilagojen omejenemu številu anketarjev. Dinamika stopnje odzivnosti raziskav v letu 2020 pa je predvsem odvisna od števila in časovnih točk pošiljanja pisnih opomnikov respondentom v vzorcu.

Poleg različne dinamike zbiranja podatkov je tudi očitno, da je končni odstotek stopnje odzivnosti (sodelovanja) za 10–15 % nižji pri samoizpolnitvenem načinu anketiranja kot pri osebnem anketiranju. Človeški faktor motiviranja k sodelovanju s pomočjo anketarjev torej ni zanemarljiv, profesionalno izšolani anketarji pa pozitivno vplivajo tudi na kakovost zbranih podatkov.

Ugotovimo lahko, da sta bili raziskavi SJM v letu 2020 kljub izrednim epidemiološkim razmeram in metodološko specifični situaciji izvedeni uspešno in v danih pogojih optimalno. Želimo pa si, da se bodo epidemiološke razmere kmalu umirile. Tako bomo lahko ponovno osebno izvajali intervjuje na terenu s pomočjo naših izšolanih anketarjev, tako kot polovico stoletja do zdaj.

*Poročilo o izvedbi raziskav SJM2020/1 in SJM2020/3 ter sumarni pregled rezultatov sta dostopna na spletni strani <https://www.cjm.si/gradiva/>. Končni bazi podatkov, zbranih v letu 2020, pa sta skladno s politiko odprtega dostopa položeni tudi v Arhiv družboslovnih podatkov (ADP).

Družba, varnostna kultura in vojaška družina iz naše ulice

Janja Vuga Beršnak

V procesu doktorskega raziskovanja sem pred več kot desetletjem vstopila v svet mednarodnih operacij in misij (MOM). Preučevala sem pripadnike in pripadnice vojaške organizacije ter dejavnike in okoliščine, ki ustvarjajo dinamiko MOM. Uporabljala sem različne pristope in metode, s čimer sem predmet preučevanja lahko opazovala z različnih gledišč. Obiski MOM na Kosovu, v Libanonu in Čadu ter pogovori s pripadniki/-cami slovenskih, italijanskih in drugih vojska so mi omogočili izjemen vpogled v vojaško delo in življenje. Okolje MOM predstavlja talilni lonec različnih narodnosti, spolov, strokovnih profilov itn., ki s seboj prinesejo svoje navade, rituale, stereotipe, znanja, izkušnje, otožnost, ki se pojavi po mesecih odsotnosti od doma in družine idr. Tam lahko vidimo odsev globalnega sveta v majhnem prostoru vojaške baze. Vsa ta bogata množica usod tako nekaj mesecev skupaj dela in diha. Pravzaprav se posamezniku/-ci v življenju le redko zgodi, da bi zunaj družine delil toliko zasebnosti kot prav na MOM, kjer pripadniki/-ce šest mesecev ali več skupaj delajo in preživljajo prosti čas na omejenem prostoru, v nevarnih razmerah, daleč stran od svoje socialne in čustvene mreže.

Razlogi, zakaj se posameznik znajde v okolju MOM, so različni in motivacija je lahko posameznikovo/-čino zadovoljevanje notranjih želja in potreb ali obet zunanje nagrade. Raziskave v slovenskem prostoru kažejo, da se med pripadniki/-cami Slovenske vojske prepletajo različni viri motivacije, pri čemer je močna moderna in tudi predmoderna motivacija (po znani Battistellijevi (1997) tipologiji).

Posameznikove motivacije za opravljanje dela pa ne smemo enačiti z razlogi za delovanje vojske na določeni MOM. Vojska je eden izmed mehanizmov za doseganje ciljev države. Upamo lahko, da so cilji dolgoročni, premišljeni, utemeljeni z argumenti in da predstavljajo družbeni dogovor med strokovno javnostjo, politiko, javnim mnenjem in vojaško stroko, ki lahko najverodostojneje pojasni, kaj vojska ima, zna in zmore. Družba mora skozi proces razvijanja varnostne

kulture razumeti, da Slovenija ni varnostni mehurček (Vuga 2014), pa čeprav je zaradi različnih zgodovinskih, geografskih in drugih okoliščin v določenih pogledih manj izpostavljena varnostnim tveganjem kot kakšna druga država. Če družba razume, da ne živimo v varnostnem mehurčku, bo tudi razumela potrebo po razmisleku in razpravi o konceptu in pomenu varnosti. Kaj dojemamo kot največje tveganje? Pretekle raziskave SJM kažejo, da so to predvsem ekonomska in socialna tveganja; danes jim gotovo lahko prištejemo najmanj še širjenje nalezljivih bolezni in nezakonite migracije. Poročilo o svetovnih tveganjih (The Global Risk Report 2021) močno poudarja okoljska (npr. dostopnost naravnih virov, ekstremne vremenske razmere), tehnološka (informacijska varnost) in družbena tveganja, tudi širjenje nalezljivih bolezni. Prejšnje desetletje je bilo zaznamovano z ekonomsko krizo in pandemija prebujata strahove pred kretnitvijo socialnih tveganj, zato je posebej skrb vzbujajoče tveganje za izgubo perspektive med mladimi in s tem povezan pojav 'izgubljenih generacij'. Poročilo opozarja na sekundarne učinke različnih tveganj, ki se lahko stopnjujejo do točke izbruha znotraj- in meddržavnih konfliktov.

Izhajajoč iz konsenza glede zagotavljanja varnostni posamezniku, družbi, državi, mednarodnem okolju, lahko kot družba dosežemo tudi konsenz glede razvoja nacionalnovarnostnega sistema in vloge vojske v slovenski družbi. Globalni trendi kažejo, da bo potreba po izobrazbi in znanjih upravljanja s sodobno tehnologijo v vojski vedno močnejša.

Upoštevati je treba velikost države in krepiti odgovorno ter visokousposobljeno poklicno in profesionalno vojsko, ki se lahko odziva na določen segment varnostnih tveganj sedanjosti in prihodnosti ter deluje zakonito in legitimno v sodelovanju z drugimi podsistemi nacionalnovarnostnega sistema in pri izvajanju obrambe. Ob tem je treba uporabiti vse mehanizme, ki so državi na voljo, da se prepreči situacija, ki bi terjala uporabo vojske za oboroženi boj.

Naj se iz strateškopolitične makroravnin pomaknem na mikroraven pripadnika/-ce vojaške organizacije, ki ga/jo srečujemo v vsakdanjem življenju (na tržnici, v vrtcu, šoli, v trgovini) in njegove/njene družine, ki mu/ji predstavlja osrednji in velikokrat nevidni podporni steber. Vojska in družina sta pohlepni instituciji (Coser 1974; Segal 1986), med katerima poteka proces pogajanja (Moelker, Andres in Roncs (ur.), 2019) glede časa, čustev, predanosti idr. Poleg vseh dejavnikov, s katerimi se v vsakdanjem življenju srečuje družina, se vojaška družina spopriema še s pogostimi dolgotrajnimi odsotnostmi, skrbjo za zdravje družinskega člana zaposlenega v vojski in s polnim prevzemanjem skrbstvenih ter gospodinj-skih funkcij v družini ob vsaki odsotnosti. Ob tem pa je pri opravljanju nalog za doseganje ciljev države zdravje vojaka/-inje še posebej ogroženo.

V zadnjih letih na FDV (Obramboslovni raziskovalni center, Center za socialno psihologijo, Center za metodologijo in informatiko) skupaj z Mirovnim inštitutom

in v sodelovanju z Inštitutom za psihologijo Univerze v Celovcu ter s Slovensko vojsko preučujemo psihološko, socialno, čustveno, telesno zdravje vojaških družin in vojaškospecifične dejavnike tveganja za določen zdravstveni izid. Pri raziskovanju uporabljamo različne pristope in metode. Naš teoretični model smo nadgradili z intervjuji s slovenskimi strokovnjaki v vojaškem in civilnem okolju, empirično smo ga testirali s pomočjo civilnega in vojaškega vzorca ter identificirali dejavnike tveganja na mikro-, mezo- in makroravni, ki so posebej značilni za vojaški poklic. Te dejavnike bomo pojasnjevali s poglobljenimi intervjuji v vojaških družinah. S svojim raziskovanjem razvijamo področje vojaške sociologije in postavljamo temelje za praktično preprečevanje, prepoznavanje in odpravljanje dejavnikov tveganja za zdravje in dobrobit pripadnikov/-c in njihovih družin. V manjših državah, kot je Slovenija, pripadniki/-ce vojaške organizacije in njihove družine niso izločeni iz širšega civilnega okolja, ne živijo v bazah, ampak so del družbe, partnerke/-ji so zaposlene/-i, otroci obiskujejo javne vrtce in šole idr., torej je v interesu družbe, da te družbene skupine ne marginalizira, ampak jo poskuša razumeti ter skrbeti za njeno zdravje.

Sklenem lahko z mislijo, da politične odločitve, povezane z vojsko, pomembno vplivajo na življenje vojakov/-inj, ki so ‚v službi domovine‘, kot je njihov slogan. V službi domovine pa zaradi narave njihovega dela niso le oni/one, ampak tudi njihove velikokrat ‚nevidne‘ družine.

Bločno modeliranje povezanih omrežij

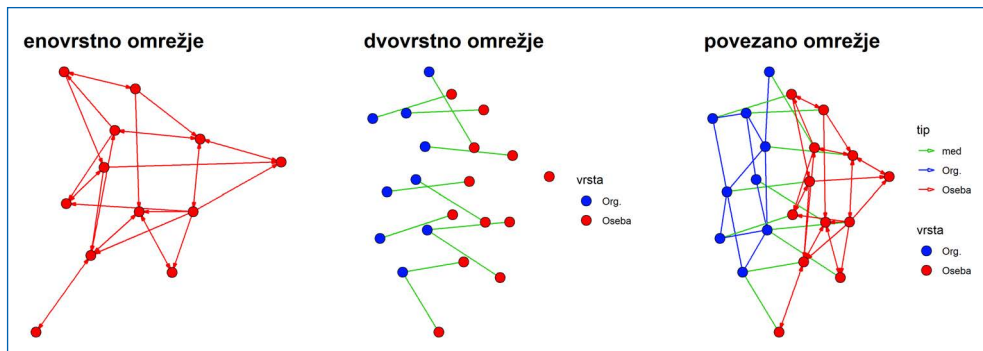
Aleš Žiberna

Omrežje je sestavljeno iz enot in povezav med njimi, s tem da imajo lahko enote in tudi povezave svoje lastnosti. Enote so pogosto osebe ali organizacije, medtem ko povezave med njimi predstavljajo različne odnose ali povezave med njimi. Na primer: med osebami so to lahko prijateljstvo, dajanje ali prejemanje nasvetov, nudenje ali prejemanje različnih vrst socialne opore, različne vrste komunikacije ali druženja ter podobno. Po drugi strani pa so povezave med organizacijami lahko različne poslovne povezave (npr. pogodbe) ali lastniške povezave.

Poznamo več tipov omrežij. Enovrstna omrežja vsebujejo le eno vrsto enot in povezave med njimi. Primer takega omrežja bi bilo omrežje prijateljstva med učenci nekega razreda ali pa nasveti med osebami. Dvovrstna omrežja po drugi strani vsebujejo dve vrsti enot, medtem ko so povezave dovoljene le med različnovrstnimi enotami. Dvovrstna omrežja se pogosto uporabljajo za prikazovanje članstva oseb v različnih organizacijah, npr. članstva oseb v nadzornih odborih gospodarskih družb. V tem prispevku se še posebej osredinjam na povezana omrežja, torej omrežja, v katerih nastopajo dve ali več vrst enot, povezave pa so mogoče med istovrstnimi in med raznovrstnimi enotami. Povezano omrežje lahko razumemo tudi kot združitev vsaj dveh enovrstnih omrežij in vsaj enega dvovrstnega omrežja. Da je tako omrežje res povezano omrežje, morajo biti vsaj vse vrste enot med seboj na neki način povezane. Primeri teh treh tipov omrežij so prikazani na sliki 1. Vsebinsko gledano, tu enovrstno omrežje predstavlja omrežje iskanja nasvetov med osebami, ki so zaposleni v določenih organizacijah. Ta povezanost oseb in organizacij prek zaposlitve je prikazana na dvovrstnem omrežju, na katerem modre točke predstavljajo organizacije, rdeče pa osebe. Vidimo, da je vsaka oseba zaposlena le v eni organizaciji (ena celo v nobeni izmed obravnavanih), medtem ko ima organizacija lahko več zaposlenih (v naših podatkih sicer največ dva). Ti omrežji sta združeni v povezanem omrežju, v katerem pa so dodane tudi povezave med organizacijami; v tem primeru gre za

pogodbene odnose. Na tem omrežju barva povezave kaže vrsto povezave oziroma med katero vrsto enot je neka povezava, s tem da v našem primeru zelena barva kaže, da gre za povezavo med različnimi tipi enot.

Slika 1: Vrste omrežij

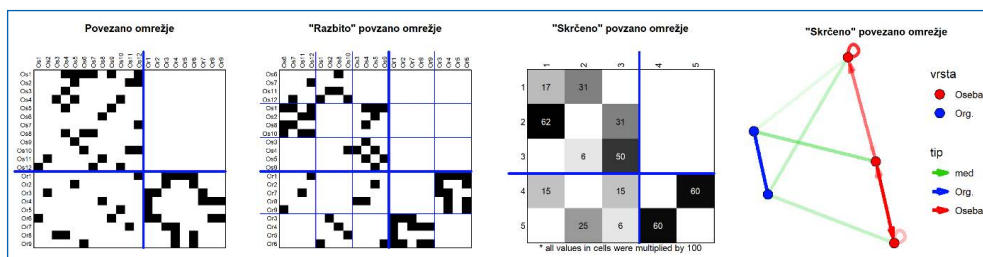
Bločno modeliranje (Doreian, Batagelj in Ferligoj 2005) je metoda za razvrščanja enot (in obenem tudi povezav) v omrežju v skupine. Postopek je najlažje razumeti, če omrežje predstavimo s pomočjo matrike, v kateri enote predstavljajo vrstice oziroma stolpce, celica pa pove, ali obstaja povezava med njima. Pri bločnem modeliranju iščemo tako razbitje enot, da ko skladno z njo uredimo matriko (vrstni red stolpcev in vrstic premešamo tako, da so enote iz iste skupine skupaj) ter med skupinami narišemo črte, dobimo podmatrike, ki jim rečemo *bloki*. Cilj homogenega bločnega modeliranja (Žiberna 2007) (ena izmed vrst bločnega modeliranja je, da poiščemo tako razbitje, da so ti bloki čim bolj homogeni, kar v primeru binarnih omrežij (povezava ali obstaja ali pa ne) pomeni, da imajo vrstice in stolpci znotraj teh blokov čim bolj podobne gostote, v idealnem primeru pa celo, da je celoten blok poln (vse mogoče povezave obstajajo) ali prazen (nobena mogoča povezava ne obstaja). Pri bločnem modeliranju povezanih omrežij (Žiberna 2020a, 2020b) dodamo še zahtevo, da mora vsaka skupina vsebovati le enote ene vrste, poleg tega pa se za uravnavanje vpliva različnih delov pogosto uporabi tudi uteževanje.

V Sliki 2 prikazujem najprej matrični prikaz povezanega omrežja iz slike 1, nato pa še rezultat bločnega modeliranja tega omrežja v obliki »razrezane« oz. razbite matrike, v obliki matrike, ki predstavlja »skrčeno« omrežje, ter na koncu še v obliki skrčenega grafa, na katerem vsaka točka predstavlja eno skupino. Na prvi podsliki (Povezano omrežje) modre črte po eni strani na robovih matrike ločijo različne vrste enot (osebe in organizacije), po drugi strani pa ustvarijo tudi tako imenovane »superbloke«, torej ločijo različne dele povezanega omrežja. Na primer: zgoraj desno je superblok, ki predstavlja enovrstno

omrežje med enotami, ki je prikazana na prvi podsliki na sliki 1. S pomočjo homogenega bločnega modeliranja za povezana omrežja smo potem pridobili razbitje, ki je prikazano na drugi podsliki (»razbito« povezano omrežje) slike 2. Tu tanke črte ločijo enote v skupine, pridobljene s tem postopkom, obenem pa tudi povezave v bloke. Zgornji levi del prikazuje razbitje enovrstnega omrežja oseb, pri čemer vidimo, da je skupina 2 najmočnejše povezana (z izhodnimi povezavami) s skupino 1, deloma tudi s skupino 2, znotraj sebe pa ni povezana.

Povezave med skupinami so jasneje prikazane na zadnjih dveh podslikah, na kateri so zdaj enote (vrstice/stolpci ali točke) skupine in ne več originalne/posamezne enote, intenziteta barve (celice ali črte) pa nakazuje na moč povezave. Če se osredinimo na zadnjo podsliko, vidimo, da imamo dve skupini organizacij, ki sta povezani med seboj, ne pa tudi znotraj sebe. To je glede na vsebino podatkov logično, saj ena skupina predstavlja prodajalce, druga pa kupce medijskih vsebin. Prav tako lahko vidimo, da so tudi med osebami povezave znotraj skupin precej redke, prav tako pa so povezane predvsem skupine oseb, ki so primarno vezane na različne skupine organizacij. Tudi to je rezultat predvsem tega, da »kupci« za nasvete sprašujejo predvsem »prodajalce« in nasprotno. Povezave znotraj skupin pa lahko pojasnimo predvsem z zaposlitvami pri istih organizacijah (osebi Os3 in Os4) ali s prijateljstvi.

Slika 2: Bločno modeliranje povezanega omrežja

O pomenu kakovostnih učbeniških gradiv za stalno razvijanje ter bogatenje družboslovnih in humanističnih znanj

Alojzija Židan

Trdimo lahko, da so bili družboslovni učbeniki stalni spremljevalci (učni pripomočki) pedagogov FDV (pa tudi še prej FSPN). V tem zapisu želim opozoriti na nekaj pomembnih vsebin (do njih sem prišla kot dolgoletna predsednica komisije za učbenike na FDV). Kako odgovoriti na frekventno uporabljeno besedo, kaj učbenik sploh je? Katere so njegove pomembne naloge, ki jih mora izpolnjevati? Vsebnik česa naj bo družboslovni učbenik? Zakaj je družboslovni učbenik zelo pomembne narave za vse njegove uporabne akterje? Kako je bilo z vsebinsko in didaktično gradnjo družboslovnih učbenikov v preteklosti, sedanjosti? In kako bo potekala gradnja učbenikov v prihodnji, vse bolj digitalni, informacijski globalni družbi? Naj opozorim, da bom v nadaljevanju posredovala le nekaj pomembnih osebnotnih razmislekov, s katerimi želim prispevati k oblikovanju in razvijanju tako imenovane kakovostne didaktične kulture družboslovnih učbenikov na FDV v prihodnje. Učbenik je pomembno učno sredstvo, podpornik za obravnavo družboslovnih izobraževalno-edukativnih kurikularnih vsebin, podpornik za razvijanje družboslovnih interesnih dejavnosti, podpornik v razvoju družboslovnih interdisciplinarnih projektov itn. Skratka, učbenik je zelo pomembno sredstvo v (samo)edukaciji učitelja in izobraževanč(ke).

Kar nekaj zelo pomembnih poslanskih nalog je, ki naj bi jih izpolnjeval družboslovni učbenik. Te so naslednje:

Informativna strokovna naloga učbenika: učbenik je informator razvoja družboslovne ter humanistične stroke v času in prostoru.

Formativna (oblikovalna) naloga učbenika: učbenik socialno formira (oblikuje) bralca, študenta, skratka njegovega uporabnika, mu razvija vrednotni svet.

Samoizobraževalna naloga: ta je danes v digitalni družbi najpomembnejša.

Učbeniške vsebine naj prispevajo k samoizobraževanju in samoedukaciji njegovega uporabnika in uporabnice.

Seveda se vse omenjene učbeniške naloge nahajajo v medsebojnem kombinacijskem prepletu.

Vsak družboslovni učbenik ima svoje vsebine, strukturo, didaktične komponente in kreacije, zelo različne didaktične variantne izpeljave vsebinske obravnave, odvisno od družboslovne in humanistične stroke, ki jo obravnava. Učbenik je vedno obravnavan v določenem kontekstu in seveda tudi z določenim namenom. Namenjen je določeni izobraževalno-edukativni ciljni skupini. V preteklosti so bili učbeniki glavni podporniki strokovne obravnave kurikuluma, danes, v digitalni dobi, pa to ni več tako. Danes se družboslovni učbenik v izpeljavi pedagoškega dela nahaja v množici še drugih učnih pripomočkov, gradiv, multimedije itn. Zaradi tega je današnje pedagoško delo za izvajalca še bolj izzivnega in odgovornega značaja. Vprašanje je, kaj učbenik pomeni za študenta in kaj za učitelja(ico).

Tudi družboslovni učbeniki danes doživljajo ne le strokovne, ampak tudi didaktične transformacije. Učbeniki postajajo (naj bi postali) vse bolj interaktivni in naj bi prispevali k razvoju veliko kompetenc digitalne, globalne dobe.

In pridajmo še: katere kakovostne kazalnike naj bi vseboval družboslovni učbenik v prihodnje? Predvsem naj bi znal nagovoriti s svojimi vsebujočimi vsebinami študenta(ko). Njega/Njo naj tudi bogati z množico prikazovanih mu didaktičnih, raznolikih uporabnih praks. Učbenik naj prispeva k tako imenovani (samo)individualizaciji izobraževanca(ke). V učbeniku naj bodo vključena bogata raziskovalna spoznanja njegovega tvorca. Učitelj je tudi raziskovalec in v učbeniku se lahko prepletata (spletata) pedagoško in raziskovalno delo.

Naj še poudarim: seveda napisati kakovostno družboslovno učbeniško gradivo strokovno ni lahko opravilo, je pa mogoče opravilo. In v takšno izzivno opravilo se vedno »splača« vložiti trud, ki ustvarja dodane vrednosti za učitelja(ico) in študenta(ko).

Mladi!

Andreja Živoder

Pionirka raziskovanja mladine pri nas, zaslužna profesorica dr. Mirjana Ule, je skupaj z raziskovalci iz držav nekdanje Jugoslavije pred več kot 30 leti pokazala, kako mladi niso preprosto neka družbena skupina, katerih skupni označevalec je predvsem starost, ampak so tisti, ki napovedujejo družbene trende prihodnosti. Tisto, kar je značilno za mlade danes, bo »mainstream« v družbi čez 10 let. Takratna vseobsežna raziskava mladine na področju nekdanje Jugoslavije, ki je potekala v drugi polovici 80., je napovedala razpad Jugoslavije, in to precej pred časom, ko je to postala politična govorica, kaj šele realnost. Mladino gre vsekakor jemati resno; mladi niso več otroci, zato niso preprosto bolj ali manj pasivni sprejemniki družbene realnosti, s katero se socializirajo v svoje različne vloge; niso odrasli, niso še »motor« družbene in politične reprodukcije niti niso stari, ki so v aktualni družbeni organizaciji večinoma nemočni in zapostavljeni. Mladi so tisti, ki niso več predvsem odvisni, pa hkrati niti niso povsem neodvisni oz. z drugimi besedami – niso polno vpreženi v kolesje družbenopolitične reprodukcije. Niso še umeščeni, kar jih po eni strani ogroža, a po drugi pušča odprt (emancipacijski?) prostor za novo, drugačno, netipično, nenormalno in nepričakovano.

Kdo so mladi danes? To so mladi, rojeni v posttranzicijski svet, na prehodu v novo tisočletje. Rojeni so bili še v času splošne družbene pozitivne naravnosti, še gorečih upov v novo državo, v svobodo, v demokracijo, odraščali pa so že v svetu negotove, tvegane, prekarne, individualizirane družbe, v kateri je vsak »svoje sreče kovač«, kar ne pomeni drugega, kot da se je odgovornost za strukturna, družbenoekonomska tveganja po nekaj desetletjih socialne države vrnila na ramena družin, posameznikov. Njihovi starši so odraščali v povsem drugačnem svetu, v svetu, ki ga je na eni strani zaznamoval politični molk, na drugi pa ekonomska in socialna varnost, kolektivnost, skupnost in pripadnost, svet majhnih ekonomskih razlik, varnih služb, skupne socialne izkušnje »sedanja v istem

čolnu«. Ti starši so bili nepripravljeni, večinoma pa predvsem neopremljeni za »vzgojo in socializacijo« otrok v novem, individualističnem svetu. Rezultat primanjkljaja strategij, izkušenj, socializacijske pripravljenosti je pogosto izjemno zaščitniški odnos do otrok, ki – primerjalno gledano – presega otrokocentričnost in protektivnost do otrok, ki je tudi sicer del *zeitgeista* zahodnih družb. Ti starši so svojim otrokom poskušali pomagati tako, da so jim ponudili varno zavetje doma, kraj, kamor se lahko vrnejo vsakič, ko prekaren in negotov zunanji svet odpove, da so jim omogočali visoko izobrazbo, da so jim sporočali, da niso pomembne velike družbene in politične zgodbe, saj nanj nimajo vpliva, ampak da naj se fokusirajo nase, na svojo osebno srečo in zadovoljstvo z življenjem.

Kot so kazale raziskave mladih še pred epidemijo covid-19, so bili mladi po večini pragmatični realisti, zadovoljni s svojim življenjem, racionalno so se prilagodili na obstoječe razmere, svoje želje in aspiracije so podvrgli realnim možnostim. Svojo pozornost so odtegnili javnim vprašanjem, saj se tudi družba ne ukvarja z njimi, in se namesto tega osredinili na kakovost svojega življenja, na osebno srečo ter bolj na danes kot na jutri, saj danes večinoma ni modro preveč načrtovati, ni se dobro preveč oklepiti enega poklica, mesta, države, družine. Treba je biti fleksibilen, pripravljen, da precej na hitro opraviš nov poklicni ali strokovni tečaj, pripravljen, da izobrazba ni več vstopnica za zanesljivo zaposlitev, ampak samo pogoj.

Epidemija je mlade pahnila v precej nezavidljiv položaj. Kot kažejo raziskave po svetu pa tudi pri nas, so se mladi na epidemijo, predvsem pa na spremljajoče ukrepe, ki so zajezili, na trenutke pa povsem ohromili socialno življenje, odzvali precej silovito, predvsem pa navznoter. Namesto javnega angažmaja, diskusije okrog ukrepov, izpostavljanja in opozarjanja na svoj položaj so se precej povečale anksiozne in depresivne motnje in težave, samomorilna nagnjenja, samopoškodovanja, zlorabe psihoaktivnih substanc. Tudi družbi sicer ne gre precej boljše; v medijih lahko redno spremljamo povečanje nasilja v družinah, tudi tistega v najbolj skrajnih oblikah, poslušamo zaskrbljenost socialnih služb in nevladnih organizacij. Takšna obrnjenost mladih navznoter, nase, na svoje telo ni nekaj novega, ampak zrcalo razmer, v katerih se je nahajala družba in kakšen je bil položaj mladih pred vznikom epidemije.

Na Centru za socialno psihologijo FDV smo še naprej zavezani raziskovanju mladih in njihovih realnosti, možnosti, sanjam, strahovom pa tudi emancipatornim in aktivističnim potencialom. V letu 2021 bomo mladim namenili veliko raziskovalne pozornosti skozi različne vsebinske pa tudi metodološke orientacije. Posvetili se bomo posebnim skupinam mladih, na eni strani aktivističnim mladim, tistim, ki so družbeno in politično angažirani, na drugi strani zapostavljenim mladim, mladim s slabšim socialno-ekonomskim kapitalom. Natančneje bomo analizirali odnos mladih do cepljenja, saj so tudi na tem

področju najbolj zastopljena družbena skupina. Raziskali bomo tudi odnos mladih do prehranskih praks in njihove povezanosti z odnosom do okolja; okolja, do katerega se odrasla populacija vede kot do potrošne dobrine in s tem zajeda v prihodnost vseh prihodnjih generacij.

Na Centru za socialno psihologijo smo mladim zavezani ne samo raziskovalno, ampak tudi simbolno in aktivistično.

- Abella, M., Martin, P. (2014). »Measuring Recruitment or Migration Costs: Key Findings from KNOMAD Pilot Surveys in Korea, Kuwait, and Spain.« KNOMAD. Mimeo.
- Abensour, M. (2004). »William Morris, Utopie et Romance«, *Europe: revue littéraire mensuelle*, Issues 900–901, *Le romantisme révolutionnaire*, ed. Michael Löwy, Max Blechman, Les Éditions Denoël, 2004, str. 130–163.
- Acker, J. (1990). *Hierarchies, Jobs, Bodies: A Theory of Gendered Organizations*. *Gender & Society*, 4(2), 139–158.
- Allison, G. T. (1971). *Essence of Decision, Explaining the Cuban Missile Crisis*. Boston: Little, Brown and Company.
- Alfani, G., R. Frigeni (2013). Inequality (un)perceived: The emergence of a discourse on economic inequality from the Middle Ages to the Age of Revolutions. *The Journal of European economic history*, 55(4): 21–66.
- Amon Prodnik, J. (2018). Vloga časopisov pri vzpostavljanju nacionalizmov. *Teorija in praksa* 55(4): 834–862.
- Amon Prodnik, J. (2020). Zgodovinski fragmenti: časopisne vabe za lovljenje bralcev. V: Jernej Kaluža in Sašo Slaček (ur.), *V senci digitalnih velikanov*, str. 133–144. Ljubljana: Založba FDV.
- Anderson, R. M., Funnell, M. M. (2005). Patient empowerment: Reflections on the challenge of fostering the adoption of a new paradigm. *Patient Education and Counseling*, 57(2), 153–157.
- Armingeon, K., G. Bonoli (ur.). (2006). *The politics of post-industrial welfare state*. London, New York: Routledge.
- Atanasova, S., Petrič, G. (2019). Collective Empowerment in Online Health Communities: Scale Development and Empirical Validation. *Journal of medical Internet research*, 21(11), e14392.
- Battistelli, F. (1997). Peacekeeping and the Postmodern Soldier. *Armed Forces and Society*, 23(3), 467–484.
- BDO (2020). BDO European survey combatting the crisis with business resilience: how European business leaders are responding to the implications of the global pandemic. Dostopno prek https://www.bdo.global/getattachment/Insights/BDO-European-Survey-%E2%80%93July-2020/European-Survey_July_Final.pdf.aspx?lang=en-GB.
- Beck, U. (2000). *Risk Society*. SAGE Publications.
- Becker, E. (1973). *The Denial of Death*. USA: The Free Press.
- Björk, U. J. (2016). *First Internationals: IUPA and PCW (1894–1936)*. V: Kaarle Nordenstreng idr. (ur.), *A History of the International Movement of Journalists*, str. 42–79. Hampshire: Palgrave MacMillan.

- Blauner, R. (1966). Death and Social Structure. *Psychiatry*, 29(4), 378–394.
- Bourdieu, P. (2000). *Pascalian meditations*. Stanford: Stanford University Press.
- Bourdieu, P. (2001). *Na televiziji*. Ljubljana: Krtina.
- Bourdieu, P., in Wacquant, L. (1992). *An invitation to reflexive sociology*. Cambridge: Polity Press.
- Brown, G. (2017). The future of death and the four pathways to immortality. In Jacobsen, M. H. (ed.), *Postmortal society: towards a sociology of immortality* (pp. 40–56). London, New York: Routledge.
- Bruns, A. (2019). *Are filter bubbles real?*. John Wiley & Sons.
- Burnett idr. (2008). *The Myths of Technology: Innovation and Inequality*.
- Butler, J. (2020). *The Force of Nonviolence: An Ethico-Political Bind*. Verso.
- Castells, M. (1977). *The Urban Question – A Marxist Approach*. London, Arnold.
- Castells, M. (1996). *The rise of the network society*. Cambridge, MA, Blackwell Publishers.
- Castells, M. (1997). *The power of identity*. Cambridge, Mass, Blackwell.
- Collins, S. (2020, 13. maj). The future of talent mobility – a post Covid-19 perspective. Talent Mobility Search. Dostopno prek <https://talentmobilitysearch.com/the-future-of-talent-mobility-a-post-covid-19-perspective/>.
- Coser A. L. (1974). *Greedy Institutions: Patterns of Undivided Commitment*. New York: Free Press.
- Crawley, D. (2014). Gender and Occupational Prestige: Changes in Twenty Years. *Sage Open*, 4(1), 1–11.
- Da Veiga, A., Astakhova, L. V., Botha, A. in Herselman, M. (2020). Defining organisational information security culture-Perspectives from academia and industry. *Computers & Security*, 92, 101713. doi: <https://doi.org/10.1016/j.cose.2020.101713>.
- Davenport, T. H. (2013). Analytics 3.0. *Harvard Business Review*, 91(12), 64–72.
- Deloitte (2020). Understanding the COVID-19 impact for global mobility: turning the dial towards recovery ... Dostopno prek <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/uk/Documents/energy-resources/deloitte-uk-er-covid-19-global-mobility.pdf>.
- Doreian, P., Batagelj, V., Ferligoj, A. (2005). *Generalized blockmodeling*. New York: Cambridge University Press.
- Dumbill, E., Liddy, E. D., Stanton, J., Mueller, K., Farnham, S. (2013). Educating the Next Generation of Data Scientists. *Big Data*, 1(1), 21–27.
- Durkheim, É. (2014). *The division of labor in society*. New York: Free Press.
- Eagly, A. H., Koenig, A. M. (2014). Evidence for the Social Role Theory of Stereotype Content: Observations of Groups' Roles Shape Stereotypes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 107(3), 371–392.
- ECDPM (2020). The impact of COVID-19 on remittances for development in Africa. Accessible at <https://ecdpm.org/publications/impact-covid-19-remittances-development-africa/>, 26. 7. 2020.

- Edström, A., Galbraith, J. (1977). Transfer of managers as a coordination and control strategy in multinational organizations. *Administrative Science Quarterly*, 22(2), 248–263. DOI: 10.2307/2391959.
- Ellerman, D. P., Gonza. T. (2020). Coronavirus Crisis: Government Aid That Also Promotes Employee Ownership. *Intereconomics* 2020, 3, 175–80.
- Erdogan, B., Bauer, T. N., Truxillo, D. M., Mansfield, L. R. (2012). Whistle while you work: A review of the life satisfaction literature. *Journal of Management*, 38(4), 1038–1083.
- Europol (2011). EU Terrorism Situation & Trend Report (Te-Sat) 2011. Dostopno prek http://www.europol.europa.eu/sites/default/files/documents/te-sat2011_0.pdf.
- Europol (2012). EU Terrorism Situation & Trend Report (Te-Sat) 2012. Dostopno prek <https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/documents/europoltsat.pdf>.
- Europol (2013). EU Terrorism Situation & Trend Report (Te-Sat) 2013. Dostopno prek <https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/te-sat-2013-eu-terrorism-situation-and-trend-report>.
- Europol (2014). EU Terrorism Situation & Trend Report (Te-Sat) 2014. Dostopno prek https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/documents/europol_tsat14_web_1%20%281%29.pdf.
- Europol (2015). EU Terrorism Situation & Trend Report (Te-Sat) 2015. Dostopno prek https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/documents/p_europol_tsat15_09jun15_low-rev.pdf.
- Europol (2016). EU Terrorism Situation & Trend Report (Te-Sat) 2016. Dostopno prek https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/documents/europol_tesat_2016.pdf.
- Europol (2017). EU Terrorism Situation & Trend Report (Te-Sat) 2017. Dostopno prek <https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/eu-terrorism-situation-and-trend-report-te-sat-2017>.
- Europol (2018). EU Terrorism Situation & Trend Report (Te-Sat) 2018. Dostopno prek <https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/european-union-terrorism-situation-and-trend-report-2018-tesat-2018>.
- Europol (2019). EU Terrorism Situation & Trend Report (Te-Sat) 2019. Dostopno prek https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/documents/tesat_2019_final.pdf.
- Europol (2020). EU Terrorism Situation & Trend Report (Te-Sat) 2020. Dostopno prek https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/documents/european_union_terrorism_situation_and_trend_report_te-sat_2020_0.pdf.
- Evans, S. C. (2018). 'Ageism and Dementia', in *International Perspectives on Aging*. Springer, Cham, pp. 263–275. doi: 10.1007/978-3-319-73820-8_16.
- Evers, A., B. Ewert (2015). Social innovation for social cohesion. V: Alex Nicholls, Julie Simon, Madeleine Gabriel in Christopher Whelan (ur.), *New frontiers in social innovation research*, 107–127. London Palgrave Macmillan.
- Evropska komisija (2016). »COSME. Europe's Programme for Small and Medium-Sized Enterprises.« Text. Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs - European Commission. Dostop 2. 5. 2021 na https://ec.europa.eu/growth/smes/cosme_en.

- Filipovič Hrast, M., Schøyen, M., Rakar, T. (2019). A comparative analysis of people's views on future policies for older people. *Revija za socialnu politiku*, 26(2), 153–169.
- Filipovič Hrast, M., Immergut E., Rakar, T., Boljka, U., Burlacu D., Roescu, A. (2018). *Healthcare Futures: Visions Of Solidarity And The Sustainability Of European Healthcare Systems*. V: Taylor - Gooby, Peter (ur.), Leruth, Benjamin (ur.). *Attitudes, Aspirations And Welfare: Social Policy Directions In Uncertain Times*. Cham: Palgrave Macmillan, 215–242.
- Fleming, P. (2017). *Death of the Economic Man*. Pluto.
- Flew, T., F. Martin, Suzor, N. (2019). 'Internet regulation as media policy: Rethinking the question of digital communication platform governance', *Journal of Digital Media & Policy*, 10: 1, 33–50.
- Fraser, N. (1995). From redistribution to recognition? Dilemmas of justice in a »postsocialist« age. *New left review*, 1(212), 68–93.
- Fraser, N., Honneth, A. in Golb, J. (2003). *Redistribution or recognition? A political-philosophical exchange*. London: Verso, 2003.
- Freire, P. (2018). *Pedagogy of the oppressed*. New York: Bloomsbury publishing USA.
- Friedman, A. L., Miles, S. (2002). Developing stakeholder theory. *Journal of management studies*, 39(1), 1–21.
- Fuchs, C. (2020). Everyday Life and Everyday Communication in Coronavirus Capitalism. *tripleC* 18(1), 375–399.
- Fuller, S. (2011). *Humanity 2.0: What it Means to be Human, Past, Present and Future*. Palgrave MacMillan.
- Fuller, S (2019). Reinventing sociology as the 'religion of humanity' for the 21st century. Uvodno predavanje na Letnem srečanju Slovenskega sociološkega društva, Bled.
- Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Berkeley: University of California Press.
- Gilchrist, A. (2004). *The well-connected community*. Bristol: The Policy Press.
- Gond, J.-P., & Moser, C. (2021). Critical Essay: The reconciliation of fraternal twins: Integrating the psychological and sociological approaches to 'micro' corporate social responsibility. *Human Relations*, 74(1) 5–40.
- Gonza, T., Ellerman, D., Berkopec, G., Žgank, T., Široka, T. (2021). Marcora for Europe: Worker-Buyouts. *European State Aid Law Quarterly* 20, no. 1, 607–19. <https://doi.org/10.21552/estal/2021/1/8>.
- Gonza, T. (2020). Employee-Owned Firms: The Multicplicity of Crisis, Resilience, and Social Responsibility. V zborniku *The Virus Aftermath: A Socio-Economic Twist*, 1st ed., 401–20. Ljubljana: Časnik Finance.
- Hadbavna, A., O'Neill, D. (2013). 'Ageism in interventional stroke studies', *Journal of the American Geriatrics Society*, 61(11), 2054–2055.
- Hall, P. A., Soskice, D. (2001). An Introduction to Varieties of capitalisms. V Hall, P. A., Soskice, D. (ur.), *Varieties of capitalism: The institutional foundations of comparative advantage*, 1–68. Oxford: Oxford University Press.

- Hallahan, K., Holtzhausen, D., Ruler, B. van, Verčič, D., Sriramesh, K. (2007) Defining strategic communication. *International journal of strategic communication* 1(1), 3–35.
- Harvey, D. (1989). *The Condition of Postmodernity – An Enquiry into the Origins of Cultural Change*. Oxford, Blackwell.
- Haugaard, M. (ur.) (2002). *Power: A reader*. Manchester: Manchester University Press.
- Hemon, A. (2002). *Nowhere Man*. London: Picador.
- Herek, G. M., Janis I. L., Huth, P. (1987). Decision Making during International Crises: Is Quality of Process Related to Outcome? *The Journal of Conflict Resolution*, 31(2), 203–226.
- Hill, C. (2016). *Foreign policy in the twenty-first century*. Houndmills, Basingstoke in Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Hocking, B. J., Brown, M., Harzing, A. W. (2004). A knowledge transfer perspective of strategic assignment purposes and their path-dependent outcomes. *The International Journal of Human Resource Management*, 15(3), 565–586. DOI: 10.1080/0958519042000181269.
- Hrženjak, M. (2016). Primerjava sistemov skrbi za otroke in starejše v Sloveniji v kontekstu politik defamilizacije in refamilizacije. *Teorija in praksa*, 53(6), 1484–1501.
- Jaklič, A., Burger, A. (2020). Complex internationalisation strategies during crises: the case of Slovenian exporters during the Great Recession and Covid-19 pandemic. *Teorija in praksa: revija za družbena vprašanja*, ISSN 0040-3598, 57, 4, 1018–1041.
- Jaklič, A., Koleša, I. (2020). Tuji investitorji o slovenskem poslovnem okolju 2020. Poročilo o raziskavi, v izvidu. Ljubljana: FDV.
- Jaklič, A., Oblój, K., Svetličič, M., Kronegger, L. (2020). Evolution of Central and Eastern Europe related international business research. *Journal of business research*, 108, 421–434.
- Jaklič, A., Stare, M., Knez, K. (2020). Changes in global value chains and the Covid-19 pandemic. *Teorija in praksa : revija za družbena vprašanja*, 57, 4, 1042–1064.
- Jaklič, A., Svetličič, M. (2018). Enhanced transition through outward internationalization: outward FDI by Slovenian firms, (Routledge revivals). Abingdon; New York: Routledge.
- Jogan, M. idr. (1984). Zihnerlovi dnevi 1984. *Teorija in praksa*, 21(11), 1292–1301.
- Jones, D. A., Willness, C. R., Glavas, A. (2017). When corporate social responsibility (CSR) meets organizational psychology: New frontiers in micro-CSR research, and fulfilling a quid pro quo through multilevel insights. *Frontiers in Psychology*, 8, 520. doi:10.3389/fpsyg.2017.00520.
- Jones, T. M. (1995). Instrumental stakeholder theory: A synthesis of ethics and economics. *Academy of management review*, 20(2), 404–437.
- Kavčič, R. (1993). Poročila visokošolskih zavodov Univerze v Ljubljani – Fakulteta za družbene vede. 30 let športne vzgoje na Univerzi v Ljubljani 1963–1993 (38–39). Ljubljana: Matična katedra za šport na univerzi pri Fakulteti za šport.

- Kavčič, R. (2003). Matična katedra in razvoj športa na Univerzi v Ljubljani od 1993 do 2003. 40 let športne vzgoje na Univerzi v Ljubljani 1963–2003 (38–41). Ljubljana: Katedra za šport na Univerzi.
- Kling, R. (2007). What is social informatics and why does it matter? *The Information Society*, 23(4), 205–220. doi: 10.1080/01972240701441556.
- Koflič, R. (2000). Avtoriteta in pedagoški eros – temeljna koncepta Gogalove vzgojne teorije, *Sodobna pedagogika*, (51)117, 5, 56–83.
- Koleša, I. (2020). Managing international assignments as a factor in firm internationalisation. Doktorska disertacija. Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta, Ljubljana.
- Korošec, T. (1998). *Stilistika slovenskega pročevalstva*. Ljubljana: Kmečki glas.
- Kropivnik, S. (1998). Slovenski volivci v geografskem, družbenem in ideološkem prostoru. Ljubljana: Znanstvena knjižnica Fakultete za družbene vede.
- Kuhar, R., Patternote, D. (2017). *Anti-gender campaigns: Mobilizing against equality*. London/New York: Rowman & Littlefield.
- Lane, F. J. (2006). *Bourdieu's politics: problems and possibilities*. New York: Routledge.
- Laney, D. (2001). 3D Data Management: Controlling Data Volume, Velocity, and Variety [White Paper]. Dostopno prek: <http://blogs.gartner.com/doug-laney/files/2012/01/ad949-3D-Data-Management-Controlling-Data-Volume-Velocity-and-Variety.pdf>.
- Laverack, G. (2013). *Health activism: foundations and strategies*. London: SAGE Publications, Ltd.
- Lipstet, S. M., Rokkan, S. (1967). Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments: An Introduction. V S.M. Liset in S. Rokkan (ur.), *Party Systems and Voter Alignments* (str. 1–64). New York: Free Press.
- MacDonald, M. (2003). *Exploring Media Discourse*. Oxford: Oxford University Press.
- Marie Čechová idr. (1997). *Stylistika současné češtiny*. Praga: ISV – nakladatelství.
- McChesney, R. W. 2013. *Digital Disconnect: How Capitalism is Turning the Internet Against Democracy*. New York: The New Press.
- Meier, O. (2020). Talent mobility: looking ahead. Mercer. <https://mobilityexchange.mercer.com/insights/article/talent-mobility-looking-ahead>.
- Melone, F. (2005). Changing with the times: creative alternatives to long-term international assignments. Dostopno prek http://www.gmacglobalrelocation.com/insight_support/article_archive.asp.
- Merkel, E. (2013). *The Two Faces of Gender-fair Language* (Ph.D. Thesis). Padova: Università degli Studi di Padova.
- Meyskens, M., von Glinow, M. A., Werther, W. B. Jr., Clarke, L. (2009). The paradox of international talent: alternative forms of international assignments. *The International Journal of Human Resource Management*, 20(6), 1439–1450. DOI: 10.1080/09585190902909988.
- Mikić, J. (2020). *Jezik in družbena neenakost spolov na trgu delovne sile*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

- Mirowski, P. (2013). *Never Let a Serious Crisis Go to Waste: How Neoliberalism Survived the Financial Meltdown*. 1st edition. London; New York: Verso. Eurofound (2018a). *European Quality of Life Survey Integrated Data File, 2003-2016*. 3rd Edition. [dataoteka]. UK Data Service. SN: 7348, <http://doi.org/10.5255/UKDA-SN-7348-3>.
- Moelker, R., Andres, M., Ronés, N. (ur.) (2019). *The Politics of Military Families: State, Work Organisations, and the Rise of the Negotiation Household*. Oxon, New York: Routledge.
- Mohr, L. A., Webb, D. J., Harris, K. E. (2001). Do consumers expect companies to be socially responsible? The impact of corporate social responsibility on buying behavior. *Journal of Consumer Affairs*, 35(1), 45–72.
- Moosavian, R. (2014). Deconstructing 'Public Interest' in the Article 8 vs Article 10 Balancing Exercise. *Journal of Media Law*, 6, 2, 234–268.
- Moulaert, F. (2013). *The international handbook on social innovation: collective action, social learning and transdisciplinary research*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Nacevska, E., Fink - Hafner, D., Brečko, B. N., Oblak Črnič, T. (2020). Evropska študijska mobilnost in karierni načrti mladih. V: Žagar, I. Ž. (ur.), Mlekuž, A. (ur.), *Raziskovanje v vzgoji in izobraževanju: mednarodni vidiki vzgoje in izobraževanja*, 73–89, 355–357, ilustr. Ljubljana: Pedagoški inštitut 2020. doi: 10.32320/978-961-270-324-0.
- OECD DAC (2021). *Official Development Assistance preliminary data*; <https://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/development-finance-standards/official-development-assistance.htm>.
- Örnebring, H. (2010). Technology and Journalism-as-Labour. *Journalism* 11(1), 57–74.
- Pacione, M. (2001). *Urban Geography – A Global Perspective*. New York, London, Routledge.
- Padayachee, K. (2012). Taxonomy of compliant information security behavior. *Computers & Security*, 31(5), 673–680. doi: 10.1016/j.cose.2012.04.004.
- Pariser, E. (2011). *The filter bubble: How the new personalized web is changing what we read and how we think*. Penguin.
- Picard, R. G., V. Pickard. 2017. *Essential Principles for Contemporary Media and Communications Policymaking*. Oxford: Reuters Institute for the Study of Journalism.
- Pickard, V. (2020). *Coronavirus Is Hammering the News Industry*. Jacobin, 20. april.
- Piegorsch, W. W. (2016). *Statistical data analytics: foundations for data mining, informatics, and knowledge discovery*. Chichester: Wiley.
- Prezelj, I., Lobnikar, B., Sotlar, A., Vuga Beršnak, J., Kolak, A., Prislán, K., Modic, M., Kocjančič, K., Ferlin, A. (2021). *Radikalizacija v smeri nasilja: temeljni koncepti, izbrani tuji pristopi in primer Slovenije* Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV.
- PwC (2020a). *COVID-19 – the impact on global mobility and the mobile workforce*. Dostopno prek <https://www.pwc.co.uk/services/human-resource-services/insights/covid-19-impact-on-global-mobility-workforce.html>.

- PwC (2020b). COVID-19: the impact for global mobility and the mobile workforce (APAC). Dostopno prek <https://www.pwc.com.au/people/assets/covid-19-impact-for-global-mobility-and-the-mobile-workforce.pdf>.
- Rakar, T., Filipovič Hrast, M. (2020). V skupnost usmerjena socialna podjetja v Sloveniji. V: Filipovič Hrast, M., Hlebec, V. (ur.), *Blaginja v skupnosti: Razvojni vidiki in inovacije*. Ljubljana: Založba FDV, 33–54.
- Rakar, T., Kolarič, Z. (2019). *Social enterprises and their ecosystems in Europe. Updated country report: Slovenia*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Randall, D. (2000). *The Universal Journalist*. London: Pluto Press.
- Rantanen, T (2009). *When News Was New*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Safa, N. S., Sookhak, M., von Solms, R., Furnell, S., Ghani, N. A., Herawan, T. (2015). Information security conscious care behaviour formation in organizations. *Computers & Security*, 53, 65–78. doi: 10.1016/j.cose.2015.05.012.
- Said, E. (2002). *Reflections on Exile and Other Essays*. Harvard University Press.
- Salleh, N. M., Koh, J. (2013). Analysing the functions of short-term expatriate assignments. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 107, 34–42.
- Sandig, B. (1986). *Stilistik der deutschen Sprache*. Berlin, New York: Walter deGruyter.
- Scheuer, J. (2008). *The Big Picture: Why Democracies Need Journalistic Excellence*. New York, London: Routledge.
- Schudson, M. (2018). *Why Journalism Still Matters*. Cambridge: Polity Press.
- Schulz, P. J., Nakamoto, K. (2013). Health literacy and patient empowerment in health communication: The importance of separating conjoined twins. *Patient Education and Counseling*, 90(1), 4–11.
- Segal, Mady W. (1986). The Military and The Family as Greedy Institutions. *Armed Forces and Society*, 13(1), 9–38.
- Slaček Brlek, S., Smrke, J., Vobič, I. (2017). Engineering Technologies for Journalism in the Digital Age. *Digital Journalism* 5(8): 1025–1043.
- Smith, A. (1977/1979): Technology and Control. V James Curran, Michael Gurevitch in Janet Woollacott (ur.), *Mass Communication and Society*, 174–194. London: The Open University Press.
- Stahlberg, D., Braun, F., Irmen, L., Sczesny, S. (2007). Representation of the Sexes in Language. V K. Fiedler (ur.), *Social communication. A volume in the series Frontiers of Social Psychology* (str. 163–187). New York: Psychology Press.
- Sunstein, C. R. (2004). Democracy and filtering. *Communications of the ACM*, 47(12), 57–59.
- Svetovna banka (2015). *The Cost of Sending Remittances December 2015 Data*. Dostopno prek <http://www.worldbank.org/en/topic/paymentsystemsremittances/publication/the-cost-of-sending-remittances-december-2015-data>.
- Svetovna banka (2020). *COVID-19: Remittance Flows to Shrink 14% by 2021*; <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2020/10/29/covid-19-remittance-flows-to-shrink-14-by-2021>.

- Swift, H. J., Steeden, B. (2020). Exploring representations of old age and ageing Literature review About us Centre for Ageing Better. Available at: <https://www.ageing-better.org.uk/sites/default/files/2020-03/Exploring-representations-of-old-age.pdf> (Accessed: 5 January 2021).
- Štekl, J. (2012). Organiziranost študentskega športa na Univerzi v Ljubljani. *Šport*, 59(1–2), 43–45.
- Taylor - Gooby, P., Leruth, B. (2018). *Attitudes, Aspirations And Welfare: Social Policy Directions In Uncertain Times*. Cham: Palgrave Macmillan.
- The Global Risk Report, 16th Edition (2021). World Economic Forum. Dostopno: <https://www.weforum.org/reports/the-global-risks-report-2021>.
- Titmuss, R. M. (1974). *Social policy: An introduction*. London: Allen & Unwin.
- Todaro, M., Steven, S. (2020). *Economic Development*, 13th Edition. Pearson.
- Tuchman, G. (1978). *Making News*. New York: The Free Press.
- UN (2020). *The Sustainable Development Goals Report*. Accessible at <https://unstats.un.org/sdgs/report/2020/>, 20. 7. 2020.
- Unesco (2020). *Journalism, Press Freedom and COVID-19*. https://en.unesco.org/sites/default/files/unesco_covid_brief_en.pdf.
- United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. (2020). *World Population Ageing 2019*. Dostopno prek <https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WorldPopulationAgeing2019-Report.pdf>.
- Urry, J. (1995). *Consuming Places*. London, New York, Routledge.
- Verdonk, P. (2002). *Stylistics*. Oxford University Press.
- Verhoeven, P., Zeffass, A., Verčič, D., Tench, R., Moreno, Á. (2018). Public relations and the rise of hypermodern values: exploring the profession in Europe. *Public relations review* 44(4), 471–480.
- Visočnik, J. (2019). Kvintilijanova Šola govorništva in pridiganje škofa Tomaža Hrena/Quintilianus' Institutionis Oratoriae and Sermons of the Bishop Tomaž Hren. *Bogoslovni vestnik*, 78, 841–853.
- Vuga, J. (2014). Safety Bubble versus Risk Awareness: Casualty Aversion among the Slovenian public. *Armed Forces and Society*, 40(2), 357–381.
- Wallerstein, N. (1992). Powerlessness, empowerment, and health: implications for health promotion programs. *American Journal of Health Promotion* 6, 197–205.
- Ward, G., Ray, S. (2011). Unlocking the potential of the younger older consumer: Consumer preferences and the assisted living market. Research findings from the COMODAL project. Dostopno prek <http://www.comodal.co.uk/Files/Comodal-Unlocking-the-Potential-of-the-Consumer-Report.pdf>.
- Wark, M. (2019). *Capital is Dead*. Apple Books.
- Webster, F. (2006). *Theories of the information society*. London: Routledge.

- Weil, S. (2005). *The Need for Roots*. London: Routledge.
- Wharton, A. S. (2012). *The Sociology of Gender: An Introduction to Theory and Research*. London: John Wiley & Sons.
- Whitman, M. E., Mattord, H. J. (2018). *Principles of information security* (6. izd). Boston: Cengage Learning.
- Winifred, B. H. (1988). *Rhetoric in the Classical Tradition*. St. Martin's: Palgrave Macmillan.
- Wyman, M. F., Shiovitz - Ezra, S., Bengel, J. (2018). 'Ageism in the Health Care System: Providers, Patients, and Systems', in *International Perspectives on Aging*. Springer, Cham, 193–212. doi: 10.1007/978-3-319-73820-8_13.
- Zerfass, A., Verčič, D., Nothhaft, H., Page Werder, K. (2018). Strategic communication: defining the field and its contribution to research and practice. *International journal of strategic communication* 12(4), 487–505.
- Žiberna, A. (2007). Generalized blockmodeling of valued networks. *Social Networks*, 29, 105–126. doi: 10.1016/j.socnet.2006.04.002.
- Žiberna, A. (2020a). Blockmodeling Linked Networks. V *Advances in Network Clustering and Blockmodeling* (str. 267–287). John Wiley & Sons, Ltd. doi: 10.1002/9781119483298.ch10
- Žiberna, A. (2020b). K-means-based algorithm for blockmodeling linked networks. *Social Networks*, 61, 153–169. doi: 10.1016/j.socnet.2019.10.006.

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za družbene vede

1961
2021

